

DEPARTAMENT DE FILOLOGIA CATALANA  
UNIVERSITAT DE BARCELONA

PROGRAMA DE DOCTORAT “*LA NORMATIVA: TEORIA I PRÀCTICA*”  
(BIENNI 1989-1991)

**LA FONÈTICA DELS PARLARS  
BALEÀRICS SEGONS LES NOTES  
DE MANUEL MILÀ I FONTANALS.  
INTERPRETACIÓ I ESTUDI LINGÜÍSTIC**

DE

**FRANCESC BERNAT I BALTRONS**

**TESI PER A L'OBTENCIÓ DEL GRAU DE DOCTOR EN  
FILOLOGIA CATALANA**

**DIRECTOR: DR. JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI**

**ANY 2001**

**PART II:**  
**LA DESCRIPCIÓ MILANIANA DEL**  
**BALEÀRIC**



# 1 PRESENTACIÓ DELS PAPERS AUTÒGRAFS DE MILÀ I FONTANALS SOBRE EL BALEÀRIC

## 1.1 Nombre, ordre i estructura dels fulls dedicats al baleàric

El nombre de fulls dedicats al baleàric que es conserven al plec n. 7 del sobre 8 de la carpeta XV del Fons Milà de Santander és de 83 en total. Tanmateix, quatre d'aquests fulls no contenen cap mena d'informació dialectal ni lingüística, ja que es tracta de fulls ratllats (el n.22), en blanc (els n. 39 i 40) o amb informació no pertinent sobre el tema que ens ocupa (el n. 77), per la qual cosa el nombre real de fulls que Milà dedicà al baleàric és de 79.

Pel que fa al full ratllat, és molt possible que Milà el guardés per si mai podia aprofitar la informació que havia rebutjat en un primer moment, referida, pel que podem deduir, als pronoms febles i les seves combinacions en mallorquí. Els dos fulls en blanc semblen estar destinats a anotar-hi exemples de la conjugació verbal mallorquina, ja que tant els anteriors com els posteriors estan dedicats a aquesta part de la gramàtica. Tot i així, Milà fa un recorregut bastant complet per la morfologia verbal del mallorquí en els papers que comentarem i no hi detectem aspectes que en siguin absents, per la qual cosa no podem descartar que la presència dels dos fulls esmentats sigui el fruit d'una casualitat o un descuit. Per finalitzar, el full amb informació no lingüística (conté simplement el nom i l'adreça de Milà) sembla fer la funció de separador entre dues de les parts dels papers; concretament entre el bloc en què Milà comenta i pren notes sobre la classificació i les característiques del vocalisme mallorquí de la *Gramatica de la lengua mallorquina* de Joan Josep Amengual (1835) i del *Diccionari mallorquí-castellà* de Pere Antoni Figuera (1840) i el bloc dedicat íntegrament al lèxic del baleàric.

Tots els fulls són quartilles, aproximadament de 20 per 25 cm., escrites majoritàriament amb ploma (només una molt petita part amb llapis) i sempre en

una sola cara. Destaquem, així mateix, que en dues ocasions Milà aprofita papers prèviament impresos per prendre notes al marge o al revers. Es tracta del full 69 -una invitació adreçada a Milà el febrer de 1875 per assistir a un acte de l'associació "Jove Catalunya"- i 82 -un full destinat a escriure cartes amb els cognoms Martín y Gómez (el nom és il·legible) imprès al marge superior esquerre-.

Des del punt de vista geogràfic, el nombre de fulls dedicats al mallorquí és de 56, mentre que el menorquí de Maó i l'eivissenc compten únicament amb 6 fulls cada un. El pes del mallorquí en aquest corpus, doncs, és aclaparador. La resta de fulls, 11, excepte un<sup>1</sup>, estan dedicats al lèxic baleàric en general i poden ser catalogats, per tant, com a mixtos o interdialectals. Alguns mots d'aquest últim bloc duen l'especificació del lloc d'origen (són majoritàriament mallorquins i eivissencs), però molts altres o no en presenten o duen abreviatures que no ens ha estat possible interpretar. Així mateix, aquest últim grup de fulls esmentats és el que està en més mal estat de conservació per la qual cosa és de molt difícil interpretació.

Els papers milanians sobre el mallorquí estan clarament dividits en un primer gran bloc continu de fulls (48 fulls), dividit, al seu torn en parts dedicades, respectivament, a la fonètica (19 fulls en total, 15 per al vocalisme i 4 per al consonantisme), la morfologia nominal i les categories invariables (9 fulls), la morfologia verbal, tant regular com irregular, (12 fulls), l'ús de determinades categories o construccions sintàctiques pròpies del mallorquí (6 fulls) i característiques diverses d'alguns parlars locals mallorquins (2 fulls). Després d'aquest primer gran bloc continuat, que constitueix, de fet, la part essencial de les notes milanians sobre el mallorquí, trobem un segon bloc de fulls dedicats a diversos aspectes del parlar de l'illa que està format per una mena de tres apèndixs d'un total de 8 fulls: un sobre lèxic mallorquí extret per Milà del diccionari de Figuera (2 fulls), un altre dedicat igualment al lèxic mallorquí (4

---

<sup>1</sup> Es tracta del full n.70, intitulat *Baleárico O*, en què Milà estableix diverses comparacions entre trets fonètics, morfològics i lèxics de les tres varietats insulars i el català central.

fulls) aportat per Manuel Guasp, un dels seus col·laboradors, i finalment una última part (2 fulls) en què Milà comenta les dues descripcions del vocalisme mallorquí realitzades per Amengual i Figuera en les seves respectives obres.

Els papers dedicats al menorquí de Maó i a l'eivissenc, com és de suposar, no estan dividits en tantes parts i presenten una estructuració molt més senzilla. Així mateix, es localitzen immediatament després del primer gran bloc de fulls dedicats al mallorquí (primer el maonès i després l'eivissenc), per la qual cosa podem suposar que tots els papers que van a continuació de l'eivissenc són apèndixs o afegits que Milà realitzà posteriorment. Una dada que corrobora el que acabem de dir és el fet és que l'estructuració i classificació dels fulls que segueixen als dedicats a l'eivissenc és la més desordenada de tot el conjunt de papers i en alguns punts, fins i tot, no segueix la numeració original dels fulls que empra Milà.

Pel que fa al menorquí de Maó, els sis fulls que Milà hi dedica estan estructurats en dues parts ben diferenciades. La primera (4 fulls) està formada per una barreja de notes sobre la fonètica i la morfologia nominal del maonès amb alguns exemples de categories invariables, com ara preposicions i adverbis; la segona (2 fulls) està dedicada íntegrament a la morfologia verbal del parlar esmentat. Els fulls dedicats a l'eivissenc, en canvi, presenten una estructura més clara formada per tres parts ben diferenciades. La primera (3 fulls) està dedicada a la fonètica eivissenca; la segona (1 full), presenta mostres de morfologia no verbal i alguns exemples de construccions sintàctiques; i la tercera (2 fulls), a la morfologia verbal.

A continuació dels fulls esmentats, i com hem dit suara, comença una part formada per diversos fulls destinats a aspectes diferents que no segueixen un ordre clar. En aquesta última part trobem els tres apèndixs citats sobre el mallorquí i els 11 fulls que hem anomenat “mixtos” o interdialectals. La majoria, com ja hem dit, són apunts sobre lèxic baleàric, però també hi trobem algunes notes sobre altres aspectes del català insular. A grans trets, aquests últims papers

estan formats per tres grans parts o apèndixs. Un primer bloc, anomenat *Baleàric Ibiza* o *Mallorca-Ibiza*, (4 fulls), està format per notes diverses sobre lèxic mallorquí i eivissenc i algunes comparacions entre altres aspectes dels dos parlars citats; el segon, de només un full i intitulat *Baleàric 0*, es dedica a comparacions entre els parlars baleàrics i el català central; finalment, el tercer, anomenat *Mallorca palabras*, (6 fulls) està destinat, malgrat el títol, a recollir mostres diverses de lèxic d'arreu de les Balears, predominantment del mallorquí.

Pel que fa a la fonètica del baleàric, Milà hi dedica onze apartats o petits capítols que encapçala amb l'abreviatura *BAL* seguida d'un número. Set d'aquests apartats consten de dos fulls i cinc, d'un sol full. Gairebé tots els fulls porten, a més, un títol que resumeix l'aspecte fonètic tractat. En total, es tracta de 30 fulls que es reparteixen de la següent manera: 20 fulls per a la fonètica mallorquina, 4 per a la menorquina (concretament, maonesa), 3 per a l'eivissenca i 3 fulls de caràcter general sobre el balear.

Vegem resumidament en aquest quadre tota la informació que hem comentat:

	<b>Mallorquí</b>	<b>Maonès</b>	<b>Eivissenc</b>	<b>Mixt</b>
<i>Fonètica</i>	19+2		3	
<i>Morfologia no verbal</i>	9			
<i>Morfologia verbal</i>	12	2	2	
<i>Construccions sintàctiques</i>	6			
<i>Lèxic</i>	2+4			6
<i>Diversos aspectes</i>	2	4	1	4+1
<b><i>Total per dialecte</i></b>	56	6	6	11
<b><i>Total de fulls dedicats al baleàric</i></b>	79			

Si passem a comentar l'estructuració original dels papers, és a dir, la utilitzada per l'autor, el primer que cal dir és que Milà va refer diverses vegades la classificació en capítols o apartats dels fulls en què prenia notes sobre les

característiques del baleàric. Una de les proves més evidents d'aquest fet són els diversos encapçalaments ratllats que podem veure al costat de l'abreviatura *BAL* (de *BALEÀRICO*) seguida d'un número, el mètode emprat per Milà a fi d'intitular els apartats. En algunes ocasions, fins i tot, el ratllat és tan feble que podem llegir el títol o encapçalament original. Tanmateix, la prova més fefaent és resseguir la numeració que acompanya l'abreviatura a fi d'adonar-nos de diverses discontinuïtats i mancances. En aquest sentit, ens adonem que la numeració de *BAL 22* a *BAL 30* està repetida dues vegades, és a dir, que capítols amb informació diferent poden portar el mateix títol o encapçalament. Així, l'ordre dels apartats no presenta cap problema del primer (*BAL 1*) fins al trentè capítol (*BAL 30*), però a partir d'aquest últim es comença una altra vegada a numerar els apartats a partir de *BAL 22*, un ordre que se segueix fins a l'últim capítol (*BAL 32*). A banda d'aquesta discontinuïtat, hi detectem els següents problemes: manquen tres apartats (un *BAL 22*, un *BAL 25* i un *BAL 28*), hi ha dos apartats, per una banda, i dos més, per una altra, (*BAL 21* i *BAL 33*, respectivament) que duen la mateixa numeració i el capítol *BAL 32* no precedeix sinó que segueix *BAL 33*.

La causa més probable d'aquest desordre és el fet que Milà va afegir fulls amb més informació sobre el baleàric en diverses ocasions al bloc original, amb la qual cosa la primitiva numeració es veié profundament alterada i refeta més d'una vegada. Aquesta és la causa que ens va empènyer a prescindir del sistema de classificació original de Milà i a enumerar els fulls simplement per l'ordre en què apareixien a la Biblioteca Menéndez y Pelayo, ja que estem convençuts que Milà havia ordenat finalment els fulls sobre el baleàric segons la disposició definitiva del seu pla de treball, tot deixant de banda els primitius encapçalaments (*BAL* + número) que ja havien perdut la funció ordenadora original.

## 1.2 Numeració dels papers autògrafs de Milà sobre el baleàric

La disparitat entre el nombre d'apartats amb què Milà classifica les notes sobre el baleàric i el nombre real de fulls ens ha induït a numerar els papers d'una manera diferent a la utilitzada per Milà que respectés, però, l'ordre amb què van ser dipositats al Fons Milà de Santander; molt probablement el mateix que li donà Milà o els seus marmessors. Això ens permetrà precisar amb molta més rapidesa i eficàcia la localització dels exemples o fenòmens lingüístics que analitzarem posteriorment. Donem, doncs, a continuació un esquema on compararem la numeració que emprar en aquesta tesi amb la que utilitzà Milà, així com els títols que donà als apartats o als fulls (si n'hi ha) amb la finalitat de saber les equivalències de tots dos sistemes<sup>2</sup>.

<i>Numeració que utilitzarem (segons l'ordre en què apareixen els fulls)</i>	<i>Classificació original de Milà</i>	
	<i>Apartats en què Milà classifica els fulls</i>	<i>Títol original del full</i>
FULL 1	<i>BAL 1</i>	<i>A</i>
FULL 2	<i>BAL 2</i>	<i>E (OE = Ê)</i>
FULL 3	<i>BAL 3</i>	<i>È É</i>
FULL 4		(continuació de l'anterior)
FULL 5	<i>BAL 4</i>	<i>Ò Ó</i>
FULL 6		(continuació de l'anterior)
FULL 7	<i>BAL 5</i>	<i>Atonas A</i>
FULL 8		<i>Atonas E</i>
FULL 9	<i>BAL 6</i>	<i>I, O</i>
FULL 10		<i>O en U</i>
FULL 11	<i>BAL 7</i>	<i>Diptongos</i>
FULL 12		<i>Adición</i>
FULL 13	<i>BAL 8</i>	<i>Supresiones</i>

<sup>2</sup> A partir d'ara, usarem l'alfabet fonètic internacional (A.F.I.) per representar els sons o grups de sons. Si volem citar les "lletres" de què parla Milà, usarem la negreta en majúscula.

FULL 14		(continuació de l'anterior)
FULL 15	<i>BAL 9</i>	<i>Acento</i>
FULL 16	<i>BAL 10</i>	<i>Consonantes</i>
FULL 17		(continuació de l'anterior)
FULL 18	<i>BAL 11</i>	(continuació de l'anterior)
FULL 19		(continuació de l'anterior)
FULL 20	<i>BAL 12</i>	<i>Pron(ombres). Declinación</i>
FULL 21		(continuació de l'anterior)
FULL 22	Full ratllat	
FULL 23	<i>BAL 13</i>	<i>Demostrativos, posesivos, conjunciones, relativos, neutros</i>
FULL 24	<i>BAL 14</i>	<i>Declinac(iones).</i>
FULL 25	<i>BAL 15</i>	<i>Articulo. Adv(erbios) de tiempo y de lugar</i>
FULL 26		(continuació de l'anterior)
FULL 27	<i>BAL 16</i>	<i>Prep(osiciones).</i>
FULL 28	<i>BAL 17</i>	<i>Adv(erbios) de modo, de orden, de afirm. etc.</i>
FULL 29		(continuació de l'anterior)
FULL 30	<i>BAL 18.</i>	<i>I. AR</i>
FULL 31	<i>BAL 19.</i>	<i>2ª ÉR</i>
FULL 32	<i>BAL 20</i>	<i>3ª IR</i>
FULL 33		(continuació de l'anterior)
FULL 34	<i>BAL 21</i>	<i>Irregulares 2ª</i>
FULL 35	<i>BAL 21<sup>3</sup></i>	<i>Localidades varias</i>
FULL 36		(continuació de l'anterior)
FULL 37	<i>BAL 23</i>	<i>Irregulares AR, ÉR</i>
FULL 38		(continuació de l'anterior)
FULL 39	Full en blanc	
FULL 40	Full en blanc	
FULL 41	<i>BAL 24</i>	<i>Ure</i>
FULL 42		<i>Ndre y ldre</i>
FULL 43		<i>Tenir, dur, etc.</i>
FULL 44	<i>BAL 26</i>	<i>Irreg(ulares) IR</i>
FULL 45	<i>BAL 27</i>	<i>Participios</i>
FULL 46	<i>BAL 28</i>	<i>Uso de los artículos</i>
FULL 47		(continuació de l'anterior)
FULL 48	<i>BAL 29</i>	<i>Uso de los pronombres</i>
FULL 49		(continuació de l'anterior)
FULL 50	<i>BAL 30</i>	<i>Construcciones</i>
FULL 51		(continuació de l'anterior)

<sup>3</sup> Originàriament aquest era l'apartat BAL 8. Milà, posteriorment, en ratllà el títol.

FULL 52	<i>BAL 22</i>	<i>Mabón 1</i>
FULL 53		(continuació de l'anterior)
FULL 54	<i>BAL 23</i>	<i>Mabón 2</i>
FULL 55		<i>Elisión</i>
FULL 56	<i>BAL 24</i>	<i>Mabón 3. Diferencias.</i>
FULL 57		(continuació de l'anterior)
FULL 58	<i>BAL 25</i>	<i>Ibiza 1</i>
FULL 59		(continuació de l'anterior)
FULL 60	<i>BAL 26</i>	<i>Ibiza 2</i>
FULL 61		(continuació de l'anterior)
FULL 62	<i>BAL 27</i>	<i>Irregulares. Ibiza 3</i>
FULL 63		(continuació de l'anterior)
FULL 64		<i>Baleárico. Ibiza 4</i>
FULL 65		<i>Baleárico. Ibiza 5</i>
FULL 66		<i>Mallorca. Ibiza</i>
FULL 67		(continuació de l'anterior)
FULL 68		<i>Figuera</i>
FULL 69		(continuació de l'anterior)
FULL 70		<i>Baleárico 0 cero</i>
FULL 71		<i>Am(engual) p 12, 257</i>
FULL 72		<i>Figuera Ob.</i>
FULL 73	Full amb el nom i l'adreça de Milà	
FULL 74	<i>BAL 29</i>	<i>Mallorca Guasp 3. Vocabulario.</i>
FULL 75		(continuació de l'anterior)
FULL 76	<i>BAL 30</i>	<i>Mallorca palabras</i>
FULL 77		<i>Ibiza</i>
FULL 78	<i>BAL 31</i>	<i>Mallorca palabras</i>
FULL 79		(continuació de l'anterior)
FULL 80	<i>BAL 33</i>	<i>Mallorca palabras</i>
FULL 81	<i>BAL 33<sup>4</sup></i>	<i>Mallorca palabras</i>
FULL 82	<i>BAL 32<sup>5</sup></i>	<i>Guasp mallorquín palabras</i>
FULL 83		Full sense títol

<sup>4</sup> Malgrat la coincidència amb el títol anterior, aquest full té un contingut diferent.

<sup>5</sup> Si fem cas del títol BAL 22, els fulls 82 i 83 haurien d'anar abans del 80. Amb tot,

### 1.3 Síntesi de la informació continguda en els papers dedicats al baleàric

#### **Full 1:**

Milà recull les opinions d'Amengual i Figuera sobre la naturalesa de la **a** (tònica i àtona); també recull un comentari d'Obrador. Arriba a la conclusió que les diferències entre les **aa** està relacionada amb la tonicitat o atonicitat de la vocal. Opina, també, sobre el timbre més tancat de la vocal neutra àtona mallorquina.

#### **Full 2:**

Llistat de mots amb vocal neutra tònica (representada majoritàriament per **ê**) que són agrupats per una mena de terminacions, molt semblants a les que apareixen als diccionaris de rimes. Està encapçalat per una nota que diu *solo casos particulares, no reglas*. Hi trobem, també, sèries distintives amb els fonemes [e], [ɛ] [ə]. Finalment tenim un comentari sobre la pronunciació de la neutra tònica entre la pagesia mallorquina.

#### **Full 3:**

Llistat d'exemples amb [e] i [ɛ] (representades per **é** i **è**) agrupats també per terminacions. En alguna d'elles es confronten casos amb els dos fonemes. La majoria d'exemples, però, són amb [e]. Torna a sortir la sèrie distintiva del full anterior amb uns petits canvis formals.

#### **Full 4:**

Nous exemples de mots amb [e] i [ɛ]. Aquest cop, però, sense ordenar per terminacions. Hi ha un exemple amb [e] àtona.

#### **Full 5:**

---

respectem l'ordre amb què estaven ordenats en la carpeta XV del Fons Milà de Santander.

Llistat d'exemples amb [o] i [ɔ] (representades per ó i ò) agrupats igualment per terminacions. La majoria de les terminacions només contenen exemples d'un dels dos fonemes, però algunes presenten casos amb les dues tòniques.

**Full 6:** Exemples sense ordenar amb [o] tònica. Hi ha, també, exemples amb [o] àtona del mallorquí que, com les tòniques, també són representades per ó.

**Full 7:**

Hi llegim els següents comentaris que afecten la **a** àtona mallorquina:

- Exemples de caiguda de l'última vocal del hiat **-ia** a fi de mot en mots esdrúixols amb una petita nota sobre les restriccions socials del canvi.
- Nou comentari sobre el timbre més tancat de la **a** àtona (en realitat, la vocal neutra) del mallorquí respecte a la del central.

També hi llegim diversos exemples amb canvi de [a] tònica a [ɛ] i comentaris sobre les diferències socials i geogràfiques en la realització del fenomen esmentat.

**Full 8:**

Exemples i comentaris sobre la **e** àtona (en realitat, la vocal neutra àtona). Seguint les indicacions de Guasp, Milà creu trobar tipus de **ee** àtones en mallorquí, més o menys properes a **a**. Llegim, també, dues petites notes sobre vocals àtones palatalitzades per contacte amb la palatal [ç].

**Full 9:**

Exemples amb **o** àtona. Alguns dels mots exemplificats són producte de la monoftongació del diftong creixent [wa]. Hi ha un espai reservat per a les [i] àtones que no conté cap exemple ni explicació.

**Full 10:**

Comentaris sobre casos de [o] àtona mallorquina que es tanquen en [u]. Milà intenta trobar les lleis que regulen aquests canvis. Hi ha, també, una nota sobre el comportament del solleric i el parlar d'altres localitats pel que fa a aquest fenomen.

**Full 11:**

Es presenten solament dos casos de monoftongació en mallorquí provinents d'antics diftongs tòncics.

**Full 12:**

S'hi llegeix una única nota sobre el pronom feble *ho*, pronunciat [əw] en mallorquí. Milà interpreta que la primera vocal és una *adición*.

**Full 13:**

Milà recull diferents tipus i casos d'elisió (que intitula *Supresiones*) entre vocals àtones mallorquines. La majoria, com el mateix Milà indica, provenen de la gramàtica d'Amengual.

**Full 14:**

Exemples de caiguda de vocals, consonants o síl·labes en posició inicial (afèresi), medial (síncope) i final (apòcope).

**Full 15:**

Milà recull fenòmens de tonicitat desconeguts en català central. Primerament, parla de l'existència d'un suposat *medio acento* en vocals precedides de /k/ i /g/ palatals. Després recull exemples de formes verbals amb pronom feble enclíctic tònic, fenomen compartit pel baleàric i el rossellonès.

**Full 16:**

Milà parla sobre diferents tipus de consonants mallorquines. Alguns exemples estan extrets d'Amengual. Són aquests:

- Exemples de consonants sonores que es pronuncien igual que els seus correlats sords en posició final de mot.
- Casos de pèrdua de [-r] final.
- Exemples de mots amb iodització barrejats amb altres casos de [j].
- Exemples del grup consonàntic [ll] provinent dels grups llatins -T'L-, -D'L- i -J'L- i de laterals palatals.
- Casos de pèrdua de [j] intervocàlica provinent de la iodització en mallorquí.

#### **Full 17:**

Full dedicat completament a recollir exemples de l'oclusiva palatal sorda mallorquina i vocals palatalitzades majoritàriament per contacte amb aquest so. Milà intueix que el canvi vocàlic és produït per les característiques de la [c], recull l'opinió de Rosselló i Obrador sobre la naturalesa d'aquests sons i en fa una conclusió personal.

#### **Full 18:**

Milà recull exemples i fa alguns comentaris sobre la /g/ palatal mallorquina, el fonema africàtic [dʒ] quan corresponen a [ʒ] en català central. A continuació, estableix un subapartat que intitula *paladiales* on s'inclouen exemples de fricativa alveolar i palatal sordes i canvis que afecten aquestes dues consonants en mallorquí, així com comentaris sobre els sons que es poden representar per la lletra X. Hi ha, també, un parell de casos de les típiques assimilacions consonàntiques mallorquines.

#### **Full 19:**

Comentaris i exemples sobre fenòmens que afecten les següents consonants i que són desconeguts majoritàriament en català central:

- La realització de [t] final en el grup **-nt**.
- Exemples de les africades [dz], [dʒ] i [tʃ] en contextos no sempre coincidents amb el central.
- Comentaris sobre la palatal [ç] a final de mot i altres consonants en la mateixa posició.
- Pronunciació de la labiodental fricativa [v] i casos de [w] epentètica
- Geminació de la bilabial en el grup **/-bl- /**.

### **Full 20:**

Full dedicat a la primera, segona i tercera persona dels pronoms personals, tòpics i febles, en mallorquí. Les formes de cada pronom estan classificades segons la funció sintàctica que solen realitzar (*nominativo, genitivo, dativo, acusativo, ablativo*), primer en singular i després en plural. Al marge, hi ha algunes notetes sobre altres aspectes de la morfologia no verbal mallorquina i la indicació *usos del jo 229* que és una referència indirecta a la gramàtica d'Amengual.

### **Full 21:**

Continuació del full anterior amb les formes del pronom *neutro (ho)* i *reflexivo (se)*. Bona part de la resta del full està ratllada.

### **Full 22:**

Full ratllat en la seva totalitat. Sembla que contenia indicacions sobre els pronoms febles mallorquins i les seves combinacions.

### **Full 23:**

Llista amb totes les formes que presenten els demostratius (on s'inclouen *matéx* i *altre*), possessius (tòpics i àtons), conjuncions (que inclouen també els pronoms de relatiu i els interrogatius), indefinits, relatius (en realitat els pronoms **en** i **hi**), numerals i pronoms neutres en mallorquí.

**Full 24:**

Sota el títol *Declinac[iones]*, *Am[engual]*, Milà recull diversos aspectes relacionats amb la formació del femení i el plural en noms, adjectius, pronoms i la concordança del participi en gènere i nombre amb altres elements de la frase.

**Full 25:**

Full que conté diverses llistes dedicades, respectivament, a les formes que presenten els diferents tipus d'articles mallorquins (amb una referència a la pàgina de la gramàtica d'Amengual on s'especifica l'ús de l'article literari), els morfemes de femení i plural més habituals i els adverbis de lloc en mallorquí.

**Full 26:**

Continuació de la llista d'adverbis de lloc en mallorquí seguit d'un altre apartat dedicat als adverbis de temps.

**Full 27:**

Full dedicat a recollir exemples de preposicions en mallorquí. Conté un llarg comentari sobre l'ús de *a* i *en* que remet a la pàgina 77 de la gramàtica d'Amengual.

**Full 28:**

Llistes d'adverbis classificats segons la classe a què pertanyen (*modo, comparación o semejanza, número o orden, afirmación, negación i duda y pregunta*).

**Full 29:**

Continuació del full anterior on s'inclouen els adverbis d'*indiferencia, deseo* i algunes locucions adverbials. Seguidament hi ha dos apartats: un amb mostres dels diferents tipus de conjuncions i un altre dedicat a les interjeccions, que també són classificades per tipus.

**Full 30:**

Full dedicat als morfemes regulars de la primera conjugació verbal. Tot i que se citen com a exemples *cantar* i *amar*, Milà només recull una part de les terminacions verbals, que agrupa segons el temps a què pertanyen, ja que remet directament a Amengual. Alguns, com el pretèrit imperfecte i el futur d'indicatiu, només presenten un exemple de terminació. Hi ha també una nota sobre l'ús dels presents de subjuntiu en **-iga** aportada per Guasp.

**Full 31:**

Full dedicat a la segona conjugació verbal. Només hi consten els infinitius *témer* i *valer* i algunes notes sobre la classificació dels verbs de la segona conjugació segons Figuera.

**Full 32:**

Full dedicat a la conjugació dels verbs incoatius de la tercera conjugació. Milà segueix el mateix mètode del full 30. Al final, es remet a la pàgina 201 de la gramàtica d'Amengual.

**Full 33:**

Full amb aquesta única nota: *pone de la cuarta : dur, recaurer, creurer, treurer, veurer, deurer, desdir*. Es refereix a la gramàtica d'Amengual que contempla l'existència d'una quarta conjugació formada pel verb *dur* i els acabats en **-àurer** o **-êurer**.

**Full 34:**

Full dedicat a presentar algunes terminacions dels verbs acabats en **-èixer** com *merèixer* o *conèixer*. Indica que Amengual els considera regulars.

**Full 35:**

Full intítulat *Localidades varias*. Aporta informació sobre diverses particularitats fonètiques i morfològiques que caracteritzen alguns dels anomenats "parlars campanars" de Mallorca; concretament els de Sóller, Pollença, Lluçmajor i Valldemossa

**Full 36:**

Full que aparentment sembla ser la continuació de l'anterior. Hi llegim únicament una nota que ens ha estat impossible d'entendre.

**Full 37:**

Full dedicat a presentar sumàriament els morfemes més característics d'alguns dels verbs irregulars més usuals en mallorquí. Concretament, de dos verbs de la primera (*estar, anar*) i de la segona conjugació (*essêr, havêr*).

**Full 38:**

Continuació del full anterior. Hi llegim formes dels verbs *fer, voler, poder, soler* i *cabrer*. També s'indica el verb *saber*, però no se'n recull cap forma.

**Fulls 39 i 40:**

Fulls en blanc. És possible que estiguessin destinats a recollir formes verbals.

**Full 41:**

Full dedicat a la conjugació dels verbs de la segona conjugació que presenten diftong decreixent al lexema (per això el títol del full és la terminació *Ure*). Milà, com en els fulls anteriors, només recull aquelles formes dels temps verbals que creu més significatives. Els verbs *recaurer, créurer, trèurer, riurer* i *clourer* són els emprats per exemplificar aquest grup. Al marge del full, però, hi ha anotats un bon nombre d'infinitius del mateix grup. Alguns d'aquests últims verbs (*beure, veure, deure, viure, riure, escriure* i *seure*) també duen formes

característiques de la seva conjugació. Hi llegim també diverses notes sobre la classificació d'aquests verbs en la gramàtica d'Amengual, que és la font principal del full.

#### **Full 42:**

Full dedicat a la conjugació dels verbs acabats en **-ldre** i **-ndre** seguint la mateixa metodologia dels fulls anteriors. Com a exemples significatius d'aquest grup, Milà pren els verbs *valdre*, *absòlre* i *vèndre*.

#### **Full 43:**

Seguint el mètode dels fulls anteriors, Milà anota les formes més significatives d'alguns verbs irregulars de la tercera conjugació com *tenir*, *lluir*, *axir* (eixir) i *venir*. Entre els dos primers verbs, a més, s'exemplifica el verb *dur*. Els tres últims són un afegit posterior, ja que estan encapçalats per la nota *Sigue IR* i presenten una lletra diferent..

#### **Full 44:**

A pesar del títol (*Irreg[ulars] IR*), és una continuació del full anterior. S'hi recullen formes significatives dels verbs *dir* i *oir*, però hi ha espai preparat per als verbs *llegir*, *teixir*, *morir* i *fugir*, que no presenten cap forma.

#### **Full 45:**

Full dedicat a recollir alguns participis irregulars, concretament els dels verbs *matar*, *absoldre* i *cubrir*, i oracions en què el participi d'un verb compost concorda en gènere i nombre amb un complement directe o un subjecte.

#### **Full 46:**

En aquest full, Milà resumeix l'ús dels articles (salats, literaris i personals) en mallorquí, tot seguint la gramàtica d'Amengual de la qual, fins i tot, se n'indica la pàgina (p. 226).

**Full 47:**

Continuació del full anterior.

**Full 48:**

Full on Milà resumeix l'ús dels pronoms personals forts i febles, amb les formes corresponents a cada funció, que es pot llegir a la gramàtica d'Amengual, amb la indicació de la pàgina (p. 229).

**Full 49:**

Continuació del full anterior amb un afegit sobre l'ús dels pronoms de relatiu *que* i *quí* i de l'interrogatiu *quin* en mallorquí.

**Full 50:**

Full dedicat a diversos aspectes de la morfosintaxi del mallorquí (per això s'intitula *Construcciones*). Concretament, sobre l'ús dels dos pretèrits perfets, la concordança en gènere i nombre del participi amb altres elements de l'oració i l'ús d'*essêr* i *havêr* com a auxiliars (amb els verbs que utilitzen preferentment el primer en mallorquí).

**Full 51:**

Continuació del full anterior. És molt difícil entendre'n la lletra.

**Full 52:**

Estem davant, bàsicament, d'una breu descripció del vocalisme del menorquí de Maó. Hi ha algunes notes, també, sobre consonantisme i comparacions entre la

fonètica mallorquina i menorquina, d'una banda, i entre el parlar de Ciutadella i el de Maó, d'altra banda. Hi llegim, a més, una nota sobre l'ús dels articles. És destacable, també, l'especificació del nom dels informadors menorquins de Milà.

**Full 53:**

Comentaris sobre el consonantisme maonès amb abundants comparacions amb el mallorquí.

**Full 54:** Notes sobre consonantisme i accentuació, per una banda, i diversos aspectes de la morfologia no verbal del maonès (morfologia del nombre, formes d'alguns pronoms personals, preposicions i adverbis), per altra banda. Freqüentment es realitzen comparacions amb el mallorquí i, en algun cas, amb el català central.

**Full 55:**

Breus notes sobre casos d'elisió de vocals en maonès.

**Full 56:**

Notes molt esquemàtiques sobre la conjugació verbal del maonès; concretament sobre verbs irregulars de la primera conjugació (-AR) i alguns de la segona (-EIXER, -URER i -LDRE). El títol *Dif[erencias]* es refereix probablement a les diferències entre la morfologia verbal del mallorquí i el menorquí pel que fa al tipus de verbs indicats.

**Full 57:**

Continuació del full anterior amb mostres de verbs irregulars de tots els tipus i conjugacions.

**Full 58:**

Descripció molt senzilla d'algunes característiques del vocalisme eivissenc feta a partir de mots que contenen trets específics del parlar. Hi ha també una nota sobre la diferència entre el parlar de la Vila i el de la pagesia pel que fa a la vocal neutra tònica.

**Full 59:**

Descripció d'algunes característiques del consonantisme eivissenc feta, igualment, a través de mots. No s'especifica, però, el tret fònic que exemplifiquen.

**Full 60:**

Breus notes sobre alguns casos d'elisió vocàlica i fenòmens d'accentuació pròpia de l'eivissenc (concretament, sobre pronoms enclítics tòpics).

**Full 61:**

Full molt esquemàtic on es llegeixen petites llistes de determinants, articles, adverbis, pronoms i preposicions de l'eivissenc. També hi ha un petit apartat intítulat *Construcciones*, semblant al del full 50 però molt més simple. En definitiva, és un full dedicat a la morfologia no verbal de l'eivissenc amb algun exemple sobre la seva sintaxi.

**Full 62:**

Full dedicat a la morfologia verbal, majoritàriament no regular, de l'eivissenc. S'hi recullen exemples i terminacions diverses classificades en quatre apartats dedicats, respectivament, a la primera, segona i tercera conjugació i al verb *dur*.

**Full 63:**

Continuació del full anterior. Està dividit en cinc apartats: *-AR* (per als verbs de la primera conjugació), *-EIXER*, *-URE* i *-LDRE/-NDRE* (per als de la segona acabats en aquestes terminacions) i *-IR* (per als de la tercera).

**Full 64:**

Full amb uns pocs exemples, de difícil lectura. Sembla ser un full dedicat al lèxic eivissenc.

**Full 65:**

Full similar a l'anterior. Hi ha diverses notes sobre lèxic eivissenc i maonès.

**Full 66:**

Full destinat a establir comparacions entre lèxic, morfosintaxi i fonètica del mallorquí i l'eivissenc. La informació està desordenada i és de molt difícil lectura.

**Full 67:**

Continuació del full anterior.

**Full 68:**

Conjunt de mots i notes provinents del diccionari mallorquí de Figuera.

**Full 69:**

Continuació del full anterior. Cal destacar que la base d'aquest full és una invitació de l'associació "Jove Catalunya" que Milà aprofità per acabar de prendre notes sobre el diccionari mallorquí de Figuera. El text imprès, que ens permet datar aproximadament l'època en què Milà prenia notes sobre el mallorquí, és el següent:

*LA JOVE CATALUNYA*

*en honor del eminent pintor **Marian Fortuny** celebrarà sessió extraordinaria lo*

*dissabte 27 de Febrer, en son local, carrer Nou de la Rambla, número 12, principal, á dos cuarts de nou de la vetlla, esperant de V. que ab sa assistencia donará major importancia y lluhiment al acte.*

*Barcelona 22 de Febrer de 1875*

*Lo president,*

*F. Ubach y Vinyeta.*

*Lo secretari,*

*R. Puig y Durán*

### **Full 70:**

Comentaris molt generals sobre la fonètica i l'entonació del baleàric. El comentari sobre el mallorquí (el més llarg) és un intent de comparar-ne l'entonació amb la del català central segons els punts de vista de Guasp i Obrador. Hi ha també alguna breu comparació entre la fonètica dels parlars de les tres illes i un comentari sobre la diferència de pronunciació del mot *dobler* segons la generació.

### **Full 71:**

Transcripció de la classificació vocàlica del mallorquí segons la *Gramàtica de la lengua mallorquina* d'Amengual, amb algunes puntualitzacions d'Obrador i Guasp. Hi ha també una nota sobre la [e] àtona en alguns verbs rizotònics i sobre la pronunciació de la [o] àtona en el parlar del *Campo* de Mallorca.

### **Full 72:**

Transcripció de part de la classificació del vocalisme mallorquí feta per Figuera al seu diccionari; concretament, sobre les diferències entre les "lletres" **E**, **O** i **A** en mallorquí.

### **Full 73:**

Full amb el nom i l'adreça de Milà: *Manuel Milá y Fontanals, Pelayo 1.*

**Full 74:**

Full dedicat al lèxic propi del mallorquí. Si fem cas del títol (*Mallorca Guasp 3. Vocabulario*), Manuel Guasp fou qui li comunicà les dades, que estan apuntades en forma de llista i sense ordenar alfabèticament. Hi ha també comentaris en alguns mots per especificar-ne el significat.

**Full 75:**

Continuació del full anterior.

**Full 76:**

Llista de mots sense ordenar. Malgrat el títol (*Mallorca palabras*), hi ha també alguna anotació sobre lèxic eivissenc i maonès.

**Full 77:**

Llista de mots sense ordenar, majoritàriament eivissencs però amb alguna anotació sobre lèxic maonès i mallorquí.

**Full 78:**

Llista de mots sense ordenar, majoritàriament mallorquins però amb alguna anotació sobre lèxic maonès i eivissenc.

**Full 79:**

Continuació del full anterior.

**Full 80:**

Full amb dues llistes de mots. La primera, com en els anteriors fulls, és una barreja sense ordre de mots mallorquins i eivissencs amb predomini dels primers; la segona duu el títol *palabras modificadas* i està formada per mots amb una forta semblança formal amb paraules del català central del mateix significat

com, per exemple, *Ayna (Ana)*, *Guiterra*, *enginá*, etc.

**Full 81:**

Full en molt mal estat de conservació. S'hi llegeixen dues llistes de mots; alguns duen la indicació de ser mallorquins o eivissencs.

**Full 82:**

Llista de mots mallorquins proporcionada per Guasp a Milà (la lletra és possiblement del primer, ja que és molt clara) amb la particularitat de dur la traducció al castellà.

**Full 83:**

Full amb unes breus notes sobre lèxic. No duu cap títol.

## 1.4 Fonts emprades per Milà en l'elaboració de les notes sobre el baleàric

No tenim constància que Milà visités personalment les Illes Balears a fi de recollir dades sobre la realitat del català insular o posar-se en contacte amb la cultura popular autòctona, ja que aquest fet hauria quedat enregistrat d'alguna manera en la seva obra escrita o en la seva abundant relació epistolar. Massó i Torrents (1928:10), fins i tot, certifica que la informació procedent de Mallorca i València que usava per als seus estudis l'obtenia a partir d'intermediaris o a través de referències bibliogràfiques:

*S'ha de convenir que Milà no era excursionista, per la seva constitució, com va ésser-ho l'Aguiló, al seu temps. Però era pacient, es cartejava força i alguns col·laboradors el proveïen de bon grat en veure la il·lusió amb la qual els qüestionava. Segons ell mateix diu noblement, la gran quantitat de cançons li era proporcionada pels interrogatoris amb minyones de servei, provinents de diverses encontrades a les quals no havia anat ni per les quals pensava viatjar. Pertocant a Mallorca i València, es refiava de referències i d'algun col·laborador.*

Diverses són les causes que expliquen la preferència de Milà per les fonts indirectes a l'hora de recollir dades sobre els parlars i la cultura popular de fora del Principat i evitar, així, els llargs desplaçaments. Entre aquests motius, i com a causa més concreta per al tema que ens ocupa, cal tenir present no només la difícil comunicació marítima entre les Illes i la Península al segle XIX, sinó també el fet que Milà tenia aprensió al mar i, consegüentment, a navegar en vaixell. En tenim una mostra eloqüent en una carta del 1873 en què Milà rebutjava l'oferiment fet per Joaquim Rubió i Ors, que havia llogat una casa a Mallorca, de passar una temporada junts a l'illa amb les famílies:

*Te agradezco mucho el ofrecimiento que me haces de tu nueva casa; pero media el mar, que sabes me da aprensión. Sin embargo ¿quién sabe lo que puede suceder?*<sup>6</sup>

---

<sup>6</sup> Vegeu l'*Epistolari* (I: 208). Malgrat el dubte final, Milà no anà finalment a Mallorca.

Una altra dada a tenir en compte és l'edat i, sobretot, la constitució física de Milà. Com demostrarem més endavant, Milà devia compilar les dades sobre el baleàric que estudiarem, aproximadament, entre 1870 i 1877, és a dir, quan tenia entre 52 i 59 anys (havia nascut el 1818). Això vol dir, si tenim en compte el context de la seva època, que ja era una persona d'edat avançada i poc propensa, per tant, als llargs viatges. Tanmateix, creiem que la causa que l'impel·lia més a evitar els desplaçaments era el seu considerable pes i els problemes de salut que en derivaven. A tall d'exemple, recordem el malnom de *ballena literaria*<sup>7</sup> amb què era conegut entre els estudiants de la Universitat de Barcelona i les freqüents referències a les malalties i indisposicions que patia en les seves cartes, sobretot en els últims 10 anys de la seva vida (morí el 1884). Com a exemple significatiu, citem un fragment de la carta que Milà adreçà a Joan F. Riaño el 1875 en què explicava les conseqüències que tingué per a la seva salut un viatge que havia acabat de fer a Montpeller amb motiu de la festa científica que hi organitzà la ***Société pour l'Étude des langues romanes***:

*También yo debo darle explicaciones de mi tardanza en contestarle. Después de un viage a Mompeller, donde asistí á una distribución de premios de la Sociedad para el Estudio de las Lenguas Romances y donde pasé unos días muy divertidos, regresé con una llaga en la pierna, que me ha tenido en cama cuatro semanas y más de una en casa. Ahora empiezo á salir y puedo darme por curado.*<sup>8</sup>

En resum, Milà no era amic dels viatges (si exceptuem les anades estacionals a Vilafranca) i a mesura que envellí anà restringint tant com pogué els desplaçaments importants a causa de la seva salut i constitució física. Això no vol dir, però, que en la seva joventut Milà hagués recorregut bona part de

---

<sup>7</sup> Antoni Rubió i Lluch, que havia estat alumne de Milà i un dels seus deixebles més destacats, en justifica el motiu: *designábamos al maestro con uno de aquellos dichos agudos de que es tan fértil la imaginación estudiantil, en el que se unían a la vez en una sola frase la doble impresión de su corpulencia física y de su grandeza intelectual: la ballena literaria* (citat per Jorba 1984:105).

<sup>8</sup> Vegeu l'*Epistolari* (II:21). Sembla molt probable, per la gravetat i descripció de la ferida, que Milà patís de gota. Cal tenir present, a més, que Milà només tenia 57 anys quan escrivia aquesta carta.

Catalunya a la cerca de cançons populars i que n'hagués sortit diverses vegades<sup>9</sup>. Tanmateix, és molt significatiu que a partir de 1868 restringís significativament els viatges i que abandonés definitivament les excursions etnogràfiques per als seus estudis sobre literatura popular. El mateix Milà (1882:IX-X) ens dóna una succinta descripció de les localitats que visità per a la recollida de materials del **Romancerillo**, on podem copsar l'abast geogràfic dels seus desplaçaments per l'interior del Principat i els anys que hi dedicà:

*Lo que he recogido directamente comprende, además de algunos fragmentos aprendidos en la infancia, las canciones que coleccioné en 1842 en Barcelona y en el Panadés y las que oí de una buena mujer de La Espluga de Francolí (1852) y en Vich (1853) de una criada de Vallfogona de Ribas. Después de publicadas las **Observaciones**<sup>10</sup> adquirí no pocas en Barcelona (algunas en Menargues, Sant Llorens de la Muga, Esquirol, etc) y dediqué varios viajes al mismo logro: 1854 Olot, Besalú, Vallfogona; 1855 y 63 La Llacuna; 1863 Bellpuig, Agramunt y Calaf y luego Arles dels Banys, Padaldá y Banys d'Arles (Amélie-les-bains); 1866 Espluga y 1868 Argenton.*

Si tenim present tots els condicionants assenyalats i que les dades sobre el baleàric foren segurament compilades a partir de 1870, no ha d'estranyar que Milà bastís la seva descripció del baleàric en fonts indirectes; un procediment que, tal com ja ens avançava Massó i Torrents (1926), és, a més, un fet habitual en la seva obra i que es fonamenta en aquests tres tipus de fonts d'informació: els col·laboradors, les entrevistes a minyones o naturals del lloc estudiat a Barcelona i les referències bibliogràfiques.

---

<sup>9</sup> Els desplaçaments més importants de Milà fora de Catalunya consistiren essencialment en el viatge que féu de jove amb el seu pare a París, el susdit a Montpeller i diverses anades a Madrid per qüestions relacionades amb oposicions acadèmiques (pròpies o alienes). A banda dels esmentats, la resta de viatges de Milà se cenyiren a l'interior del Principat i la Catalunya Nord. No és segur, però sí probable, que Milà hagués fet una breu estada en les terres valencianes del Bisbat de Tortosa, ja que llegim moltes referències a trets lingüístics específics de localitats d'aquesta zona en els papers que dedicà a la descripció del valencià. Amb tot, no es pot descartar que aquestes últimes dades procedeixin de Pere Labèrnia, amic i col·laborador de Milà, que era originari de Traiguera (Baix Maestrat).

<sup>10</sup> Es refereix a les seves **Observaciones sobre la poesía popular, con muestras de**

### 1.4.1 El paper dels col·laboradors en l'obra milanesa, especialment en els estudis dialectològics

Tal com reconeixia obertament en la seva obra, Milà havia bastit bona part de la seva col·lecció de poesia popular a partir de procediments indirectes<sup>11</sup>, entre els quals l'aportació dels amics i col·laboradors, a través d'una relació fonamentalment epistolar, fou crucial. Entre la llista de col·laboradors que l'havien ajudat a aconseguir mostres de poesia popular d'arreu del domini, i que el mateix Milà esmenta en el pròleg del *Romancerillo* com a mostra d'agraïment<sup>12</sup>, cal destacar la presència del nom de les dues persones que són més citades en els papers sobre el baleàric que estudiarem: Mateu Obrador i Manuel Guasp<sup>13</sup>. Aquesta coincidència fa evident l'íntima connexió que existeix entre els estudis milanesos de literatura popular i dialectologia catalanes, no només per l'afinitat científica que existeix entre els dos camps sinó perquè, en el cas que ens ocupa, Milà aprofità la bona predisposició dels

---

*romances catalanes inéditos* de 1853.

<sup>11</sup> El pròleg del *Romancerillo* (1882) és, en aquest sentit, un model d'honestetat intel·lectual.

<sup>12</sup> *En las notas constaran los nombres de los muchos amigos que me han comunicado poesías populares (entre ellos los de más de un renombrado vate); recordaré aquí únicamente algunos de los que con mayor abinco se empeñaron en acrecentar mi acopio. Mi antiguo y constante amigo Dr. D. José Giró y Turá (cuya reciente pérdida lamentamos), tan buen arqueólogo como reputado naturalista y que Vich recuerda como meritísimo ciudadano, me envió en diferentes épocas multiplicadas y preciosas notas de varia índole; el brillante joven D. Mateo Obrador Benassar (á quien ya había precedido el ahora distinguido jurisconsulto D. Manuel Guasp) me comunicó copiosas é interesantes muestras de poesía popular y semi-popular balearica; D. José de Tortadés, de las Guillerías, dispuso que se formase para mi uso una colección de canciones; y finalmente el muy entendido numismático é historiógrafo D. Celestino Pujol Camps, con una paciencia que le agradezco y con un orden que le envidio, me preparó un verdadero romancerillo de Gerona y sus cercanías (Milà [1882:X]).* Més endavant, Milà també cita l'alguerès Josep Frank. Tot i que, per raons d'espai, deixa de citar molts altres col·laboradors, cal destacar-ne un dels més il·lustres: Jacint Verdaguer. Vegeu-ne una llista més completa a Pujol i Puntí (1926:33-37).

<sup>13</sup> Segons Pujol i Puntí (1926:39), Milà fa constar en un exemplar revisat del *Romancerillo* que les cançons populars 234 H i 391 A van ser aportades per Guasp i que les cançons 210 A i 261, per Obrador. Amb tot, és segur que moltes o la totalitat de les altres 13 composicions mallorquines del *Romancerillo* van ser comunicades a Milà per alguns d'aquests dos autors.

dos personatges citats per obtenir dades de primera mà sobre la llengua i la cultura popular de Mallorca<sup>14</sup>.

Pel que fa al primer col·laborador, Manuel Guasp i Pujol (Palma 1849-1924), sabem que la relació entre ell i Milà tingué lloc fonamentalment quan estudiava la carrera de Dret a Barcelona i assistia a les classes de la càtedra de Literatura del nostre autor. Josep Lluís Pons i Gallarza, amic personal de Milà i professor de Guasp a l'Institut Balear<sup>15</sup>, era qui l'havia animat d'assistir a les classes de Milà a Barcelona i, segurament, de donar-li cartes de recomanació o presentació. No es conserva a l'Epistolari cap carta dirigida o provinent de Guasp<sup>16</sup>, per la qual cosa es pot deduir que comunicà les dades que recollí sobre el mallorquí i la seva poesia popular personalment a Milà o a través de cartes que no s'han conservat. Amb tot, entre els papers que estudiarem hi ha un full (el n. 82) dedicat al lèxic mallorquí amb una lletra diferent a la de Milà i amb el nom de Guasp a l'encapçalament. Aquest fet i la manca de cartes entre els dos personatges reforçaria la tesi que Guasp comunicà a Milà part de la informació sobre el mallorquí que estudiarem a través de converses o de documents que, com el citat, lliurava personalment durant l'època en què fou

---

<sup>14</sup> No fou l'únic cas: recordem, així mateix, a Lluís Roca i Florejachs, el metge lleidatà que proporcionà a Milà les dades sobre el català nord-occidental que hem comentat al capítol 2.7. i que anteriorment ja hi havia col·laborat en la cerca de documents antics.

<sup>15</sup> A tall d'exemple, cal recordar que Milà i Pons havien coincidit nombroses vegades en l'organització dels Jocs Florals (Pons fou un dels primers mantenidors dels Jocs de 1859, els presidí el 1870 i el 1878, i fou mestre en Gai Saber el 1868), i en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (de la qual tots dos eren membres). A partir de 1861 Pons havia fixat la seva residència a Palma, ja que havia obtingut la càtedra de Geografia i Història de l'Institut Balear des d'on efectuà una meritòria tasca pedagògica i fou professor de molts dels mallorquins que participaren en la Renaixença, com Jaume Alcover, Miquel dels Sants Oliver, Bartomeu Ferrà, els germans Maura i els mateixos Manuel Guasp i Mateu Obrador. La relació de Pons amb Guasp no es limità a la d'alumne i professor: el 1868 fundà amb ell i altres exalumnes una acadèmia d'estudis universitaris a Palma i ajudà decididament Guasp a introduir-se en els ambients de l'elit política, econòmica i cultural de Mallorca (Pujol i Puntí [1926:36] el defineix com a "pare polític" de Guasp) des d'on aconseguí ascendir ràpidament.

<sup>16</sup> L'única referència a Guasp en les cartes de Milà (vegeu *Epistolari* I:224) es localitza precisament en una carta que el nostre autor adreçà a Pons i Gallarza el 1874, en què s'interessava pel lloc on el seu exalumne pensava realitzar els exàmens finals: *También tendrá V. la bondad de decirme si el joven Guasp (Don Manuel), que cursó aquí los dos últimos dos años, piensa venir á examinarse a ésta o si lo hará en la misma illa.*

estudiant a la Universitat de Barcelona i assistia o havia finalitzat d'assistir a les seves classes de literatura. Com que sabem que Guasp es degué llicenciar el 1874<sup>17</sup> i que s'establí definitivament a Mallorca, on féu una brillant carrera política, jurídica i econòmica<sup>18</sup>, hem de concloure que les dades comunicades a Milà, tant les de tipus dialectològic com les referents a poesia popular, són anteriors a aquesta dada, molt probablement de principis de la dècada<sup>19</sup>.

El mateix Milà diu al *Romancerillo* que Guasp precedí Obrador a l'hora de proporcionar-li poesia popular mallorquina per la qual cosa també podem suposar que fou el primer col·laborador del nostre autor en la tasca de recollida d'informació per a les notes sobre el mallorquí. Això significa que la part més bàsica o fonamental de les notes esmentades fou aportada per Guasp a Milà i que la tasca posterior d'Obrador consistí a completar-les i corregir-les, ja que no podem oblidar que la formació de Guasp, a diferència d'Obrador, era més jurídica que filològica.

Mateu Obrador i Bennàsser (Felanitx 1859-Palma 1909) també es relacionà intensament amb Milà mentre estudiava Filosofia i Lletres a Barcelona, però, a diferència de Guasp, hi mantingué una relació molt més constant i continuada que ha quedat plasmada en l'epistolari milanià<sup>20</sup>. Com Guasp, Obrador també

---

<sup>17</sup> Vegeu la carta citada en la nota anterior.

<sup>18</sup> Guasp fou diputat provincial entre 1879 i 1890, batlle de Palma entre 1887 i 1891 i diputat a Corts el 1893. Començà la seva carrera política com a membre destacat del Partit Liberal, però posteriorment es passà a les files del Partit Conservador i arribà a ser el cap dels mauristes a Mallorca. Com a jurista (Milà el defineix al *Romancerillo* com *el ahora distinguido jurisconsulto D. Manuel Guasp*), formà part de la comissió que estudià les possibilitats d'adaptar el dret foral balear (n'era un expert) a la nova realitat política espanyola i es declarà partidari de suprimir-lo, excepte la part que regulava la separació de béns en el matrimoni. Així mateix, formà part o presidí nombrosos consells d'administració de les principals empreses de l'illa, entre les quals destaquem *La Isleña Marítima*, *Ferrocarriles de Mallorca*, *Salinera Española* i la Caixa d'Estalvis de Balears.

<sup>19</sup> La carta de Milà a Pons que citàvem suara indica que el 1874 Guasp no era a Barcelona, que només li restava examinar-se de les proves finals per acabar la carrera i que havia estat el dos últims anys (1872-1873) a Barcelona (o, potser, els cursos acadèmics 1871-1872 i 1872-1873). El contacte entre Milà i Guasp, doncs, degué tenir lloc fonamentalment en aquests anys.

<sup>20</sup> La primera carta d'Obrador a Milà és del 1871 i l'última del 1878. Vegeu l'*Epistolari* (I:124 i II: 182). El tema principal de bona part de les cartes d'Obrador gira al voltant de la replega de poesia popular per a Milà.

havia estudiat a l'Institut Balear i havia estat alumne de Pons i Gallarza<sup>21</sup>, amb qui participà en nombroses empreses culturals<sup>22</sup>. En iniciar la seva carrera universitària a Barcelona, que finalitzà el 1874, esdevingué aviat un dels deixebles i col·laboradors de Milà més destacables, sobretot en la recollida de poesia popular mallorquina, tasca en la qual també ajudà Marià Aguiló i Francesc Pelai Briz<sup>23</sup>. A diferència de Guasp, Obrador sempre fou un home de lletres i un apassionat per la llengua i la literatura populars, tal com demostra la seva relació epistolar amb Milà. La seva obra, dispersa i mal coneguda encara, reclama un estudi aprofundit que sigui capaç de situar adequadament la polifacètica aportació d'Obrador al nostre món cultural i literari<sup>24</sup>. Obrador es rebel·la en l'epistolari milanià com un jove escriptor inquiet i primerenc (es defineix en una ocasió com a un *atlot aprenent de poeta*) decidit en tot moment a recollir per a Milà (a qui reverència i qualifica en nombroses ocasions de *mestre*) tota la literatura popular de la seva terra que arribés al seu coneixement. Així, sabem que Obrador ja estava preparant el 1871 (tenia 19 anys) per a Milà un voluminós aplec comentat de cançons populars mallorquines que li lliurà a finals d'aquest any o principis de 1872 i

---

<sup>21</sup> Obrador considerava que Pons *després de vós* (Milà) *també és mon mestre*. Vegeu l'*Epistolari* (I:151-152).

<sup>22</sup> Participà amb Pons en la creació de la *Revista Balear* i la seva continuació, *Museo Balear*, des d'on es convertí en un notable animador de la vida cultural mallorquina. Així mateix, Pons l'animà a participar en els Jocs Florals i en la Renaixença literària mallorquina.

<sup>23</sup> Vegeu, per exemple, la carta n. 84 de l' *Epistolari* (I:124-125).

<sup>24</sup> Massot (1988:64) ha reclamat en diverses ocasions un estudi seriós i complet de la producció cultural d'Obrador i del seu paper en la vida cultural mallorquina, en particular, i catalana, en general. Sense ànim de ser exhaustius, destaquem que l'obra literària d'Obrador està formada per una poesia de caràcter tradicional, recollida parcialment i pòstuma a la col·lecció *Lectura Popular*, i peces de teatre satíriques i costumistes, algunes amb un notable èxit popular com *Els pretendents* (1877); fins i tot, sembla que intentà traduir alguna part de la Ilíada al català (vegeu *Epistolari* II:137). Així mateix, va ser un assidu col·laborador de revistes culturals i premsa diària i humorística, tant a Mallorca com al Principat, entre els quals destaquem, per una banda, la *Revista Balear*, *Museo Balear*, *La Ignorància* i *La Roqueta*, i, per altra banda, *La Vanguardia*, *La Veu de Catalunya*, *La Il·lustració Catalana*, *Lo Gay Saber* i *La Renaixença*. A més de la seva obra literària, Obrador fou un eminent estudiós de la literatura tradicional, primer, i de l'obra lulliana, posteriorment (va ser un dels primers intel·lectuals que es dedicà a la tasca d'editar, recuperar i divulgar l'obra completa de Lluïl); també fou autor de nombrosos escrits pedagògics, destacables per les seves idees avançades.

que segurament deu ser l'origen d'una part destacable de la poesia popular mallorquina que podem llegir al *Romancerillo* del 1882<sup>25</sup>. A banda d'aquest aplec de cançons, Obrador continuà recollint en diferents ocasions més mostres de poesia popular mallorquina per a Milà<sup>26</sup>. L'interès d'Obrador per la literatura popular l'havia portat, fins i tot, a concebre el projecte de publicar un *Rondallayre mallorquí*<sup>27</sup> amb diversos materials que tenia recollits (que finalment no es materialitzà) i a escriure un estudi intítulat *Sobre les èpoques de la poesia popular mallorquina* que ha restat inèdit<sup>28</sup>. L'interès per la literatura popular no sembla haver deixat Obrador al llarg de la seva obra, tot i que a partir de la seva dedicació a la docència<sup>29</sup> des del 1874, un cop finalitzada la carrera, aquest camp anà ocupant un lloc més secundari en els seus interessos culturals. En aquest sentit, es decantà progressivament per l'estudi de la literatura catalana antiga i, particularment, de l'obra de Ramon Llull, sobretot a partir de 1897, quan fou contractat per l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria com a preceptor dels seus fills, i pogué viatjar i copiar els

---

<sup>25</sup> Es tracta dels *Apunts sobre poesia popular a Mallorca* (1871), l'únic exemplar autògraf del qual es conserva al Fons Milà de Santander. A pesar del títol, el manuscrit consta de 123 pàgines i en podem conèixer l'estructura gràcies a la carta n. 90 de l'*Epistolari* (I:132-133). A banda de poesia popular mallorquina de tot tipus, Obrador també va incloure en els *Apunts* apartats per a les rondalles, la música popular, els "adagis" o dites i els costums populars de l'illa. Molt possiblement, doncs, aquestes són les *copiosas é interesantes muestras de poesía y semi-popular baleárica* aportades per Obrador a què Milà es refereix al *Romancerillo* (1882:X). A la carta 102 de l'*Epistolari* (I:151-152) podem llegir que Milà, com a mostra d'agraïment per haver-li lliurat aquest recull, qualificava Obrador de "valent donzell".

<sup>26</sup> La relació epistolar entre Obrador i Milà ens permet saber que el primer va trametre al segon, per carta i personalment, més exemples de poesia popular mallorquina al llarg del 1872 (vegeu *Epistolari* I:157, 162, 175, 176 i 182) i, en el 1877 o 1878, peces de teatre, costums i poesia popular mallorquines (vegeu *Epistolari* II:142 i 148).

<sup>27</sup> *Com tench rondallas recullidas a dotzenas, he pensat (per més envant) en un Rondallayre mallorquí, però d'això ja n' parlarem per llarch, si vostè vol, quant jo passe a Barcelona.* Vegeu l'*Epistolari* (I:118).

<sup>28</sup> Vegeu *Gran Enciclopèdia de Mallorca* (1989, volum XII:29).

<sup>29</sup> Fou professor de l'Institut Balear de Palma, al qual accedí per recomanacions de Milà (vegeu l'*Epistolari* II:37 i 50) i de la Institució Mallorquina d'Ensenyament, de la qual fou fundador i director. El 1887, però, hagué de deixar la docència i obtingué una plaça d'oficial de finances a la Delegació d'Hisenda de Barcelona, on freqüentà els ambients literaris i col·laborà en la premsa cultural i diària catalana de l'època.

manuscrits lullians conservats arreu d'Europa<sup>30</sup>. Amb tot, una part destacable de l'obra literària d'Obrador, tant pel llenguatge emprat com per la temàtica costumista, és deutora dels models populars mallorquins que havia après a valorar i estimar quan en recollia mostres per al seu admirat mestre. D'alguna manera, doncs, i a la manera dels romàntics, l'obra literària d'Obrador és un intent de bastir una literatura culta en models populars o, com a mínim, de dignificar la literatura popular i acostar-la a la culta<sup>31</sup>.

La relació epistolar amb Milà ens permet saber que Obrador estigué en contacte personal amb Milà a Barcelona fonamentalment mentre era estudiant a Barcelona en dues èpoques: en primer lloc, abans de 1871 i, en segon lloc, a partir de 1872 fins, probablement, el 1874, l'any en què es llicencià. Posteriorment, el 1877 o 1878 Obrador també visità Milà a Barcelona. Paral·lelament a Guasp, no es conserven documents o cartes d'Obrador de temàtica dialectològica<sup>32</sup> per la qual cosa també cal arribar a la conclusió que la informació sobre les característiques del mallorquí que aportà a Milà li fou comunicada personalment. Si, com ja hem avançat, Milà diu al *Romancerillo* que Guasp precedí Obrador en la tasca de recollida de poesia popular, també podem pressuposar que les dades sobre el mallorquí que comunicà a Milà són igualment posteriors a les de Guasp. Això ens permet deduir, així mateix, que Milà pogué comptar amb els dos mallorquins per als seus interessos filològics entre els anys 1872 i 1873, aproximadament, quan tots dos eren encara estudiants a Barcelona. En el cas d'Obrador, tanmateix, no podem descartar que també hagués proporcionat més dades lingüístiques a Milà en una data

---

<sup>30</sup> A banda de la tasca d'edició, catalogació i recuperació dels còdexs lullians, feta en part amb Jeroni Rosselló, són especialment destacables les seves aportacions al coneixement de les "doctrines sociològiques" de Llull i els estudis introductoris dels tres primers volums de l'Obra Completa lulliana.

<sup>31</sup> Vegeu l'article de Josep Massot a la *Història de la Literatura Catalana* (1986, volum VII:457) dirigida per Martí de Riquer.

<sup>32</sup> L'única carta d'Obrador en què hi ha una breu referència a trets dialectals del mallorquí és a la n. 308 (vegeu *Epistolari* II:143) del 1877. Obrador hi comentava el significat de la forma *dassa* (*dóna'm*) que apareixia en un fragment de la representació del Cant de la Sibilla a Felanitx que havia recollit per a Milà

posterior al 1874, ja que la relació, tot i minvar, continuà, com hem vist, fins el 1878<sup>33</sup>.

Un altre aspecte que també cal destacar d'Obrador és el fet que fou la persona que comunicà a Milà l'existència del *Diccionari mallorquí-castellà* de Pere Antoni Figuera (1840), una de les referències bibliogràfiques que, com ja hem dit, el nostre autor cita i comenta a les notes que estudiarem<sup>34</sup>. Obrador, a més, li'n degué donar un exemplar o, com a mínim, prestar, ja que el susdit diccionari feia temps que s'havia exhaurit<sup>35</sup>.

A banda dels dos futurs notables mallorquins que hem presentat, Milà també cita breument en la seva descripció del mallorquí l'esmentat Pons i Gallarza, la dona de Josep Quadrado, Jeroni Rosselló i Tomàs Aguiló i Forteza en les notes referents a la fonètica del mallorquí. Amb tota probabilitat, Milà devia aprofitar les estades ocasionals d'aquests mallorquins a Barcelona<sup>36</sup> per demanar-los informació sobre algun aspecte concret del dialecte llur. Concretament, Milà esmenta Pons i Aguiló en els fulls dedicats al vocalisme àton per la qüestió de la naturalesa de la **a** àtona mallorquina<sup>37</sup> i

---

<sup>33</sup> Com ja hem dit, l'última carta d'Obrador conservada a l'*Epistolari* (II:182) és possiblement del 1878 (és un fragment al qual falta l'encapçalament). Segons el seu contingut, Obrador feia poc que havia visitat Milà a Barcelona.

<sup>34</sup> Obrador va pensar que aquesta obra podia interessar Milà pel fet que contenia un apèndix sobre un aspecte de la cultura popular de Mallorca: un recull d'adagis i dites locals. Fins i tot, li trameté posteriorment una còpia manuscrita de l'esmentat apèndix (es conserva al Fons Milà de Santander). Vegeu l'*Epistolari* (I:124-125).

<sup>35</sup> Segons Colón i Soberanas (1985:177), possiblement abans de 1859.

<sup>36</sup> Tant Pons (que ja coneixia Milà de jove) com Rosselló foren assidus participants en els Jocs Florals de Barcelona, dels quals arribaren a ser Mestres en Gai Saber. Aguiló i Quadrado havien col·laborat junts en diferents empreses culturals i eren, com Milà, actius activistes catòlics i admiradors dels monuments antics i les tradicions populars. Probablement, Milà conegué el matrimoni Quadrado a través d'Aguiló que, com ell, era membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Cal tenir present, així mateix, que tant Quadrado com Aguiló estaven molt interessats per la poesia popular i que foren uns dels primers erudits mallorquins que es dedicaren a recollir-ne (vegeu Massot [1985]).

<sup>37</sup> Pons és citat en el full n. 7, intitulat *A átonas*, i Aguiló, en el n. 8, intitulat *Átonas E*. La referència a Pons és difícil d'entendre per la mala lletra de Milà, però fa referència a les "diferències" entre les **a** tòniques i àtones del mallorquí. El nom d'Aguiló, en canvi, apareix al costat d'alguns exemples de terminacions nominals àtones de masculí i femení.

Rosselló i la dona de Quadrado<sup>38</sup>, en diversos apartats que tenen en comú recollir exemples de l'oclusiva palatal sorda mallorquina

Pel que fa als altres dos parlars insulars, només llegim el nom d'un col·laborador en les notes dedicades al menorquí de Maó, però no en les de l'eivissenc. Es tracta de Llorenç Pons, un altre jove estudiant de Milà que cursà estudis universitaris a Barcelona i que és presentat al full n. 52 com a *Lorenzo Pons, clérigo (hoy el joven L. Pons)*. A banda que assistí a la càtedra de literatura de Milà i que ja devia ser un seminarista, poca cosa més sabem sobre aquest informador. En tenim referències a dues cartes de Rafael Blasco i Moreno (Oriola 1836-València 1884), un altre dels amics i col·laboradors de Milà<sup>39</sup>, que havia estat destinat a Maó com a jutge de primera instància. A través de la primera carta, sabem que Llorenç Pons era el fill d'un escrivà del jutjat de Maó que treballava a les ordres de Blasco, Joan Pons, i que el 1872 començà la carrera de lleis a Barcelona. Blasco havia recomanat el jove Pons a Milà<sup>40</sup> a través d'una carta de presentació que el pare de Pons li lliurà personalment. Posteriorment, i com a última vegada en què apareix citat a l'*Epistolari*, Blasco s'interessà per Pons en una carta que adreçà a Milà el 1873<sup>41</sup>. La datació de les cartes, doncs, ens permet saber que Pons estigué matriculat a la càtedra de Milà durant el curs 1872-1873, els anys en què, molt

---

<sup>38</sup> La referència a la dona de Quadrado apareix en el full 8 i la de Rosselló, al n. 17. Són, respectivament, aquestes: *mujer de Quadrado parece que dice coloqua* i *Roselló dice que la a no es modificada en ia sinó que \_\_\_? de la q.*

<sup>39</sup> A banda de magistrat i polític (el 1868 fou secretari de la Junta Revolucionària i de l'Ajuntament de València), Blasco fou un escriptor essencialment en castellà (publicà algunes poesies en català, tanmateix) que, com Milà, estava interessat per la cultura popular, la història i els monuments antics. A través de l'*Epistolari*, sabem que Milà li havia demanat informacions diverses relacionades amb els seus interessos filològics i històrics i, fins i tot, que li havia consultat algunes qüestions jurídiques relacionades amb plets legals personals. En la carta n. 145 de l'*Epistolari* (I:204), per exemple, Blasco informa Milà d'algunes característiques que havia observat en les tradicions i la literatura popular de Menorca i de la troballa d'alguns documents de l'illa dels segles XVII i XVIII.

<sup>40</sup> Blasco el presentava com un *joven de bellos sentimientos*. Vegeu la carta n. 127 de l'*Epistolari* (I:183).

<sup>41</sup> Vegeu la carta n. 145 de l'*Epistolari* (I:204).

possiblement, li comunicà les dades sobre el maonès que llegim en les notes que estudiarem.

En conclusió, Milà tingué com a alumnes al mateix temps Guasp, Obrador i Pons, o hi estigué en contacte personal a Barcelona, al llarg dels anys 1872 i 1873. Durant aquest bienni, doncs, i amb tota probabilitat, Milà obtingué la majoria de les dades sobre el mallorquí i el maonès que recollí a les seves notes. El fet que no es localitzin a l'epistolari milanià cartes de Guasp i Pons i que en les d'Obrador no hi hagi mencions directes o indirectes als trets que caracteritzen el mallorquí ens corrobora la relació directa entre Milà i els tres col·laboradors citats a Barcelona al llarg de l'època en què eren estudiants.

## 1.4.2 Les entrevistes a naturals de les Balears fetes per Milà

Com ja hem dit, una altra font d'informació utilitzada per Milà a l'hora d'obtenir mostres de poesia popular eren les entrevistes a persones d'extracció social popular, la majoria de les quals a dones que havien anat a fer de minyones a Barcelona o que havia entrevistat en algun dels seus viatges. Milà, per exemple, cita al pròleg del *Romancerillo* (1882:X), una *buena mujer* de l'Espluga de Francolí, que conegué en aquesta localitat el 1852, i una criada de Vallfogona de Ribes entrevistada a Vic el 1853. Tanmateix, la majoria d'entrevistes als naturals de la zona per la qual Milà s'interessava tingueren lloc a Barcelona<sup>42</sup>, per les raons a les quals ja hem al·ludit en parlar de la seva poca predisposició als viatges.

En el cas de les notes sobre el baleàric, Milà també entrevistà persones d'origen popular i naturals de les Balears en tres ocasions segures, tot i que no podem descartar-ne més. Específicament, Milà fa referència en dues ocasions –una vegada en les notes sobre el maonès i una altra en l'apartat referent al mallorquí de Sóller– en les seves notes a dos informadors que hi són presentats com a *Hombre de la T(ierra)*<sup>43</sup>, o simplement T..

L'anònim informador de Maó esmentat per Milà podria haver estat el pare del jove Llorenç Pons, Joan Pons, la persona que lliurà la carta de Blasco a Milà personalment<sup>44</sup>, però no es pot descartar que fos qualsevol mariner o

---

<sup>42</sup> Recordem les paraules de Massó i Torrents (1928:20): *S'ha de convenir que Milà no era excursionista, per la seva constitució, com va ésser-ho l'Aguiló, al seu temps. Però era pacient, es cartejava força i alguns col·laboradors el proveïen de bon grat en veure la il·lusió amb la qual els qüestionava. Segons ell mateix diu noblement, la gran quantitat de cançons li era proporcionada pels interrogatoris amb minyones de servei, provinents de diverses encontrades a les quals no havia anat ni per les quals pensava viatjar. Pertocant a Mallorca i València, es refiava de referències i d'algun col·laborador.*

<sup>43</sup> El full referent a l'informador solleric és el n. 35, intitulat *Localidades varias*, en què Milà escriu, parlant del solleric, que *Dice el Hombre de la T. que hay diferencias de pronunciaci3n, que en Soller (hablan) entre dientes*. La referència a l'informador maonès es localitza al full 54 on Milà anota la següent observació: *Dice T. (= Hombre de la Tierra) que la c (k) es pura pero el mismo pronuncia un poco queab que en el campo de Mall. es la a inglesa que se parece un poco a la e. En Mah3n la pronuncian mas dulce, la e mas cerrada (mas oe).*

<sup>44</sup> La naturalesa de la cita que Milà atribueix al *Hombre de la Tierra* maonès (vegeu la cita anterior) suggereix que era una persona instruïda i amb un mínim de reflexió

treballador de Maó instal·lat a Barcelona. Pel que fa a l'informador natural de Sóller, cal tenir present que al llarg del segle XIX la presència de naturals d'aquesta localitat en els ports de la Mediterrània Occidental era freqüent, ja que al llarg d'aquesta centúria molts dels seus habitants es dedicaven al transport o comerç de taronges<sup>45</sup>. No sabem si podria ser rellevant, però Pons i Gallarza, uns dels amics mallorquins de Milà, tenia relació amb Sóller<sup>46</sup>. És possible, doncs, que Pons hagués presentat a Milà algun solleric que l'acompanyés en els seus viatges a Barcelona. Tot amb tot, és difícil anar més enllà de les conjectures, perquè Milà no dóna cap informació sobre la identitat dels dos *Hombres de la Tierra* que cita.

Pel que fa a les notes sobre l'eivissenc, no hi consta cap nom, concret o genèric, d'informadors ni s'esmenta cap referència bibliogràfica. Tanmateix en aquestes últimes notes es fa molt evident que Milà havia aprofitat dades obtingudes a través d'una conversa que havia ordenat molt esquemàticament, la qual cosa ocasiona que l'estructuració de les dades sobre l'eivissenc sigui molt diferent de la que apareix als fulls dedicats al mallorquí i maonès. Tanmateix, si ens basem en el fet que Milà, com ja hem assenyalat, aprofitava les mateixes fonts o informadors per als seus estudis dialectals i de poesia popular, no podem passar per alt que una de les dues cançons eivissenques del *Romancerillo* del 1882<sup>47</sup> li va ser proporcionada per una *recitadora*. Creiem, doncs, que és molt probable que aquest anònim informador femení, possiblement una de les múltiples minyones que entrevistà a Barcelona, fos també la persona en què Milà es basà per obtenir dades concretes sobre el parlar d'Eivissa.

---

metalingüística. El fet que el pare de Pons fos escrivà dóna certes possibilitats a aquesta teoria.

<sup>45</sup>Vegeu, per exemple, la història de Sóller a la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* o la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

<sup>46</sup>Pons morí en aquesta localitat el 1891.

<sup>47</sup>Es tracta de la cançó 242 I (vegeu Milà [1882:218]). Concretament, és un aclariment sobre la paraula **turbasia** : *La recitadora dijo que esta palabra equivalía á "dormición"*.

### 1.4.3 Referències bibliogràfiques citades als fulls milanians sobre el baleàric

Com ja assenyalava Massó i Torrents (1928:10), Milà també va aprofitar algunes referències bibliogràfiques per conèixer la literatura popular del País Valencià i les Balears. En el cas de les notes que estudiem, hem de destacar que Milà emprà aquest mateix procediment per obtenir dades sobre el parlar de Mallorca i que una part destacable de les notes dedicades a aquest últim parlar conté nombroses referències a dues obres que comentarem seguidament: el *Diccionari mallorquí-castellà* (1840) de Pere Antoni Figuera<sup>48</sup> i, sobretot, la *Gramática de la lengua mallorquina* (1835) de Joan Josep Amengual<sup>49</sup>.

El diccionari de Figuera és citat per Milà en tres ocasions diferents en els fulls que estudiarem. En primer lloc, totes les notes del full 72 estan dedicades a comentar la descripció del vocalisme mallorquí feta per Figuera en el pròleg

---

<sup>48</sup> Pere Antoni Figuera i Tomàs (Llucmajor 1772-Ciutat de Mallorca 1847) era un franciscà exclaustat. El *Diccionari mallorquí-castellà*, ha estat considerat per Colón i Soberanas (1985:177) com la primera obra lexicogràfica impresa a les Illes Balears durant el segle XIX digna d'atenció. Conté, a més, un recull d'adagis mallorquins i un interessant *Diccionariet de vârios têmes mällorquîns anticuâds ó que já no se usan, compôst per N., para enténdrer al célebre poéta Ilemosí Ausias Márc*. Com ja hem assenyalat, Milà degué conèixer aquesta obra a través d'Obrador el qual li copià l'apèndix dedicat als adagis.

<sup>49</sup> Joan Josep Amengual i Reus (Mancor de la Vall 1796-Binissalem 1876), doctor en dret, escriptor i filòleg. Exercí d'advocat a Binissalem, d'on fou secretari i alcalde (1822). D'idees il·lustrades i liberal (dirigí, per exemple, el *Semmanari Constitucional, polítich y Mercantil* durant el trienni liberal), sempre considerà, a diferència de la majoria de les classes cultes mallorquines, que calia dignificar i conrear el mallorquí, ja que tenia molt clar que era l'única llengua que entenia la majoria de la població. Amb tot, no qüestionà la necessitat de saber i emprar el castellà i de generalitzar-lo entre els mallorquins. En el fons, i tal com assenyalava Corbera (1993:40), la seva voluntat era fer compatibles els dos idiomes. La seva obra filològica està formada fonamentalment per l'esmentada *Gramática* (la primera apareguda a l'illa sobre el parlar autòcton i reeditada el 1872) i el *Nuevo Diccionario mallorquín-castellano-latín*, editat en fascicles entre 1841 i 1875, considerat per Colón i Soberanas (1985:178) com el diccionari més representatiu del XIX mallorquí. En ambdues obres Amengual utilitza un llenguatge dialectalitzant que representa amb unes grafies curioses i disgregadores. En tractar-se de l'única obra gramatical publicada sobre el mallorquí al XIX, Milà en degué tenir coneixement a partir dels mallorquins amb qui es relacionava a Barcelona. Sobre la significació filològica de l'obra d'Amengual, vegeu Corbera (1993:37-44) i Rafanell (1995:300-301).

del seu diccionari. Figuera, en realitat, no fa més que justificar l'ús dels diferents diacrítics que caracteritzen l'ortografia de les vocals en què està impresa la seva obra<sup>50</sup>. Milà, doncs, no es basa realment en una descripció lingüística sinó en uns comentaris ortogràfics que, indirectament, donen pistes sobre la pronunciació del mallorquí<sup>51</sup>.

Milà, però, no es conformava amb la caracterització del vocalisme feta per Figuera, ja que en el full anterior havia copiat i comentat la descripció del vocalisme mallorquí de la gramàtica d'Amengual que, en termes generals, és més encertada que la de Figuera. Amb tot, Milà únicament pretenia conèixer la concepció vocalisme mallorquí dels filòlegs o erudits autòctons, car els fulls esmentats són clarament un apèndix o afegit posterior. Així mateix, cal tenir present que Milà ja havia fet una caracterització pròpia del vocalisme mallorquí en els primers fulls que encapçalen la seva descripció del baleàric, feta a partir d'observacions pròpies i l'ajuda d'Obrador i Guasp, més extensa i exemplificada que la de Figuera i Amengual.

En segon lloc, Milà cita breument Figuera en el full 31, dedicat a la morfologia dels verbs regulars de la II conjugació, en què compara la classificació dels verbs de Figuera i Amengual. En tercer lloc, i més extensament, Milà aprofità el diccionari de Figuera per obtenir exemples del lèxic mallorquí. En aquest sentit, els fulls 68 i 69 són un recull sense ordenar de mots mallorquins que Milà intitula simplement *Figuera*. El diccionari de Figuera, doncs, podia proporcionar a Milà sobretot informació sobre el vocabulari autòcton de Mallorca, però molt poca sobre l'estructura fonètica i

---

<sup>50</sup> Figuera distingia entre tres **ee** (anomenades *petít*, *fortèt* i *fòrt* o *muda*, *tancada* i *ubèrta*, respectivament), dues **aa** i dues **oo** (anomenades respectivament *petít* i *fort*) i no separava clarament les vocals tòniques de les àtones. A fi de representar els diferents tipus de vocals, emprava un complicat, i a vegades inconseqüent, sistema d'accents (aguts, greus i circumflexos) i dièresis totalment allunyat de la tradició gràfica. A banda d'aquestes indicacions, Figuera també parla sobre la representació gràfica de la **-r** muda final, el segment geminat **bl**, les fricatives alveolars [s] i [z], la [t] final dels participis i l'ús de l'apòstrof. Per a més detalls, vegeu el capítol 2.2.

<sup>51</sup> El subtítol del pròleg del diccionari de Figuera és *Algunas notas para leer el mallorquí de aquest diccionari, y qui (segóns el méu póc enténdre) pòden servir de algún tánt de ortografía mallorquina*.

morfosintàctica del mallorquí. Tot i així, Milà el tingué en compte perquè era una de les poques obres de consulta existents a la seva època que oferiria algun tipus de dades sobre el català de Mallorca. No podem oblidar, així mateix, que Milà també aprofità l'apèndix d'adagis i dites populars mallorquines que conté el diccionari de Figuera<sup>52</sup> per als seus estudis de literatura i cultura populars, amb la qual cosa torna a fer-se evident el doble aprofitament de les fonts mallorquines emprades pel nostre autor en els seus estudis de literatura popular i dialectologia.

A diferència del diccionari de Figuera, la *Gramática de la lengua mallorquina* d'Amengual és una font molt citada i aprofitada per Milà<sup>53</sup> en les seves notes sobre el mallorquí, ja que la llengua descrita en aquesta gramàtica no era la que provenia de la tradició escrita, com és el cas de la gramàtica de Ballot al Principat, sinó la llengua parlada més usual a Mallorca, amb la qual cosa Milà tingué una eina d'inestimable ajuda per al seu propòsit<sup>54</sup>. Així, hem comprovat que Milà cita directament Amengual (o l'abreviatura *Am.*) en el títol dels fulls en quinze ocasions; a vegades, fins i tot, amb el número de la pàgina en què es basa<sup>55</sup>. Cal tenir en compte, a més, que Milà no intitula tots els fulls sinó només aquells que inicien un apartat. Milà, en total, cita directament la gramàtica d'Amengual en 23 dels 56 fulls (és a dir,

---

<sup>52</sup> Cal recordar que l'apèndix esmentat es conserva manuscrit entre els papers que formen el Fons Milà de Santander.

<sup>53</sup> És més probable que Milà consultés la reedició de la *Gramática* del 1872, que no la primera edició del 1835, que ja era difícil de localitzar. Amb tot, la segona edició, malgrat el subtítol de *corregida y aumentada*, no es diferencia essencialment de la primera.

<sup>54</sup> Sobre les causes de l'abandó o oblit al llarg del XIX del model tradicional de llengua escrita catalana a les Balears, en particular, i els Països Catalans, en general, vegeu Rafanell (1995). La gramàtica d'Amengual, a més, està plantejada com un mitjà per facilitar l'aprenentatge del castellà a través de la clàssica premissa pedagògica d'arribar al desconegut a través del conegut: *para emprender con fruto el estudio de una lengua estrangera, es preciso haber aprendido antes la nativa por principios. Esta máxima sentada por los sabios, ahorra el trabajo de dilucidarla, y es tan cierta como lo es que, generalmente hablando, entre nosotros el castellano es estrangero por desconocido. La necesidad de una obra que facilite su conocimiento es el motivo de la presente gramática* (vegeu Amengual [1835:X-XI]).

<sup>55</sup> Així, llegim al costat de *BAL 10*, la indicació *Am. 13*; a *BAL 12*, *Am. p 229*; a *BAL 15*, *Am. 227 y 28*; a *BAL 28*, *p 226 Am.i* a *BAL 29*, *229 Am.* El títol del full 71 és, fins i tot,

en el 41%.) que formen les notes sobre el mallorquí. Cal tenir en compte, així mateix, que la informació d'algunes notes o apartats en què Milà no cita Amengual també està basada totalment o parcial en la seva *Gramática*, amb la qual cosa el nombre real de fulls que es fonamenten en el contingut de l'obra citada augmenta encara més i s'aproxima segurament a la meitat.

Amb tot, les referències a Amengual estan molt desigualment repartides, ja que la gran majoria es concentren en els fulls dedicats a la morfosintaxi del mallorquí, només una petita minoria en les notes sobre fonètica mallorquina<sup>56</sup> i cap en les de lèxic. El pes de la gramàtica d'Amengual és tan considerable en les notes sobre morfologia i sintaxi mallorquina de Milà que es pot concloure sense cap mena de dubte que la immensa majoria de fulls d'aquest bloc en són una transcripció o resum directes. A tall d'exemple, Milà cita ininterrompudament la *Gramática* d'Amengual des del full 20 fins al full 49 amb l'única excepció dels fulls 22 i 23 (el primer dels quals està ratllat), 31 (en què també cita Figuera) i 35 i 36 (l'apartat intítulat *Localidades varias*). Des d'un altre punt de vista, Milà es basa en Amengual en 22 dels 27 fulls que dedica a la morfosintaxi mallorquina<sup>57</sup>.

Com ja hem dit, aquesta és una de les raons bàsiques que ens ha portat a fonamentar aquesta tesi en la descripció i estudi de la fonètica baleàrica plasmada en les notes autògrafes de Milà, en les quals l'aportació de Guasp, Pons, Obrador, els informadors anònims i les dues obres comentades, així com les reflexions del propi Milà, estan molt més equilibrades. Tanmateix, era lògic que Milà decidís aprofitar a fons la gramàtica d'Amengual, ja que li oferia un quadre molt detallat i fàcil de consultar sobre la morfologia del mallorquí

---

*Am. p 12, 257.*

<sup>56</sup> A banda de la descripció del vocalisme mallorquí segons Amengual, que Milà comenta en el full 71, només l'apartat *BAL 10*, dedicat al consonantisme mallorquí, està parcialment basat en la gramàtica d'Amengual.

<sup>57</sup> Concretament, en els apartats dedicats als pronoms, preposicions, adverbis, determinants i articles del mallorquí i també, en bona part, en els dedicats a la seva morfologia flexiva nominal i verbal. Igualment, els apartats dedicats a l'ús dels diferents tipus d'articles i dels pronoms febles mallorquins també es fonamenten en Amengual.

parlat<sup>58</sup> que li permetia estalviar-se molts esforços i dedicar-se a la recerca de dades sobre altres aspectes del baleàric que, com el lèxic i –sobretot– la fonètica, no eren tan fàcils de localitzar a través de referències bibliogràfiques.

En el cas del lèxic mallorquí, en particular, i baleàric, en general, Milà basteix les seves notes a través del diccionari de Figuera i els comentaris aportats per Guasp, a banda d'altres fonts no citades, però que han de consistir segurament en les converses o preguntes que adreçava als mallorquins amb què es relacionava a Barcelona i als informadors anònims balears que pogués entrevistar-hi.

---

<sup>58</sup> Com ja ha remarcat Corbera (1993:41), el valor més gran de la *Gramática de la lengua mallorquina* no és tant la seva qüestionable qualitat científica, com el fet d'aportar una informació rellevant sobre el parlar mallorquí del segle XIX. Amb tot, i com ja remarca Rafanell (1995:301), l'obra amengualiana no és un retrat exacte de la llengua parlada a Mallorca sinó una aproximació que no sempre bandeja les formes clàssiques o literàries.

## 1.5 Probable datació de les notes de Milà sobre el baleàric

Com ja hem assenyalat en parlar dels col·laboradors, Milà estigué en contacte a Barcelona amb Guasp, Obrador i Pons al llarg dels anys 1872 i 1873. Si tenim present que ja coneixia Obrador l'any 1871 i que aquest li proporcionà aviat el *Diccionari* de Figuera, la probable data d'inici dels fulls pot avançar-se fins 1871 o, fins i tot, 1870. També cal tenir en compte que Milà devia consultar la reedició de la *Gramática* d'Amengual del 1872, ja sigui en el mateix any o posteriorment. Això significa, doncs, que Milà disposà entre 1872 i 1873 de diferents canals d'informació privilegiada sobre el baleàric i que, de ben segur, els devia aprofitar. Un fet que acabaria de reforçar aquesta suposició és el canvi d'actitud de Milà respecte el baleàric a partir dels *Estudios de lengua catalana*, publicats el gener del 1875 i escrits, per tant, l'any anterior, en què el català insular és considerat un grup dialectal autònom al costat del català oriental i el català occidental. És evident, al nostre entendre, que aquest nou punt de vista fóra impossible de justificar sense un coneixement aprofundit de Milà respecte a la realitat del baleàric.

Malgrat que considerem els anys anteriors a 1875 com a decisius<sup>59</sup>, no podem considerar, tanmateix, que Milà hagués acabat encara la tasca de recollida de dades sobre el baleàric si ens atenim a altres fets. Així, en primer lloc, no podem oblidar que el full 69 és una invitació adreçada a Milà el febrer de 1875 sobre la qual Milà prengué notes sobre lèxic mallorquí. Com que la invitació ja no devia ser útil en el moment en què Milà en féu ús com a simple full, la data real en què hi prengué notes ha de ser posterior. En segon lloc, tampoc podem deixar de banda que, a diferència de Manuel Guasp i Llorenç Pons, Milà continuà mantenint el contacte amb Obrador fins el 1878 i que aquest col·laborador l'havia visitat l'any anterior a Barcelona. No és difícil pressuposar, doncs, que a través dels seus últims contactes personals amb

---

<sup>59</sup> Recordem, per exemple, que Milà deia a Morel-Fatio en una carta datada el 8-IX-1875

Obrador, Milà encara hagués pogut recollir més informació sobre punts del baleàric que li mancaven per completar, definir o precisar.

Així mateix, cal tenir present que no tenim cap dada sobre els anys en què Milà entrevistà els informadors anònims a Barcelona que cita als fulls, amb la qual cosa ens és impossible saber, a diferència de les notes sobre el mallorquí i maonès, la data aproximada en què obtingué dades sobre l'eivissenc que, com ja hem dit, són segurament el fruit d'una conversa amb una *recitadora* eivissenca d'origen popular. En conclusió, cal considerar que Milà devia començar a interessar-se per conèixer la realitat del baleàric a partir del 1870 o 1871 i, sobretot, el 1872 i 1873, anys en què probablement ja n'obtingué un coneixement destacable. A partir d'aquesta última data, Milà encara continuà prenent notes sobre el baleàric fins, com a mínim, el 1875, però no podem descartar que la data s'allargués realment fins el 1877 o 1878. En resum, doncs, hem de situar l'inici de les notes entre 1870 i 1871, i l'acabament entre 1877 i 1878, tot tenint en compte que la informació més fonamental o bàsica sobre el baleàric és anterior al 1875 (segurament del 1872 i 1873).



## 2 EL VOCALISME DEL MALLORQUÍ SEGONS LES NOTES DE MILÀ

### 2.1 Contraposició entre l'entonació mallorquina i la del català central

Una de les pàgines més curioses i interessants sobre la fonètica mallorquina és l'apartat *Baleárico cero* (full 70). El títol i el contingut ens permet interpretar que estem davant del començament d'una sèrie de reflexions generals sobre el català insular. Aquest full i les notes de Milà basades en les descripcions d'Amengual i Figuera del vocalisme mallorquí, que tractarem en el proper capítol, havien de ser probablement la base de les conclusions sobre el balear.

Malauradament és un dels fulls més il·legibles que estudiem i la informació que n'hem pogut extreure és fragmentària i incompleta. Tot i així, les poques dades que hem pogut entendre són molt interessants pel que fa a un aspecte poc tractat per la dialectologia fins als nostres dies: la percepció que tenen els parlants d'un dialecte sobre les característiques d'una altra varietat geogràfica de la mateixa llengua<sup>60</sup>. Concretament, el full citat recull les opinions i valoracions dels informadors mallorquins de Milà sobre l'entonació i accent del català central i així mateix, per oposició, la percepció que tenen sobre el seu propi accent. Val a dir, però, que allà on posem "català central", Milà hi escriu *Nosotros* i fins i tot, en un cas, *Me balló acento*. Evidentment, els mallorquins li devien parlar de l'accent "català" que identificaven per excel·lència amb el barceloní o català central<sup>61</sup>. Els informadors de Milà són, com és habitual, Obrador i Guasp. Aquest personatges recullen les valoracions generals dels mallorquins (*Obrador dice que dicen que...*) o esmenten les seves pròpies (*Guasp parece que alguna vez me*

---

<sup>60</sup> Vegeu, entre la poca bibliografia existent, Pueyo (1980) i Boix (1981).

<sup>61</sup> En algun cas, Milà utilitza el terme *catalán* com a sinònim de parlar o dialectes de Catalunya per contraposició al dialecte que descriu. Òbviament, Milà es limita a emprar el que és habitual en la terminologia popular del nostre domini lingüístic.

*halló acento nasal*). De la informació que hem pogut interpretar se'n desprenen els comentaris que donem a continuació.

Els mallorquins creuen que el dialecte central té aquestes característiques tonals<sup>62</sup> :

-Accent nasal<sup>63</sup> .

-Pronunciació "aspra" i "deixada"<sup>64</sup> .

-Poca variació tonal a causa de la "poca obertura bucal"<sup>65</sup> .

Per contraposició, podem deduir que el mallorquí té les característiques contràries, és a dir:

-Absència d'accent nasal.

-Pronunciació "suau" i "acurada".

-Més variació tonal (per parlar amb la boca oberta?)<sup>66</sup> .

A continuació de les notes que acabem d'esmentar, trobem unes línies de difícil interpretació que fan referència a un seguit de trets del mallorquí. Podria tractar-se d'un intent de caracteritzar allò que és més difícil de pronunciar del mallorquí per a un parlant del català central o allò que Milà considerava més emblemàtic del parlar de l'illa. Cal tenir present, però, que podria tractar-se també de notes esparses ja que en la resta de fulls no és inhabitual que Milà aprofiti un apartat per incloure-hi posteriorment notes que no fan referència al tema del títol. De tota manera, hem considerat que tant el tipus de lletra (tot el full està escrit amb el mateix traç) com la disposició del text (un paràgraf afegit després d'un punt i a part) són proves que permeten considerar les notes del full com un tot. Aquests serien els trets més específics de l'entonació mallorquina:

---

<sup>62</sup> Les característiques del central són ben legibles. Desgraciadament, no passa el mateix amb les del mallorquí

<sup>63</sup> *Guasp parece que alguna vez me halló acento nasal.*

<sup>64</sup> *Obrador dice que dicen que nuestra pronunciación aspera i que pronunciamos mas ....? (con dejadez).*

<sup>65</sup> *Que ellos mas variedad de tonos. Nosotros boca cerrada.* Paga la pena assenyalar que un menorquí de principis del XIX com Febrer i Cardona ja considerava com a pronúncia *particular* dels catalans (=la que per corrupció úsà certs termes càda vila en particular) -i, per tant, blasmable- el fet de parlar *ab la bòca mássa clòsa*. Deu tractar-se, doncs, d'un prejudici antic i estès a totes les Illes Balears. Vegeu Ginebra (1996:65).

<sup>66</sup> És l'única característica que hem pogut interpretar del mallorquí. Vegeu la nota anterior.

-Les consonants (i vocals) palatalitzades<sup>67</sup>.

-La dificultat (basant-se en el mot **dobler**) *de hacer la o cerrada*; és a dir, la dificultat d'evitar la neutralització de [o] àtona en [u], tret típic de la resta del català oriental.

-Així mateix, el mot **dobler** (*dobbe*) serveix per il·lustrar la dificultat de pronunciar *las dos bb suaves*. Aquesta nota podria fer referència a la dificultat de pronunciar, per a un habitant de la Catalunya oriental, les freqüents assimilacions consonàntiques del mallorquí.

Estem davant de tres fenòmens fonètics que caracteritzen de seguida un mallorquí davant d'un parlant de català central.

En conclusió, doncs, creiem que Milà pretenia realitzar en aquest apartat (*Baleárico cero*) els següents objectius: en primer lloc, caracteritzar l'entonació del mallorquí, comparant-la amb la del barceloní; en segon lloc, assenyalar-ne els trets fonètics més característics i, finalment, veure la percepció que els parlants de l'illa tenien sobre la pròpia varietat lingüística (definida per oposició al del català del Principat). Un intent, cal dir-ho, absolutament innovador i original si tenim en compte l'època i l'estat de la lingüística a la segona meitat del XIX.

---

<sup>67</sup> *Cap (casi queab). Qussa no tiene nada de y.*

## 2.2 Les descripcions del vocalisme mallorquí d'Amengual i Figuera recollides per Milà

Els fulls 71 i 72 són una còpia abreujada de les descripcions vocàliques del mallorquí fetes respectivament per J. J. Amengual a la *Gramática de la lengua mallorquina* (1836) i per P. A. Figuera en el pròleg del seu *Diccionari mallorquí-castellà* (1840). Com anirem veient en els propers capítols, aquestes dues fonts i les informacions de Guasp i Obrador són els puntals bàsics de la descripció de la fonètica del mallorquí que Milà realitzà en els papers que estudiem. Tot i així, Milà ja devia tenir algunes conclusions pròpies, probablement extretes de converses amb mallorquins a Barcelona. Aquests dos fulls formen part d'un conjunt de papers (del 66 al 72) que estan formats, malgrat la seva heterogeneïtat, per notes que intenten establir comparacions (entre els parlars de les tres illes i entre el mallorquí i el central) i notes de caràcter general. Aquest bloc constitueix una mena d'apèndix que té la finalitat de presentar trets que formin una visió de conjunt del baleàric. Els fulls 71 i 72, concretament, són una síntesi de fonètica vocàlica del mallorquí feta per dos autors autòctons que han reflexionat sobre llur parlar.

A continuació detallem la informació continguda en els dos fulls:

### (full 71)

*Am. p. 12, 257*

*à abierta larga = tónica. Obrador a las a acentuadas las llama también largas*

*a muda = átona*

*è abierta parece confundir con tónica*

*é cerrada parece confundir con átona*

*e muda +- a*

*àm, amàm, amarêm Guasch no halla diferencia,*

*A de abierta a cerrada muda àm amàm amarêm*

*E de abierta a muda*            *sèg seuria*  
*E de cerrada a muda*            *tèng tenim*  
*O de abierta a muda*            *pòs posam*  
*O de cerrada a muda*  
*Portopi*                            *pég pégam*

*cerrada Vòste, campo vòste*  
*dob-bê algun dob-blé*

**(full 72)**

*Figuera ob.*

*E*

*Muda petit, nada si breve si larga*    *den: debe*

*Tancada fortet*                            *Déu: Dios*

*Uberta fort ab sa boca badada*        *dén diez*

*seu: greix*    *séu: suyo*    *séu esta sentado*

*O*

*Tancada petit, nada si breve si larga*    *molt ad.*

*cos (de guya o lloch per correr)*    *Uberta fort ab sa boca badada*    *mòlt còs (cuerpo)*

*A*

*Lo mismo*    *ma .....?*    *mâ (mano)*

*Mayúsculas*    *A com ábre*

*ar como â amar: amâ*

*er y or como é caballé doctó*

*ser, esser, haver y los que tenen la pen. llarga pèrder*

*ar sempre a*

*pégar como pegâ*    *pagar pagâ*

*alló pro esta en F*

*còr córet*

*nòta nótar*

## 2.2.1 La descripció vocàlica de Figuera

Un dels punts més destacables del full 72 és el fet que Milà no hi inclou cap comentari personal. El nostre autor es limita a copiar part de la peculiar classificació i descripció de les característiques de les vocals mallorquines segons Figuera.

Si comparem la descripció original i allò que s'ha copiat, veiem que Milà s'interessava, bàsicament, pels exemples concrets que il·lustren la descripció de Figuera i per les sèries distintives que il·lustren els tres tipus de **ee** tòniques del mallorquí<sup>68</sup>. En canvi, no s'interessa gaire per la classificació i descripció de les vocals de Figuera.

Un altre punt a destacar és l'aparent contradicció de veure que a l'apartat que Milà dedica a les **A** mallorquines descrites per Figuera hi hagi també exemples de [e], [o] i, fins i tot, [ə]<sup>69</sup>. Aquest fet solament es pot entendre si consultem l'original, el pròleg del diccionari de Figuera. Un cop feta la consulta, ens adonem que Milà en aquest apartat no copia literalment de Figuera sinó que apuntà diferents exemples de vocals tòniques, que l'autor mallorquí presenta en altres parts del pròleg, un rere l'altre sense discriminar-los. Així, Milà inclogué en l'apartat sobre les **A** descrites per Figuera els comentaris de l'autor mallorquí sobre les terminacions **-ar**, **-er** i **-or**, presentades com a exemple de vocals tòniques [a], [e] i [o] "normals", que Figuera contraposava a les [ə] (tòniques i àtones) dels verbs **ser**, **esser**, **haver** i dels acabats en **-er** àton, que era considerada una "excepció" entre les tòniques. En defensa del nostre filòleg, hem de dir que la descripció de Figuera no és gaire entenedora i és fàcil equivocar-s'hi amb una lectura ràpida, que és el que probablement devia haver fet Milà.

---

<sup>68</sup> Milà ja utilitza aquests exemples distintius en els primers fulls (2 i 3) dedicats al mallorquí. Vegeu els capítols 2.3.2.1 i 2.3.2.3.

<sup>69</sup> Vegeu la descripció del full 72 al capítol anterior.

Una altra nota incomprendible de l'apartat dedicat a les **A** del mallorquí segons Figuera és la que diu "*Mayúsculas Á como ábre*". Milà sembla haver entès que Figuera, com era habitual entre alguns gramàtics de l'època, distingia dues classes de **A** (tòniques i àtones). La lectura de l'original, però, deixa ben clar que la citació esmentada és l'explicació d'una regla de l'embullada ortografia que utilitza Figuera. Aquesta es caracteritza, entre altres coses, per la profusió de signes diacrítics damunt de les vocals, no solament tòniques sinó, fins i tot, àtones. A fi de marcar les **ee** i **oo** obertes i les **aa** tòniques mallorquines (per exemple, la de *ábre*), Figuera proposava precisament l'ús de l'accent circumflex, tot i que s'adonava, però, que les tipografies no tenien motllos de majúscules amb accents circumflexos. Per aquest motiu, en la citació que Milà malinterpreta, Figuera advertia que quan s'hagi d'escriure les tres vocals esmentades amb lletra majúscula s'haurà d'utilitzar un accent tancat com a equivalent del circumflex, sense que això s'hagi d'interpretar com una excepció sinó com una impossibilitat tècnica. És, per tant, una qüestió que no té res a veure amb els interessos fonètics de Milà (les característiques de les vocals del mallorquí), la qual cosa ens duu a la conclusió que Milà devia copiar la referència esmentada ràpidament i sense acabar-la d'entendre com en altres casos anteriors.

Un tercer punt per comentar és la nota *pégar como pegá* que Figuera, en l'original, diferencia de *pagar, pagá*. Milà, com en d'altres casos, es limita a copiar la referència sense comentar l'interessant exemple de [e] en posició àtona de *pégar*. Nogensmenys, Milà sabia que en mallorquí els verbs **pagar** i **pegar** es diferenciaven fonèticament en mallorquí per la pronunciació de la vocal àtona, ja que els mateixos mots són citats en diverses ocasions al llarg dels papers que dedica al balear, tal com veurem en els propers capítols. Així, per exemple, en la descripció del menorquí Milà aprofita precisament aquests dos mots per destacar que en aquest últim parlar, a diferència del mallorquí, es pronuncien idènticament<sup>70</sup>, és a dir, per remarcar que en menorquí no hi ha [e] en posició

---

<sup>70</sup> *No dif. pagam y pegam* (Full 52. Mahón 1)

àtona. Milà, així mateix, tornarà a citar la nota esmentada en el full 4 i 71 més detalladament i amb una descripció del fenomen més completa, tot i que en cap ocasió intentà buscar o esbrinar la raó d'aquest fenomen<sup>71</sup>.

---

<sup>71</sup> Vegeu capítol 2.3.2.3.

## 2.2.2 La descripció vocàlica d'Amengual

El primer aspecte destacable del full 71, a diferència del que està dedicat a les observacions de Figuera, és el fet que Milà no solament presenta la descripció sencera del vocalisme mallorquí segons Amengual sinó també comentaris sobre aquest tema d'Obrador, Guasp i ell mateix. És destacable també que la descripció del vocalisme mallorquí segons Amengual que Milà presenta aquí és molt més completa i precisa que la de Figuera. Així, no solament es caracteritzen els tipus de vocals tòniques sinó que també es fa una descripció prou acurada del fenomen de la neutralització en el vocalisme àton mallorquí.

Aquests dos fets (presència de comentaris i descripció més completa) ens fan pensar que Milà preferia la classificació d'Amengual i que la prenia com a model bàsic, mentre que la de Figuera era considerada més com un complement que com una referència bàsica. Cal tenir present, a més, que Milà esmenta la **Gramàtica** d'Amengual en moltíssimes ocasions en les seves notes baleàriques, tant fonètiques com morfològiques. En les notes de morfologia, fins i tot n'és l'única referència bàsica i constant. En el full que tractem ara, se citen àdhuc les pàgines (12 i 257) de la **Gramàtica** d'Amengual on es localitza la descripció vocàlica que hem presentat.

En segon lloc, és remarcable l'interès de Milà per la terminologia utilitzada. Així, l'autor d'aquestes notes contrasta la nomenclatura usada per Amengual en la descripció de les vocals (que és la que prefereixen Obrador i Guasp) amb la seva pròpia. Veiem, així, que els tres mallorquins coincideixen en preferir els termes *larga* i *muda* en comptes dels equivalents *tónica* i *átona*. Milà, en canvi, usa únicament aquests dos darrers termes. El fet que els tres personatges mallorquins facin servir els mateixos termes fa pensar que eren tradicionals a l'illa. És, a més, una terminologia basada en la prosòdia llatina i no seria estrany que els mestres de llatí mallorquins la utilitzessin habitualment per tal de fer entendre als seus alumnes les diferències i les semblances entre la pronunciació

mallorquina i la llatina, tot fent-ne comparacions. La terminologia preferida per Milà és, en canvi, la que era habitual entre la Romanística europea i, per tant, la que ha estat consagrada per la lingüística moderna.

La comparació de les notes milanienes i l'original d'Amengual torna a fer evident, com ja hem vist en el cas de Figuera, l'existència de discrepàncies entre els dos textos.

Així, en primer lloc, detectem dos afegits en la terminologia i en la descripció del full 71, atribuïbles a Milà. Amengual diu clarament en la seva *Gramática* que el mallorquí té quatre classes de **E**: tres de **llargues**<sup>72</sup> (tòniques) i una de **breu**<sup>73</sup> (àtona). Milà, però, interpreta que l'autor mallorquí confon les **e obertes** amb les **e tòniques** i les **e tancades** amb les **e àtones**. No ens podem explicar quin és l'origen d'aquest comentari de Milà perquè l'original és ben clar. Potser es tractaria d'una confusió produïda per la terminologia.

En segon lloc, Milà afegeix un terme que no és en l'original quan copia la referència sobre el fenomen de la neutralització de les vocals en posició àtona d'Amengual. Així, l'autor mallorquí diu *A, de abierta a muda* i *O de abierta pasa a cerrada* mentre que Milà anota *A de abierta a cerrada muda* i *O de abierta a muda, O de cerrada a muda*. Amengual no distingeix entre **obertes** i **tancades** sinó entre **obertes** i **mudes** ja que reserva el terme *cerrada* solament per a la **E** i la **O**. No sabem trobar una explicació a aquesta manipulació terminològica. Tanmateix, hem deduït que Milà distingia dues realitzacions per a la "lletra" **A**, una de tònica i una d'àtona, i que alguna vegada les anomenà **obertes** i **tancades**, respectivament, termes que eren usats com a sinònims i no com a substituïts de **tònica** i **àtona**. Això també ens explicaria l'afegit al mot **cerrada** que acabem de veure en la descripció de les **e obertes** i **tancades**. De tota manera, és clar que Milà no tornarà a usar aquesta nomenclatura en la resta de notes sobre

---

<sup>72</sup> La *abierta* (è), la *cerrada* (é) i la *muda* (ê). Aquesta darrera és, evidentment, la vocal neutra tònica del mallorquí.

<sup>73</sup> És la vocal neutra àtona. En la pàgina 257, Amengual diu que, per la pronunciació descurada (*poca limpieza*), la **e breu** s'ha identificat amb la *a muda*.

vocalisme balear, per la qual cosa deu tractar-se d'una anotació literal d'alguna de les obres que Milà consultava.

Un tercer aspecte destacable del full 71, si el comparem amb el dedicat a Figuera, és la descripció del fenomen fonètic que caracteritza el vocalisme àton del català oriental: la neutralització de [a], [ɛ] i [e]<sup>74</sup> en posició àtona en un nou so intermedi, anomenat vocal neutra. Segons les paraules d'Amengual, la **a oberta** i les **e obertes i tancades** quan deixen de ser **llargues** (tòniques) passen a ser **mudes**, nom que reben les vocals neutres tant en posició tònica com àtona<sup>75</sup>. En un altre capítol de la *Gramática*, Amengual diu, fins i tot, que per *la falta de cuidado* les **a** i les **e** breus (àtones) es confonen en mallorquí<sup>76</sup>. Fins aquí un lingüista actual pot estar bàsicament d'acord amb la descripció del fenomen. El problema és que ni Milà ni Guasp (*Guasch no balla diferencia*<sup>77</sup>) són d'aquesta opinió. Com veurem, Milà opina que, malgrat la presència o absència de tonicitat, no hi ha una diferència essencial entre les **aa** tòniques i àtones<sup>78</sup> i que el que realment succeeix és que les **ee** àtones es pronuncien com a **aa** àtones. Així ho certifica Milà en el full 71: *e muda +- a*, és a dir, que la **e** àtona és bàsicament una **a**. Això vol dir que Milà no creu en l'existència d'un so diferent a les **aa** i **ee** tòniques. Amengual, però, potser perquè com a mallorquí era conscient que hi havia una altra vocal tònica ([ʔ]) en el seu repertori fonètic, no era d'aquesta opinió. Milà també coneixia la vocal neutra tònica mallorquina però creia que era un exemple de **vocal doble** o **diftong simultani**<sup>79</sup>, és a dir, un cas de vocal mixta.

---

<sup>74</sup> Hem de tenir en compte que en mallorquí cal afegir a les tres vocals tòniques esmentades la vocal neutra tònica [ʔ]. Aquest darrer so, però, no és esmentat ni per Amengual ni per Milà, en la descripció del fenomen de la neutralització en mallorquí.

<sup>75</sup> Vegeu Amengual (1835:12).

<sup>76</sup> Vegeu Amengual (1835:257).

<sup>77</sup> En alguna ocasió, Milà escriu *Guasch* per *Guasp*.

<sup>78</sup> Recordeu, per exemple, l'opinió de Guasp al full 71: *àm, amàm, amarèm Guasp no balla diferencia* (a les dues primeres vocals).

<sup>79</sup> Vegeu, per exemple, Milà (1875:514) o Milà (1876). Tornarem a parlar d'aquesta qüestió en el capítol que dedicarem al vocalisme palatal tònic mallorquí.

Per finalitzar, destacarem dos petits aspectes més d'aquest apartat. D'una banda, esmentar el fet que Milà recull els casos d'excepció de la regla de la neutralització de [a], [e] i [e] en posició àtona que es donen en mallorquí. Es tracta de la [e] pretònica de certs verbs rizotònics com la que apareix al segon mot de la nota *pég-pégam* en què la vocal tònica és [a]. Milà no hi afegeix cap comentari, però el fet que l'exemple sigui anotat denota que coneixia l'existència del fenomen, tot i que, de moment, no li interessa comentar-lo.

D'altra banda, Milà inclou en el full que comentem una nota que no apareix en la Gramàtica d'Amengual. Podria tractar-se d'una informació d'Obrador o de Guasp i fa referència a un aspecte molt interessant de variació lingüística. La nota diu:

*cerrada vòste, campo vóste*

Segons aquesta nota, en els parlars rurals de Mallorca, la [o] àtona del mot **vostè** és tancada, com era d'esperar, però que en un altre lloc (probablement Ciutat) hi trobem una **o** oberta àtona. Segons Bibiloni (1983:114), **vostè** i **dobler** són els dos únics mots que poden sentir-se amb [ɔ] àtona a Mallorca. Segons aquest autor, no són propis de tota l'illa sinó del parlar tradicional de Palma i d'alguna altra localitat (que no especifica). Bibiloni, així mateix, considera que són casos "curiosos i anòmals"<sup>80</sup>. La nota de Milà, doncs, confirmaria a grans trets la repartició geogràfica de les dues pronunciacions de la vocal àtona de **vostè** a Mallorca i l'antiguitat d'aquesta situació.

---

<sup>80</sup> Coromines (**DECat** IX:402) assenyala que *vossa mercè* (l'origen de *vostè*) es mantingué molt de temps a Mallorca. És molt possible, doncs, que aquesta [ɔ] àtona del mot sigui el resultat, conscientment o inconscient, de considerar encara **vostè** com un mot compost. La

## 2.3 El vocalisme tònic del mallorquí segons Milà

### 2.3.1 Canvis en [a] tònica per contacte amb consonants

Un dels fenòmens fonètics més típics d'una part de les localitats mallorquines, com Ciutat, Valldemossa, Pollença, Son Servera, Algaida, Manacor o Felanitx<sup>81</sup>, és la realització palatal de les oclusives /k/ i /g/ a final de mot i davant de les vocals [a], [ə] (tònica i àtona), [ɛ], [e] i [i] que, al seu torn, poden experimentar canvis causats per la propagació de la palatalitat de la consonant<sup>82</sup>. Recasens (1991:243-244) i Bibiloni (1983:140), però, precisen que les dues oclusives esmentades sempre són palatals davant de vocal anterior a tot el mallorquí i que el tret que caracteritza la zona esmentada és el fet que [ç] i [j] també s'hi troba davant [a], vocal neutra (tònica o àtona) i a fi de mot, mentre que a la resta de l'illa, no. Els casos que Milà recull en les seves notes sobre el mallorquí fan referència principalment a canvis de [a] per contacte amb les dues consonants citades i/o amb una vibrant i, en menor quantitat, casos que afecten una vocal neutra àtona (que Milà considerava **aa** o **ee** àtones), exemples que analitzarem en els capítols que dedicarem a la descripció milaniana del vocalisme àton mallorquí.

Com anirem veient, Milà s'interessa especialment per documentar aquests tipus de palatalitzacions i en recull abundant informació. En aquest capítol parlarem sobretot dels canvis que les dues consonants palatals esmentades ocasionen a la [a] tònica amb què estan en contacte i d'altres casos, no ben justificats pels estudiosos, on la vocal apareix seguida d'una vibrant. Tot amb tot, cal advertir que les notes que comentarem parlen de vocals modificades pel context consonàntic sense distingir si són tòniques (sempre casos de [a]) o

---

fusió tardana *vossa mercè* > *vostè* a l'illa així ho facilitaria.

<sup>81</sup> Vegeu el mapa del fenomen a Veny (1983:81).

<sup>82</sup> Moll (1955:32) analitza aquests canvis vocàlics de la següent manera: *En els llocs on es pronuncien palatals la k i la g (com Palma o Manacor), es troba pronunciada è la á quan va precedida de k*

àtones (sempre casos de [ə]) i, així mateix, que aquestes anotacions són difícilment separables dels comentaris de Milà sobre la palatalitat de les oclusives /k/ i /g/ mallorquines. Ens limitarem, doncs, a comentar les notes que parlen específicament de [a] tòniques modificades pel context consonàntic, majoritàriament palatal. Caldrà, però, fer una futura síntesi de conjunt si volem arribar a copsar adequadament les reflexions de Milà sobre tots els aspectes - profundament imbricats- que hem assenyalat.

El primer aspecte que cal destacar és el fet que Milà no dóna un tractament unitari al fenomen dels canvis en [a] en mallorquí sinó que en parla a cinc llocs diferents. A primera vista, fa l'efecte que Milà no hagués vist que parlava del mateix fenomen. Però la dispersió en el tractament dels canvis vocàlics és més aviat el resultat de no saber com encarar la descripció del fenomen. És a dir, que estem davant de diferents temptejos o assajos d'explicació ja que, malgrat la dispersió, Milà sabia que els casos que analitzarem responien a un mateix origen. La prova més clara és el fet que repeteix en diferents llocs alguns exemples idèntics i molts dels comentaris que hi apareixen són molt semblants. Així, per exemple, i pel que fa al vocalisme tònic, *viqueri* (vicari) és present al full 7 i al 17. Pel que fa al vocalisme àton, trobem igualment repetits als fulls 15 i 18 *fregue* (frega) i *musique* (música), al full 8 i 15. Pel que fa a les conclusions milanianes sobre el fenomen que comentem, sempre hi apareix una justificació semblant: es tracta de sons "suaves", tant si fa referència a la vocal tònica palatalitzada (full 17), a l'àtona (fulls 8 i 17), com a la consonant que ha provocat les modificacions (full 17). Amb tot, Milà no va saber tractar conjuntament tots els aspectes del fenomen esmentat que ara passarem a presentar segons la informació de les notes milanianes que fan referència als canvis en [a].

Milà parla de vocals tòniques mallorquines modificades (majoritàriament per palatalització) en cinc fulls diferents:

---

o *g* i seguida d'una altra palatal, i en general sempre que va entre dues palatals; v. gr. (...) *vikèri, Jèrk*.

a) En el full 7, dedicat a les **A** àtones. En realitat és un recull d'exemples de canvis vocàlics, tant tòncics com àtons.

b) En el full 15, dedicat, sobretot, a presentar característiques pròpies de l'accentuació mallorquina com els clítics tòncics darrera verb. Milà, curiosament, també hi inclou alguns exemples de vocals tònciques palatalitzades, tònciques i àtones, sota el títol de *Medio acento algunas palabras*.

c) En el full 17, dedicat a la consonant /**k**/. Es tracta d'un recull de casos que tenen palatalitzades tant la consonant esmentada com la vocal següent. Això és deduïble pels comentaris de Milà i per les grafies utilitzades.

d) En el full 18, dedicat a la consonant /**g**/. Aquesta pàgina és, com el full 17, un petit recull de casos amb la consonant esmentada i la vocal consegüent palatalitzades. La palatalitat es pot deduir perquè les grafies usades són un intent primitiu de transcripció fonètica.

e) En el full 70, dedicat a característiques generals del baleàric, hi llegim un comentari sobre l'articulació del mot **cap** en mallorquí que, segons Milà, és *casi queab*.

Tot i que es localitza en un apartat dedicat a les "**ee átonas**" (vocals neutres àtones), en el full 8 hi ha un comentari sobre la palatalitat de [c] en mallorquí que també tindrem en compte perquè l'exemple que l'acompanya (*coloqua*) podria fer referència a una [a]<sup>83</sup>. Així mateix, caldrà comptar amb una nota present als fulls dedicats al vocalisme del parlar de Maó (full 54) en què Milà compara algunes **aa** tònciques del mallorquí i menorquí.

La informació que contenen, pel que fa al tipus de canvis vocàlics que comentem, és la següent:

### (Full 7)

*Efecto de la g jech (jach)*

---

<sup>83</sup> L'exemple, de difícil lectura, no permet dilucidar amb claredat si la vocal modificada (en la

*En la ciudad viqueri (pueblo bajo), llerg, guiterra,  
en el campo a (vicari)*

**(Full 8)**

*Despues de q mujer de Quadrado parece que dice qu, coloqua*

**(Full 15)**

*Fregáa, Menjáa Imp caminá paladal mas fuerza*

**(Full 17)**

*quiar (car) quear*

*Pueblo bajo viqueri (vicari)*

*Queap a muy suave o bien la a efecto de la e, oe|ia?*

*Yo creo e muy suave queastich, quearn, queabra, quiap  
caia, queya.*

*Antes de otra vocal nada*

*Roselló dice que la a no es modificada en ia sino el*

*.....? de la q*

*Creo simple modificación a efecto de la k.*

*Yo creo e muy suave aunque Obrad. como yo antes ha oido i*

**(Full 18)**

*Pegam peguian g tan suave que parece y*

*Mas dental dice Obr.*

*(Genanci) la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g*

**(full 54)**

*Dice T. que la c (k) es pura pero el mismo pronuncia un poco*

*queab que en el campo de Mallorca es la a inglesa que se parece un poco a la e.*

*En Mahón la pronuncian mas dulce, la e mas cerrada (mas oe) que las mismas palabras.*

**(full 70)**

*Mallorca: cap (casi queab)*

Després d'haver presentat les dades, creiem que cal fer-ne un agrupament selectiu per tal de treure'n conclusions. Per aquest motiu tractarem separadament els següents blocs:

-Els mots *lleg*, *guitarra* i *viqueri* (amb el comentari sociolingüístic que acompanya aquest darrer exemple) en què la vocal modificada precedeix una vibrant.

-Els casos de [a] palatalitzades per contacte amb [ç] i [j] (representades a través de **ea**, **ia**), així com els comentaris de Rosselló, Obrador i el propi Milà sobre aquest fenomen.

### 2.3.1.1 Casos de tancament de [a] tònica seguida de ròtica en mallorquí

Dels tres exemples que hem citat en el capítol anterior, comentarem **viqueri** separatament de **guitarra** i **llerg**<sup>84</sup>, ja que aquests darrers mots són variants formals molt antigues en el nostre domini lingüístic i emprades no solament a Mallorca, sinó també a altres contrades de la nostra llengua, especialment Menorca i diversos indrets del català occidental<sup>85</sup>. Avancem, a més, que **llerg** també és present en la descripció milaniana del maonès i l'eivissenc.

El més destacable de la nota milaniana sobre el mot **viqueri** és l'interessant comentari sociolingüístic que l'acompanya: *En la ciudad viqueri (pueblo bajo), llerg, guitarra. En el campo a (vicari)*, comentari que es repeteix, simplificat, al full 17 (*Pueblo bajo viqueri (vicari)*). Pel que fa a la repartició geogràfica que apunta la nota esmentada, val la pena remarcar que coincideix, a grans trets, amb les dues àrees mallorquines que segons Moll (1955:31-32 i 1991:77) es distingeixen per la pronunciació de la [a] en contacte amb palatals: les poblacions més grans<sup>86</sup> (identificades amb Palma i Manacor) i els pobles de la seva àrea d'influència, que canvien la [a] en [ɛ] quan estan en contacte amb una /k/ i /g/ palatals precedents i seguides d'una altra palatal o quan es troben entre dues palatals qualssevol, de la resta de pobles de l'illa, els menys poblats i rurals (excepte Sineu, Son Servera i Felanitx<sup>87</sup>), on la [a] etimològica es manté generalment en els contextos indicats. És evidentment, així mateix, que a grans trets la zona que

---

<sup>84</sup> Vegeu les entrades **guitarra** i **llarg** a Coromines (DECat IV:743 i V:83).

<sup>85</sup> El DCVB (VI:903) assenyala que **llerg** s'usa a Palma, Felanitx, Manacor i Castelló. Coromines (*op. cit.*) hi inclou, a més, tota la zona que va de la Vall d'Uixó a Tortosa. Pel que fa a **guitarra**, el DCVB (VI:471) circumscriu la seva zona d'extensió a Mallorca, Menorca i Rupit, mentre que en el català occidental conviuria amb **guitarra**. El DECat precisa únicament que, a banda de les dues illes, la zona del català occidental on millor es manté **guitarra** és el Maestrat.

<sup>86</sup> Vegeu el mapa n. 5 a Veny (1983:81).

<sup>87</sup> El cas de Sineu (que canvia tota [a] tònica precedida de consonant palatal en [ɛ]) ha de ser contemplat separatament dels que comentem ara car és un canvi regular i específic de la localitat esmentada. Les modificacions de la vocal tònica central a Son Servera i Felanitx són

canvia les **aa** tòniques en [ɛ] és la mateixa que articula /k/ i /g/ palatals davant [a] i [ə]/[ɐ] mentre que la que manté inalterada la [a] tònica coincideix força amb l'àrea on les dues velars resten oclusives davant les vocals esmentades<sup>88</sup>. Veiem, per tant, una distinció a Mallorca entre les poblacions més grans i les seves àrees d'influència, amb velars palatals i canvis en l'obertura de la central tònica, i els pobles més petits a Mallorca, que mantenen els trets originaris de les consonants i vocals citades, que coincideix aproximadament amb la distinció que dibuixa el comentari de Milà sobre el mot **vicari**: la Ciutat diu *viqueri* (encara que sols el **pueblo bajo**) i el "camp", *vicari*. El comentari posterior ja no precisa l'abast geogràfic i només especifica el social: *pueblo bajo viqueri*. Hem d'entendre, doncs, que el canvi **vicari** > **viqueri** no es donava a mitjan segle XIX entre les classes altes de Palma i que tampoc s'havia estès encara als pobles de la part forana?

No ens atrevim a donar una resposta taxativa. Som conscients que Milà es refiava dels comentaris dels seus col·laboradors i que aquests no devien conèixer suficientment els parlars de totes les localitats de l'illa. A més, podien tenir prejudicis negatius sobre el fenomen que els dugués a amagar o negar la seva pròpia pronunciació<sup>89</sup>. L'expressió *el campo* tampoc no és gaire precisa; pot referir-se tant a la part forana de Mallorca com, solament, als pobles més petits i rurals. Tot i així, estem segurs que la dada confirmaria que, ja sigui geogràficament o socialment, la divisió lingüística població gran/població petita que apunta Moll ja es donava a mitjan segle XIX i que els canvis en l'obertura de [a] eren més propis del primer tipus de localitats que no pas dels segons. El problema és precisar que hem d'entendre per **pueblo bajo**, ja que Moll no fa distincions socials entre els parlants de les viles més poblades.. En aquest sentit, remarquem que Bibiloni (1983:84) destaca que els canvis de [a] en [ɛ] en qualsevol context són molt freqüents en el parlar castís de Palma, sobretot en el

---

independents del context consonàntic. Vegeu Veny (1983:100).

<sup>88</sup> Vegeu Bibiloni (1983:140) i Recasens (1991:243-244).

<sup>89</sup> Si es tractés d'aquest últim fet, la nota que comentem seria una mostra feaent de la

barri de Santa Catalina on, així mateix, /k/ i /g/ esdevenen tan palatals que s'hi articulen molt a prop de [tʃ] i [dʒ], respectivament. La nota de Milà, doncs, deixaria entendre que el canvi lingüístic es va donar primer entre les classes baixes de les viles més grans i que posteriorment es va estendre a tots els parlants de les localitats esmentades.

Som conscients, de tota manera, de la necessitat que aquesta hipòtesi sigui contrastada amb més dades, que aquí no podem aportar. Així mateix, sabem que la forma **viqueri** no és estranya en textos populars de l'illa ja en el segle XVIII. Tanmateix, i a pesar de no poder aportar més arguments, creiem que la nota de Milà podria ser una mostra que a Mallorca s'estava donant un canvi en progrés pel que fa a l'obertura de la tònica del mot esmentat que s'hauria originat al XVIII entre les capes populars de la capital mallorquina i que s'hauria estabilitzat a finals del XIX o inicis del XX després d'haver esdevingut normal entre tota la població de les localitats més populoses de Mallorca i la seva àrea d'influència (recordem que el **DCVB** [X:788] només situa **viqueri** a Palma, Manacor i Felanitx). El cas que comentem no seria infreqüent a Mallorca, ja que aquests processos d'evolució lingüística no han estat rars a l'illa durant el segle XIX, tal com demostra Montoya en els seu treball sobre *L'observació del canvi fonològic en el català balear* (1995). Sigui com sigui, és clar que el comentari sociolingüístic de Milà respon a algun fet real que caldria investigar i precisar car el nostre autor havia demostrat clarament en la seva descripció del barceloní que sempre tenia en compte les variables lingüístiques que es corresponien amb diferències socials<sup>90</sup>. Deixem, per tant, constància de la variació social apuntada per Milà a **vicari** per als estudiosos que s'hi interessin i vulguin aprofundir-hi.

Un altre fet que cal tenir en compte, ja des del punt de vista estrictament fonètic i fonològic, és el fet que **viqueri**, **lleg** i **guitarra** no compleixen amb

---

divisió social apuntada, ja que els col·laboradors de Milà no eren d'extracció popular.

<sup>90</sup> Es tracta dels *Estudios de lengua catalana* (1875). Vegeu-hi, per exemple, els comentaris de Milà sobre l'articulació de la [-r] final en barceloní o els seus comentaris sobre els mots apresos per via sàvia que eren modificats per l'acció de les etimologies populars.

tots els requisits que Moll (1955:32)<sup>91</sup> assenyala com a condicionants del canvi de [a] en [ɛ] a Mallorca. Efectivament, la vocal tònica de **viqueri** no es troba entre dues palatals sinó entre una oclusiva, palatalitzada només a una part del mallorquí, i una bategant. La presència de la ròtica al costat de la vocal tònica és un dels motius que ens ha dut a agrupar el mot que comentem amb **lleg** i **guiterra**, que també presenten /r/ al costat de la vocal modificada i que tampoc presenten el context palatal adequat per al tancament de [a] en mallorquí assenyalat per Moll.

Així mateix, i en primer lloc, **lleg** i **guiterra** presenten la característica de no ser formes exclusivament mallorquines car el primer cas també és usual a Menorca i el segon, a banda de ser panbaleàric, es localitza a l'àrea de transició entre nord-occidental i valencià, zones que tenen en comú, segons Recasens (1991:90 i 101), el fet d'articular tota [a] tònica en una posició més anterioritzada que la de la resta del català. Així mateix, i en segon lloc, cal tenir en compte que es tracta de formes usades a tot Mallorca, tant a la zona on es localitza /k/ i /g/ palatals davant [a] i vocal neutra com a la que manté com a oclusives les dues velars davant les vocals esmentades.

Així doncs, **lleg** i **guiterra** (i en menor mesura **viqueri**) posen damunt la taula el problema d'explicar satisfactòriament les modificacions en el grau d'obertura de la [a] de diversos mots (per exemple, **xerxa**, **quer**, **desveri**, **Isern**<sup>92</sup>, a més dels citats) esparsos arreu del domini (Mallorca, Menorca,

---

<sup>91</sup> Coromines (1976:94) també opina que en el parlar de Palma i la major part de l'illa cal que hi hagi dues palatals entre la vocal central tònica com a condició per al seu tancament i en dóna com a exemples **llègrima**, **guell** i **viqueri**. És clar, però, que aquestes condicions es compleixen en els dos primers casos però no en el darrer. Tornem a insistir que cal deixar de banda els tancaments de [a] a Felanitx i Son Servera ja que es tracta de canvis regulars i independents del context consonàntic. El parlar de Sineu, que també cal deixar de banda, és l'únic a Mallorca que modifica l'obertura de la vocal central tònica davant de tota palatal. Cal recordar, així mateix, que estem parlant d'un mot (**viqueri**) que segons les dades de Milà només es donava a Palma.

<sup>92</sup> Pel que fa a aquest antropònim, val la pena remarcar que l'únic exemple de **Isern** amb la vocal tònica modificada (**Iserno**) enregistrat al segle X es localitza al comtat de Besalú, entre una majoria aclaparadora de formes amb [a]. Vegeu Bolós i Moran (1994:358).



en mots com **guiterra**, **viqueri** o **lleg** el context consonàntic, encara que no sigui palatal, tendeix a tancar l'obertura de la vocal tònica. Tot i així, Recasens reconeix que hi ha molts casos de tancament de [a] en les llengües romàniques rere una ròtica i que no es pot excloure la possibilitat que antigament existís en català una vibrant amb un fort matís dorsopalatal o dorsouvular que justificqués el tipus de tancament que cometem.

Sembla clar, doncs, que, ja sigui per influència d'una ròtica posposada o per un matís especialment anterior de la vocal tònica central -o, millor, totes dues alhora-, degué existir antigament a una part del català una tendència a modificar l'obertura de la [a] tònica en les paraules que presentaven el context consonàntic esmentat. Aquest tipus de tancament, segurament vacil·lant i localitzat sobretot a les àrees on la vocal central és més anterior, desaparegué després de deixar algunes mostres esparses arreu del domini<sup>95</sup> com, per exemple, **guiterra**<sup>96</sup>, **lleg** i altres. És possible, fins i tot, però caldria investigar-ho, que la procedència majoritària dels repobladors de Mallorca i Menorca d'una de les zones -el nord-est del Principat- on el fenomen esmentat era més freqüent expliqui no només l'origen del caràcter anterior o palatal de la [a]<sup>97</sup> en mallorquí i menorquí sinó

---

<sup>94</sup> Vegeu també **DECat** (V:83).

<sup>95</sup> La reculada de la variant **quer** (< **car**) a les comarques orientals del Principat en seria un exemple. Coromines (1976:88), certifica que aquesta forma, avui d'abast geogràfic molt reduït, s'havia usat a principis de segle a una àrea molt més gran que abraçaria, aproximadament l'Empordà, la Garrotxa, les Guilleries i el Gironès.

<sup>96</sup> A diferència de Coromines (1976:91), no creiem necessari justificar el canvi de vocal tònica a **guiterra** com una conseqüència de la procedència aràbiga (de fet, hel·lènica) del mot. Tenint en compte que les formes amb -è- usades fora de la nostra llengua (francès, italià i sard) han estat preses a través del català, la modificació de la [a] només pot haver tingut lloc a les nostres terres, ja que si el canvi s'hagués produït en àrab hispànic, tal com sosté Coromines, el mot presentaria la mateixa forma en castellà i portuguès.

<sup>97</sup> Coromines (1976:86), Bibiloni (1983:84) i Recasens (1991:90) han dit que, de totes les variants que es donen en català, la vocal central tònica del mallorquí i menorquí és la més anterior i palatal. No és estrany, doncs, que a Mallorca, on [a] és més marcadament palatal que a la resta del domini, s'hi hagin desenvolupat consonants palatals desconegudes a la resta del català. Tota la qüestió que hem plantejat, doncs, enllaça d'alguna manera amb un problema encara irresolt: l'origen de la palatalització de /k/ i /g/ davant les vocals centrals ([a] i [ə] tònica i àtona) a una part de Mallorca. La resposta a aquest interrogant no s'hauria de deslligar, al nostre entendre, dels tancaments en [a] seguida de ròtica que hem comentat ja que, com demostra Recasens (1991:90), aquestes modificacions són més freqüents a les zones del català en què la vocal central és més anterior.

també el fet que aquests dos parlars, per aïllament, hagin accentuant el matís esmentat mentre que al continent s'ha anat diluint amb el temps.

Així mateix, hem vist que el pas a [ɛ] de la vocal tònica de dos dels mots mallorquins comentats (**viqueri** i **lleg**) no es pot explicar únicament com a resultat de la influència de la consonant palatal precedent. D'una banda, perquè Milà representa sempre d'una manera diferent la vocal tònica d'aquests dos últims exemples de les tòniques de la resta de casos mallorquins amb /k/ i /g/ palatal (grafiares sempre **ea** o **ia**). Per altra banda, cal tenir present que a Mallorca solament el parlar de Sineu canvia l'obertura de [a] davant d'una palatal. Així, doncs, el context consonàntic que explicaria els canvis d'obertura observats en la vocal central tònica del mallorquí i altres indrets del domini han de ser explicats com el resultat de l'acció conjunta de dos tipus de consonants: les palatals i les ròtiques.

### 2.3.1.2 La palatalització de [a] en mallorquí segons les notes de Milà

Com hem vist al capítol 2.3.1., la major part de casos mallorquins recollits per Milà que presenten modificacions de [a] corresponen a mots en què la vocal esmentada es troba precedida per una [c] palatal i, en menor nombre, [j]<sup>98</sup>. A diferència dels casos que acabem de comentar en el capítol anterior, la principal característica dels mots que tractarem seguidament és el fet que la vocal central tònica no ha esdevingut [ɛ] (grafiada amb la lletra e per Milà) sinó que ha patit una transmissió de la palatalitat de la consonant precedent (representada per Milà a través de les grafies **ea** i **ia**) que l'ha fet més anterior ([**a+**]<sup>99</sup>).

Cal destacar, d'entrada, l'esforç de Milà a fi de representar gràficament la [a] tònica palatalitzada en una època en què la lingüística no disposava encara d'eines de descripció fonètica prou satisfactòries que fossin lliures de les arbitrarietats existents a les convencions gràfiques de cada llengua. Com hem vist, la [**a+**] palatal és representada per Milà majoritàriament per **ea** -*quear*, *queap*- (sis casos) o, en menor quantitat, per **ia** -*quiar*, *quiap*- (dos casos). Una altra grafia usada per Milà és la que apareix en la menció a la dona de Quadrado (**coloqua**, o sigui **ua**). Ens limitarem, però, només a apuntar-la ja que no es torna a repetir en cap més exemples ni tampoc les conclusions de Milà (al full 17) en fan esment. A més, no estem segurs que la tònica de l'exemple sigui la vocal central<sup>100</sup>.

---

<sup>98</sup> Pel que fa a [j], la majoria de casos recollits per Milà, van seguits de vocals àtones. Solament un (*Pegam*) presenta una [a] però, com hem vist, no es representa d'una manera especial.

<sup>99</sup> Som conscients que la representació fonètica adequada de la vocal central amb matís palatal duu el símbol + en la part inferior de [a]. Per problemes del processador de textos que usem, però, farem servir aquesta representació a partir d'ara, sense que això signifiqui l'intent de creació de nous símbols fònics per part nostra.

<sup>100</sup> Milà acostumava a respectar gràficament la -r muda dels infinitius, per la qual cosa podríem estar davant tant de **col locar** com de **col loca**.

Cal remarcar que una de les grafies utilitzades per Milà (**ia**) coincideix amb la descripció que Moll (1960:21) va fer de la sensació acústica que produeixen aquests tipus de síl·labes palatalitzades:

*La capital, Palma, i les poblades viles de Pollença, Manacor i d'altres, constitueixen la zona de les oclusives palatals (...) amb el punt d'articulació més avançat cap al paladar anterior amb els sons que transcrivim **k** i **g** i que acústicament vénen a resultar una cosa així com **ky** i **gy** v. gr. **casa** (aprox. **kyázə**) **gana** (aprox. **gyánə**).*

La representació més abundant (**ea**) és amb tota probabilitat original de Milà i pot respondre a diferents interpretacions. D'una banda, pot haver estat inspirada per grafies com l'alemanya **ae** (avui **ä**) o la de l'anglès en mots com **learn** que representen sons que si bé no són idèntics al que comentem, no en són llunyans, sobretot per a oïdes no habituades a la [ʲa] palatal<sup>101</sup>. Tot i així, creiem més probable que es tracti d'una grafia que intenti reflectir el caràcter intermedi entre **a** i **e** que, segons Milà, tenen aquestes vocals. Així hi indicarien els comentaris de Milà dels fulls 17 i 54 (*la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g; a inglesa que se parece un poco a la e; e muy suave*). Tampoc no es pot excloure la possibilitat que la **e** evanescent que Milà creu percebre en aquest context palatal sigui realment la /i/ asil·làbica del mallorquí que, com han demostrat Mascaró i Rafel (1981), és de fet una [e]. Si aquest fos l'origen de la grafia **ea**, hauríem de reconèixer la finesa auditiva de Milà i, també, que tant la representació esmentada com l'altra (**ia**) no són més que variants gràfiques molt properes que intenten plasmar la palatalitat de les síl·labes que comentem d'una manera molt semblant a la que Moll (1960) va assajar anys després.

En el full 17, on es localitzen la major part dels casos que comentem, Milà intenta trobar la causa d'aquests canvis i, com és habitual en ell, recull més punts

---

<sup>101</sup> Segons el **Duden Deutsches Universal Wörterbuch** (1989:7), la grafia **ae** representa la [ɛ] de l'alemany. Cal tenir present que, segons Juretschke (1974:18), Milà tenia nocions d'alemany: *aún sabiendo alemán, lo traducía con dificultad*. Pel que fa a l'anglès, també en devia tenir coneixements ja que no podem oblidar que en una ocasió (full 54) defineix la [ʲa] *del campo de Mallorca* com a *a inglesa, que se parece un poco a la e*.

de vista (els d'Obrador i Rosselló<sup>102</sup>) abans de dir el seu, tot i que la menció de Rosselló no acaba de ser intel·ligible: *el .....? de la q*. De tota manera, creiem que bàsicament ha de coincidir amb la de Milà: *Creo simple modificación a efecto de la k*. Queda clar que, pel que fa a [ç], Milà encerta l'origen del canvi en la vocal tònica [a] però no arriba encara a diferenciar la realització palatal de la /k/ de part del mallorquí de la realització velar de la resta del domini. Una possible explicació de la no distinció entre oclusives velars i palatals sordes rauria en el fet que els esquemes fonètics de Milà estaven fortament condicionats per les lletres de l'alfabet i, a causa d'això, li és difícil concebre sons diferents dels que es poden representar tradicionalment amb l'alfabet llatí. Per aquest motiu, Milà prefereix descriure el tipus de palatalitzacions esmentades a través dels canvis que provoca en les vocals consegüents (interpretats, com hem vist, com a segregacions d'un element vocàlic e o i). No ens ha d'estranyar aquesta caracterització de la /k/ palatal si, com hem vist, també ha estat utilitzada per filòlegs moderns com Moll i Veny<sup>103</sup>. Així mateix, hem de tenir present que es tracta de la definició més simple i corrent del fenomen a nivell popular.

En el cas de [j], però, Milà sí diu clarament que la consonant palatal sonora mallorquina és diferent de l'oclusiva velar:

*-g tan suave que parece y.*

*-la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g.*

*-Mas dental dice Obrador.*

Veiem, doncs, que Milà no té problemes en caracteritzar l'oclusiva palatal sonora (una g "més suau" que la velar) però no s'atreveix a fer el mateix amb el seu correlat sord. De tota manera, té clar que ambdues consonants són les responsables (*efecto de la k, toma el sonido [...] de la suavidad de la g*) de les modificacions de la vocal tònica [a].

---

<sup>102</sup> Amb tota probabilitat, Milà deu fer referència al poeta mallorquí Jeroni Rosselló (1827-1902).

<sup>103</sup> Vegeu Veny (1983:99).

A l'hora de definir la vocal modificada, Milà és més clar però, tot i així detectem algunes dificultats per caracteritzar la [a] quan va precedida per [c]. Així, i en contrast amb la tònica seguida de [ʃ] (*la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g*), Milà no acaba de decidir-se per una definició concreta i ferma en el cas de la vocal precedida per l'oclusiva palatal sorda. D'una banda, Milà sembla preferir considerar la [a+] com a *e muy suave*, però no n'està segur del tot ja que, com Obrador, *antes ha creído (oir) i*; és a dir, una iod que precedeix la tònica ([já]). No podem oblidar, igualment, la definició de la vocal palatalitzada mallorquina en la descripció del menorquí (full 54) com a *a inglesa, que se parece un poco a la e*<sup>104</sup>. Cal concloure, doncs, que Milà no acaba de decidir-se per una definició en concret, però tots els comentaris apunten a considerar la [a] tònica palatalitzada com un so a mig camí entre la vocal central i una e (oberta) com a conseqüència de la propagació de la "suavitat" de la consonant precedent. Si cal entendre el terme "suavitat" com a sinònim de "tancament" o "explosió menys perceptible"<sup>105</sup>, haurem de concloure que Milà, encara que rudimentàriament, caracteritza amb prou encert la vocal tònica assenyalada.

A banda de la descripció de les característiques i l'origen de les vocals palatalitzades que acabem de comentar, Milà esbossa en el full 15 encara una altra explicació de l'origen dels canvis vocàlics per palatalització: *caminá paladal mas fuerça*. Però no deixa de ser curiós que Milà no torni a repetir aquesta explicació en el full 17, on descriu prou encertadament el fenomen de la palatalitat de les oclusives i la vocal tònica consegüent i que, per tant, formuli dues explicacions diferents per al mateix fenomen. Es tracta, amb tota

<sup>104</sup> Encara que la [a] del menorquí de Maó és, segons Milà, *más dulce* que la mallorquina, aquesta nota permet pressuposar que el nostre autor devia considerar que l'existència d'aquest tipus de vocals a Menorca es devia també a *el efecto de la k*, és a dir, a la presència d'oclusives palatalitzades en el parlar de l'illa.

<sup>105</sup> Per *suave*, Milà devia entendre dos aspectes diferents. Aplicat a les consonants oclusives palatals, és una manera de dir que la sensació d'explosió que produeixen aquest tipus de sons no és tan acusada com la de les oclusives velars. Pel que fa a la [a+] palatalitzada, és una referència al petit tancament del grau d'obertura de la vocal. Ambdós conceptes són fàcilment deduïbles de les notes de Milà, però on es palesen millor és en aquesta nota del full 18: *la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g*.

probabilitat, d'un altre assaig de descripció del tipus de palatalitzacions que comentem i que, curiosament, sembla anar en contra de la definició més concloent de Milà basada en la *suavidad* més acusada de la consonant palatal i la vocal que l'acompanya. El fet que aquesta explicació del full 15 no torni a ser considerada per Milà posteriorment en les seves notes ens fan arribar a la conclusió que es tracta d'un primer assaig de caracterització del fenomen que ens ocupa que va ser abandonat a causa de la seva vaguetat.

En definitiva, Milà detecta la causa dels canvis en l'obertura de la [a] tònica -la /k/ i la /g/ palatals-, però, en intentar descriure-les, no sap aprofundir en la naturalesa de la consonant palatal sorda i sí en el seu correlat sonor. Contràriament, és remarcable, la gran diferència d'exemples entre les dues consonants ja que pràcticament tots els casos de [a] modificada es troben davant de [c]. Amb menys exemples, però, hi ha més intents de caracteritzar la consonant palatal sonora que no pas la sorda: *g tan suave que parece y i Mas dental, dice Obr.*

Pel que fa a les vocals palatalitzades, Milà no sap com definir-les exactament i per això hi ha diferents representacions gràfiques i comentaris no totalment coincidents sobre la naturalesa de la [a+]. Malgrat la indefinició, tot sembla indicar que Milà es decantava per considerar la vocal modificada com un so més tancat (més *suave*) que [a] la qual cosa feia que s'aproximés al punt d'articulació de la vocal més anterior i tancada que té a prop: la [e]. Queda clar, també, que la causa d'aquesta modificació són les característiques de la consonant oclusiva que la precedeix en mallorquí que, malauradament, resten per concretar, sobretot pel que fa a les de [c]<sup>106</sup>.

Hem fet ara una primera aproximació i interpretació dels canvis provocats per la /k/ i /g/ palatals de part del mallorquí en les vocals amb què estan en contacte descrits per Milà. Som conscients, però, que abans de fer-ne una conclusió més aprofundida haurem de tenir presents i haver analitzat la resta de

---

<sup>106</sup> Milà, doncs, i sense especificar-ho, està parlant d'una assimilació regressiva.

casos que fan referència al vocalisme àton així com a la descripció del consonantisme mallorquí. Ens remetem, per tant, als propers apartats on tractarem els aspectes relacionats amb el tipus de palatalitzacions que hem comentat i a les conclusions finals per tal de veure una visió de conjunt d'aquest tret típic de la fonètica de moltes localitats mallorquines tal com va ser considerat per Milà.

## 2.3.2 Vocalisme tònic anterior: les *ee* tòniques mallorquines<sup>107</sup>

### 2.3.2.1 Relació entre [ɛ], [e] i [ə] en les notes de Milà

Malgrat que es tractin en dos apartats diferents<sup>108</sup>, hem considerat oportú estudiar les tres vocals tòniques conjuntament, abans de comentar-les específicament, per quatre raons. La primera és el fet que Milà ja agrupa en el mateix bloc (**BAL 3**) els casos mallorquins de dues de les tòniques esmentades: [ɛ] i [e]. El segon motiu és el tractament unitari en la tècnica d'exposició dels exemples mallorquins de les tres vocals tòniques. Aquest sistema, basat en l'agrupació dels exemples per terminacions i que detallarem seguidament, ja havia estat utilitzat per Milà en un dels seus treballs capdavaners en dialectologia catalana -els *Estudios de lengua catalana*<sup>109</sup> (1875)- la continuació del qual havien de ser els materials en què es basa aquesta tesi. La tercera raó és l'aparició en els fulls dedicats a les tres tòniques que comentem (2, 3 i 4) de dues sèries distintives de mots que solament es diferencien per una de les tres vocals tòniques esmentades. Aquestes sèries apareixen repetides, amb alguna variació, tant a l'apartat dedicat als casos amb [ə] com al reservat per als exemples de [ɛ] i [e] i, per tant, tenen un caràcter d'exemples globals o relacionadors en els dos apartats. La quarta raó és l'existència de dos comentaris aïllats (concretament en els fulls 66 i 70) en què Milà relaciona algunes de les vocals que comentem.

---

<sup>107</sup> Tot i que en el full 9 hi ha un espai reservat a la vocal **I** (no s'indica si és tònica o àtona), Milà el deixa buit. Per això sols podem parlar en aquest capítol de les tres *ee* tòniques del mallorquí.

<sup>108</sup> Els exemples amb [ə] es concentren en el full 2. Els casos amb [ɛ] i [e] són presentats conjuntament i contrastada en els fulls 3 i 4 i n'hi ha també algunes notes als fulls 66 i 70. El primer full esmentat forma, segons Milà, l'apartat **BAL 2** i els dos següents, **BAL 3**. Tot i així, hi ha algunes sèries distintives amb els tres sons tònicos que són presents en tots dos apartats.

<sup>109</sup> Milà (1875:509) reconeixia en el prefaci d'aquest treball que *para recordar flexiones, prefijos, terminaciones y particulas, nos han servido no poco las Gramáticas de la lengua catalana (académica) de Ballot (1818) y Estorch (1858) y el Diccionario de la rima del último (1852)*. La tècnica assenyalada, doncs, ha d'estar inspirada sobretot en l'últim diccionari d'Estorch.

Pel que fa al segon punt, el mètode d'exposició de les tres tòniques, Milà fa servir la tècnica, com ja hem dit, de presentar els exemples de les tres vocals tòniques mallorquines agrupats en una mena de terminacions molt semblants a les que apareixen als tractats de rima<sup>110</sup>. Tot i així, el fet més destacable d'aquest mètode és que els exemples que puguem trobar en una determinada terminació no són sempre idèntics al de la terminació en què Milà els situa, ni des del punt de vista fònic ni gràfic sinó que mantenen una semblança molt aproximada. Així, per exemple, si una de les terminacions acaba en consonant, és probable trobar-hi casos amb una **-a** final afegida, com si es tractés d'un fals femení, o, fins i tot, amb **-o**. Així, a la terminació **-EST**, hi trobem el mot **prést**, però també **fésta**. Un altre cas més il·lustratiu és el de la terminació **-ER** on llegim els exemples **ferré(r)**, **carréra**, **Pére** i **céro**. Val a dir, però, que no totes les terminacions tenen aquestes anomalies. A més, són molt més abundants en les terminacions que agrupen els casos amb [ɛ] i [e] que no pas als de [ə], on escassegen<sup>111</sup>.

Tractarem ara el tercer aspecte apuntat. Les sèries distintives de mots que apareixen repetides als fulls 2 i 3, amb alguna petita variació, són aquestes:

*Dèu (10), Déu (Dios), deu (debe)*

*sèn (esta sentado), seu (suyo), sêu (sebo)*

Amb tota probabilitat, Milà pren aquests exemples de Figuera (1840) que en el pròleg del seu *Diccionari*, utilitza els mateixos mots per il·lustrar les tres "ens" (sic) mallorquines. La gramàtica d'Amengual, l'altra referència bibliogràfica bàsica de Milà en aquest apartat, no en dóna cap exemple comparatiu però també deixa clar que el mallorquí té tres tipus de **ee**. Això vol dir, per tant, que a Mallorca la tradició de relacionar els tres sons era antiga i habitual i que, així mateix, la vocal neutra tònica era considerada una variant de la lletra **E**. Per aquest motiu no és estrany que Milà presenti aquests exemples tant en el full dedicat a [ə] (el n. 2) com al dedicat a [ɛ] i [e] (els n. 3 i 4). La variant que esmentàvem, suara, pel que fa a aquests exemples, afecta concretament els dos

<sup>110</sup> Tornarem a trobar aquesta tècnica en l'apartat dedicat als fonemes [ɔ] o [o] en mallorquí.

últims mots, **deu** [dəw] i **seu** [səw], que en el full 3 són grafiats, respectivament, **dou** i **sou**. Comentarem aquesta variació gràficofonemàtica en el proper capítol que dedicarem a la vocal neutra tònica, ja que, a banda de les diferències formals, els dos últims exemples van acompanyats d'una nota de caràcter sociolingüístic. Per aquesta raó, ara ens limitem només a presentar aquests exemples.

Comentarem seguidament el quart punt apuntat: les dues notes milanianes que relacionen algunes de les tres vocals esmentades. La primera nota fa referència als tres fonemes en general i la segona il·lustra la variació generacional en un mot que es basa, en part, en la presència d'alguna de les tòniques que comentem.

La primera nota, que apareix en el full 66 (una mena d'apèndix de trets fonètics mallorquins), és, segurament, un petit comentari general sobre els tres sons tòncics que ens ocupen. La nota diu concretament:

*Mallorca*

*bé e algo sucia. Parece que en gnl<sup>112</sup> las e acentuadas.*

És evident que el comentari, per la seva brevetat, pot induir a confusió: podria referir-se tant a totes les **ee** tòniques del mallorquí com, si ens basem només en l'exemple, solament a les [e]. Un altre punt a considerar és el significat exacte de l'expressió *algo sucia*. El màxim que podem deduir és que Milà, en tot cas, es refereix a una diferència entre el mallorquí i el central, ja sigui en totes tres vocals tòniques o solament en [e], que consistiria en una claredat menor del fonema (o fonemes) en el parlar de l'illa. Si es poden fer paral·lelismes amb la terminologia d'altres descripcions fonètiques de Milà, pronunciar un so "de manera bruta" o "de manera neta" ha d'estar relacionat amb la indicació de l'obertura d'un fonema vocàlic. Així, per exemple, en la descripció milaniana del barceloní<sup>113</sup> llegim:

*Las átonas, especialmente la final, suelen pronunciarse con cierto descuido.*

*La a tónica (...), menos decidida y pura que la castellana,(...) pero por la fuerza que le*

---

<sup>111</sup> Detallarem les terminacions amb llurs exemples en els dos capítols següents.

<sup>112</sup> *general*

<sup>113</sup> *Estudios de lengua catalana* (1875:511 i 514).

*comunica el acento es mas decidida y pura que la átona*<sup>114</sup>.

Amb tot, no podem estar segurs del significat real de *sucia* aquí, ja que si ens decanem per considerar aquest adjectiu com a sinònim de tancat ens adonem que la realitat és precisament la contrària: les [e] del baleàric són més obertes que les del central<sup>115</sup>. Així doncs, Milà ha de voler fer referència a una percepció, que no podem explicitar, que segurament fa referència a la sensació acústica que produïen les **ee** tòniques del baleàric fora del seu context geogràfic, ja sigui a ell en concret com a altres catalanoparlants continentals.

L'altra nota a què fèiem referència, localitzada al full 70, és, d'entrada, força incongrüent:

*dobbé (e abierta)*

*los viejos dob-blé*

*dobbé, algun doblé los viejos*

Queda molt clara la diferència generacional en la realització o no de la forma més acostada a l'etimologia, però no és gens clar que un mateix mot pugui tenir tres vocals tòniques diferents. La gramàtica històrica catalana<sup>116</sup> deixa ben assentat que l'evolució del sufix llatí **-ARIU** (en aquest cas del mot **DUPLARIU**) ha donat en la majoria de parlars catalans una [e] tancada. És difícil explicar, d'entrada, el motiu de l'aparició de **dobler** amb tres vocals tòniques diferents: [e] etimològica, [ə]<sup>117</sup> (grafiada ê) i [ɛ]. És també desconcertant la informació contradictòria que conté el parèntesi (*e abierta*) que llegim al costat del primer exemple, **dobbé**, amb vocal tancada. Una possible explicació a aquest conjunt de disparitats ens la donaria la fonètica sintàctica del mallorquí. En efecte, Recasens (1991:70) ha assenyalat que la [e] tònica del balear i valencià és més oberta que la del català central i nord-occidental: això podria explicar la nota *e abierta*. Pel que fa a l'exemple *dobbé* (en què ê representa una [ə] tònica), Recasens (*op.cit.*) també destaca que en baleàric la /b/ precedent

---

<sup>114</sup> El subratllat és nostre.

<sup>115</sup> Vegeu Recasens (1991:70).

<sup>116</sup> Vegeu Badia (1981:124-126).

pot labialitzar la [e] fins al punt que aquesta vocal entra en el camp de dispersió de [ə]. Milà, doncs, amb una terminologia rudimentària, hauria recollit totes les variants amb què es pot sentir la vocal tònica de **dobler** a Mallorca, ja siguin reals (la [e] mallorquina, tant si és clara com si ha estat més o menys labialitzada) o allò que un català oriental hauria entès (la [e] més oberta del baleàric - interpretada com a [ɛ]-, o labialitzada -interpretada com a [ə]-).

Respecte a la diferenciació generacional ([**dobblé**] els més vells, [**dobbé**] els més joves), el **Diccionari català-valencià-balear** encara recull com a variant principal [**dobblé**], tot i que matisa a *Mallorca pronunciat generalment [dobbé]*. Això és senyal que a principis del segle XX, la forma sense assimilació encara era percebuda com la més correcta o prestigiosa<sup>118</sup>. La nota, en definitiva, mostra que a mitjan segle XIX encara no s'havia generalitzat del tot la variant assimilada i que els vells encara mantenien la més etimològica, és a dir, l'estadi més antic. És probable que el canvi estigués més avançat a uns llocs que a uns altres i, fins i tot, que els vells alternessin les dues formes. No ens podem aventurar, però, a donar afirmacions categòriques i deixem per a altres estudiosos l'aclariment d'aquesta interessant dada de variació lingüística.

---

<sup>117</sup> Al full 2, dedicat a la vocal neutra tònica, torna a aparèixer un cas de **dob-bê**.

<sup>118</sup> La qüestió de quines formes eren (i són) considerades més correctes o prestigioses dins del diàstema mallorquí no estàndard és encara un tema per estudiar. Per exemple, caldria explicar satisfactòriament la variació **senyoravi/padrí**, **onclo/conco** o **tenga/tengui**, tant diacrònicament com sincrònicament.

### 2.3.2.2. La vocal neutra tònica mallorquina segons Milà

Seguint la tècnica de presentació que ja hem descrit al capítol anterior, Milà dedica el full 2 (BAL 2) a presentar exemples de mots mallorquins que continguin una [ə] tònica. Abans de passar a mostrar els casos recollits per Milà, és necessari parlar de les dues notes que encapçalen el full, ja que són cabdals per entendre les idees que subjauen en aquest apartat de les notes:

*Solo casos particulares, no reglas*

*OE=ê*

El primer comentari podria ser interpretat en el sentit que Milà, influït per les tècniques de la Lingüística moderna del segle XIX<sup>119</sup>, considerés que l'aparició de [ə] s'explicava com el resultat d'una evolució fonètica pròpia del mallorquí. Tot i així, Milà va dir clarament a un dels seus articles, *Phonétique catalane œ* (1876), que la vocal neutra tònica (segons Milà, la *vocal doble o diptongo simultaneo œ*) no només era pròpia del baleàric sinó que antigament també es localitzava en el català oriental continental<sup>120</sup>. La primera nota esmentada, doncs, denota la voluntat de Milà de presentar uns exemples que preveia que haurien de ser regularitzats científicament en una etapa posterior. No estem, però, davant d'una tècnica inèdita en Milà. Així, en els *Estudios de lengua catalana* (1876), el

---

<sup>119</sup> Recordem que la segona meitat del segle XIX és l'època per excel·lència de la lingüística històricocomparativa.

<sup>120</sup> Milà, però, havia arribat a aquesta deducció per un camí erroni. Així, en l'article esmentat, exposava que la millor prova de l'existència de [ə] tònica en el català medieval (no deixa clar si a tot el català o només a una part) són els casos **crou** i **vou** (actualment **creu**, **veu**) que, segons la seva teoria, eren pronunciats realment [kroɛw] i [voɛw]. A partir de [œ], Milà opinava que el català continental (central) havia evolucionat cap a la [e] actual, mentre que a la major part de les Balears s'hauria conservat l'antiga vocal doble. Si tenim present que Milà considerava la vocal neutra tònica com un so mixt de **o** i **e**, s'entén que el nostre autor cregués que la variació gràfica **crou/creu**, **vou/veu** dels textos medievals era deguda al caràcter híbrid de la vocal tònica dels dos mots esmentats. Un altre fet que corroborava, segons Milà, el caràcter mixt de [ə] era la possibilitat que la tònica esmentada pugui esdevenir [o] en mallorquí (segons Moll [1980] es tracta en realitat d'una assimilació de la labialitat del so contigu), tal com succeeix, per exemple, amb alguns casos com **beure** i **veure** a determinats llocs de l'illa (vegeu també Recasens [1991:106] i Puigròs [1998:133]). Aguiló (1997:455), tanmateix, certifica que **crou** i **vou** encara es conserven en el parlar d'algunes poblacions mallorquines.

primer treball de descripció dialectal de Milà que probablement hauria encapçalat la descripció global dels dialectes catalans si aquestes notes s'haguessin publicat<sup>121</sup>, el nostre autor exposa els exemples de [e] del barceloní com a excepcions d'una norma general segons la qual el barceloní pronunciaria els mots que duen e tònica regularment amb [ɛ]; així mateix, els mots amb [ɔ] són presentats com a excepcions d'una norma general que seria la tendència barcelonina a pronunciar les oo tòniques amb [o]:

*E. La e tónica es ya cerrada, ya abierta, aunque no muy cerrada ni muy abierta. Damos como*

*REGLA. La e tónica es abierta v.g. **promèsa***

*EXCEPCIONES: (...) **cantaré, temés, mateix** [...]*

*O. La o tónica es ya cerrada ya abierta, aunque no muy cerrada ni muy abierta. Damos como*

*REGLA. La o tónica es cerrada v.g. **amór***

*EXCEPCIONES: **Nòmina, corpòrea, història***<sup>122</sup>

Aquesta tècnica, com veurem properament, és utilitzada igualment per Milà en parlar de les vocals obertes i tancades tòniques del mallorquí, fet que ens il·lustra, una vegada més, l'estretíssima relació existent entre els *Estudios* barcelonins i les notes baleàriques que comentem.

L'altra brevíssima nota, **OE=ê**, és una prova molt indicativa de les idees fonètiques milanianes sobre el vocalisme mallorquí. Milà va parlar en diverses ocasions sobre la vocal neutra tònica al llarg de la seva obra<sup>123</sup> i sempre va creure que [ə] era un so mixt o un diftong "simultani"; és a dir, dos sons pronunciats molt ràpidament (concretament una e i una o, tal com il·lustra la

<sup>121</sup> És una descripció del parlar de Barcelona i, per extensió, del català central.

<sup>122</sup> Milà (1875:512-513)

<sup>123</sup> Sobretot a *Phonétique catalane œ* (1876). En aquest darrer article, Milà defensava bàsicament les mateixes idees que ja havia exposat a *Estudios de lengua catalana* (1875:514): *Entendemos por vocal oscura la que no se pronuncia. Esta última denominación se ha aplicado impropriamente (...) y a la e escrita mallorquina en casos en que corresponde a la vocal doble o diptongo simultaneo oe.* Vegeu també Milà (1861:488) i (1865:144).

nota de Milà), tant que no es podien distingir clarament, però no pas un de sol. Aquest fet ens fa adonar, tal com anirem veient en comentar les seves notes sobre el vocalisme baleàric, d'una de les principals característiques del pensament fonètic milanià: no acceptar mai l'existència d'un so diferent al que tradicionalment han representat les lletres **A** i **E**, ni en posició tònica (cas de [ə]) ni en posició àtona<sup>124</sup>. Conseqüentment, doncs, Milà tampoc no creia que la vocal neutra tònica del mallorquí fos el correlat àton de la vocal neutra del català central. Milà, a més, a *Phonétique Catalane* (1876), l'article on va exposar més clarament les seves deduccions sobre [ə], anomenava la vocal neutra tònica *muet accentuée*, basant-se segurament en el terme **E muda** usat per Figuera i Amengual<sup>125</sup>, i hi exposava la idea que aquesta vocal tònica era de la mateixa família que la que es representava **eu** en francès i **oe** en alemany<sup>126</sup>. El fet que el francès i l'alemany representin un so força semblant a [ə] per dues lletres i que la neutra tònica mallorquina, com les dues vocals no catalanes esmentades, presenti un grau elevat de labialitat<sup>127</sup> devia refermar encara més Milà en la idea que aquest fonema tònic es componia realment de dos elements fònics i no pas d'un. Malgrat això, les sèries distintives que hem presentat representen el reconeixement de Milà de la funcionalitat distintiva del so en mallorquí.

Veiem, en conclusió, que Milà, tot i acostar-se molt a la naturalesa real de la neutra tònica mallorquina, no acceptava la possibilitat que existissin més vocals que les que havien estat representades tradicionalment per les cinc vocals de

<sup>124</sup> Tal com es veurà en el vocalisme àton mallorquí, Milà creu que **a** i **e** àtones no es confonen en un nou so, sinó que la **e** àtona es pronuncia [a]. Així mateix, pensa que no hi ha diferències substancials entre les **aa** tòniques i àtones. Cal recordar que la classificació milanià dels dialectes catalans es basa en el fet que *el catalán oriental se distingue del occidental en que la e i la o átonas se confunden con la a y la u* (tòniques o àtones). Vegeu Milà (1875:511).

<sup>125</sup> Amengual usa concretament els termes **e muda larga** per referir-se a la neutra tònica i **e muda breve** com a sinònim de **e** àtona. Segons l'autor mallorquí, aquesta última vocal s'ha confós en mallorquí *por la falta de cuidado* amb la **a breve** (**a** àtona). Vegeu Amengual (1835:11 i 257).

<sup>126</sup> Modernament, aquest dígraf ha passat a representar-se **ö** en alemany.

<sup>127</sup> Milà no anava errat del tot si tenim present l'opinió de Puigròs (*op. cit.*) pel que fa al fenomen que comentem: "*Perceptivament és difícil de determinar si [en posició tònica] es realitza una [ə] o una [o], perquè la vocal neutra del mallorquí presenta un alt grau de labialització*".

l'alfabet llatí (incloent-t'hi les **ee** i **oo** obertes). Hi influiria, a més, la tradició mallorquina de considerar la [ə] com una variant de la lletra **E**, tal com demostren les sèries distintives que esmentàvem en el capítol passat i que comentarem seguidament.

Passem ara a presentar el llistat d'exemples<sup>128</sup> amb [ə] que és representada gràficament per **ê**:

-ê: *blê, vòs-tê, dob-bê, essê, sé, havê, vé (verdadero)*

-êis: *plurales, fêis*

-êu: *vêu (ve y voz), créu (cree y cruz), crêus (crees), dêu (debe), sêu (sebo)*

-êuen: *crêuen*

-êula: *têula*

-êy: *vermêy, cabêy, concêy, ventrêy, ovêya, bêya (abeja), orêya (oreja)*

-êure: *crêure, trêure*

-êbre: *pêbre, rêbre*

-êch: *plêch, frêch (fregue), sêc, crêc (creo), pech (pegue), frêgui, pêgui*

-êll: *donzêll*

-êna: *trêna, dotzêna*

-ênc: *trênc, trêncà, rodolênc, blavênc*

-ênda: *vênda (no vènda)*

-êns: *cêns, pêns*

-ênx, ênge: *esclênx, diumênge*

-êp: *cêp*

-êra: *pêra, vêra (verdadera)*

-ês, êssa: *prês, pês, três, adrês, promês, perêsa, prêsa, volêsa, finêsa, frêssa (mascara)*

-êscla: *mêscla*

-êsta: *ballêsta, crêsta*

-êt: *drêt, nêt, plêta (garriga), perêta, ratêta, Mariêta (en que Figuera diminutiu en êta no en et)*

---

<sup>128</sup> Hem de dir que alguns mots eren irreconeixibles i, per tant, no els hem transcrit.

*-êter: promêter*

*-êm: plurales*

*-êmer: têmer*

*-endre: encendre*

*-êrt: vért, prebèrt*

*-enyer: estrenyer*

*-êix: partêix*

*-êixer: conêixer, patêixer, créixer, coneixer, néixer, parêixer, prevalêixer, permanêixer, adolêixer*

Reprenem ara el comentari sobre els mots **seu** ['səw] i **deu** ['dəw] que ja havíem presentat en el capítol anterior. Recordem que els fulls 3 (dedicat a recollir els exemples de **ee** obertes i tancades del mallorquí) i 2, que acabem de transcriure, comparteixen una mateixa nota en què, amb una petita variació, es confronten dues sèries de mots, formades per tres paraules cadascuna, que només es diferencien per la naturalesa de la vocal tònica :

**(full 2)**

*dèu (debe), Déu, deu*

*sèu (sebo), séu, sèu*

*Pagés vou bou*

**(full 3)**

*dèu (10), Déu (Dios), dou (debe)*

*sèu (esta sentado), séu (snyo), sou (sebo)*

Com veiem, la nota sociolingüística del full 2 (*Pagés vou bou*) podria ser la clau que ens ajudés a entendre l'explicació de la divergència en la representació de **deu** (*dèu, dou*) i **seu** (*sèu, sou*), respectivament, segons el pensament de Milà. En aquest sentit, recordem que el pas de la neutra tònica a ['o] en mallorquí que enregistren els casos *dou* i *sou* (i *vou, bou*) era una de les causes que havien fet

arribar Milà a la conclusió que la [ə] mallorquina era en realitat una vocal mixta o diftong "simultani"<sup>129</sup>.

El canvi [ə] > [o], descrit per Moll a *El parlar de Mallorca* (1980)<sup>130</sup>, afecta actualment el parlar de Manacor, Felanitx, Santanyí i altres llocs de l'illa. Segons aquest autor, en les localitats citades la [ə] situada entre labials té una tendència molt forta a esdevenir, per assimilació, una [o]. Aquest fenomen, ja documentat a l'Edat Mitjana<sup>131</sup>, també és descrit per Recasens (1991:106) que el considera com a propi d'alguns pobles de Mallorca<sup>132</sup>. La nota que hem presentat, però, sembla evidenciar que a la segona meitat del XIX la tendència a l'arrodoniment de la vocal neutra tònica entre labials era, segons Milà, un tret general dels parlars de "pagès" o ruralia mallorquina, potser a la zona que assenyala Moll però no entre totes les capes de la població<sup>133</sup>. El problema que planteja l'interessant nota sociolingüística de Milà -*Pagès vou, bou*- sobre el tancament de la tònica en [o] és que hem d'entendre exactament per "pagès". Si tenim present que Milà utilitzava habitualment aquest terme en un sentit més social que geogràfic, hauríem d'entendre que durant el segle XIX el fenomen indicat era un tret molt freqüent i estès a tota la població rural mallorquina, més enllà de les zones indicades per Moll i un dels fenòmens que identificaven la procedència social de qui l'emprava. És evident, però, que els informadors de Milà, entre els quals hi havia el felanitxer Mateu Obrador<sup>134</sup>, no devien conèixer amb profunditat el parlar de tots els pobles de la part forana de Mallorca i que,

---

<sup>129</sup> Vegeu Milà (1876) o el comentari de la nota 64.

<sup>130</sup> Vegeu també Moll (1991:77).

<sup>131</sup> Segons Moll (1991:77), ja se'n troben casos a l'obra de Lull. Badia (1981:106), però, creu que cal anar amb compte amb els casos medievals de [ə], ja que aquesta vocal es grafiava antigament tant amb la lletra e com amb la a o la o. Opina, per tant, que els casos escrits amb o no són necessàriament indicatius de l'evolució fonètica de què parlem.

<sup>132</sup> Alcover (1908), però, també descriu aquest canvi a Eivissa. Les notes de Milà sobre el parlar de l'illa pitiüsa també ho corroboren: *Voure, campo* (d'Eivissa) *veure* (Vila). Vegeu el capítol 4.2.1.

<sup>133</sup> Moll (1991:77) ja el circumscriu a parlants del *mallorquí rústic de certes localitats*.

<sup>134</sup> Recordem que Felanitx, segons Moll (1991) és una de les localitats on la labialització esmentada és encara avui habitual.

perfectament, podien haver generalitzat com a "pagès" un tret que només era habitual a una part de les zones rurals mallorquines. És clar, doncs, que la imprecisió de la nota de Milà no permet anar més enllà de les conjectures, però té el mèrit de fer evident que encara resten per conèixer molts aspectes sobre aquest i altres fenòmens lingüístics mallorquins del segle passat, sobretot pel que fa a llur extensió geogràfica i abast social precís en el passat. No es pot descartar, doncs, que la labialització de la neutra tònica tingués al segle XIX un abast geogràfic més extens que no l'actual i que fos un dels trets que identificués la procedència social dels parlants que l'empraven. En aquest sentit, gràcies a Milà la sociolingüística històrica catalana té una dada més per investigar.

### 2.3.2.3 Les *ee* obertes i tancades del mallorquí segons Milà

Un primer aspecte destacable de l'apartat en què Milà recull exemples de *ee* obertes i tancades tòniques del mallorquí (**BAL 3**, fulls 3 i 4) és la utilització de l'accentuació greu i aguda com a indicador del tipus d'obertura de la vocal tònica. Milà s'inspirà probablement en les estrofolàries ortografies dels autors mallorquins que consultava (la d'Amengual, sobretot, i la de Figuera) les quals utilitzen amb profusió tota mena de diacrítics per assenyalar les característiques de les vocals. Milà, però, i a diferència d'aquests autors, no pretén bastir cap mena de normativa ortogràfica sinó aprofitar-se d'un sistema que és útil per indicar les diferències entre l'obertura de les vocals tòniques que tradicionalment s'han escrit igual. Milà, per tant, tracta d'utilitzar tot aquells elements que li permetin fer una descripció el més exacta possible de la fonètica del baleàric. És, al capdavant i si se'ns permet la comparació, l'única manera de fer una descripció fonètica seriosa sense un alfabet fonètic unívoc i científic que prescindeixi de les arbitrarietats de les ortografies. Evidentment, però, el sistema de Milà, com veurem, té les seves limitacions i insuficiències, ja que no sempre és capaç de reflectir l'obertura exacta de la vocal tònica dels mots que cita com a exemples de [ɛ] i [e] en mallorquí.

Tal com ja hem avançat en el capítol anterior, Milà fa servir la tècnica de presentar els exemples de [ɛ] i [e] agrupats per una mena d'entrades encapçalades per terminacions, més o menys coincidents amb l'acabament dels mots que contenen, que són força similars a les que apareixen als diccionaris de rimes. Aquesta tècnica, també utilitzada, com hem vist, amb els exemples de [ə], presenta en els fulls dedicats a la presentació de les *ee* obertes i tancades tòniques mallorquines unes particularitats que no eren presents en el capítol anterior. Així, una de les especificitats més destacables de l'apartat que comentem és el fet que Milà aplegui, tot separant-los i confrontant-los alhora, exemples amb diferent *ee* tònica dins d'algunes de les entrades-terminacions.

Més exactament, les confrontacions esmentades es localitzen dins de les entrades encapçalades per les terminacions -ELL, -ER, -EST i -ESTRA. Aquest procediment és semblant al que Milà havia usat als *Estudios de lengua catalana* (1875) en què els exemples amb un determinat tipus de tònica (oberta o tancada) eren presentats dins l'entrada-terminació com a regulars i els altres, com a excepcions<sup>135</sup>. Aquí, tanmateix, som davant de notes poc elaborades que es limiten a separar rudimentàriament els mots que presenten una vocal tònica diferent tot i que Milà els inclogués dins una mateixa terminació a causa de la similitud total o parcial dels seus acabaments. Així, veiem que els exemples continguts en les quatre terminacions suara esmentades s'organitzen sempre de la mateixa manera: els que contenen una [e] es troben sempre en primer lloc dels casos que presenten [e] i separats d'aquests últims per una barra vertical. Aproximadament, Milà estava confrontant mots a l'estil de les sèries distintives de ee tòniques que hem vist i comentat en el capítol anterior. Tot i així, en l'apartat de les ee obertes i tancades que comentem Milà no confronta mots que es diferenciïn únicament per la vocal tònica sinó exemples on només es dona alguna mena de similitud fonètica a partir de la vocal tònica (com en el cas de les terminacions usades en les rimes) i no en la totalitat del mot. Veiem, doncs, com en el cas que ens ocupa Milà usa tècniques més pròpies de la tradició filològo-literària que no pas de la lingüística històricocomparativa, com a reflex de l'estat encara incipient de la moderna lingüística al nostre país durant el segle passat

Un altre fet que hem de destacar, abans de presentar la totalitat dels casos recollits per Milà, és l'altíssima coincidència que existeix entre la descripció de les ee tòniques mallorquines que comentem i la que Milà féu per al barceloní als *Estudios de lengua catalana* (1875), tant pel que fa al tipus i nombre de terminacions com a l'ordre que segueixen i els mots que contenen<sup>136</sup>. Amb

---

<sup>135</sup> En l'apartat dedicat a les ee tòniques del barceloní, les obertes apareixien com a "regulars" i les tancades com a "excepcions", En l'apartat de les oo tòniques, en canvi, era a l'inrevés. Vegeu Milà (1875: 512-513).

<sup>136</sup> La gran majoria de les terminacions que serveixen per agrupar els exemples són exactament idèntiques. Així, totes les terminacions que llegim a les notes milanianes sobre el mallorquí

aquest fet, se'ns fan evident, una vegada més, els estrets lligams que hi ha entre els materials que estem estudiant i aquest article capdavanter de la lingüística descriptiva catalana.

Passem tot seguit a presentar els casos de **ee** obertes i tancades tòniques que llegim a l'apartat **BAL 3** (fulls 3 i 4):

**(full 3)**

È, É

-EIX: *matéix, aquéix*

-EBRA: *llébra, pébre?, rébre?*

-ECTE: *afécte, projécte, respécte*

-ELL: *capdèll, femèlla, sèllo, estornèll?, aquèll, novèll, oronèlla / aurèlla*

-EMPLA: *exémple*

-EMPS: *témps*

-ENDA: *rénda*

-ENT: *cént*

-ER: *ferré(r), carréra, Pére, arriéro, céro, ratéra / plèr, clèro*

-EST: *prest, fésta, résto, aquést, préste, téxto, pretésto / puèsto, sèsta*

-ESTRA: *finéstra, déstra / mèstre*

-ETJE, ETXA: *métje, flétxa*

*reyal=ral*

*governà, galèra, influència, emprèsa, trenta, feyna, franquèsa?, fresca, Pepèta, seg (ciego), frèc, frèt?*

---

també apareixen, amb alguna petita modificació, a la del barceloní (per exemple, la terminació -ECTE dels fulls mallorquins apareix com a -FECTA en els *Estudios*). L'única diferència destacable és l'absència de quatre terminacions en les notes sobre el mallorquí que apareixen a la descripció del barceloní (-EM(P)TA, -ENJA, -EPTA i -EXT(A)). Pel que fa als exemples que contenen cadascuna de les terminacions comunes, la majoria són idèntics tant a l'estudi dedicat al barceloní com al del mallorquí, tot i que en aquest darrer hi ha un nombre significatiu d'exemples exclusius. Fins i tot, l'estructura general (presentar primer els exemples amb diferent **ee** tònica agrupats per terminacions i després fer un llistat de casos diversos) és també comuna a tots dos estudis. Vegeu Milà (1875:512-513).

(un topic una vez), anirèim, sèc?, .....?, rèim, rèim (reimos), podèr (put), volèr, valèr, bè (xot), amèn

**(full 4)**

Palabras

-bé, xurigué, vertadé, té (verbo)

-réy, reyne

-gréu, neu, relléu, Déu, meu, teu, seu (catedral), lleu (part de la frexura)

-neula

-béch, llécb

-cégo, llégo

-grech / Grècia, gréga

-estrém, créma, tema, fems, nov-desembre

-atendre (atès), encendre (encès, encèns)

-regle

-lléngo, ménjo, llénca

-géns

-déntal, dént, argént (plata)

-gép

-llépol

-véspa

-véspre

-rés

-conserva, hérba, Minérva

-después, després, contés, ravés, través, succés, més

-pressa, préssech

-Iglésia

-llet, net, plet

-novell (novella?)

*-atxeta*

*volguéren dénou? déset?*

*durléy, mostrarléy*

-----

*G. entre pron. muy abierta. Obrador no halló diferencia*

*entre prep. y verb.*

-----

*pégar pron. dif. de pagar Am. Obrad. Figue.*

A pesar de la gran coincidència formal, ja assenyalada, que detectem entre la presentació de les **ee** tòniques del mallorquí i la que llegim a la descripció del barceloní feta per Milà<sup>137</sup>, la majoria dels casos mallorquins que acabem de veure tenen [e] tònica. Aquest fet s'explica òbviament per la baixa freqüència del fonema [ɛ] en mallorquí. A més, Milà no fa servir en cap moment el sistema de presentar uns casos com a regulars i els altres com a excepcionals, tal com havia fet en la descripció de les **ee** tòniques del barceloní. És evident que un sistema que només oposa l'obertura de dues **ee** tòniques, com el del barceloní, permet fer, amb les objeccions que calgui, aquest tipus de classificació, però en un sistema ternari com el del mallorquí ([ɛ], [e] i [ə]) fa difícil seguir aquesta tècnica de presentació. Per això, en cap moment detectem una voluntat de regularitzar els casos recollits sinó tan sols de recollir exemples i fer-ne una classificació molt esquemàtica<sup>138</sup>.

A banda d'aquestes diferències que acabem d'assenyalar, un de les particularitats més destacables dels exemples que hem presentat és el fet que hi detectem la presència d'un conjunt de mots que no apareixien en la descripció del barceloní i que són clarament un afegit. Es tracta del grup de paraules sense classificar del full 3 que llegim després de l'última terminació, -ETJE,-ETXA, i

---

<sup>137</sup> Vegeu Milà (1875:512).

<sup>138</sup> Cal recordar, a més, el comentari que acompanyava el títol del full 2 (exemples de [ə]): *Solo casos particulares, no reglas.*

les notes i exemples que trobem al full 4 després de *llet, plet, net*<sup>139</sup>. És, precisament, en aquests exemples afegits on detectem una sèrie des casos interessants que és necessari comentar a causa del tipus d'obertura de la tònica que presenten. En primer lloc, localitzem uns quants exemples de [ɛ] (grafiat amb la lletra è) en el full 3 que segons les descripcions habituals del mallorquí<sup>140</sup> haurien de tenir com a vocal tònica [ə]; també detectem dos casos similars en el full 4. Són els següents mots:

**(full 3)**

*emprèsà, trènta, frèscà, Pepèta, frèc, sec, rem, reim, podèr, volèr, valèr.*

**(full 4)**

*atès, encès*

En el context mallorquí, aquests mots sols poden ser pronunciats amb [ɛ] a Alaró, Lloseta i Binissalem, els únics pobles de Mallorca on s'ha donat el canvi [ə] > [ɛ]<sup>141</sup>. Nogensmenys, Montoya (1995) demostra que, al darrer terç del segle XIX i principis de l'actual, el canvi esmentat també es donava a altres localitats mallorquines com Porreres, Biniamar i Ariany. En conseqüència, durant l'època en què Milà rebia informació sobre les característiques de la fonètica del mallorquí, hi havia més pobles que practicaven el canvi a e oberta que no pas avui en dia<sup>142</sup>, tot i que sempre van representar una minoria dins l'illa. Això no vol dir necessàriament que els exemples indicats provinguin de la zona que practicava o practica encara el canvi en l'obertura de la tònica, ni tampoc exclou, evidentment, la possibilitat que tot sigui un error de Milà, sobretot si tenim en compte que el grup de mots citats es troben barrejats amb d'altres que es realitzen efectivament amb [ɛ] en mallorquí (com *govèrna, galera, influència, anirèm, amèn*) o, fins i tot, amb [e] (com *seg [sek]*, grafiat actualment **cec**). Amb tot, l'estudi de Montoya permet, com a mínim, donar un marge de

---

<sup>139</sup> En l'original tenen una cal·ligrafia diferent.

<sup>140</sup> Hem consultat el **Diccionari català-valencià-balear**.

<sup>141</sup> Vegeu Veny (1983:83).

<sup>142</sup> Segons Montoya (1995:198), cal considerar que el canvi [ə] > [ɛ] està estabilitzat actualment en mallorquí a les tres primeres localitats que hem indicat.

confiança més alt a l'aptitud de Milà, sobretot si tenim en compte que es refiava dels seus informadors i d'informació de segona mà<sup>143</sup>.

Un segon conjunt de mots destacables, localitzats al full 3, són els exemples que van acompanyats d'un signe d'interrogació (?). Són, concretament, *pébre*, *rébre* i *estornéll*, inclosos en el grup de mots amb [ɛ] de les terminacions -EBRA i -ELL, i *franquesa*, *sèc* i *frèt*, inclosos entre els exemples de [ɛ] que llegim en l'afegit de mots sense terminació de la part inferior del full. Pel que fa al dos primers i als tres últims casos, els dubtes de Milà eren ben fundats ja que són mots articulats generalment en mallorquí amb una [ə] i, per tant, no haurien de ser entre els exemples on Milà els inclogué. Solament *estornéll* es troba dins del grup escaient, ja que efectivament té com a vocal tònica en mallorquí una [ɛ].

Un tercer bloc de paraules destacables són els pocs casos de [ɛ] que trobem dins les terminacions -ELL, -ER, -EST i -ESTRA, al costat d'altres exemples amb [e]. Ens referim a **aurella**, **plèr**, **clèro**, **puèsto**, **sèsta** i **mèstre**. Pel que fa a **aurella** i **plèr**, cal dir que aquests mots s'articulen generalment en mallorquí amb una tònica diferent de la indicada: [oˈrə(j)ə], [plə]<sup>144</sup>. Per tant, difícilment poden ser considerats un reflex real de la pronunciació més estesa a Mallorca. En aquest sentit, hem comprovat que el mot **aurella** apareix també als *Estudios de Lengua Catalana* (1875) dins els casos de [ɛ] inclosos a la terminació -ELLA per la qual cosa sospitem que Milà va copiar el mot de la descripció fonètica del barceloní sense preocupar-se de comprovar la realització exacta de la tònica en mallorquí. El mot **plèr**, però, no apareix entre els exemples que llegim a la descripció barcelonina i no sabríem justificar-ne l'obertura, tret que fos un cas recollit a la zona mallorquina on la neutra tònica esdevé [ɛ]. Respecte als altres casos (**clèro**, **puèsto**, **sèsta** i **mèstre**), cal fer evident també la nostra estranyesa

---

<sup>143</sup> Tot i que no era un informador directe de Milà, cal tenir en compte que Amengual, la gramàtica del qual és molt citada en les notes que comentem, visqué la major part de la seva vida a Binissalem (fins i tot en fou alcalde el 1822). Així mateix, havia nascut a Mancor el 1796, una localitat molt propera a Biniamar (2 Km.) i Lloseta (3 Km.).

<sup>144</sup> A Alaró, Lloseta i Binissalem, però, [oˈreje] i [plɛ].

pel fet que Milà no hagués trobat més exemples de [ɛ] en mallorquí que no fossin castellanismes o cultismes, a banda de **mèstre**<sup>145</sup>.

Aquests tres últims conjunts de mots que hem comentat i que presenten anomalies pel que fa a l'obertura real de la tònica en mallorquí ens indueixen a pensar que Milà, en la majoria de casos mallorquins que hem indicat, s'inspirà en la llista d'exemples de [e] i [ɛ] dels *Estudios de Lengua Catalana* (1875), però que no degué preocupar-se prou de comprovar que els mots que copiava del llistat barceloní tinguessin la mateixa vocal tònica en mallorquí. Els interrogants que acompanyen alguns dels mots reforcen aquesta idea i corroboren el caràcter de primeres notes sense afinar, a diferència d'altres llistats d'exemples que veurem properament, que caracteritzen els fulls dedicats a les **ee** obertes i tancades mallorquines que hem presentat. Així mateix, ens adonarem que Milà, al llarg de les seves notes mallorquines, és original precisament quan no copia el model barceloní dels *Estudios de Lengua Catalana*. Amb tot, no podem excloure amb rotunditat la possibilitat que alguns dels casos presentats com a exemples de **e** oberta mallorquina, com **plèr** o els altres mots articulats majoritàriament en mallorquí amb [ə], fossin recollits realment a les àrees de l'interior de Mallorca que es caracteritzen per modificar l'obertura d'aquesta tònica en [ɛ]. Una altra idea que podem deduir d'aquestes notes és el fet que Milà devia haver pensat fer la presentació del balear (i possiblement la dels altres dialectes com el valencià) no tant com una descripció global del parlar sinó com una contraposició entre els elements comuns i propis del dialecte triat amb el barceloní (o català central). En conseqüència, l'estructura dels *Estudios de lengua catalana* pot ser considerada com un avenç de l'estructuració general que haurien tingut les notes baleàriques si mai s'haguessin publicat.

Restarien encara per comentar alguns dels exemples del full 4 que són afegits originals en les notes mallorquines ja que no consten als *Estudios*. En

---

<sup>145</sup> El mot **sèsta** que apareix en aquest full és el numeral i no el sinònim de "migdiada" ja que, amb aquest darrer significat, un mallorquí pronunciaria [ˈsɛstə]. Per tant, hem de considerar aquest exemple com el cultisme (llatinisme, concretament), equivalent a **sisena**, que avui

destaquem principalment tres casos. En primer lloc, els mots *dénou* i *déset*, presentats amb un interrogant. Aquests dos numerals, que són realment formes valencianes i no mallorquines, poden explicar-se de dues maneres: o bé Milà dubtava de l'obertura de la vocal accentuada (en valencià és una [e] i en mallorquí, en l'últim cas, una [ɛ]) o bé no sabia exactament quina era la síl·laba tònica del mot, que en mallorquí és l'última<sup>146</sup>. Evidentment, Milà citava les variants valencianes perquè devien ser les que coneixia millor, però és clar que, en no tenir informació de primera mà del mallorquí, dubtava sobre la forma exacta dels dos numerals en aquest darrer parlar, tant pel que fa a la posició de la síl·laba tònica com a l'obertura que presenta la vocal que en fa de nucli, fet que justificaria l'interrogant que els acompanya.

Són interessants, en segon lloc, les dues notes finals del full 4. En la primera, *G. entre, pron. muy abierta. Obrador no halló dif. entre prep. y verbo*, hem de donar la raó a Obrador i Guasp (G.) ja que el mot s'articula en mallorquí en tots dos casos [ɛntɾə]<sup>147</sup>. Aquest comentari de Milà és un bon reflex del seu interès per indicar les principals diferències entre el vocalisme mallorquí i catalanocentral, així com una bona mostra del grau de dependència i confiança que havia establert amb els seus dos principals informadors mallorquins. La darrera nota del full 4 (*pégar pron. dif. de pagar Am. Obrad. Figue.*) és un bon exemple de la tècnica, purament descriptiva, d'indicar l'obertura de les vocals a través dels accents obert i tancat, fins i tot quan aquestes són àtones<sup>148</sup>. Pel que fa als informadors de la nota citada, és cert que a la Gramàtica d'Amengual i al pròleg del Diccionari de Figuera els mots **pégar** i **pagar** són esmentats i confrontats tal com els recull Milà. No tractarem, però, ara la característica fonètica que plasmen aquests dos exemples (l'existència d'una [e] àtona a **pégar** en mallorquí que es distingeix, així,

---

escrivim **sexta**.

<sup>146</sup> Segons el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, les formes agudes són les pròpies del mallorquí i les planes del valencià.

<sup>147</sup> Segons el *DCVB* (volum V, pàg. 70).

<sup>148</sup> Milà, tal com veurem en propers capítols, també usa els accents tancats per il·lustrar l'obertura de les **oo** àtones mallorquines.

de **pagar**), ja que considerem més adequat comentar-la en els capítols que dedicarem al vocalisme àton mallorquí. En tot cas, el fet que Milà inclogui en l'apartat de les **ee** tòniques una nota referida a una vocal àtona ens indicaria, amb força probabilitat, que estem davant d'una nota feta a corre-cuita en un lloc que no és el més adequat o, fins i tot, que Milà no sabia en quin apartat incloure el fenomen que il·lustra aquest comentari<sup>149</sup>. Tot i així, no podem descartar que la nota sigui una mena d'avís a fi de recordar que en mallorquí no només existeixen [e] tancades en posició tònica, com en català central, sinó també en posició àtona.

---

<sup>149</sup> Tal com comentàvem en el capítol 2.2.1., Milà repeteix aquest comentari en diverses pàgines de les seves notes. Així, a més dels fulls dedicats a les **ee** tòniques del mallorquí, el trobem en els apartats on Milà comenta la descripció del vocalisme mallorquí de Figuera i Amengual i en el full dedicat al vocalisme àton maonès (full 52), a fi d'indicar que en aquest parlar **pagar** i **pegar** no es distingeixen fonèticament.

### 2.3.3 Les *oo* tòniques mallorquines: casos de [ɔ] i [o] recollits per Milà

No hi ha excessives diferències entre l'apartat dedicat a la presentació de les *ee* tòniques mallorquines que hem vist en el passat capítol i el de les *oo* tòniques mallorquines que tractarem a continuació. Els exemples d'aquestes últimes vocals tòniques es localitzen concretament en els fulls 5 i 6, en un apartat intítulat **BAL 4**. Com a mostra de les similituds que esmentem, Milà continua utilitzant en aquest apartat la tècnica de mostrar el grau d'obertura a través de l'accent agut o greu; fins i tot, en la descripció de l'obertura d'algunes *oo* àtones tancades del mallorquí. Així, hi llegim mots com **plórar**, **escóltar**, **adóbar**, **convócar**, **apróvar**, **cólgar**, etc. En el capítol anterior, en canvi, hem vist que Milà només usava l'accent en vocals àtones en un sol cas (**pégar**). El fet que els casos esmentats siguin força abundants en aquest apartat ens fa arribar a la conclusió que Milà no estava recollint exemples de mots amb un tipus de vocal tònica, sinó exemples d'un fonema concret en qualsevol posició. Aquesta tècnica de treball, i d'altres que anirem veient, ens aniran marcant el perfil dels mètodes de treball i descripció lingüística per part del nostre il·lustre filòleg.

Una altra mostra de coincidència amb la descripció de les *ee* tòniques és l'agrupació majoritària dels exemples a través de terminacions que presenten les mateixes característiques que hem descrit en l'apartat anterior. Cal remarcar, igualment, el fet que les terminacions en què s'agrupen els casos de *oo* tòniques mallorquines, l'ordre que segueixen i els exemples que contenen són pràcticament idèntics als que Milà fa servir en els *Estudios de lengua catalana* (1875).

De tota manera, observem algunes diferències entre les descripcions de les *oo* tòniques del mallorquí i les *ee* tòniques dels capítols anteriors. La primera vindria donada pel fet que la confrontació de casos amb diferents *oo* tòniques

dins una mateixa terminació és molt més alta en tots els sentits. Si en l'apartat de les **ee** tòniques només trobàvem quatre terminacions amb aquesta particularitat, ara en trobem nou i amb molts més exemples<sup>150</sup>.

Una segona diferència és la major connexió d'aquestes notes amb el tipus de presentació assajada per Milà als *Estudios de lengua catalana* (1875). En efecte, recordem que en aquest estudi sobre el barceloní, i pel que fa a les **ee** i **oo** tòniques, Milà presentava una de les vocals tòniques com a regular i l'altra com a excepcional. Havíem vist, però, que en la descripció de les **ee** tòniques del mallorquí, Milà es limitava a aprofitar-se solament de les terminacions i dels exemples continguts en la descripció barcelonina. En la presentació dels casos de **oo** tòniques mallorquines, en canvi, Milà segueix molt més el model dels *Estudios*, ja que, sense arribar a formular directament una regularitat, arriba a la conclusió que en aquest parlar les **oo** són generalment tancades: *ó generalmente*. Un altre punt de connexió entre tots dos treballs és l'aparició d'una particular categoria de paraules: les anomenades **semi-esdrújulas**. Aquesta curiosa classe de mots fa palès que Milà diferenciava entre mots esdrúixols i "semiesdrúixols". A través dels exemples que són identificats com a tals **-corpòrea**, **història** o **mònstruo**- podem deduir que aquesta categoria de paraules estaria formada pels proparoxítons que acaben en hiat mentre que la resta de mots amb la vocal tònica en antepenúltima posició serien els esdrúixols estrictes<sup>151</sup>.

Passem, a continuació, a detallar el contingut dels fulls 5 i 6:

**(full 5)**

Ó Ò

*ó generalmente: amor, ortodoxo? axò, góla (...? de collar de los militares), bórla, cota (sota...?), cóp (mòsca de pasta), óna, dó, óda, móta, escólta (partida de soldados) jusepó, mossa (poco usado), doló, órde? óstra, tórre, nóna?*

*G. ....? móu, cós? ....? mósca*

---

<sup>150</sup> Es tracta de les terminacions **INFINITIVOS, -OU, -OBA/OVA, -OC, -OBLA, -OLT, -ORT, -OT, -OTLLA**.

<sup>151</sup> La citació que apareix en el full 5 és idèntica a la que llegim a Milà (1875:53): *Las palabras*

-*Esdrújulas y semi-esdrújulas: nómima, corpòrea, història, mòstruo, còrte*

-*I última pronunciada: heròic, òbit, dòcil, còdich, elògi, binòmi, patrimòni, calòrich, pròxim, òpit, crònich*

-*INFINITIVOS: còure, pòndre? / ròmpre, fòndre*

-*OU: bòu, dijòus, sòu (sueldo) / jóu, tóu, alòu*

-*OBA,OVA: còva (nombre), adòp, arròp / cóva, jóva, llóba*

-*OC: sòca, ròca / bóca, cóca, gròch, mòch, so(l)ch?, còc (cocinero)*

-*OBLA: pòbla / dòbla*

-*OBRA: còbro*

-*OFA: gallòfa*

-*OGRA: sògra*

-*OLDA: mol.lo*

-*OLT: absòlt / mòlt*

-*ORO: móro?*

-*ORJA: gòrja*

-*ORLA: no orla, bórla*

-*ORSA: fòrsa*

-*ORT: fòrt? exhort / bórt, córt, sórt? pòrta*

-*ORXA: pòrxo*

-*OST: còst, còsta*

-*OSTRA: mòstra*

-*OT: gòt, dòt, escòt, bròt, xòt, allòt / bót, bóta (calzado y tonel?), gota, brót, mórt, nebót, quòta, ròt, tót, sóta, tóta*

-*OTLLA: òl-la, mòl-lo*

-*OXO: ortodoxo*

## **(full 6)**

*bò prò trò sò pò*

*còure (sust.)*

*mòble*

*lòco*

*mòda òda ròda*

*bòga*

*gotx*

*sòlfa d'òl s'òl consòl*

*còlca*

*còll, mòll, penjòll, fòl (folio)*

*còm, nòm, hòmo*

*sòn (sueño)*

*dòna, dòn*

*Alfònso*

*pònt Pòns*

*còntra*

*còp*

*galòp*

*filosòp*

*pròp*

*garlòpa*

*còr, fòr, òr? òrb tòrta: aclucament d'un uy*

*mòr*

*plòr*

*òra, còrp, pòrch, òrga*

*arròs, clòs, cos, glòsa, cròssa, llòsa, nòsa, pròsa*

*ròca*

*òsca còsa cròssa*

*bòsch*

*mòstra*

*òsca*

*cónxa* (pell dura de alguns animals)

*òrca*

*fòssa, fòsso òs?*

*fòre* (fuera verbo?)

*dòrmiga*

*Adóbar, convócar, cóbrar, cólgar, escóltar, eczòrtar* (exhòrt), *advócar, vólar, acomódar, plórar*  
(plòr) [*abandóna y do en barc.*]

Un cop vist el contingut de les notes referents a les **oo** mallorquines, en comentarem els més remarcables. En primer lloc, destaquem el seguit d'exemples que es troben classificats en la casella contrària pel que fa a l'obertura o tancament de la seva vocal tònica. Recordem que Milà presenta sempre en primer lloc els casos amb [ɔ] i darrera, separats per una barra, els exemples amb [o]. Malgrat això, llegim a la terminació -OU mots com **alòu**, al costat d'exemples amb el diftong tònic [-ow], a la terminació -OC, els mots **gròch, mòch, sò(l)ch** i **còc** seguits de casos acabats fonèticament en [-ok/-okə], i dins -ORT, la paraula **pòrta** entre exemples acabats en [-ort/-ortə]. És significatiu que es tracti sempre de casos amb [ɔ] que no figuren en el llistat de **oo** tòniques dels *Estudios de lengua catalana*<sup>152</sup> per la qual cosa cal explicar-los com a exemples afegits posteriorment a la redacció de les notes. Milà no devia haver previst en la primera redacció deixar prou espai per a noves incorporacions d'exemples i, com a conseqüència, va haver de col·locar mots recollits més tardanament, com els que hem assenyalat, al final de l'entrada, malgrat que això suposés barrejar-los amb els casos de vocal tònica contrària ([o]).

Destacarem també, en segon lloc, el cas de l'exemple: **mol-lo**, compartit per dues terminacions, -OLDA i -OTLLA. A banda de ser l'únic cas repetit en

---

<sup>152</sup> Excepte el mot **sò(l)ch**.

terminacions diferents, cal destacar la grafia de les laterals de l'exemple (l-l). Estem davant d'un assaig de representació del grup consonàntic [ll] no palatalitzat, comú al balear, valencià i tortosí<sup>153</sup>. Aquesta grafia, semblant a l'actual *ella* geminada (ll), tornarà a ser utilitzada per Milà en els notes que dedicarà al consonantisme mallorquí. Encara que el signe l-l ja fos usat per Amengual a la seva *Gramática de la lengua mallorquina* (1835:256 i 265)<sup>154</sup>, Milà ja devia conèixer abans aquesta grafia. Així, Segarra (1985 b:33) remarca que el primer estudiós a proposar-la fou Ullastra el 1743 i que escriptors i intel·lectuals amb qui Milà tenia relació, com Pau Estorch i Antoni de Bofarull, l'usaven sovint.

En tercer lloc, destaquem el fet que tornem a trobar-nos, com en la descripció de les *ee* tòniques mallorquines, amb casos que presenten una obertura de la *o* tònica contrària a l'habitual en mallorquí. Així, exemples com *còrre* (infinitiu), *bórla*, *absórt* i *cóva*<sup>155</sup>, tenen segons el *Diccionari català-valencià-balear* la vocal tònica contrària a la descrita per Milà. Aquestes discrepàncies caldria relacionar-les amb els mots que duen un interrogant: *pòndre*, *sò(l)ch*, *mòro*, *fòre*, *fòrt*, *sórt*, *bóta*, *òr* i *òs*. Aquests exemples, tot i dur majoritàriament la vocal tònica escaient en mallorquí<sup>156</sup>, certifiquen la vacil·lació i inseguretats en Milà a causa del fet d'estar treballant amb un model (el dels *Estudios*) pensat per a un altre parlar i no disposar de suficient informació sobre el mallorquí. En aquest sentit, cal tenir present que la majoria dels mots que hem detallat també es localitzen a la descripció barcelonina de Milà. L'interrogant dels casos citats, per tant, és la prova fefaent que no havia pogut comprovar l'obertura de la vocal en mallorquí al redactar els fulls 5 i 6.

---

<sup>153</sup> En català central, rossellonès i la resta del català nord-occidental, aquest aplec es palatalitza en [ʎʎ]. El grup consonàntic prové dels grups consonàntics llatins -T'L-, -D'L- i -J'L-. Per a més informació, vegeu Rasico (1993:52-60).

<sup>154</sup> *El guión en mallorquín (...) sirve para dividir el sonido de la LL, como: molló, mòl-lo, balla, bal-le.* (pàg. 256). *La letra LL en mallorquín puede dividir su sonido, como guàl-lera.* (pàg. 265).

<sup>155</sup> Es tracta del substantiu masculí.

<sup>156</sup> Excepte en *bóta* i *fòre* que tenen en mallorquí la vocal tònica oberta i tancada, respectivament.

Amb tot, i pel que fa al full 6, hem de destacar els casos que no van ser copiats dels exemples del llistat barceloní (*Estudios de lengua catalana*) i que, per tant, són aportacions originals de Milà per a les notes que comentem. Aquests mots, pocs en nombre, són **lòco, Alfòno, tòrta, fòre i dòrmiga**.

No volem acabar aquest capítol sense assenyalar una qüestió de gramàtica històrica que ens ha plantejat mots com **pòr** i **sòl**<sup>157</sup> (amb **o** oberta, per tant). Joan Coromines va tractar en un conegut article<sup>158</sup> el cas dels mots amb [o] tònica en síl·laba inicial (derivats de **U** breu i **O** llarga llatines) que es conserven en l'antic bisbat de Girona i que en la resta del domini han obert la tònica, excepte en rossellonès (antic bisbat d'Elna) on tota [o] ha evolucionat, posteriorment<sup>159</sup>, a [u]. El nostre dubte afecta la relació, tantes vegades assenyalat, entre les característiques de la repoblació mallorquina i les particularitats del parlar de l'illa. Així, si els repobladors catalans del segle XIII que s'instal·laren a Mallorca eren originaris majoritàriament dels dos bisbats esmentats, caldria explicar perquè trets del català oriental del nord-est, com l'ús de l'article salat, s'han conservat a Mallorca i altres, com les **oo** tancades tòniques en síl·laba inicial que hem assenyalat, no hi ha deixat rastre o no hi ha perdurat. Una possible explicació, pel que fa al cas que comentem, fóra que a Mallorca el canvi [o] > [ɔ] en síl·laba inicial s'hagués produït en una data posterior al XIII per alguna mena d'anivellament o analogia que caldria especificar i investigar. No és la nostra intenció resoldre aquí la qüestió que plantegem, però volem fer palès que som davant d'un canvi fonètic oblidat per les nostres gramàtiques històriques sobre el qual valdria la pena que els nostres estudiosos reflexionessin.

---

<sup>157</sup> Tot i que Milà també parla de casos com **bo** i **pont**, mots pronunciats amb [o] al Bisbat de Girona, cal separar aquest dos exemples de **pòr** i **sòl** ja que el tancament de la vocal és el resultat d'un canvi original de la zona dels Bisbats de Girona i Elna. Així, en aquesta àrea, fou la influència de la **-N-** etimològica de **bo(n)** i **pont** allò que motivà el tancament de la seva obertura primitiva. En el cas de **bo**, cal recordar així mateix que la nasal etimològica del mot es mantingué molt més temps en posició final a la zona gironina (fins al XV, aproximadament) en posició final de mot, a diferència de la resta del domini, que ja l'havia perduda generalment després del X. Vegeu Rasico (1993:36-51).

<sup>158</sup> *Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara*, publicat primerament a *Estudis romànics II* (1953) i inclòs, posteriorment, a *Lleures i converses d'un filòleg* (1971:183-217).

### 2.3.4 Característiques pròpies de l'accentuació mallorquina segons Milà

Milà tracta en el full 15, intítulat **Acento (BAL 9)**, tres aspectes que són presentats com a característiques pròpies de l'accentuació mallorquina.

El primer tret ressenyat fa referència al desplaçament de l'accent en les combinacions de verb amb pronom feble enclític, en què la vocal tònica original, radicada al verb, es desplaça vers l'última síl·laba de la combinació que, sovint, és la del clític posposat. Aquest canvi, a banda del mallorquí, també es dona a la resta del baleàric (sistemàticament en menorquí i ocasionalment en eivissenc) i en rossellonès<sup>160</sup>. Milà dona com a exemple d'aquest fenomen les següents combinacions<sup>161</sup>:

*Dur-hó, Mostrar-hó, Mostrar-lá, Treurer-hó, Conexer-hó, Mostrar-m'hó, Mostrar-té,  
Mostrar-lí, Dur-lí, Dul-lí, Mostrar-hó, Dul.ley, Difensemós, No puc mostrarléy.  
Pero dúr-hu, mostré-hu, miré-hu, dúli.*

Hem comprovat que la gran majoria dels casos són recollits pròpiament per Milà (o pels seus informadors), ja que si haguessin estat copiats de la *Gramàtica de la llengua mallorquina* d'Amengual les combinacions que hem detallat no presentarien la grafia que veiem aquí. Segons l'ús gràfic d'Amengual, només els casos **dúli**, **difensemós** i **no puc mostrarléy** poden haver estat extrets de l'obra esmentada ja que el gramàtic mallorquí no feia servir el guió en aquestes combinacions sinó que escrivia sense separació el verb i el pronom (**estimandte**, **diendlo**, per exemple); en alguns casos, però, també separava la combinació amb un espai en blanc (**calláu ho**, per exemple). A més, Amengual utilitzava un sistema d'apostrofació en les combinacions de verb acabat en vocal i pronom enclític que no veiem en els últims quatre casos citats per Milà<sup>162</sup>. Així,

---

<sup>159</sup> Segons Moll (1991:82) el pas a [u] ha tingut lloc en rossellonès després del segle XIV.

<sup>160</sup> Vegeu Veny (1983:94).

<sup>161</sup> En el full 4, hi ha també dos exemples d'aquest fenomen: **durléy** i **mostrarléy**.

<sup>162</sup> Amengual escriu **atur'et**, **escolt'el**, **mir'eu**, **acostaulo'm** etc.

doncs, a més de l'originalitat dels exemples, hem de destacar l'ús per part de Milà del guió en els casos citats a fi de representar separatament el verb del pronom en una època en què això no era gens corrent. Aquest ús gràfic de Milà, fins i tot, és present en els exemples que mostren les freqüents assimilacions consonàntiques entre el fonema final del verb i el primer del pronom feble (els exemples **dul-lí** i **dul-léy**).

Milà, però, assenyala uns exemples que interpreta com a excepcions del fenomen de desplaçament de l'accent al pronom. Són els casos finals que segueixen *pero* : **dúr-hu**, **dúli**, **mostré-hu**, **miré-hu**. El nostre autor no s'adona que les dues últimes suposades excepcions són, en realitat, casos que presenten igualment el canvi d'accent a la darrera síl·laba. La causa d'aquesta distracció és el fet que Milà no devia tenir prou clara la pronunciació habitual del pronom **ho** en baleàric: [əw]<sup>163</sup>. Aquesta possible desconexença de la realització fonètica del clíctic tingué com a conseqüència que Milà interpretés erròniament que la vocal accentuada formava part del verb i no del pronom enclíctic<sup>164</sup> amb la qual cosa **mostra-ho** i **mira-ho** (pronunciats **mostr[əw]** i **mir[əw]**) passaren a ser considerats **mostré-hu** i **miré-hu**. Pel que fa als dos primers casos, **dúli** i **dúr-hu**, cal dir d'entrada que són molt estranys en mallorquí, ja que en aquest parlar el desplaçament de l'accent a l'última síl·laba és sistemàtic. Davant de la impossibilitat d'aclarir si es tracta d'informació recollida en boca de mallorquins, no podem arribar a explicacions clares sobre la raó de la presència d'aquests dos mots en l'apartat de l'accentuació mallorquina. És possible, però, que aquest dos exemples siguin una mala interpretació d'un passatge de la gramàtica

---

<sup>163</sup> Una realització fonètica del pronom molt semblant també es produeix en valencià i tortosí: [əw].

<sup>164</sup> Amengual (1835:236), però, deia clarament en la seva gramàtica que en mallorquí els pronoms **ho** i **eu** eren sinònims i que podien aparèixer en qualsevol posició per la qual cosa Milà no degué llegir o oblidà l'apartat on s'explicita aquest polimorfisme. Tot i així, cal reconèixer que en aquest cas és realment difícil saber si la vocal que rep l'accent és l'última del verb (**mostr[ə]**, **mir[ə]**) o la primera del pronom ([əw]), ja que les dues vocals neutres àtones que entren en contacte es fonen en una de sola. En tot cas, ja sigui la del verb o la del pronom, és l'única vocal de la síl·laba final que pot rebre l'accent perquè l'últim fonema del pronom és una glide.

d'Amengual (1835:233 i 236) en què se citen els exemples *duli* i *dir ho* tal com els representem. En aquesta part, on Amengual parla de les formes que poden adoptar els pronoms davant o darrera verb, totes les combinacions de verb més enclíctic són representades sense cap mena de signe d'accentuació en la darrera síl·laba per la qual cosa no és estrany que Milà, en una lectura poc atenta, pogués interpretar que els dos exemples citats eren excepcions a la llei del desplaçament de l'accent. Així ho plasmaria amb l'exemple *dúli*, en què l'accent seria obra de Milà, i un cas paral·lel a *dir ho: dúr-hu*.

Una segona característica distintiva de l'accentuació mallorquina, segons Milà, és l'existència d'un **Medio acento** exemplificat pels mots *musiqué* i *frê-gué* (*música* i *frega*). Com ja s'ha vist, el suposat accent secundari es troba rere les consonants palatals mallorquines [ç] i [j]. En aquest sentit, hem de ser conscients que la sensació acústica que produeix la realització d'aquests sons pot ser interpretada per un parlant que no hi estigui avesat com un increment de la tensió articulatòria de la vocal posterior. Aquesta seria la causa per la qual Milà va veure un suposat **Medio acento** o accent secundari en els dos mots citats. Aquest fenomen o consideració de Milà, que ja ha estat descrit en el capítol que hem dedicat als canvis de vocals tòniques per contacte amb sons palatals, haurà de ser tingut en compte a l'hora de tractar de comentar les notes milanianes sobre el vocalisme àton i el consonantisme mallorquí, ja que és clar que té alguna cosa a veure amb l'entonació de les vocals palatalitzades per [ç] o [j]. Milà, però, mai va relacionar en les notes baleàriques que estudiem aquest suposat **Medio acento** amb els canvis de **aa** tòniques per palatalització i amb les realitzacions palatals dels exemples que contenen les consonants **Q** i **G** (/k/ i /g/). En aquest sentit, tornem a destacar la dispersió de Milà en el tractament dels exemples de [ç] i [j] en les notes que estudiem causada, probablement, pel fet que o bé no s'adonà mai de la relació entre els exemples d'oclusives palatals mallorquines que descrivia en els tres apartats on en trobem mostres (vocalisme

tònic i àton, accentuació i consonantisme), o bé no va saber com relacionar-los adequadament.

La tercera i última característica de l'accentuació pròpia del mallorquí que Milà detecta és el fet que algunes vocals tòniques es pronuncien "amb més força". Els suposats exemples que Milà aporta sobre aquest fenomen són els infinitius **fregáa**, **menjáa** i **caminá**, que van acompanyats de la nota *más fuerza*. Aquests casos podrien relacionar-se també amb la sensació acústica que hem descrit fa poc en parlar del **Medio acento**, ja que en els dos primers exemples la vocal tònica es troba precedida per una palatal en mallorquí. De tota manera, és més probable que la realització més oberta de les tòniques en mallorquí, una característica essencial en l'entonació mallorquina, fos la causa que produís en Milà la sensació de major intensitat articulatòria en els exemples citats. També no es pot descartar, tanmateix, que siguem davant d'una opinió desencertada dels informadors de Milà sobre algun aspecte de l'entonació mallorquina que el nostre autor es limiti a recollir. Això ens explicaria que Milà no torni a insistir més en aquesta suposada característica de l'accentuació mallorquina que no té cap base real.

## 2.4 El vocalisme àton del mallorquí segons Milà

### 2.4.1 La neutralització de les vocals àtones en mallorquí segons Milà

#### 2.4.1.1 La relació entre les *aa* tòniques i àtones segons Milà

El primer aspecte de la fonètica del mallorquí que Milà tracta en els papers que estudiem<sup>165</sup> és l'intent d'esbrinar la naturalesa de la (lletra) **A** en aquest parlar i veure'n les possibles variants la qual cosa ens indica clarament que estem davant d'una qüestió fonamental per als interessos de Milà. A fi de dur a terme el seu objectiu, Milà es fonamenta, en primer lloc, en les caracteritzacions de les *aa* mallorquines fetes per J. J. Amengual a la *Gramática de la lengua mallorquina* (1836) i P. A. Figuera al pròleg del *Diccionari mallorquí-castellà* (1840), respectivament. Així mateix, recull algunes matisacions de Mateu Obrador<sup>166</sup> sobre la tipologia vocàlica d'Amengual. Un cop presentada la concepció sobre les *aa* dels autors mallorquins citats, Milà, en segon lloc, fa una conclusió pròpia sobre la naturalesa de la vocal esmentada.

La primera nota que llegim fa referència al diccionari de Figuera i diu així:

*Figuera distingue entre A cerradas y abiertas (petit y fort). Pero acentua como cerradas (ya por ^, ya por la terminacion a(r) o o(r), ya por ' en .....? mayúsculas) todas y tan solo las acentuadas, excepto +en lo que hemos observado + abras (pero capás) car y de gra (pero de grat y grâ nombre). Creemos pues que se refiere solo a la distincion de tonicas y atonas y que en los pocos casos en que se aparta de ella hay inconsecuencia o aprension.*

---

<sup>165</sup> Totes les notes que presentarem en aquest capítol són extretes del full n. 1 que Milà intitula **A. (BAL 1)**.

<sup>166</sup> Evidentment a través de comunicació personal, tal com era habitual en la relació científica entre Milà i Obrador.

Com hem llegit, Milà està interpretant un text que no és pròpiament una descripció vocàlica del mallorquí sinó la proposta ortogràfica de Figuera per tal d'escriure *los términos mallorquines axí còm se pronuncian vuy en dia segóns lo estil familiar*<sup>167</sup>. Amb tot, Milà aprofita el caràcter fonetitzant d'aquesta proposta gràfica per a deduir-ne, indirectament, la caracterització vocàlica del mallorquí que hi és implícita. Això ens explica les referències al tipus d'accentuació utilitzat per Figuera i a la *inconsecuencia o aprension* d'aquesta estrambòtica ortografia. Per aquesta raó, així mateix, Milà interpreta dades que no són presents literalment al pròleg de Figuera, però que en són fàcilment deduïbles. Així, pel que fa als tipus de **aa** en mallorquí, Figuera diu exactament al pròleg del seu diccionari que *Nóltros pronunciám la a (...) de duas maneras petit y fort ab sa boca badada, còm ma pronóm, y má part del cos*<sup>168</sup>. Per tant, Milà interpreta que la **a** pronunciada *petit* (suposem que el terme fa referència al tipus d'obertura vocàlica) equival a una vocal tancada i que la pronunciada *fórt ab sa boca badâda*, a una oberta. Aquestes afirmacions, però, i com acabem de veure, no són presents a l'original en què es basa Milà. Així mateix, Milà dedueix a través de l'ús dels diacrítics en la grafia de Figuera que aquest autor mallorquí distingeix, en el fons, entre **aa** tòniques i àtones, a pesar de les incongruències ortogràfiques que detecta. Com veurem ben aviat, aquesta darrera afirmació és l'opinió més acostada a les idees fonètiques de Milà respecte a la naturalesa de les **aa**, ja que el nostre autor opinava que la **a** àtona mallorquina (i del català oriental en general) era essencialment idèntica a la tònica.

El segon tipus d'informació recollida per Milà en el full 1, dedicat a la descripció dels tipus de **A** en mallorquí<sup>169</sup>, es basa en la caracterització d'aquesta última vocal segons Amengual a la *Gramática de la lengua mallorquina* (1836:11-12), que és sintetitzada així:

*Amengual. A pasa de abierta (larga) a muda (atona)*

<sup>167</sup> Figuera (1840:2).

<sup>168</sup> Figuera *op. cit.*

<sup>169</sup> Cal tenir present que Amengual no parla de sons sinó de lletres.

*àm, amàm, amarêm. Obrador no encuentra diferencia*

Aquest comentari tan breu fa necessari tenir present la informació original d'Amengual que és molt més completa a fi de copsar-ne el sentit:

*Letra A, variedades en su sonido:*

*La letra à se pronuncia abierta y entonces es larga.*

*La letra a se pronuncia muda perdiendo entonces de tres partes dos del sonido que tiene cuando es abierta (...)*

*La à abierta y la e abierta o cerrada pasan a mudas (...) cuando concurren en alguna palabra que tiene larga otra sílaba. Se exceptúan algunos nombres compuestos y tambien algunos de otras lenguas en que interesa para conservar mejor su significado y las palabras que siguiendo esta regla hallan confusión entre su significado y el de otra (...). Como **àm** cuya letra à es abierta y en **amàm** es muda la primera porque es larga la otra sílaba, y en **amarêm** es muda en las sílabas primera y segunda porque es larga la otra. Amengual (1835:11)*

Després de presentar l'original i contrastar-lo amb la versió que en fa Milà, podem entendre millor no només la referència sobre les **aa** mallorquines de Milà sinó també la matisació d'Obrador recollida per Milà que ara se'ns apareix clara: aquest col·laborador de Milà no troba diferències entre les **a obertes** (tòniques) i les **a mudes** (àtones) del dels exemples *àm, amàm, amarêm* i, per extensió, de qualsevol **a** tònica i àtona del mallorquí.

Una primera conclusió que podem extreure de les notes que acabem de presentar és el fet que dels tres autors citats per Milà (Figuera, Amengual i Obrador), Amengual és qui millor s'aproxima a la descripció del fenomen de la neutralització de /e/ i /a/ en posició àtona mentre que Obrador, en canvi, ignora tal possibilitat; Figuera se situaria en una posició intermèdia, ja que parla sempre de la lletra **A**, però en distingeix dues variants *-fort* i *petit-* que correspondrien aproximadament a una tònica i una àtona. Tots tres autors, però, parlen sempre de varietats de la lletra **A** per la qual cosa ens adonem que les respectives concepcions sobre el vocalisme parteixen sempre d'esquemes

fonètics dependents de la representació gràfica de l'alfabet. La concepció de Milà, en la seva conclusió final, no és fonamentalment diferent de la postura de Figuera i Obrador, tot i que afina molt més la comprensió i descripció del fenomen de la neutralització en les vocals àtones en adonar-se que allò que provoca els canvis en la pronunciació de les **aa** mallorquines és la presència o absència de tonicitat, :

*Creo que no hay mas diferencia que la que da el acento. Diferencia acaso mayor que en oriental porque la A atona participa mas de e.*

Veiem, doncs, que Milà distingeix entre una **a** tònica i una **a** àtona; aquests dos elements, tanmateix, són encara concebuts com a dues variants de la mateixa lletra però no pas com a dues entitats diferents, tal com la lingüística moderna reconeix avui en dia<sup>170</sup>.

Milà, a més, estableix una interessant aportació pel que fa a la naturalesa de la **a** àtona mallorquina (la [ə], realment) que constitueix una de les primeres comparacions interdialectals modernes entre sons del català. Així, i segons Milà, en balear la **a àtona** (el que ara anomenem vocal neutra) és més diferent de la **a tònica** del català oriental central perquè *participa más de e*<sup>171</sup>. Val la pena esmentar que la definició de la **a àtona** en barceloní segons Milà té moltes similituds amb la que acabem de veure:

*La a átona suena mas impura que la tónica, recibiendo, sin perder su sonido fundamental, un tinte algo mas intenso de e y de nasalidad.* Milà (1875:514)

Veiem, així, que Milà interpreta com a "tint més o menys intens de **e**" allò que la fonètica actual descriu com a diferents tipus d'obertura d'un so, mostra evident, una vegada més, que els patrons fonètics del nostre autor estaven basats

---

<sup>170</sup> Tot i que amb arguments diferents, recordem que la lingüística catalana del segle XX ha viscut una polèmica a l'entorn de la vocal neutra àtona.. Per una banda, autors com Badia (1973) defensen el caràcter fonemàtic de [ə], mentre que d'altres com Alarcos (1958) creuen que el so esmentat no és més que un al·lòfon de [a], [e] i [ɛ] en posició àtona. La polèmica resta lluny encara d'estar tancada. Per a més informació, vegeu DeCesaris i Viaplana (1984) i Mascaró (1991). Pel que fa a la naturalesa de la vocal neutra, vegeu Badia (1981:77-78), Cerdà (1979) i Recasens (1991).

<sup>171</sup> Aquesta idea torna a ser repetida per Milà en el full 7: *Me parece que la a atona y la e convertida*

en les vocals representades habitualment per les lletres de l'alfabet llatí. Malgrat que avui no usàriem la terminologia milaniana, el nostre autor detecta i descriu amb prou encert el caràcter més tancat i labialitzat de la vocal neutra àtona mallorquina en comparació a la del català central, tret que ha estat clarament confirmat per diversos estudiosos com Bibiloni (1983) i Recasens (1991:106). El reconeixement d'aquesta peculiaritat fonètica mallorquina posa de manifest una vegada més la finesa i perspicàcia lingüística de Milà.

Després de comentar aquestes notes, podem arribar a fer un seguit de conclusions que ens plasmaran amb claredat tant la manera de treballar de Milà com les seves concepcions a l'entorn del vocalisme mallorquí, en particular, i català, en general. Així, en primer lloc, i pel que fa als mètodes de treball de Milà, ens adonem que el nostre autor acostuma a citar o tenir en compte les opinions d'altres personatges, encara que no coincideixin amb les seves, abans d'expressar les seves deduccions. Milà devia adonar-se que, treballant amb materials que no havia recollit de primera mà, no podia arriscar-se a donar opinions categòriques i definitives sobre la fonètica mallorquina i que valia més la pena tenir present el que ja existia sobre el tema que estudiava, encara que fos dubtós o desencertat. De tota manera, Milà supera tots els autors que cita perquè és l'únic que descriu clarament el fenomen fonètic que ocasiona la diferència entre el timbre de les vocals tòniques i àtones en els dialectes orientals: la presència o absència de tonicitat<sup>172</sup>. Tot i així, la llosa de la grafia (originada bàsicament per la tradició llatinitzant i, potser, també, per la influència de la gramàtica de Port-Royal) pesa encara damunt les concepcions fonètiques de Milà.

Pel que fa a les idees fonètiques de Milà sobre el vocalisme de la nostra llengua, podem deduir a través de les notes comentades que el nostre autor opinava que el sistema vocàlic del català, mallorquí inclòs, estava representat bàsicament per les cinc lletres de l'alfabet (els cinc sons "purs") i que la resta de

---

*en a mas mezclada de e que entre nosotros.*

<sup>172</sup> Cal reconèixer que Amengual descriu prou encertadament, també, el fenomen de la neutralització.

realitzacions eren variants contextuais o sons a mig camí entre un o altre. A més d'aquestes cinc vocals, Milà diferenciava també clarament entre la realització oberta i tancada de la **E** i **O** en el vessant tònic. En el context àton, però, ha quedat palès que Milà no reconeixia l'existència de cap altra vocal que no fos equivalent a una de les esmentades<sup>173</sup>. Així, la **a àtona** és, segons Milà, la variant contextual de la **a tònica** (el so pur) amb la particularitat que en els dialectes orientals les **ee àtones** esdevenen simplement **aa** àtones. Si fem un paral·lelisme amb les concepcions fonètiques actuals, els fonemes serien per a Milà les lletres o cinc (o set) vocals pures i els al·lòfons, les variants que adopten les lletres en posicions determinades. Milà, per tant, no creia en l'existència d'un nou fonema diferent de les **aa** i de les **ee** en el vessant àton, ja que solament hi detecta variants de la **aa**. És la mateixa concepció que trobem en els *Estudios de lengua catalana* (1875) quan ens descriu la pronunciació de les **aa** i **ee** àtones al parlar de Barcelona:

*La a átona suena mas impura que la tónica (...) sin perder su sonido fundamental.*

*La e átona se pronuncia como si estuviera escrita a.* Milà (1875:512-514)

Aquesta concepció sobre una part del vocalisme àton catalanooriental ens ajuda a entendre més bé diversos escrits de Milà, que no han acabat de ser entesos o no han estat adequadament interpretats, com la proposta de crear dos llenguatges literaris que exposà a *Quatre mots d'ortografia catalana* (1874), en què un dels llenguatges havia de poder reflectir la pronunciació popular específica de cada zona del país<sup>174</sup>, les característiques de l'adaptació d'un conte decameronià al *catalano orientale* de Barcelona<sup>175</sup>, en què la vocal neutra àtona és

---

<sup>173</sup> Això confirmaria clarament la hipòtesi de M. Segarra (1985 a:65-67) segons la qual Milà no creia o no s'adonava de l'existència de la vocal neutra.

<sup>174</sup> L'altre havia de ser el general i comú a tot el domini lingüístic.

<sup>175</sup> Aquesta adaptació constitueix, de fet, un exemple pràctic de la proposta plasmada a l'article anterior, *Quatre mots sobre ortografia catalana*, ja que Milà, ultra la versió esmentada hi adjuntava una versió al *Catalano letterario*. Ambdues versions, basades en un conte del Decameró, foren creades per a l'homenatge que els principals romanistes europeus dedicaren a Boccaccio en l'aniversari del seu naixement. La plasmació d'aquest homenatge fou un volum col·lectiu editat per Giovanni Papanti, *I parlari italiani in Certaldo alla festa del V centenario di Messer Giovanni Boccaccio*, publicat al 1875 (reeditat en edició facsímil a

representada sistemàticament amb la lletra **A**, o l'advertència de Milà, en el pròleg de la segona edició del *Romancerillo catalán* (1882), sobre la correcta interpretació que el lector havia de fer pel que fa a l'agrupació de les cançons populars recollides segons la seva procedència de terres del català oriental o occidental<sup>176</sup>. Però sobretot, aquesta concepció del vocalisme àton català implica reinterpretar la divisió dialectal de Milà entre català oriental i occidental (tant la del 1861, publicada a *De los trovadores en España*, com la del 1875, publicada a *Estudios de lengua catalana*), ja que ha de quedar clar que va ser feta a partir de la pressuposició que en els primers parlars les **ee** i **oo** àtones hi esdevenien **aa** i **uu** àtones, respectivament, sense que això impliqui parlar de l'existència d'una vocal diferent a les que apareixen en posició tònica; la qual cosa també implica tenir present que aquestes dues darreres vocals àtones, malgrat la pèrdua de tonicitat, continuen essent, segons Milà, essencialment idèntiques als seus correlats tòrics<sup>177</sup>.

---

Forni Editore, 1972, Bologna). Per a més informació, vegeu Bernat (2000).

<sup>176</sup> A banda de l'espínosa qüestió de la grafia dels plurals femenins, Milà advertia als lectors que la classificació no obeïa a cap preferència ortogràfica: *no he aspirado, ni mucho menos, a un sistema rigurosamente fonético. No he pensado siquiera en sustituir a y u a las e y o átonas del catalán oriental.* Milà (1882:XV)

<sup>177</sup> Creiem interessant que aquesta precisió sigui difosa especialment en els manuals escolars on se sol dir que Milà ja parlava de l'existència de vocals neutres en els dialectes orientals fet que, com hem vist, no és cert. En citem a continuació com a exemple aquest paràgraf, extret de *Llengua COU* (1994:371-372) i coordinat per Jaume Macià, d'Editorial Teide: *Aquesta partició (entre oriental i occidental) es basa en una sèrie de trets lingüístics, sobretot fonètics, el més important dels quals és la neutralització de a i e àtones en [ə] i de o i u àtones en [u] que té lloc en català oriental i no en català occidental tal com ja va assenyalar M. Milà i Fontanals el 1863.*

### 2.4.1.2 Canvis en *aa* àtones mallorquines recollits per Milà

Com acabem de veure en el capítol anterior, Milà opinava que la **a** àtona, així com la **e** àtona que ha esdevingut **a**, tant del mallorquí com del català oriental en general, era una simple variant de la **a** tònica i en cap cas un nou fonema o entitat fònica diferent. Un cop feta aquesta precisió, esperariem trobar a continuació en els fulls que comentem un intent d'establir tipus o classes de **aa** àtones mallorquines, tal com Milà havia fet a la descripció de les **aa** àtones barcelonines dels *Estudios de lengua catalana*<sup>178</sup>, el model d'una bona part de les notes que estudiem. Tanmateix, en el full 7, dedicat a les **aa** àtones i intítulat, per tant, **Átonas A**, Milà es limita a comentar que les vocals finals de **casa**, **terra** i **timba** es pronuncien *como nosotros*, és a dir, com en català central, sense precisar res més sobre altres tipus de **aa** àtones en posicions diferents, tal com havia fet en la descripció del barceloní<sup>179</sup>.

A diferència de la descripció barcelonina, Milà estava més interessat en l'apartat que dedica a les **aa** àtones mallorquines (full 7) a recollir exemples d'alguns fenòmens de canvi que afecten el vocalisme àton mallorquí. Concretament, els fenòmens a què Milà fa referència incideixen en vocals neutres que s'escriuen tradicionalment amb la lletra **a**, raó per la qual són inclosos en el full 7, després del comentari sobre la pronunciació de les **aa** àtones finals suara esmentat. Milà, doncs, parla específicament dels tres fenòmens de canvi que ressenyarem a continuació. El primer és la pèrdua de la vocal neutra final del hiat àton **-ia** en mots esdrúixols, tret comú al mallorquí, menorquí i rossellonès<sup>180</sup>:

---

<sup>178</sup> *Las átonas, especialmente las finales, suelen pronunciarse con cierto descuido. Entre las anteriores a la tónica cobran mayor importancia las que se hallan en posición (antes de dos consonantes) ó más distantes de la tónica: así en **campána**, **infinít**, **pastanága**, **variáble**, las primeras se pronuncian con más decisión que las demás átonas.* Milà (1875:514).

<sup>179</sup> *La pronunciación más descuidada hace oscura la **a** inicial antes de **s** y en los monosílabos átonos **al** y **am**.* Milà (1875:514).

<sup>180</sup> Vegeu Veny (1983:86).

*Supresion de la a histori, condescendenci, cienci (pueblo)*

Tractarem aquesta característica del vocalisme àton mallorquí en un proper capítol (el 2.4.2.1.) que dedicarem específicament a aquest tipus de canvi, ja que Milà anota més exemples d'aquest fenomen, paral·lels al que acabem de veure, en altres fulls. De moment, remarcuem la importància de la nota sociolingüística que acompanya els exemples (*pueblo*), apreciació que obre una nova perspectiva a l'hora de concebre l'extensió i desenvolupament en mallorquí de la pèrdua vocàlica indicada.

El segon canvi és una suposada modificació de **a** àtona en **e** que Milà creu detectar en el mot *guenancia*. Segons Milà, el fenomen és degut a l'*efecto de la G*. Estem davant, doncs, d'un cas de palatalització de la vocal àtona causa pel contacte amb la consonant palatal precedent, [j], tret habitual a molts llocs de Mallorca<sup>181</sup>. És evident que la descripció de la palatalització vocàlica esmentada (de fet, un tancament més acusat de la vocal) està feta a través dels esquemes vocàlics milanians, basats en els cinc elements de l'alfabet, la qual cosa ens explica el fet que el nostre autor descriu la primera vocal de *guenancia* com un canvi de **a** àtona a **e**. Sens dubte, la palatalitat, i com a conseqüència el caràcter més tancat de la vocal, és allò que duu Milà a interpretar un suposat canvi de **a** àtona en **e** àtona en el mot esmentat. Cal destacar que la descripció d'aquesta hipotètica transformació de la **a** àtona mallorquina és exactament el fenomen contrari del que Milà havia descrit com la característica essencial del vocalisme àton oriental i balear: el pas sistemàtic de les **ee** àtones a **a**<sup>182</sup>. Tornarem a parlar d'aquest exemple, i de tot allò que implica per al pensament lingüístic milanià, en un proper apartat (el 2.4.3.) on comentarem tots els casos de canvis en vocals àtones per palatalització que Milà recollí al llarg de les notes que comentem.

Finalment, el tercer canvi que Milà apunta en el full 7 és una confirmació més dels esquemes vocàlics milanians que acabem de veure en l'exemple *guenancia*, ja

---

<sup>181</sup> Vegeu el que hem dit en el capítol 2.3.1.

<sup>182</sup> En el capítol anterior hem volgut deixar clar que Milà opina que tota **a** i **e** àtona en català oriental esdevé [a] àtona. Aquí, però, i com acabem de veure, ens esmenta un cas de **a** àtona

que és un comentari d'una altra modificació del timbre d'una vocal neutra representada tradicionalment per la lletra **a** a través dels mateixos esquemes. Vegem-ho:

*Ay vny aná. Algo de e*

Una vegada més estem davant d'un cas de timbre més tancats de la vocal neutra mallorquina que és interpretat per Milà com un cas especial de **a** en posició àtona, descrita, específicament, com un exemple de **a** àtona que té *algo de e*. És evident que aquest tipus d'idees fonètiques només poden provenir d'una persona que concebi el vocalisme àton segons els esquemes vocàlics que hem descrit en l'apartat anterior. Cal destacar, doncs, que la descripció dels dos últims fenòmens del vocalisme àton mallorquí ressenyats (en realitat, timbres més tancats de [ə] àtona a causa del context consonàntic), només es pot entendre a partir dels esquemes fonètics milanians segons els quals estem davant de casos de **aa** àtones que tendeixen a esdevenir més o menys acusadament **ee** (totalment en el cas de *guenancia* i parcialment en el cas del pronom *Ay*).

La conclusió que podem extreure d'aquests dos canvis ens permetrà perfilar encara més les idees fonètiques de Milà sobre el vocalisme àton mallorquí. És evident, en primer lloc, que el nostre autor creu detectar més matisos de **ee** en les **aa** àtones mallorquines la qual cosa ja constitueix una especificitat important pel que fa a les característiques del vocalisme àton mallorquí respecte al del català central. Tanmateix, i en segon lloc, la novetat més important que podem deduir d'aquestes últimes notes és la creença de Milà sobre la possibilitat que en mallorquí es produeixi un fenomen inèdit en el català oriental del continent: el pas -esporàdic- de les **aa** àtones a **e**. Tot i que aquest no és l'apartat més adequat per comentar-ho, ens atrevim a suggerir que l'hipotètic canvi detectat per Milà en la primera vocal de *guenancia* pot haver tingut unes implicacions fonamentals en un punt de l'obra

milaniana: la constitució del baleàric com a grup a part de l'oriental en la seva proposta de classificació dialectal del 1875. Així, no podem oblidar que per a Milà allò que caracteritzava el català oriental era el pas de tota **e** i **o** àtona a **a** i **u**, respectivament. Seguint el seus esquemes fonètics, i a banda de la manca de neutralització de la [o] àtona, la possibilitat que en mallorquí es pugui donar exactament un fenomen contrari -el pas de **a** àtona a **e**- hauria pogut ser un bon motiu perquè Milà es replantegés l'adscripció del català insular al bloc oriental. Ens limitem ara a apuntar només aquesta possibilitat, tot esperant que les altres notes sobre el vocalisme àton dels parlars baleàrics recollides per Milà -sobretot les del menorquí i eivissenc- ens puguin aportar més dades que puguin corroborar o refutar la hipòtesi que hem plantejat.

### 2.4.1.3 Tipus de *ee* àtones mallorquines segons Milà

A diferència de l'escassetat de comentaris i exemples sobre els tipus de **aa** àtones en mallorquí, Milà dedica tot el full 8, intitulat **Átonas E**, a recollir nombrosos exemples de **ee** àtones. El primer que cal destacar d'aquest conjunt de mots és el fet que Milà creu trobar-hi, a través dels comentaris dels seus col·laboradors, casos de **ee** àtones mallorquines que no esdevenen, tal com havia pressuposat anteriorment, **aa** àtones. Recordem que aquesta transformació vocàlica, segons els esquemes fonètics de Milà, era uns dels trets que caracteritzaven els parlars orientals del català, mallorquí inclòs. Això vol dir, doncs, que Milà havia localitzat alguns comportaments del vocalisme àton mallorquí que entraven en contradicció amb els postulats fonètics que havia mantingut en la seva divisió dialectal del 1861. Com veurem seguidament, pràcticament tots els exemples recollits en el full esmentat<sup>183</sup> són casos de vocal neutra àtona transcrita majoritàriament com a **aa** àtones. En una part dels casos citats, però, Milà creu trobar-hi matisos diferencials de la resta de [ə] que són descrits com a **ee** que tendeixen a esdevenir **a** sense acabar d'assimilar-s'hi (*E casi a*) o viceversa (*E no a* o *E casi e*).

Val a dir també que la comprensió de l'apartat que comentem és complexa (alguns exemples, fins i tot, no hem aconseguit entendre'ls), ja que Milà no va classificar clarament els diferents tipus de **ee** àtones mallorquines que els seus col·laboradors havien cregut localitzar<sup>184</sup> (bàsicament Obrador i Guasp, però també són citats Tomàs Aguiló i la dona de Josep Quadrado) i no sempre especifica en quina classe han de ser inclosos. Fa l'efecte, fins i tot, d'estar davant d'un apartat en què, després d'una primera redacció i quan ja no quedava prou espai, s'han inclòs més exemples i comentaris. Per aquests motius, hem decidit

---

<sup>183</sup> Una petita part són casos de [ə] palatalitzada que Milà transcriu amb la grafia **ea** o **ua** (*musiquea, coloua*).

<sup>184</sup> Milà reconeix, però, que els exemples de **ee** àtones aportats per Guasp no eren sempre compartits o considerats vàlids per Obrador.

presentar seguidament tota la informació que conté el full i comentar-la posteriorment per grups, segons les característiques o anotacions que els singularitzen, encara que a vegades això no serà fàcil. Vegem-los, doncs:

### *Átonas E*

*Vease lo que se dice de la a*

*Deixeble e. Parece que Obrador a. (Qualque inf de la qu Verja (verge), mestra, tanim, .....?, manats, antendre, an-es foch (en er foch), amb (no emb), panet <sup>185</sup>, padreta, padragá, assajar, juavêrt, matjaca. no hay diferencia en las term. del masc. y fem. Mara T. Aguiló*

*Am p 257<sup>186</sup> +lo da por supuesto Amengual .....? por el modo sino por la derivación venir porque de vêng, seuria de seure. Si ni de uno ni de otro poner e que ofrece menos equivocaciones: tec (jugo) y teb tibio porque no se .....? con .....? y tab (de sacar y tapar) +adres y no edres por el castellano +masc. y fem.*

*Ahy pron. y adv.; ey .....? Es mestre, sa mestra, es dexeble sa dexebla, .....?, mara, afagir, vargonir, rastra, .....? rat-tó (rector), anguaný, metja, .....? (masc. ....?) duas? vingeran? als-a-feyan Obr. sauria, vauria Rat-tó Obrador*

---

<sup>185</sup> Aquest mot també podria ser interpretat com a *panet*.

<sup>186</sup> L'abreviatura *Am. p. 257* fa referència a la pàgina on es localitza el capítol **Letras a, e, mudas** de la gramàtica d'Amengual, d'on Milà extreu una part de la informació que es llegeix a continuació. Malgrat la seva extensió, reproduïm el full esmentat per Milà perquè creiem que la seva lectura ajudarà el lector a entendre millor el passatge que va des de l'abreviatura citada fins als exemples *Es mestre, sa mestra*:

*Las a, e mudas prestan igual sonido y para prestarles su lugar en el primitivo nos valemos del derivado, y en este nos servimos de aquel, como venir, su primera vocal es e, porque lo es en su derivado vêng: seuria tambien lo es, porque lo es en su primitivo seurer. Si por ni uno ni otro podemos conocer qual corresponde de las dos letras; pondremos la e que ofrece menos equivocaciones que la a, pues tec, teb & etc., si se escribieran con a dirian tac, tab, y seria facil equivocarse con tãc, tãp en la pronunciacion, solo con omitirse por descuido el acento grave; no obstante, en obsequio de asimilar en lo posible el mallorquin con el castellano podremos en este caso si la tiene servirnos de la letra que usa este idioma, como: edrés, en fuerza de dicha regla debiera escribirse así; pero respecto de que en castellano se dice aderezo, en mallorquin diremos adrés.*

*Siempre será a la última letra de los nombres femeninos que terminan en el sonido de dichas dos mudas, y e la de los masculinos que se hallan en el mismo caso, como: Pére, pèra, Juanáina, Ángela, Margalida, amábblas, Juàn, Jusèp, amábbles. Tambien se usa la a ó la e para distinguir palabras que pueden ofrecer confusion, como ahy pronombre y adverbio con a, para diferenciarse de hey interjeccion; y aí adverbio de lugar con a para no confundirse con dicha interjección caso de no ponerse el acento sobre la i, &c. (Amengual [1835:257-258])*

(Anotacions ratllades; es poden llegir força bé <sup>187</sup>)

*E no A esquena, estima (algo a y casi liquida Guasch), escoltá (id.), estovaya  
(e muy abierta G.), estornell. Obrador: esquena, escolta, estona, atonas todas iguales:*

*as*

*se taula casi e | te pron casi a (té nombre , e clara). Tambien Obrador*

*de prep. Casi a Obrador taula taulas*

*(s=el) según G. es y no as. Es de verbo ser = as*

*Ay vny aná Obr. en es foch : a-nes foch*

*..... Ay E despues de q. Mujer de Quadrado parece que dice qua, coloua*

*Matjaca (quea muy suave) musiquea muy suave*

Un cop feta la presentació dels exemples, passarem ara a agrupar-los a fi de poder-ne comentar els trets més rellevants. A través de les característiques que presenten o els comentaris que duen associats, podem classificar en quatre grans blocs els exemples de **ee** àtones mallorquines recollides per Milà a través dels seus col·laboradors.

El primer grup, el més nombrós, estaria format pels exemples en què es compleix la regla milaniana de transformació de **e** àtona en **a**; la major part d'aquests exemples és fàcilment recognoscible pel fet que la **e** etimològica que exemplifiquen és grafiada amb la lletra **A** (*verja, tanim, antendre*, etc.). També pertanyen a aquest grup les referències a la gramàtica d'Amengual, a Tomàs Aguiló i la significativa nota, del propi Milà, que encapçala el full 8, *Vease lo que se dice de la a*. Un segon grup, més reduït, d'exemples de **ee** àtones mallorquines

---

<sup>187</sup> Hi llegim *En la ciudad viqueri (pueblo bajo), .....?, llerg, guiterra, jech, marinech. En el campo A*. Milà va decidir ratllar aquestes notes després de considerar que aquest full no era el més adequat per incloure la informació que contenien, ja que fan referència al vocalisme tònic de Mallorca i no a l'àton. Al capítol 2.3.3.1, que hem dedicat al comentari dels fenòmens de tancament de [a] en mallorquí detectats per Milà, ja hem estudiat el fenomen sociolingüístic que plasmen aquestes notes. Milà va incloure finalment aquesta nota a l'apartat que va dedicar a les **A** tòniques mallorquines.

estaria format pels casos que, segons Guasp, presenten una *E no A* o una *e* àtona amb *algo de a y casi líquida* o, fins i tot, en el cas *se tanla*, una *Casi e*, en definitiva, i seguint els esquemes fonètics milanians, es tractaria de **ee** àtones que no han esdevingut **a**, però que s'hi ha acostat mínimament (*algo de a, casi e*). La majoria d'aquests exemples estan formats per [ə] àtones que pertanyen a la síl·laba inicial **es-**. Val a dir, però, que l'altre col·laborador de Milà, Mateu Obrador, no comparteix l'opinió de Guasp perquè considera que totes les **ee** àtones mallorquines són iguals, és a dir, idèntiques a les **aa** àtones (*Obrador; esquena, escolta, estona atonas todas iguales*). Un tercer grup de casos, també reduït, el formarien els exemples que presenten una *e* àtona que ha esdevingut pràcticament **a**, però que encara no s'hi ha assimilat totalment i que conservaria, per tant, alguna característica de *e*. Anàlogament als casos anteriors, Milà defineix l'àtona d'alguns d'aquests mots com a *Casi a* (concretament la de la preposició *de* i el pronom *te*). A banda d'aquests dos casos, tanmateix, hi hauria uns quants exemples que podrien ser considerats com a pertanyents a aquest grup o com a casos sense classificar. Els comentarem dins d'aquest tercer grup de mots amb **ee** àtones especials (fent-ne, però, un subgrup a part), perquè són els que segueixen immediatament els dos casos esmentats de *casi a*, però no tenim l'absoluta seguretat que Milà també els considerés com a tals. Finalment, i en quart lloc, tractarem en un grup propi els exemples que presenten una neutra àtona palatalitzada per la consonant precedent, que Milà representa com a **ua** (*coloqua*) o **ea** (*musiquea*).

El primer bloc de **ee** àtones, com hem dit, està format per un nombrós grup de mots en què la vocal àtona etimològica (pronunciada realment com a [ə]) són considerades com a simples **aa** àtones, en consonància amb les coordenades fonètiques que Milà havia establert per al vocalisme àton dels parlars orientals del català. El fet que permet arribar ràpidament a aquesta conclusió és la representació gràfica amb la lletra **A** de la majoria de **ee** àtones esmentades<sup>188</sup>,

---

<sup>188</sup> Només les terminacions de masculí (*mestre, dexeble*) que són confrontades amb les de

així com alguns dels comentaris que acompanyen els exemples assenyalats. Una part d'aquests exemples de **ee** àtones mallorquines convertides en **aa** prové de la gramàtica d'Amengual, però la majoria, tal com s'indica al final del primer paràgraf, van ser proporcionats a Milà per Mateu Obrador. En definitiva, tots els mots i comentaris inclosos al primer paràgraf, excepte la referència, potser, a *deixeble* i, segurament, a *Qualque*, formarien aquest primer bloc de **ee** àtones mallorquines convertides en **aa**, encapçalades pel comentari general del nostre autor *Vease lo que se dice de la a àtona*:

*Verja (verge), mestra, tanim, .....?, manats, antendre, an-es foch (en er foch), amb (no emb), pauet, padreta, padragá, assajar, juavért, matjaca. no hay diferencia en las term. del masc. y fem. Mara T. Aguiló Am p 257 +lo da por supuesto Amengual .....? por el modo sino por la derivación venir porque de vêng, seuria de seure. Si ni de uno ni de otro poner e que ofrece menos equivocaciones: tec (jugo) y teb tibio porque no se .....? con .....? y tab (de sacar y tapar) +adres y no edres por el castellano +masc. y fem. Aby pron. y adv.; ey .....? Es mestre, sa mestra, es dexeble sa dexebla, .....?, mara, afagir, vargonir, rastra, .....? rat-tó (rector), anguany, metja,.....? (masc. ....?) duas? vingeran? als-a-feyan Obr. sauria, vauria Rat-tó Obrador*

Com es pot llegir, els exemples d'aquest primer grup estan destinats a plasmar el comportament de la **ee** àtona mallorquina en diferents contextos i tipus de mots que podem classificar segons si la vocal àtona està en posició pretònica (*tanim, manats, antendre, pauet, padreta, padragá, assajar, juavért, afagir, vargonir, rat-tó, anguany, sauria, vauria*), posttònica -bàsicament, terminacions de masculí i femení (*verja, mestra, Es mestre, sa mestra, es dexeble, sa dexebla, mara, rastra, metja*) i casos diversos formats per monosíl·labs àtons (*an-es foch, amb, als-a-feyan*), exemples de diferenciació gràfica aportats per Amengual (*adrés y no edrés por el castellano, Aby pron. y adv.; ey* [interjecció]) o mots com *duas?* i *vingeran?* que presenten les

---

femení (*mestra, dexebla*) i els exemples *edrés* i *ey*, contraposats a *adrés* i *aby*, no segueixen aquesta representació gràfica. Aquest fet ens indica, doncs, que Milà només mantingué la representació tradicional amb **e** en els casos en què va creure necessari distingir els

problemàtiques desinències -per això duen l'interrogant- de femení plural i perfet d'indicatiu la representació de les quals, com és sabut, foren motiu de polèmica al llarg del segle passat<sup>189</sup>.

Entre els tipus de mots esmentats, destaca l'interès de Milà per la qüestió de la desinència dels substantius masculins i femenins homòfons acabats en [-ə], ja que una part dels comentaris van destinats a clarificar la pronunciació real d'aquestes desinències. Així, la nota *Deixeble e, parece que Obrador a* seria un dubte inicial que quedaria definitivament resolt pel comentari *no hay diferencia en las term. del masc. y fem.* que Milà, segurament, havia fonamentat en la consulta de la gramàtica d'Amengual (*Am. p 257; +Lo da por supuesto Amengual*) i les informacions personals dels mallorquins Tomàs Aguiló (*Mara T. Aguiló*) i Mateu Obrador. És possible que la importància que Milà dóna a aquesta qüestió en els fulls sobre la fonètica mallorquina que comentem tingui alguna cosa a veure amb la pronunciació culta de les **ee** i **aa** àtones plantejada per Rossich (1995). Així, és possible que el nostre autor volgués assegurar-se o comprovar que en mallorquí (com en la resta del català oriental) la confusió entre les dues àtones esmentades s'havia produït fins i tot en aquells contextos en què la neutralització ocasionava una pèrdua de diferenciació morfològica en el gènere dels mots. A banda d'aquesta qüestió, cal destacar que els comentaris citats il·lustren, un cop més, el mètode de treball de Milà, caracteritzat per tenir molt en compte les opinions d'altres estudiosos de l'època a l'hora d'encarar els aspectes lingüístics que estudia o que intenta esbrinar.

L'altre focus d'interès de Milà en les notes dedicades a les **ee** àtones mallorquines convertides en **aa** es fonamenta en les mencions a les regles ortogràfiques de la *Gramática de la lengua mallorquina* d'Amengual pel que fa a l'escriptura de les **ee** i **aa** àtones (o breus, segons la terminologia d'Amengual). Així ho palesa clarament la referència al capítol **Letras a, e**

---

homòfons de significat diferent.

<sup>189</sup> Vegeu Segarra (1985 b).

**mudas**<sup>190</sup> de la pàgina 257, (*Am. p. 257*), on Amengual exposa les seves recomanacions a fi de representar adequadament les dues àtones esmentades. A banda de la nota on l'autor mallorquí recomana utilitzar la regla de la derivació progressiva (*venir porque de vèng, seuria porque de sèurer*), Milà s'interessa per recollir un parell de regles que fan referència, respectivament, a l'ús de les lletres **a** i **e** com a elements diferenciadors de mots homòfons (cas del pronom i adverbi *aby -hi-* i de la interjecció *ey*) i a la recomanació d'assimilar sempre que es pugui la representació de les **a** i **e** àtones al model castellà (cas de la nota *+adres y no edres por el castellano*). A través de les propostes gràfiques d'Amengual, Milà devia intentar d'endevinar o extreure, tal com ja havia fet amb el cas de Figuera<sup>191</sup>, la naturalesa de la **e** àtona mallorquina. Aquesta seria la raó que justificaria la presència de notes i exemples extrets d'una gramàtica preceptiva en un full dedicat, en principi, a descriure les característiques de la **e** àtona mallorquina. De tota manera, l'intent ha de resultar forçosament infructuós, ja que no es pot esperar massa precisions fonètiques d'una gramàtica feta amb l'objectiu d'aconseguir l'extensió del castellà a Mallorca a través de l'estudi de la llengua autòctona<sup>192</sup>, tal com llegim, per exemple, en la recomanació d'usar la grafia *adrés* en comptes de la tradicional *edrés*:

*en obsequio de assimilar en lo posible el mallorquín con el castellano, en este caso si la tiene (sic) servimos de la letra que use este idioma; como: **edrés**, en fuerza de dicha regla debiera escribirse así; pero respecto de que en castellano se dice **aderezo**, en mallorquín diremos **adrés** (Amengual 1835:257).*

Si tenim present, a més dels exemples comentats fins ara, les referències a les grafies dels plurals femenins (*duas?*) i de les desinències de perfet d'indicatiu (*vingueran?*) en mallorquí -que Milà considera dubtoses, si interpretem bé

<sup>190</sup> Vegeu el contingut d'aquest apartat, que hem reproduït íntegrament, a la nota 186 d'aquest capítol.

<sup>191</sup> Vegeu el capítol 2.2.1.

<sup>192</sup> Així ho reconeixia Amengual (1835:X) en el pròleg de la seva gramàtica: *patente la imposibilidad de desterrar de aquí el lemosín tampoco lo hay para conocer que es fuerza contentarnos con generalizar el castellano entre nosotros.*

l'interrogant- o algunes notes com *amb* (*no emb*) i *an-es foch* (*en er foch*), podem arribar a la conclusió que Milà, en aquest primer grup d'exemples de **ee** àtones mallorquines que han esdevingut idèntiques a les **aa**, estava interessat bàsicament a conèixer els usos gràfics més estesos o tradicionals a Mallorca pel que fa a la representació de les **ee** àtones del parlar local, sobretot en aquells aspectes que poden presentar més dificultat o desacord, com la grafia de les desinències de masculí i femení i de les **a** o **e** àtones que no poden ser deduïdes a partir de la derivació regressiva.

És possible que també s'haguessin hagut d'incloure en aquest primer bloc d'exemples algunes altres notes del full 8 com *Obrador taula, taulas* o *en es foch : a-nes foch* que apareixen al segon paràgraf, però, com hem dit, hem preferit comentar-les a part, amb els exemples de *casi a*, sense oblidar les evidents relacions que s'estableixen entre totes les notes de l'apartat **Àtonas E**. Així, el segon grup de **ee** àtones que podem llegir al full 8 està format per un a sèrie de mots amb característiques similars. Alguns d'aquests casos duen la indicació *casi a*, tot i que d'altres no en duen cap d'específica. Amb tot, hem decidit incloure'ls tots dins el mateix grup perquè la seva disposició dins del full sembla indicar que els primers -que van acompanyats de la nota *casi a*- són el títol o encapçalament dels altres. Tot i així, i com ja hem avisat, no podem assegurar que els mots que no duen cap nota siguin realment identificables als primers. Vegem-los abans de comentar-los específicament:

| *te pron casi a (té nombre , e clara). Tambien Obrador*  
*de prep. casi a                      Obrador taula taulas*  
 [(s=el) según G. es y no as.]<sup>193</sup>      *Es de verbo ser = as*  
*Ay vuy aná Obr.    en es foch : a-nes foch*

---

<sup>193</sup> Tractarem aquesta nota amb els grups de **ee** àtones *casi e*. Ara només ens interessa indicar que es localitza entre els exemples de **ee** *casi a* que volem comentar.

Com podem llegir, les úniques **ee** àtones mallorquines expressament indicades com a *casi a* són les que formen part del pronom feble *te* (contraposada a la *e clara* del substantiu *tê*) i la de la preposició *de*. El fet que Obrador certifiqui la naturalesa de la primera vocal àtona indicada (*Tambien Obrador*) ens permetria deduir amb molta probabilitat que els exemples que comentarem a continuació, així com els que inclourem al grup de *casi e*, van ser aportats per Guasp, l'altre col·laborador de Milà en aquestes notes (tot i que a vegades també és esmentat com a *Guasch*). Ens interessa remarcar que Milà ja havia dit a la seva descripció del barceloní -els *Estudios de lengua catalana*- que les **ee** àtones dels monosíl·labs àtons **el**, **em**, **et**, **es** i **en** presentaven una *pronunciación más descuidada*<sup>194</sup> la qual cosa ens permetria relacionar aquesta referència sobre el vocalisme àton barceloní amb la indicació *casi a* que llegim en els dos casos mallorquins esmentats, tant pel que fa a la vocal del pronom feble de segona persona del singular -ja sigui *te* o *te-* com, fins i tot, la nota sobre la vocal de la preposició *de*, pertanyent també a un monosíl·lab àton. Aquest paral·lelisme ens permetria deduir que Milà considerava les **ee** àtones dels monosíl·labs àtons del català oriental com a vocals que, malgrat assimilar-se pràcticament a les **a** àtones, presentaven alguna mena d'especificitat que les feia especials dins el conjunt de les àtones. Podem deduir, fins i tot, que la pronunciació més *descuidada* -originada sens dubte per l'alta freqüència d'aparició del tipus de mots a què fem referència- era la causa que explicava la singularitat de la seva vocal àtona. Així, no és estrany que Milà ens descrigui la vocal de *te* i *de* en mallorquí com una *casi a*, ja que hem de recordar que partia de la idea que en posició àtona la **e** dels dialectes orientals només pot ser una varietat de la **a**. En definitiva, doncs, era la manera més lògica de definir les característiques d'un fonema vocàlic pronunciat sovint amb *descuido*, és a dir, amb menys intensitat articulatòria que la resta de **aa** en la mateixa posició.

---

<sup>194</sup> Milà (1875:515). La vocal àtona dels mots començats en **es-** també és inclosa dins d'aquesta característica.

Pel que fa a les vocals àtones dels exemples continguts a les notes *Obrador taula taulas*, *Es de verbo ser = as*, *Ay vuy aná Obr.* i *en es foch : a-nes foch*, hem de recordar que l'argument que ens ha dut a considerar-les com a properes o similars a les *casi a* de la preposició *de* i pronom *te* és el fet que apareguin a continuació d'aquest dos últims casos. Tanmateix, és evident que la manca de comentaris específics i la grafia de les vocals, més propera a la del grup de **ee** assimilades a **a**, fa que hàgim de considerar i comentar aquests exemples a banda dels altres, tot indicant-ne, però, les possibles relacions que hi puguin mantenir. Si les notes esmentades no formessin part del grup de *casi a*, creiem que la posició més adequada que hauríem de prendre seria considerar-les com una mena d'apèndix de casos especials de **ee** àtones mallorquines, properes a les que han esdevingut simples **aa**, però amb personalitat pròpia. Cal tenir present, així mateix, que Milà hauria pogut incloure perfectament aquests exemples amb les **ee** convertides en **aa** -al full hi ha espai suficient-, però va preferir, en canvi, apuntar-los separatament i a continuació de les **ee** esdevingudes *casi a*. Els comentarem, doncs, separatament i nota per nota.

El primer cas, *Ay vuy aná*, ja ha estat comentat en l'apartat on hem presentat els exemples de **aa** àtones mallorquines<sup>195</sup> recollits per Milà car la nota també hi és present amb la variant *Ay vuy aná. Algo de e*. Com veiem, doncs, la primera vocal del pronom **hi** (pronunciat [əj] en mallorquí) havia estat considerada primer per Milà com un exemple de **a** àtona mallorquina amb *algo de e*, mentre que ara ens és presentada, possiblement, com un cas especial de **e** àtona que ha esdevingut, seguint la terminologia milanesa, una *casi a*. El paral·lelisme establert per Milà entre l'apartat de les **aa** i **ee** àtones a través d'aquest exemple ens indicaria que, tot i les vacil·lacions a l'hora de classificar-lo entre els casos d'una o altra vocal àtona, estem davant d'una vocal que Milà considerava essencialment idèntica: una **e** àtona que no havia acabat d'assimilar-se totalment a les **aa** pel fet de pertànyer, probablement, a un monosíl·lab àton que, com *te* i *de*, és pronunciat

---

<sup>195</sup> Vegeu el capítol 2.4.1.2.

amb *descuido* o menys intensitat articulatòria. El problema d'aquest cas, amb tot, és el fet que la primera vocal de *Ay* no tenia una tradició gràfica assentada en català i Milà, consegüentment, no sabia on classificar-la: si entre els casos de **ee** o de **aa** àtona mallorquina. Així doncs, considerem que l'exemple indicat pot ser assimilat perfectament als casos de **ee** àtones *casi a*, amb la particularitat, però, que els esquemes fonètics de Milà, fortament condicionats per les representacions gràfiques tradicionals de les àtones en català, impediren el nostre autor de decidir-se definitivament per incloure aquest cas entre els exemples de *casi a* que comentem. Tampoc podem excloure la possibilitat que Milà inclogués aquest exemple en ambdós apartats mallorquins com una simple nota mnemotècnica que després havia de ser definitivament inclosa o separada de la resta de casos i tipus de vocals àtones que comentem.

La segona nota, *Obrador taulla taullas*, constitueix l'únic comentari en què Milà, a través d'Obrador, parla de l'espinesa qüestió dels plurals femenins. Seguint les altres indicacions sobre la naturalesa de la **ee** àtona en el full 8, el més probable és que Obrador informés Milà que la marca de femení plural en mallorquí era la desinència **-as**, no només per la tradició escrita sinó perquè, com ja hem vist, aquest autor no trobava diferències remarcables entre les **aa** tòniques i àtones mallorquines, incloent en aquestes últimes també les **ee** àtones que s'hi ha assimilat<sup>196</sup>. Hauria estat molt interessant trobar al costat d'aquesta nota algun comentari que reflectís la postura de Milà sobre els plurals femenins, però, com veiem, es limita a apuntar el comentari d'Obrador. Aquesta actitud, al nostre entendre, és molt indicativa de la voluntat de Milà per defugir un tema polèmic que dividí els escriptors catalans del segle passat. Com ha assenyalat Mila Segarra<sup>197</sup>, Milà era partidari en un primer moment de la representació més estesa i tradicional del plural femení (**-as**). Tanmateix, l'aprofundiment en la coneixença dels dialectes occidentals, l'estudi de la llengua antiga i, potser, la

---

<sup>196</sup> Així ho remarca clarament en una de les notes d'aquest mateix full: *Obrador: esquena, escolta, estona atonas todas iguales*.

influència de Marià Aguiló va fer que Milà replantegés la seva opinió inicial sobre el tema, sobretot al final de la seva vida. En adonar-se de les implicacions que comportava aquesta polèmica, més extralingüístiques que lingüístiques, i per prudència intel·lectual, Milà va intentar fer una difícil concòrdia de les dues postures a *Quatre mots sobre ortografia catalana* (1874:168)<sup>198</sup>, un article mal rebut o ignorat a l'època, on propugnava:

*Pensam que hi hauria d'haver dues menes de llenguatje:*

*1ª Una literaria general (y si no's vol dir catalana no's diga llemosina sino catalano-valentino-baleàrica), la qual es en substancia, la que, com havem dit, ha sigut darrerament restablerta y la que, ab poques diversitats, s'escrivia encare per tot arreu cap á la fi del segle XV y comens del XVI; trayentne vulgarismes, llatinismes y paraules forasteres; prenent lo bo de la llengua moderna com es, segons nos apar, la diferencia de les expressades formes indicatives y subjunctives, seguint sempre lo precepte que donava'l vell retórich de triar lo mes nou de lo antic y lo mes antich de lo nou, y no volent ésser, com de certs llatinistes deya Heinnecci, mes ciceronians que'l mateix Cícero.*

*2ª Un altre llengua particular y variable, es á dir molts dialectes diferents abont sense portar les coses massa enllá, se representás lo modo de parlar de cada encontrada com ja s'está prop de ferbo en certs escrits cómichs y's podria fer en obres series de un temperament molt especial á un deteminat territori.*

*Aquest sistema tindria los seus grops y mals passos (també'n tenen los altres), pero portaria molts avantatjes literaris y filológichs.*

De tota manera, és evident que en el full que comentem Milà no estava interessat en resoldre o estudiar la qüestió dels plurals femenins en mallorquí; fins i tot, diríem que hi és un tema secundari i marginal. El nostre autor, com hem vist, està més interessat a trobar matisos i diferències entre les **ee** àtones mallorquines i veure fins a quin punt són similars o diferents de les del català central. Creiem, doncs, que no és estrany que Milà inclogui la referència sobre

---

<sup>197</sup> Vegeu *Història de l'ortografia catalana* (1985).

<sup>198</sup> Vegeu-lo a *Obres catalanes d'En Manuel Milà y Fontanals*, Gustau Gili Editor, Barcelona, 1908.

els plurals femenins del mallorquí dins del grup de **ee** àtones *casi a*, o que les hi relacioni, ja que és una manera d'indicar que la qüestió tampoc no estava resolta entre els escriptors mallorquins i que el seu informador principal, Mateu Obrador, era partidari d'una determinada postura.

Pel que fa a la nota *es de verbo ser = as*, cal remarcar l'error de Milà a l'hora de confondre la vocal tònica del verb -una [ə]- amb una **a** àtona (recordem que l'exemple és en l'apartat dedicat a les **ee** àtones mallorquines). L'error podria haver estat causat per la rapidesa de l'elocució, la facilitat amb què aquesta vocal tònica s'elideix en la parla col·loquial i la poca familiaritat de Milà amb la [ə] tònica. Així mateix, hi degué influir poderosament el fet que els esquemes fonètics de què partia Milà no permetien reconèixer la identitat bàsica entre la vocal tònica del verb i allò que ell considerava una **a** àtona. De tota manera, no deixa de ser un lapsus remarcable en un home amb els coneixements lingüístics i filològics de Milà. No sabríem justificar plenament la inclusió d'aquesta nota entre -o al costat de- els exemples de **ee** àtona *casi a*, però ens sembla plausible considerar, com en el cas de la nota sobre la desinència **-as** de femení plural, que som davant d'una indicació sobre una **a** àtona -realment una neutra tònica- que, seguint les idees fonètiques de Milà, tendia a esdevenir pràcticament **a** -o *casi a*- perquè la grafia tradicional de la vocal amb la lletra **E** impedia considerar-la plenament com a tal. Un cop més, doncs, seríem davant d'una mostra de la influència dels esquemes alfabètics damunt les concepcions fonètiques milanianes. Amb tot, no podem obviar el fet que Milà s'interessava especialment per la realització dels monosíl·labs àtons -en aquest cas, pretesament àton- escrits amb **a** o amb **e** per la qual cosa no hauríem de descartar la possibilitat que la vocal de la forma verbal és fos inclosa entre els casos propers a *casi a* perquè, com ja hem vist pel que fa al barceloní<sup>199</sup>, Milà considerava la vocal d'aquesta classe de mots com a especialment *descuidada* o *oscura*.

---

<sup>199</sup> Vegeu Milà (1875:515).

Una de les notes més destacables del full que comentem són les referències a la variabilitat en mallorquí de la preposició **en**. De fet, Milà dedica dues notes a la preposició esmentada: una a principis del full (entre els exemples de **e** àtona convertides en **a**) i l'altra, prop dels exemples de **e** *casí a*. En ambdues notes, la preposició **en** és contrastada amb formes diferents (amb *an*, en primer lloc, i *a-n*, en el segon), sempre dins del grup format per la partícula esmentada i el sintagma *es* (o *er*)<sup>200</sup> *foch*. Vegem-los:

*an-es foch (en er foch)*

*en es foch = a-nes foch.*

A través d'aquesta nota, deduïm que Milà participava de la creença, força estesa en la seva època, en l'existència d'una suposada preposició **an** o **a-n**, equivalent, sinó igual, a **en**, tal com indiquen les notes assenyalades. Segons el **DCVB** (I:4)<sup>201</sup>, però, la forma **an** és el resultat de la modificació de la preposició **ad**, una variant antiga de **a**, per influència, segurament, de **en**. Aquesta forma s'hauria conservat a certes regions del domini lingüístic en contextos en què la preposició segueix un mot començat per consonant per la qual cosa no seria un equivalent exacte de **en**, tal com creia Milà, sinó només parcial. Amb tot, l'ús col·loquial ha acabat fent intercanviables **a**, **an** i **en** (fins i tot, **amb**<sup>202</sup>) a molts indrets del català continental i insular, tal com demostra l'exemple mallorquí del XIX aportat per Milà. Les notes assenyalades, doncs, tenen la funció, una vegada més, d'indicar un cas de **a** àtona -o més exactament de *casí a-* en què, com els casos ressenyats anteriorment, hi ha vacil·lació entre **a** i **e** a l'hora de representar gràficament la vocal del mot, fet que justificaria, segons Milà, la consideració de l'àtona de **en** o **a(n)** com a *casí a*.

<sup>200</sup> La consonant final de *es* passa sovint a *er* com a resultat del contacte amb la labiodental de *foch*. Es tracta del fenomen del rotacisme, molt freqüent en mallorquí. Vegeu Veny (1983:90).

<sup>201</sup> Coromines (**DECat** I:1) també avala aquesta explicació.

<sup>202</sup> Vegeu el **DCVB** (I:608-609) per a la descripció de les causes i els indrets on es produeix confusió entre **amb** i **en**.

Un cop vist els dos primers grans grups de **ee** àtones mallorquines recollides per Milà -les assimilades totalment a **a** i les que hi estan en un alt grau (*casi a*)-, passarem ara a comentar un tercer bloc d'exemples de **ee** àtones mallorquines que són definides a través de títols com *casi e*, *e casi e* o (**e** amb) *algo de a y casi líquida*. Per analogia al segon bloc de casos ja comentats, les anomenarem, per simplificar, el grup de les **ee** àtones mallorquines *casi e*. Si seguim la concepció milaniana del vocalisme àton mallorquí, en particular, i, oriental, en general, hem de ser conscients de la importància d'aquesta classe de **ee** àtones, ja que, a diferència de les que hem vist fins ara, no són assimilables a les **aa** àtones. Això vol dir, doncs, que Milà està recollint una sèrie de casos en què no es compleix la llei, exposada per ell mateix, segons la qual les **ee** àtones dels parlars orientals del català esdevenen simples **aa** àtones. Abans de recordar-los novament, cal ser conscients que els exemples de **ee** àtones *casi e* que comentarem seguidament són obra únicament d'un dels col·laboradors mallorquins de Milà, Guasp. Tanmateix, i en contradicció amb les idees fonètiques de Guasp, l'altre col·laborador de Milà, Mateu Obrador, opinava que aquests casos de **ee** àtones no presentaven cap particularitat que les diferenciés realment de la resta de **aa** àtones mallorquines. Aquestes són les notes i comentaris a què fem referència:

*Deixeble e. Parece que Obrador a.*

*E no A squena, estima (algo a y casi líquida Guasp), escoltá (id.), estovaya*

*(e muy abierta G.), estornell. Obrador: esquena, escolta atonas todas iguales:*

*as*

*sa taula casi e |*

*(s = el) según G. es y no as*

Com es pot llegir, el gruix dels exemples d'aquest bloc de suposades **ee** àtones *casi e*, és un conjunt de mots que tenen com a tret comú la síl·laba inicial **es-**, síl·laba on Guasp precisament creu localitzar aquestes **ee** àtones especials del mallorquí. Són remarcables, així mateix, els comentaris de Guasp sobre la vocal inicial dels mots **estima**, **escolta** i **estovaya**, les dues primeres qualificades de

*algo de a y casi líquida* i l'última de *e muy abierta*. Malgrat els comentaris de Guasp, no hi ha realment una diferència fonètica en la síl·laba inicial dels tres casos citats pronunciats, segons el DCVB<sup>203</sup>, [əs'timə], [əs'koltə] i [əsto'va(j)ə], respectivament. Les opinions d'aquest col·laborador de Milà, que creia en l'existència de diferències entre les **ee** àtones mallorquines, ens fan arribar a la conclusió que Guasp és el principal inductor i responsable del fet que Milà es preocupi de recollir matisos diferencials en les vocals àtones mallorquines. Tanmateix, Milà era conscient que les idees fonètiques de Guasp no eren compartides per Obrador, tal com palesa la nota Obrador [...] *todas iguales: as*, ja que aquest autor mallorquí, com Milà, opinava que no existia diferències entre les **aa** i **ee** àtones del català oriental i que aquestes últimes eren essencialment **a** (*átonas todas iguales: as*). La postura de Milà, doncs, sembla ser d'equidistància en limitar-se, aparentment, a plasmar i contrastar les idees dels seus dos col·laboradors sense aportar cap comentari propi. Amb tot, no podem oblidar que Milà havia definit als *Estudios de lengua catalana* (1875:515) la **e-** àtona inicial del barceloní seguida de [s] com una vocal que, pel fet de presentar una *pronunciación más descuidada*, era més *oscura* que la resta de **ee** àtones. Així mateix, és evident que el terme *oscura* pot ser perfectament relacionat amb la definició *casi e* o *algo de a y casi líquida* que hem llegit, ja que tots fan referència al tancament més acusat de l'obertura de la vocal dels casos que comentem. Aquest paral·lelisme evident entre les notes mallorquines que estudiem i les barcelonines que acabem de citar fa palès que era el mateix Milà qui s'interessava especialment per la pronunciació d'aquest tipus de **ee** àtones en mallorquí. Això ens duria a la conclusió que Milà era més partidari de la postura de Guasp que no de l'Obrador, tot i que com que no era un coneixedor de primera mà del mallorquí, i per honradesa i prudència intel·lectual, havia de reconèixer que les idees fonètiques dels seus dos col·laboradors no sempre coincidien amb les seves. Una de les notes que corroboraria la preferència de Milà per les tesis fonètiques

---

<sup>203</sup> Volum V, pàgines 553, 578 i 272, respectivament.

de Guasp és la nota inicial *Deixeble e. Parece que Obrador a.* Com es pot llegir, Milà és molt més contundent en les seves afirmacions aquesta vegada, ja que la nota deixa ben clar que l'àtona final de *deixeble* és una **e** i que l'opinió d'Obrador només és aparentment contrària a la seva, però no segura (si no és que hem de llegir *parece* amb un sentit més pejoratiu o irònic). Aquest cas, fins i tot, podria ser interpretat en el sentit que la vocal final de *deixeble* era pronunciada [-**e**] per alguns lletraferits mallorquins. Tot limitant-nos, però, a no fer més interpretacions de les que poden ser clarament contrastades, és clar, com a mínim, que l'informador de Milà en aquest últim cas no podia ser una altra persona que Guasp, de qui ja coneixem una part de les seves idees sobre el vocalisme àton mallorquí.

Els dos exemples de *casi e* que ens resten per comentar fan referència a la vocal àtona dels articles més habituals a Mallorca -els articles **salats**- en singular. Com veiem, una nota ha de ser pròpia de Milà (*se taula casi e |*) i l'altra és un comentari de Guasp sobre l'article masculí (*(s=el) según G. es y no as*), probablement per contrarestar l'opinió contrària d'Obrador, que Milà només apunta. Tot i que no hi ha cap evidència real del fet que la vocal àtona dels articles masculí i femení singular en mallorquí sigui pronunciada de manera diferent a la d'altres vocals neutres, és interessant relacionar el matís fonètic que Milà (i Guasp) hi creuen detectar amb la descripció de les **ee** àtones del barceloní feta pel mateix Milà als *Estudios de lengua catalana* (1875). Com hem dit suara, Milà no trobava cap diferència destacable en el conjunt de **ee** àtones barcelonines, *que se pronuncia como si estuviere escrita a*, excepte en la vocal de la síl·laba inicial **es-** i la dels monosíl·labs **el, em, et, es** i **en** (adverbi i article) on, per efecte de la *pronunciación más descuidada*, l'àtona esdevé més *oscura*<sup>204</sup>. En aquest sentit, és possible que Milà estigués interessat de comprovar que la **e** àtona de l'article masculí en mallorquí fos, com la del barceloní, també *oscura*, adjectiu que pot ser interpretat perfectament com a sinònim de "més tancada" i, per tant, de vocal més propera

---

<sup>204</sup> Vegeu Milà (1875:515).

a **e** o una *casi e*. Aquesta explicació, tot i que no justificaria directament la nota sobre la vocal *casi e* de l'article femení, permetria poder-la explicar en un sentit ample: Milà estava interessat en comprovar la realització de les **ee** i **aa** àtones dels monosíl·labs àtons en mallorquí, ja que era conscient que l'alta freqüència d'ús d'aquests tipus de mots havia de tenir, segons els seus esquemes fonètics, alguna mena de repercussió en la naturalesa de la vocal.

És evident que tots els casos de **ee** àtones mallorquines recollides per Milà que hem comentat fins ara són, realment, variacions -reals o suposades- en l'obertura de la vocal neutra àtona mallorquina. Milà i els seus col·laboradors, però, a causa de les seves preconcepcions sobre el vocalisme àton, no podien explicar les variacions esmentades de cap altra manera que no fos parlar de matisos més o menys intensos de **a** o **e**, encara que això tingués com a conseqüència que l'àtona afectada deixés de ser clarament una **a** per esdevenir una *casi a* o una *casi e*. Així mateix, els exemples de les suposades articulacions de **e** àtona *casi e* que acabem de comentar ens porten a la conclusió que Milà, més o menys influït pels seus col·laboradors, havia deduït que en mallorquí no totes les **ee** àtones esdevenien automàticament **a**, sinó que una part d'aquestes àtones, sobretot les que pertanyien a la síl·laba inicial **es-** o a monosíl·labs d'ús habitual escrits amb **a** o **e**, conservaven una part de la seva naturalesa -més intensament en el cas de les *casi e* i no tant en el cas de les *casi a*-, paral·lelament al que ja havia descrit en el comportament de les **ee** àtones del barceloní, però de manera molt més acusada.

Sigui com sigui, és clar que Milà s'havia proposat comprovar la realització de les **ee** àtones en dues classes de mots; per una banda, en mots polisíl·labs que no presentessin el segment **es-** inicial, i, per altra banda, en els monosíl·labs àtons d'ús freqüent, escrits preferentment però no únicament amb la lletra **E**, i en la síl·laba inicial **es-** amb la qual cosa Milà, de fet, estava repetint l'organització de l'apartat que havia dedicat a les **ee** àtones del barceloní. En el primer cas, Milà no va trobar diferències essencials en la realització de les **ee** àtones mallorquines respecte a les del barceloní, ja que, com hem comprovat, eren pronunciades tal

com concebien els seus esquemes fonètics, és a dir, com a simples **aa**. En el segon cas, però, Milà dedueix a partir de la informació -a vegades contraposada- dels seus col·laboradors que el mallorquí, com el barceloní, també presenta especificitats en la pronunciació de les **ee** àtones que pertanyen als monosíl·labs àtons d'ús freqüent -com els articles, pronoms febles o preposicions- i en la síl·laba inicial **es-**, amb la particularitat, tanmateix, que no sempre són exactament les mateixes característiques, tot i que en alguns casos coincideixin.

La novetat és que la **e** àtona del segment **es-** inicial i dels articles mallorquins en singular -fins i tot la del femení!- són més marcadament **ee** que no les del barceloní, ja que en el primer parlar la **e** àtona és *casi e* mentre que en el segon, només una **a oscura**. A diferència d'aquestes vocals, en preposicions, com *en/an i de*, o pronoms àtons, com *te i aby*, Milà dedueix que el mallorquí es comporta essencialment com el barceloní, ja que les seves àtones, tot i ser especials, són també *casi a o*, el que és el mateix, **aa oscuras**.

És evident, doncs, que Milà devia haver arribat a la conclusió que el vocalisme àton del mallorquí -pel que fa al comportament de les **ee** i les **aa**- tenia força similituds amb el del català central, però, també, que presentava una sèrie de particularitats -reals o suposades- que l'en diferenciaven. Aquestes característiques pròpies del mallorquí, algunes de les quals ja han estat comentades<sup>205</sup>, es concretaria en el fet que en mallorquí no totes les **ee** àtones esdevenen automàticament **aa**, sinó que algunes només hi tendeixen, lleugerament en el cas de les **ee casi e** i més intensament en el de les **ee casi a**. Si a aquest comportament hi afegim el fet que el mallorquí presenta en determinades posicions una [e] àtona clara i que Milà interpretava les neutres àtones que apareixen al costat d'oclusives palatals com a vocals mixtes (a vegades **ea** o **ia**) podem preveure perfectament que Milà s'havia adonat que la llei que havia establert el 1861 a *De los trovadores en España*, segons la qual tota **e** del català oriental esdevenia **a** en posició àtona, no es complia sistemàticament en

---

<sup>205</sup> Essencialment, que la **a** àtona mallorquina *participa más de e*. Vegeu el capítol 2.4.4.1

mallorquí. Aquesta particularitat del mallorquí podria ser una de les causes que expliquessin l'origen de la divisió tripartida dels parlars catalans que encapçala els *Estudios de lengua catalana* (1875:511) en què Milà proposa separar el baleàric de l'oriental:

*El catalán contemporáneo o hablado es uno, pero ofrece modificaciones secundarias que constituyen tres principales variedades.*

*1ª Catalán oriental (E: gran parte de Cataluña, Rosellón y Alguer)*

*2ª Catalán occidental (S.O. y O.: Valencia y una parte de Cataluña)*

*3ª Catalán baleárico.*

Ens limitem ara a plantejar aquesta possibilitat, tot esperant que l'anàlisi de la resta de notes milianes sobre la fonètica del baleàric ens apporti més dades que puguin reforçar -o rebutjar, si escau- la hipòtesi que proposem.

Ara només ens restaria parlar del quart grup de **ee** àtones mallorquines que hem localitzat al full 8. Es tracta, recordem-ho, d'un conjunt d'exemples en què la vocal àtona esmentada es troba en contacte amb una oclusiva palatal del mallorquí la qual, com a conseqüència, ha ocasionat que la **e** es transformi en una vocal mixta **ea** o **ua**. Són aquests casos:

*Qualque (inf. de la qu)*

*.... Ay E despues de q. Mujer de Quadrado parece que dice qua, coloua*

*Matjaca (quea muy suave) musiquea muy suave*

No és aquest l'únic apartat on trobem exemples de vocals neutres àtones palatalitzades, ja que Milà en recull exemples –no sempre coincidents, però sí força sistemàtics- a diversos apartats de les seves notes sobre el mallorquí. A fi de poder-ne oferir una visió completa, hem decidit fer un comentari global de tots els exemples que presentin el tret fonètic esmentat en un proper capítol (el 2.4.3.) que reservarem íntegrament a aquest tipus de casos<sup>206</sup>.

---

<sup>206</sup> Per a les vocals tòniques mallorquines que, segons Milà, s'han transformat per la influència d'un palatal, vegeu el capítol 2.3.3.2.

#### 2.4.1.4 La [e] àtona pretònica en mallorquí

Milà recull en diversos fulls<sup>207</sup> dedicats al vocalisme tònic unes notes que mostren l'existència en mallorquí de [e] sense neutralitzar en determinats contextos àtons. Tal com ja hem avançat en capítols anteriors<sup>208</sup>, calia analitzar aquest fenomen separatament del vocalisme tònic i tractar-lo en aquests capítols que dediquem al vocalisme àton mallorquí, perquè són els apartats més adequats per comentar-lo.

Com ha descrit Moll (1980:80) i Veny (1983:80), un dels trets que singularitzen la fonètica del mallorquí és el fet que algunes **ee** no esdevenen vocal neutra en posició àtona sinó que, com en català occidental, conserven l'obertura tancada. En descriure'l, els autors esmentats circumscriuen aquest fenomen a les [e] àtones que apareixen en els radicals dels verbs amb **e** rizotònica, a alguns mots cultes com **meditar** i a algunes paraules, com **màneg**, en què la vocal apareix en posició final o posttònica. Aquest tret apareix apuntat en dos dels apartats en què Milà recull exemples del vocalisme tònic mallorquí; en primer lloc, en el full dedicat a les **E** tancades tòniques (**BAL 3**) i, en segon lloc, en els fulls on comenta les descripcions del vocalisme mallorquí segons Amengual i Figuera. En tots dos apartats, Milà fa servir els mateixos exemples, però amb lleugeres variacions:

##### (Fulls 71 i 72)

*Pégar como pegá, pagar pagá* (Exemple extret de Figuera)

*Pég, pégar* (Exemple extret d'Amengual)

##### (Full 4)

*pégar pron. dif. de pagar Am. Obrad. Figuera*

---

<sup>207</sup> Es tracta dels fulls 4, 71 i 72.

<sup>208</sup> Vegeu els capítols 2.2 i 2.3.2.3.

Com es pot deduir clarament per les referències, Milà basa les notes esmentades en la gramàtica d'Amengual<sup>209</sup> i el pròleg del diccionari de Figuera<sup>210</sup>. És significatiu que els dos autors mallorquins facin servir els mateixos exemples per il·lustrar l'existència en mallorquí d'algunes [e] en posició àtona la qual cosa denotaria que la confrontació entre **p[e]gar** i **p[ə]gar** era un exemple estereotipat habitual a Mallorca o, fins i tot, que un dels autors (Figuera probablement) copià la referència de l'altre. Pel que fa a Obrador, és probable que Milà hagués conegut l'obra dels dos autors anteriors a través del seu col·laborador mallorquí, però la seva menció tindria sobretot la funció de certificar una informació que Milà devia haver conegut al principi només per les referències bibliogràfiques citades.

El valor de les notes esmentades no és solament descriptiu<sup>211</sup> sinó, a més, diacrònic, ja que ens permet datar cronològicament aquesta característica del mallorquí. Tal com assenyala Veny (1983:82), aquest tret degué originar-se en mallorquí tardanament, segurament en una data no gaire anterior a mitjans del segle XIX, molt probablement a començaments del segle passat. Si tenim en compte que les notes que comentem són de la segona meitat del segle XIX i que les referències bibliogràfiques en què es basen, una mica més anteriors, la hipòtesi esmentada confirmaria plenament l'origen del fenomen en la data proposada. És significatiu, així mateix, que Milà, en els fulls que dedica al vocalisme del maonès, utilitzi els exemples esmentats per establir una oposició entre aquest últim parlar i el mallorquí<sup>212</sup> que, com és sabut, es comporta en aquest cas com a la resta del català oriental.

---

<sup>209</sup> *Pég* cuya *e* es cerrada y en *pégam* también lo es y breve, para evitar la confusión entre su significado y el de *pagàm* cuya primera *a* como muda tiene el mismo sonido que la *e* de esta clase. Vegeu Amengual (1835:13).

<sup>210</sup> *Com en pégar que significa ferir y así se diferencia de pagar qui vól dir donar pága.* Vegeu Figuera (1840:3).

<sup>211</sup> Destaquem, una altra vegada, l'ús per part de Milà de l'accent tancat com a eina de descripció fonètica, fins i tot en vocals àtones.

<sup>212</sup> *No dif. pegar de pagar.* Vegeu el capítol 3.2.

Milà no pretén en cap dels fulls en què cita aquest tret explicar-ne l'origen sinó només prendre'n nota. Així mateix, el fet que Milà repeteixi la citació en dos apartats molt diferents, però dedicats a les vocals tòniques mallorquines, denota que no tenia clar on incloure aquest fenomen. La coincidència indicada, però, ens mostraria que Milà preferia anotar els exemples més per les seves característiques que no pas per la tonicitat que presentaven; només així ens explicarem que les notes sobre la [e] àtona mallorquina apareguin sempre en fulls on es comenta el seu correlat tònic i no, en canvi, en qualsevol dels fulls dedicats al vocalisme àton mallorquí.

Com hem dit en el capítol anterior, és probable que les especificitats del vocalisme àton mallorquí que Milà creia haver detectat<sup>213</sup> fossin una de les causes per la qual decidí classificar les varietats geogràfiques del català en tres grups a *Estudios de lengua catalana* (1875)<sup>214</sup>. En aquest sentit, estem convençuts que els exemples de [e] en posició àtona que comentem han d'haver influït d'alguna manera en la classificació dialectal milaniana del 1875, ja que serien una de les millors proves que el vocalisme àton del mallorquí no es comporta sempre com la resta de parlars orientals i que, per tant, en alguns casos no s'hi donava la llei de confusió de les **ee** àtones en **a**. Amb tot, Milà no va poder precisar i explicar més satisfactòriament aquestes peculiars característiques del vocalisme àton mallorquí per la qual cosa no s'atreví a justificar la proposta de classificació dialectal esmentada, tot esperant, potser, que una futura publicació i sistematització de les notes que comentem li permetessin fer-ho. En tot cas, la partició dialectal del català feta als *Estudios* denotaria una bona coneixença del mallorquí amb anterioritat al 1875, any que es podria prendre com a base per datar aproximadament els papers manuscrits que estem estudiant.

---

<sup>213</sup> Recordem que Milà creia haver localitzat en mallorquí algunes **ee** àtones que no esdevenien automàticament **aa** sinó *casi e* o *casi a* o, fins i tot, **ea** (aquestes últimes per *inf. de la qu*, és a dir de l'oclusiva palatal mallorquina).

## 2.4.2 Fenòmens de pèrdua de [ə] àtona descrits per Milà

### 2.4.2.1 Pèrdua de l'àtona final en els mots esdrúixols acabats en **-IA**

La pèrdua de la darrera vocal del hiat àton **-ia** en mots esdrúixols és descrita per Milà en dos apartats de les notes que comentem. En primer lloc, a la caracterització de les **aa** àtones que llegim al full 7 i, posteriorment, en una nota molt breu del full 13, dedicat a les **Supresiones**. En el primer full esmentat Milà anomena aquesta pèrdua vocàlica **supresión** i en el darrer, **apócope**. Els exemples que il·lustren la desaparició de la vocal àtona final són aquests:

#### (full 7)

*Supresion de la a histori, ocurrenci, cienci (pueblo)*

#### (full 13)

*Apocope de vocal ocurrenci(a)*

Segons Veny (1983:86), l'apòcope de la vocal àtona final esmentada no és només un tret propi del mallorquí (excepte en algunes localitats com Felanitx, Artà o Capdepera) sinó també del català septentrional i del parlar de la pagesia eivissenca. El fet que aquest fenomen també es doni en rossellonès<sup>215</sup> ha motivat que alguns autors hagin relacionat l'existència d'aquest tret en mallorquí com una conseqüència de la presència de repobladors rossellonesos a l'illa després de la conquesta catalana. Tot i així, Veny<sup>216</sup> creu que cal anar amb compte a l'hora de fer relacions entre aquests dos dialectes, ja que en rossellonès la pèrdua de la vocal final de **-ia** és causada per l'aversion del rossellonès als mots esdrúixols. En mallorquí, en canvi, existeixen un bon nombre de proparoxítons patrimonials, com **càmfora**, **pècora**, **sól lera**, **mèl lera**<sup>217</sup>, tret que contrasta

---

<sup>214</sup> Vegeu Milà (1875:411).

<sup>215</sup> Vegeu Veny (1983:61).

<sup>216</sup> *Op. cit.*

<sup>217</sup> Vegeu Veny (1983:59).

amb la presència del fenomen que comentem i el tractament paroxíton d'alguns cultismes com **análisis** o **parálisis**.

A banda de l'apòcope, el més interessant de les notes ressenyades és la nota de caire sociolingüístic (*pueblo*) que apareix al full 7. El fet que la nota esmentada no aparegui al full 13 s'explica perquè la informació dels dos fulls prové de diferents fonts. Així, hem pogut comprovar que la nota de Milà sobre la pèrdua de la **-a** final del full 13 ha estat copiada de la *Gramática de la lengua mallorquina* on Amengual cita l'exemple **ocurrenci(a)** com una de les mostres d'**apócopes** en mallorquí<sup>218</sup>. La indicació *pueblo*, per tant, ha de provenir de la informació d'algun dels col·laboradors habituals de Milà, Guasp o Obrador segurament. Milà ja havia demostrat als *Estudios de lengua catalana* el seu interès per precisar no només geogràficament sinó també socialment la realització d'un fet lingüístic. Així, en la seva descripció del barceloní ja advertia que

*Por lenguaje de Barcelona, entendemos el mas usual, especialmente el de la clase media, si bien notamos los hábitos populares y vulgares que hasta el presente han llegado á nuestra noticia.*<sup>219</sup>

Aquesta citació ens mostra, a més, una altra de les idees lingüístiques de Milà: el parlar usual o habitual d'un lloc determinat és, per antonomàsia, la varietat que hi usen les classes mitjanes. Al nostre entendre, cal tenir molt present aquesta idea (que no devia ser pròpia només de Milà a la seva època) per plantejar la interpretació adequada de l'especificació sociolingüística que acompanya la nota sobre el tipus d'apòcope que estem tractant. Així, a pesar que la desaparició de la vocal final havia de ser corrent en el mallorquí del segle XIX, ens trobem amb un indici que hi era interpretada com a "popular", és a dir, que les classes mitjanes de l'illa la consideraven com un signe de descurança; en definitiva, un vulgarisme. Aquest fet, tanmateix, no exclou que les classes mitjanes

---

<sup>218</sup> *Los nombres acabados en a breve y muda precedida de i breve pierden la a como: ocurrència pronunciado ocurrenci, llencència pronunciado llecenci, noticia pronunciado notici; y lo mismo en sus plurales.* Amengual (1835:71).

<sup>219</sup> Milà (1875:511).

mallorquines realitzessin la pèrdua vocàlica esmentada en determinats contextos, però que l'evitessin quan el to de formalitat o la voluntat de diferenciació social exigís evitar el tret. Aquesta hipòtesi que plantejem no seria estranya si fem un paral·lelisme amb d'altres fenòmens lingüístics mallorquins que eren titllats com a propis de les classes baixes o populars al segle passat i que avui s'han generalitzat a tota la població. Així, Montoya (1995:167) destaca que

*un exemple d'aplicació d'aquestes referències socials (la limitació de certs trets lingüístics a un grup socio-cultural) és la que fa Alcover (1908:303) amb l'atribució als analfabets mallorquins de les pronunciacions **fradí, probe, i pradí**, (fadri, pobre, padri); dels il·letrats d'alguns pobles en particular citava, a més a més, **preda i prebe** (pedra i pebre). Actualment, i com a prova de la inestabilitat en la consideració social dels fenòmens lingüístics, la metàtesi referida ha sortit dels àmbits culturals i geogràfics en què estava reclosa a principis de segle i s'ha generalitzat a tota la població mallorquina, llevat potser dels casos que coincideixen amb vulgarismes del castellà, com **probe**, els quals solen ésser evitats (Cf. Bibiloni 1983:168).*

Un altre indicatiu que la pèrdua de la vocal no era unànimement considerada a la Mallorca del XIX com a desitjable en determinats contextos el trobaríem en la *Gramàtica* d'Amengual. Així, malgrat que l'elisió de la vocal àtona final de **-ia** hi és descrita com un fet normal en mallorquí<sup>220</sup>, Amengual sempre escriu els mots esdrúixols afectats pel fenomen que comentem amb la **-a** final. Com a exemple, en parlar del gènere dels mots en mallorquí, Amengual diu:

*Los nombres propios de las virtudes tomados en su propio significado. Como: sa Prudència, sa Justícia, (...), sa Constància, (...) etc.* Amengual (1835:53).

Després de llegir aquesta nota, podem arribar a la conclusió, doncs, que l'extensió actual de la supressió de la vocal àtona final dels esdrúixols acabats en **-ia**, tot i que geogràficament ha de ser molt semblant a la que es donava al XIX,

---

<sup>220</sup> Vegeu la nota 162 on reproduïm la descripció d'Amengual. A més, cal tenir en compte que l'ortografia que propugna aquest autor, malgrat tenir la voluntat de plasmar les tendències fonètiques més populars i habituals del mallorquí parlat, no té mai en compte aquest fenomen.

té una freqüència molt més alta en el parlar general de l'illa, ja que hi ha perdut la connotació de "popular". En resta, no obstant això, una certa resistència a perdre la **-a** final dels esdrúixols en tots aquells neologismes apresos per via literària o escolar; així mateix, un cert rebuig a l'apòcope perdura encara en els cercles més lletraferits de Mallorca. Una mostra d'aquesta última actitud ens la proporciona la proposta d'actualitzar la normativa fabriana, pel que fa a la fonètica estàndard, de Bibiloni i Corbera (1984:148-149) en què s'accepten determinats trets distintius del balear com a vàlids per a fonètica comuna i se'n rebutgen d'altres entre els quals hi ha precisament el fenomen que tractem:

*Caldrà, doncs, procedir amb molt de tacte i destriar, a la llum de la gramàtica històrica i amb l'observació i anàlisi de la dinàmica sociolingüística, allò que és essencial i irrenunciable de cada dialecte i allò que és accessori, destorbador i bandejable dels registres formals. Pel que respecta a les Balears, sembla obvi que la vocal neutra tònica, la no neutralització de **o** i **u** àtones o alguns casos de /**e**/ àtona han de ser trets indiscutiblement acceptats en qualsevol tipus de llenguatge. Altres com la monoftongació del diftong **ua**, la pèrdua de la **a** final en els mots acabats en **-ia** àton<sup>221</sup>, l'accentuació dels pronoms enclítics, les assimilacions consonàntiques, palatalitzacions, vocalitzacions, metàtesis etc., trets que ja sovint tendeixen a la regressió, haurien de restar exclosos de la fonètica formal.*

Milà, en conclusió, ens proporciona una dada molt interessant per estudiar la història de l'extensió durant el segle XIX d'alguns dels trets lingüístics que més caracteritzen el mallorquí dels nostres dies.

---

<sup>221</sup> El subratllat és nostre.

## 2.4.2.2 Altres casos d'elisió de vocals neutres àtones en mallorquí

Milà parla de diferents casos d'elisions vocàliques i consonàntiques en un apartat que intitula **BAL 8 Supresiones**, format pels fulls 13 i 14. Tot el primer full esmentat i una petita part del segon està dedicat a les pèrdues de vocal per fonosintaxi (elisions, generalment) i la resta del full 14 a emmudiments consonàntics. La informació que Milà recull en aquests dos fulls està basada, quasi exclusivament, en la *Gramática de la lengua mallorquina* d'Amengual. D'aquesta obra, Milà no només n'extreu la majoria dels exemples que podem llegir als fulls esmentats sinó que també intenta deduir a través dels comentaris ortogràfics i descriptius de l'autor mallorquí les regles que expliquin les elisions vocàliques en mallorquí<sup>222</sup>. Així mateix, tindrem en compte un comentari aïllat que podem llegir al full 20 que fa referència a un seguit d'elisions vocàliques concatenades. Els fulls esmentats contenen la següent informació:

### (full 13)

#### *BAL 8 Am. Supresiones*

*Vocales Elision solo las mudas breves a y e*

*d'ensá, p'en Pere (pa en P.), lorga, vostr'hom, s'hi amaga, p'es germá, l'abi diu*

*paraxo'hy sera (axo ahy) Solo lo llama sinalefa*

*cada cual alab'es seu*

*se suprime la primera qu'em dius*

*Exc. cuando la q se hace paladial*

*sa gramatica's necessari*

*ê, o, i a plê'stam, judici't dona*

---

<sup>222</sup> Amengual parla de diferents casos d'elisions en dos apartats de la seva gramàtica. D'una banda, en el capítol X (**De las figuras de dición**), dedicat a la sinalefa, la síncope, l'afèresi i l'apòcope i, d'altra banda, en el **Tratado 4º (De la ortografía)** on, entre altres aspectes, l'autor exposa les regles d'ús de l'apòstrof en la seva peculiar ortografia. D'aquestes darreres indicacions ortogràfiques, Milà intenta extreure'n alguna mena de regla que expliqui el funcionament de les elisions vocàliques en mallorquí.

*bo's axó bo es solo suena un poco la e G.*

*no'sta bo*

*bo'sta*

*O. tambien l'hay du (lo hay). Algunos*

*dicen que 'l-hay diu, del' vostro,*

*o o hom onrad*

*emb' tu emba solo antes que, qui, quina, cual*

*Tant abi ha d'alla 'qui com d'aqui'lla*

*Apocope de vocal occurrènci(a)*

**(full 14)**

*Aferesis*

*(letra se suprime al principio)*

*nòra bònna 's-homo 'L-amo*

*'n-Arnau*

**(full 20)**

*càmeu'sta'nfront de càteua*

Com acabem de veure, el full 13 està dedicat gairebé íntegrament a les elisions vocàliques, amb l'única excepció d'una petita nota (*Apocope de vocal occurrènci(a)*) dedicada al fenomen de la pèrdua de la vocal àtona final dels mots esdrúixols acabats en **-ia**, que ja hem tractat en el capítol anterior. D'entrada, es veu clarament que Milà intenta fer dos grups amb els casos d'elisions recollits de la gramàtica d'Amengual. El primer bloc d'exemples estaria format pels casos que perden *las mudas breves a y e* per fonosintaxi (és a dir, i seguint la terminologia amengualiana, la vocal neutra àtona) i el segon, pels mots que perden *ê* (una vocal neutra tònica), *o* i *i*. A través dels exemples, es dedueix que les vocals a què

es refereix Milà en aquest segon grup són la ['ə] tònica i la [o] àtona; sobre la /i/, però, no hi ha cap exemple que en permeti deduir la tonicitat.

Tot i així, cal dir que no estem davant d'una classificació metòdica, ja que no tots els casos estan ben agrupats. Així, si seguim al peu de la lletra les notes *Vocales. Elisions solo las mudas a y e i é, o, i* veurem que diversos exemples encapçalats per alguns dels dos títols esmentats s'haurien d'incloure precisament en el grup contrari. Per exemple, les notes referents a la preposició **emba** i la dissertació sobre **l'hay diu** i els exemples **no'sta bo, bo'sta**, que llegim entre els casos d'elisió de ['ə] i [o] (*é, o, i*), haurien d'anar al grup dedicat a les elisions de **a** i **e** àtones. Igualment, **vostr'hom**, inclòs en el grup d'elisions de **a** i **e mudes**, hauria de ser entre els exemples d'elisions de ['ə] i [o], ja que parteix de la forma **vostro**. Aquest darrer cas podria haver-se originat per una mala deducció de Milà en interpretar erròniament que el possessiu afectat per l'elisió era **vostre**, la forma més corrent en català central. La nota *Tant abi ha d'alla'qui com d'aqui'lla* és un afegit posterior a la redacció de les notes del full, ja que la lletra presenta un traç diferent.

Pel que fa al primer grup d'elisions esmentades, Milà dedueix a través dels comentaris d'Amengual que només *las mudas breves a y e* poden elidir-se i que d'aquestes dues vocals sempre *se suprime la primera* (es refereix a la que es troba en primer lloc). Hi ha dos aspectes en aquest primer conjunt de notes que cal comentar. D'una banda, sorprèn l'ús per part de Milà de l'adjectiu *mudas* (sinònim aquí del terme **àtones**), ja que als *Estudios de lengua catalana* havia titllat aquest terme com a *impropio* per referir-se a les **a** i **e** àtones:

*Entendemos por vocal oscura la que se pronuncia lo menos posible, la muda ha de ser la que no se pronuncia. Esta última denominación se ha aplicado impropiamente a la e convertida en a (mas o menos impura) en el lenguaje que ahora estudiamos. Milà (1875:514, nota 1).*

Tanmateix, Milà, a *Phonétique catalane* (1876), utilitza el qualificatiu **muet** per descriure la vocal neutra tònica mallorquina, un terme que, indubtablement, està inspirat en la terminologia d'Amengual. Cal destacar, doncs, la vacil·lació en l'ús del qualificatiu **mudas** per referir-se a les vocals neutres (que Milà, com veiem, considera *e convertida en a, mas o menos impura*) al llarg dels seus estudis lingüístics. El segon aspecte que cal comentar en aquest primer grup d'elisions és el fet que Milà sembla donar crèdit a la idea amengualiana segons la qual quan una **a** i una **e mudes** entren en contacte sempre s'elideix la vocal que es troba en primer lloc. L'única excepció a aquesta regla seria quan *la q se hace paladial*, ja que llavors la vocal elidida seria la segona (exemplificat per *sa gramatica's necessari*). A través d'exemples com *p'en Pere, vostr'hom, s'hi amaga* Milà ens il·lustra aquesta particular concepció de les elisions entre **a** i **e** àtones. Milà, però, sembla no voler-se adonar que aquestes suposades regles fonètiques que regularien una part de les elisions en mallorquí eren en realitat una part de les normes ortogràfiques d'Amengual, concretament la seva proposta d'ús de l'apòstrof i, en cap cas, una descripció fonètica. Milà, a més, és el responsable de la suposada excepció a la regla d'elisió (*exc. cuando la q se hace paladial*), ja que Amengual, com hem dit, es limita a parlar sobre l'ús de l'apòstrof i en cap moment fa referència a la consonant *paladial Q* com a causa d'excepcions en les elisions:

*En mallorquín solo se suprimen por la sinalefa las vocales mudas a y e breves y si se hieren a principio y fin de dicción se suprime la primera, como qu'em dius; pero si de esta regla resulta confusión por el valor de otras letras, queda sin suprimir la que de aquellas dos salve este inconveniente, como sa gramatica's necessari. Amengual (1835:251).*

Per poder entendre les contradiccions entre el que diu realment el text original i la interpretació que en fa Milà, cal anar, una vegada més, a cercar les peculiars idees fonètiques del nostre autor les quals, recordem-ho, acostumen a subordinar els sons a les grafies de l'alfabet. Vegem, doncs, l'opinió de Milà sobre el fenomen de les elisions vocàliques en català en aquest fragment:

*Nostres més antics poetes se menjaven moltes vocals (...) més havem de considerar que com també ha succeït en la llengua castellana, la qual no desconeixia les elisions y ha acabat desterrantles del tot (en queden relíquies a **al** y **del**), la reflexió gramatical y la tirada més literaria y academica de la llengua ha restitubit en la escriptura catalana moltes vocals que abans se elidien y sens les quals apar que qualsevol dictat se vulgarisa.*<sup>223</sup>

Veïem, per tant, que Milà parteix d'un prejudici contra les elisions (*apar que qualsevol dictat se vulgarisa*) que fa que en desconegui la naturalesa exacta. Milà no tenia, doncs, una opinió científica sobre el fenomen de les elisions perquè estava condicionat pels prejudicis ortogràfics dels homes de la Renaixença, influïts generalment per les convencions escrites del castellà, que no veïen amb bons ulls les elisions gràfiques. Per aquest motiu, Milà ha de refiar-se de les indicacions d'una grafia fonetitzant, com la d'Amengual, a fi d'obtenir informació sobre la casuística de les elisions en mallorquí la qual cosa el duu, a més, a cometre errors o malinterpretacions com la que hem vist en la suposada excepció causada per la *q paladial*.

A més dels exemples d'elisió de **a** i **e mudas**, Milà també copia de la gramàtica d'Amengual la descripció sobre la variabilitat de la preposició *emba* (**amb**) en mallorquí. Segons aquest autor,

*La preposición **emba** pierde siempre su última letra, a no ser que preceda á los pronombres **quín, qui, que, quins, quina, quinas, cuàl, cuàls***<sup>224</sup>.

A través d'aquesta nota, Milà, com Amengual, interpreten com a elisió un fenomen d'aglutinació o de reforçament vocàlic. En efecte, segons el DCVB (I:609) l'ús popular baleàric i de bona part del Principat sol presentar la variant **ambe** ([**ambə**]) davant dels relatius i interrogatius. A més, el mallorquí d'alguns punts de la pagesia com, per exemple el de Manacor, sol usar aquesta variant

---

<sup>223</sup> Fragment de *Quatre mots d'ortografia catalana* (1874:166).

<sup>224</sup> Vegeu Amengual (1835:71)

com a substitut de **en** davant d'infinitius. A banda de la seva extensió geogràfica (que avui, com a mínim al Principat, ha de ser molt més reduïda), és clar que l'origen de **ambe** és el resultat de l'aglutinació de la vocal inicial de mots com **aquell, aquest** o **el** amb la preposició **amb**, a través d'una falsa segmentació (**amb aquell > ambe quell, amb el > ambe'l**). En la nota que Milà reproduïx de l'original, a més dels relatius i interrogatius **qui, que, qui/quins/quina/quines**, llegim també les formes **cual, cuals** que, sens dubte, imiten els relatiu-interrogatiu castellà **cual, cuales**.

Pel que fa al segon grup d'elisions del full 13, en què la vocal afectada és una neutra tònica (**ê**) o una [o] àtona, destacarem només el comentari *bo's axó solo suena un poco la e G.*, ja que l'última inicial de la nota ens indica que estem davant d'un dels pocs comentaris del full que no està extret de la gramàtica d'Amengual sinó de Guasp, un dels col·laboradors de Milà<sup>225</sup>. La funció d'aquesta nota és la de matisar l'exemple amengualià *bo's axó* en el sentit que entre els dos mots indicats no hi ha una autèntica elisió sinó només que la vocal tònica de **és suena un poco**. És evident que aquesta apreciació també podria haver estat feta a molts dels altres exemples que llegim en el full que comentem, ja que les elisions estan fortament condicionades per la rapidesa de l'elocució i el nivell de formalitat. Amb tot, els esquemes fonètics de Guasp i Milà, que partien dels prejudicis negatius sobre les elisions, no devien estar interessats per esbrinar els factors que condicionaven la realització d'aquest fenomen sinó només per si aquest es donava o no i en quin grau.

Pel que fa als exemples del full 14, hem vist que es tracta d'elisions presentades sota el títol *Aféresis (letra se suprime al principio)*. Hi llegim tres exemples en què la vocal de diferents articles ha estat elidida pel contacte amb la vocal inicial del mot posterior i un cas real d'afèresi del mot **Enhorabona**, grafiat *nòra bòna*. Hem detectat que aquest darrer exemple està extret del capítol X (*De las figuras de la*

---

<sup>225</sup> És possible que la inicial de la nota *O. Tambien l'hay du (lo hay)* faci referència a Obrador, l'altre col·laborador habitual de Milà. Tanmateix, no ho podem assegurar perquè Milà normalment usa l'abreviatura *Ob.* o *Obr.* per referir-se a aquest autor.

*dicción*) de la gramàtica d'Amengual on es parla, entre altres casos, d'exemples d'afèresi. Els altres tres exemples, amb les seves curioses grafies, provenen del **Tratado de Ortografía** de la mateixa gramàtica. Concretament, els articles amb elisió apareixen quan Amengual parla de l'ús de la *virgulilla* i serveixen, com altres mots grafats de la mateixa manera, per exemplificar-ne les regles.

Per finalitzar, comentarem breument la nota aïllada del full 20 *càmeu'sta'nfront de càtena* que constitueix l'únic comentari del full. Milà extreu aquesta curiosa representació de dues elisions concatenades de la pàgina 86 de la gramàtica d'Amengual, concretament de l'apartat dedicat a presentar el funcionament de les preposicions. És, per tant, un altre dels exemples d'elisions vocàliques recollides per Milà en la gramàtica esmentada i una mostra pràctica de l'ús abusiu de l'apòstrof per part d'Amengual.

En resum, Milà extreu quasi tota la informació sobre les elisions vocàliques del mallorquí de diversos capítols de la ***Gramática de la lengua mallorquina*** d'Amengual. En els pocs casos en què Milà s'atreveix a fer deduccions pròpies, cau en l'error de creure que l'ortografia amengualiana era un reflex fidel dels fenòmens de contacte de vocals pertanyents a diferents mots en mallorquí. El valor dels exemples que hem comentat, doncs, prové sobretot del fet que ens ha permès il·lustrar l'opinió de Milà sobre el fenomen de les elisions i la seva dependència de materials destinats a finalitats més prescriptives que descriptives en alguns apartats de les notes que comentem. Els exemples recollits, així, amb l'única excepció del comentari de Guasp, són simplement la plasmació d'una curiosa proposta ortogràfica.

### 2.4.3 Canvis en vocals àtones per contacte amb consonants palatals

Tal com assenyàvem en comentar les notes sobre el vocalisme tònic mallorquí<sup>226</sup>, Milà dedica una gran atenció a recollir casos de vocals modificades per la influència de consonants oclusives palatals. En efecte, una de les característiques de la fonètica consonàntica d'una part de les localitats mallorquines<sup>227</sup> és la pronunciació palatal de les oclusives /k/ i /g/ a final de mot i davant de determinades vocals<sup>228</sup>. Aquestes darreres vocals, al seu torn, experimenten una propagació de la palatalitat de la consonant que n'altera substancialment l'articulació. En el capítol 2.3.1., ja hem comentat els canvis per palatalització que Milà recull en les vocals tòniques mallorquines i en el que comencem ara estudiarem els exemples de vocals àtones modificades pel mateix fenomen.

Els casos que presentarem no disposen d'un apartat propi sinó que Milà els inclou en diferents fulls i apartats sense rebre, en principi, un tractament unitari. Aquesta dispersió de tractament fa l'efecte que Milà no sabia exactament com considerar el tipus de canvis que comentarem i, consegüentment, en quin apartat incloure'l. Cal recordar que aquesta característica també es donava en els casos de vocals tòniques palatalitzades per la qual cosa podem deduir que no es tracta d'una qüestió específica de les notes sobre el vocalisme tònic o l'àton sinó d'un problema de Milà a l'hora de definir o clarificar l'origen i els efectes de la palatalitat de les oclusives mallorquines. Així mateix, hem de ser conscients que tots els casos de vocal àtona modificada que comentarem són exemples de [ə] i no de cap altra vocal. Amb tot, i com ja hem vist, Milà no creia en l'existència d'una vocal àtona diferent de **a** o **e** per la qual cosa en parlarà com a

---

<sup>226</sup> Vegeu el capítol 2.3.1.

<sup>227</sup> Palma, Valldemossa, Pollença, Son Servera, Algaida, Manacor, Felanitx. Vegeu també el mapa de la pàgina 81 a Veny (1983).

<sup>228</sup> [a], [ɛ], [e], [ə] i [i]. Vegeu Veny (1983:88).

modificacions en *a átonas* i en *e convertidas en a*<sup>229</sup> en els apartats que dedica a aquestes dues últimes vocals. A banda d'això, Milà també presenta exemples de vocals àtones modificades per *efecto de la G/Q* en els apartats que dedica al consonantisme mallorquí, en els fulls on parla de les característiques de l'accentuació mallorquina, dins un grup de mots amb *medio acento*, i, fins i tot, en el que dedica a les *supresiones* o elisions, que acabem de comentar en el capítol anterior.

Tots aquests aspectes de les notes que comentarem no fan fàcil resseguir o endevinar una visió conjunta del fenomen per part de Milà. Amb tot, hi ha tota una sèrie d'elements que indiquen que el nostre autor, efectivament, era conscient de l'existència d'una articulació no velar de les oclusives /k/ i /g/ en mallorquí (concretament, com a [c] i [j]). Tanmateix, Milà no especifica ni defineix clarament aquesta característica pròpia del consonantisme mallorquí i no es decideix a classificar el fenomen dins un apartat en concret, ja que, a grans trets, dubta entre considerar-lo com a propi del vocalisme o del consonantisme mallorquí. Els comentaris i exemples de vocals àtones modificades per oclusives palatals es detecten en els fulls que detallem a continuació:

**(full 7)**<sup>230</sup>

*Guenancia Efecto de la g. Jech (jach)*

**(full 8)**<sup>231</sup>

*Despues de q mujer de Quadrado parece que dice qu coloqua*

*Matjaca quea muy suave*

*musique muy suave*

**(full 13)**<sup>232</sup>

*exc cuando la q se hace paladial*

*sa gramatica's necessari*

<sup>229</sup> Vegeu les notes que hem comentat al capítol 2.3.1.

<sup>230</sup> Forma part de l'apartat dedicat a les *A átonas*. Vegeu el capítol 2.4.1.2.

<sup>231</sup> Forma part de l'apartat dedicat a les *E átonas*. Vegeu el capítol 2.4.1.4.

<sup>232</sup> Aquesta nota forma part de l'apartat *supresiones* (elisions) que hem comentat en el capítol anterior.

**(full 15)**<sup>233</sup>

*Medio acento algunas palabras*

*Musiqué*

*Frê-gué*

*caminá paladal mas fuerza*

**(full 17)**<sup>234</sup>

*Toqueador claro O. no repugnó a G.*

*Final*

*barca barquea aigue musique*

*Obrador dice a modificada*

*Rosello dice que la a no es modificada en ia sino el .....?*

*de la q*

*Creo simple modificacion a efecto de la K*

*Yo creo e muy suave aunque Obr como yo antes ha creído i*

**(Full 18)**

*Pegam peguam g. tan suave que parece Y*

*Mas dental dice Obr.*

*Genanci la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g*

Si analitzem en primer lloc els exemples de /g/ palatal -menys nombrosos-, ens adonarem de seguida que Milà no dubta a l'hora d'encertar l'origen de la modificació vocàlica (*efecto de la g., la a atona toma el sonido de la e de la suavidad de la g*) i, fins i tot, de descriure la característica consonàntica que ha ocasionat el canvi vocàlic (*g tan suave que parece y*). Així, la palatal [j] és descrita com a una consonant acusadament *suave* que transmet la seva especificitat a la vocal amb què està en

---

<sup>233</sup> Aquest fragment forma part de l'apartat *Acento*. Vegeu el capítol 2.3.4.

<sup>234</sup> Aquests exemples, així com els del full del full 18, formen part de les notes que Milà dedica al consonantisme mallorquí. En parlarem específicament al capítol 6.2.1.

contacte i que, com a conseqüència, esdevé una **e**. Amb tot, la modificació de la **a** àtona (en realitat una [ə]) no és plasmada sempre de la mateixa manera, ja que si bé en l'exemple *guenancia/genanci* veiem que el resultat és una **e**, en el cas de *peguian (peguen)*, tanmateix, és **ia**. En aquest sentit, doncs, és clar que Milà encerta l'origen de la modificació (les característiques de la consonant, transmises, per assimilació, a la vocal àtona contigua), però té algunes dificultats per plasmar el resultat de la palatalització, ja que vacil·la entre dues representacions (**e**, **ia**) de l'àtona afectada. Cal reconèixer, malgrat tot, que Milà, a pesar de les seves limitacions tècniques i descriptives, s'acosta molt a la descripció del fenomen, ja que circumscriu amb prou èxit tant l'especificitat de la consonant palatal (descrita, per oposició a l'oclusiva velar, en termes de *suavitat*) com l'efecte acústic que produeix en la vocal amb què està en contacte, una sensació a mig camí entre el tancament de l'obertura -cas de *guenancia*- i la segregació d'una glide -cas de *peguian*-<sup>235</sup>. Així mateix, si tenim en compte la descripció dels efectes de la [j] en vocals tòniques<sup>236</sup>, ens adonem que Milà fa un tractament força unitari de la palatalitat de l'oclusiva sonora mallorquina /g/, ja que hi utilitza les mateixes explicacions sobre els efectes de la consonant i les mateixes representacions de la vocal palatalitzada que acabem de veure per a les àtones.

Pel que fa als casos de vocal àtona palatalitzada per [c] -els més nombrosos-, hi detectem la mateixa diversitat en la representació de la vocal afectada (més alta que en els casos de [j], fins i tot). Hi detectem, tanmateix, una diferència a l'hora de definir les característiques de la consonant palatal, ja que Milà, contràriament a la definició de *suave* per a la sonora, ens la presenta com a *paladial* o *paladal*, amb la qual cosa sembla coincidir amb la definició moderna de [c]. Amb tot, haurem d'aclarir si Milà entenia el mateix que nosaltres quan parlava de *paladiales* o *paladales*.

<sup>235</sup> Vegeu, per exemple, les similituds entre la descripció de Milà i la utilitzada per Veny (1983:88) a fi d'explicar el fenomen al públic no especialitzat.

<sup>236</sup> Vegeu el capítol 2.3.1.2.

Però la diferència més destacables entre aquest grup d'exemples i els que acabem de comentar és el fet que Milà sembla dubtar entre considerar el fenomen dins el vocalisme o el consonantisme mallorquí. De fet, aquesta qüestió pot ser considerada com una conseqüència de la dispersió de tractament del fenomen de la palatalitat de [c] i, com a conseqüència, no implicaria necessàriament pensar que Milà no sabés en quin apartat de la fonètica mallorquina calia tractar aquests exemples de vocals àtones modificades. Així, Milà es decanta més vegades per considerar el fenomen que tractem dins el consonantisme (*q paladial, paladal mas fuerça, Roselló dice que la a no es modificada en ia sinó el [efecto?] de la q, creo simple modificación a efecto de la K*) que no dins el vocalisme (*Ob. dice a modificada, Yo creo e muy suave aunque Obr, como yo antes ha creído*), tot i que no podem oblidar la referència al *medio acento* d'alguns casos amb oclusiva palatal sorda. Si ens atenem a la manera com Milà va presentar els exemples d'àtones modificades per [j], podríem considerar que en les primeres notes el nostre autor intentaria definir la naturalesa de l'occlusiva palatal sorda i en les segones, els efectes que produirien en la vocal adjacent. Així la referència a la *e muy suave* o els exemples *matjaca quea muy suave, musique muy suave* enllaçarien perfectament amb la definició de la palatal sonora [j] i la seva influència damunt les vocals amb què està en contacte (*Genanci la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g*). Igualment, les notes aparentment contradictòries del full 17 (*Creo simple modificación a efecto de la K / Yo creo e muy suave aunque Obr como yo antes ha creído*) poden ser interpretades com dos comentaris juxtaposats en què primer se'ns diu l'origen del fenomen (*efecto de la K*) i, després, el resultat de la modificació (*e muy suave*). Amb tot, costa d'explicar perquè Milà no fou més explícit en les notes sobre els exemples de [c] si tenim en compte que hi dedicà molt més espai i comentaris que no als de [j].

Considerarem, doncs, que Milà, de manera anàloga als exemples d'àtones modificades per la palatal sonora, es decantava per considerar que la causa dels

canvis vocàlics era consonàntica<sup>237</sup> (de la *Q* o *K*, concretament), però també que li va ser molt difícil descriure les característiques de la consonant que les originava i, fins i tot, el resultat de la seva influència en les vocals àtones adjacents. Pel que fa a les vocals àtones palatalitzades, doncs, podem ressenyar fins a sis maneres diferents de representar-les: **ua** (*coloqua*), **a** (*gramatica, caminâ*), **a/ea** (*matjaca quea muy suave, barca barqea*), **e** (*musique muy suave, musique, aigue*), **é** (*musicué, frê-guè*) i **ea** (*Toqueador*). Deixant de banda la representació **ua**, la més minoritària i que fa referència a l'idiòlecte de la dona de Quadrado, és clar que la vocal àtona palatalitzada tendeix a ser plasmada majoritàriament a través de la lletra **e**, amb o sense accent, i més minoritàriament amb **ea** o **a**. Alguns casos, fins i tot, són representats repetidament amb l'àtona modificada en **e** (cas de *musique*). Si tenim present que tots els casos ressenyats eren considerats per Milà com a exemples de transformacions en **aa** àtones (en realitat casos de [ə]), podem arribar a la conclusió que els exemples que comentem havien de tenir alguna mena de conseqüència en la seva percepció de les similituds i les diferències entre el vocalisme àton del mallorquí i el de la resta de parlars orientals. Com hem dit en capítols anteriors<sup>238</sup>, diverses característiques de les vocals àtones mallorquines, entre les quals podem considerar el tipus de palatalitzacions vocàliques que comentem, eren interpretades per Milà com a exemples de transformacions que anaven en contra de la regla que ell mateix havia propugnat el 1861 per als dialectes orientals: el pas sistemàtic de tota **e** àtona a una simple **a** i la seva confluència, així, amb el correlat àton de la [a]. És clar, doncs, que per a les idees fonètiques de Milà estem davant de casos de **a** àtona mallorquina que no s'ha mantingut com a tal sinó que s'ha transformat en

<sup>237</sup> Amb tot, no sabem com caldria interpretar exactament la referència a l'existència d'un *medio acento algunas palabras*. Per una banda, podria ser considerada com un intent de descriure la palatalitat perfectament compatible amb l'origen consonàntic del fenomen o, potser, com un intent abandonat d'explicar-lo a través d'una suposada característica accentual del mallorquí (un *medio acento*) que, per tant, no estaria relacionada amb el consonantisme sinó més aviat amb el vocalisme.

<sup>238</sup> Vegeu els capítols 2.4.1.3. per als diferents tipus de **ee** àtones mallorquines, i 2.4.1.4. per als exemples de [e] àtona mallorquina sense neutralitzar.

una altra vocal: **e** en la major part de casos i **ea** en d'altres. En conseqüència, considerem que ja tenim prou dades per plantejar més seriosament la possibilitat que les peculiaritats assenyalades del vocalisme àton mallorquí fossin una de les principals causes que expliquessin o justificassin la decisió de separar el baleàric dels dialectes orientals del català, i fer-ne un grup autònom dins els parlars catalans, que Milà va prendre el 1875 en la introducció dels *Estudios de lengua catalana*. Ara, només ens restarà veure si Milà va localitzar en el vocalisme àton menorquí i eivissenc fenòmens paral·lels als que acabem de veure per al mallorquí que ens permetin acabar de perfilar la nostra hipòtesi.

És molt possible, fins i tot, que la concepció milaniana del vocalisme àton català sigui el motiu que ens expliqui la preferència per representar les **aa** àtones palatalitzades amb **e** i, en canvi, que la major part d'exemples de **aa** tòniques afectades pel mateix fenomen siguin grafiades com a **ea**. En aquest sentit, comencem a adonar-nos que Milà preferia considerar els canvis en les vocals tòniques com a exemples de vocals dobles o *mixtas* (cas de [a+] <sup>239</sup> i [ə] representades preferentment per Milà com a **ea/ia** i **oe**, respectivament), mentre que els canvis en les àtones eren considerats més aviat com un pas de **a** a **e** o viceversa, amb més o menys intensitat (recordem els casos de **ee** *casí a* o *casí e*).

Una altra qüestió que caldria comentar és la descripció milaniana de la naturalesa de la consonant palatal [ç], originadora dels canvis vocàlics que estudiem. A diferència de [j], descrita com a *suave* o molt *suave*, trobem en el cas de la palatal sorda dues referències clares a la naturalesa *paladial* (*exc. cuando la q se hace paladial*) o *paladal* (*paladal mas fuerza*) del so amb la qual cosa Milà sembla coincidir amb la definició moderna de la consonant mallorquina. Tot i així, l'anàlisi detallada del context on apareixen les notes i el fet que Milà no utilitzés aquests termes en la seva descripció del barceloní ens fan dubtar de la

---

<sup>239</sup> Representem així la /'a/ palatalitzada perquè no disposem de la possibilitat de posar el signe + en la part inferior del símbol vocàlic.

correspondència exacta entre *paladial*/*paladal* i **palatal**. Així, cal recordar que la referència a les *paladiales* té lloc en un context en què Milà intentava esbrinar les regles de les elisions per fonosintaxi en mallorquí i que el terme *paladal* s'aplica a l'exemple *caminá*, en el marc de les notes sobre les característiques de l'accentuació mallorquina, sense precisar exactament a quina de les seves consonants de es refereix. Així mateix, cal tenir present que en la classificació de les consonants del barceloní<sup>240</sup> Milà parla de **palatales anteriores** (**X=CH, TX, J, Y, CSS-CS**) i **palatales interiors** (**Q, G**) amb la qual cosa es fa evident que coneixia perfectament el terme **palatal** i que el preferia al de *paladial* o *paladal*. Però, al nostre entendre, allò que fa arribar definitivament a la conclusió que Milà no utilitzava el terme *palatal* en el sentit modern del terme és el fet que l'aplicava a les oclusives velars **Q** i **G** ([k] i [g]) del barceloní. Tot plegat, doncs, no permet mantenir la tesi que Milà hagués arribat a la conclusió que la /k/ mallorquina presentava una variant palatalitzada sinó més aviat que, com en el cas de [j], es trobava davant d'una consonant diferent de l'oclusiva de la resta del domini, les característiques de la qual no sabia com definir, i que provocava canvis en l'obertura de la vocal adjacent. Si en el cas de l'oclusiva velar sonora va usar el terme *suave* tant a la consonant com a la vocal afectada, creiem que en el cas de [c] no podia aplicar aquesta definició a una consonant que, pel fet de ser sorda, no podia ser descrita en termes de *suavitat*. Per això, i a diferència de [j], en els casos d'àtones modificades per la /k/ palatal, Milà reserva el terme per a les vocals i no per a la consonant que les origina. En conclusió, Milà sabia que estava davant d'una consonant no velar, diferent de les oclusives de la resta del domini i pròpia només del mallorquí, però, en no disposar d'eines descriptives adequades, preferí anotar les modificacions que causava en les vocals amb què estava en contacte en comptes d'aventurar-se a definir-ne els trets diferencials.

Com a conclusió general, podem dir, doncs, que Milà detecta canvis en les característiques de les vocals àtones que acompanyen les oclusives palatals /k/ i

---

<sup>240</sup> Vegeu Milà (1875:524-525).

/g/ i que, malgrat algunes vacil·lacions, detecta encertadament que la causa són les propietats especials de les oclusives mallorquines. Amb tot, no aconsegueix precisar la naturalesa de les consonants, sobretot en el cas de [c], encara que s'hi aproxima força en el cas de [j]. En aquest sentit, és justificable que Milà tingui problemes amb aquest tipus de consonants, ja que no té a disposició ni una ciència fonètica prou desenvolupada ni un mètode científic de representació dels sons humans que eviti les arbitrarietats de l'ortografia. Però tampoc cal oblidar que parteix d'una forta identificació entre lletra i so i que aquesta idea entorpeix la comprensió del fenomen que ens ocupa. És, una vegada més, una conseqüència de partir d'esquemes fonètics condicionats per l'alfabet. Pel que fa a les vocals àtones afectades per la palatalitat, hem vist que Milà les considera majoritàriament com a **ee** àtones. Si tenim en compte que aquestes vocals eren, segons els esquemes fonètics de Milà, originàriament **a** àtones, hem de posar de relleu, una vegada, més l'impacte que aquests casos poden haver tingut en Milà a l'hora de plantejar-se la classificació dialectal del 1875 en què el baleàric forma un grup a part dels orientals.

Així, doncs, el tractament de les vocals àtones palatalitzades no sembla diferir excessivament del que Milà havia fet per a les tòniques afectades pel mateix fenomen. L'única diferència remarcable, com hem dit, seria la preferència per considerar la vocal àtona palatal com a **ee**, mentre que, en el cas de les tòniques, Milà es decantaria per considerar-la una vocal mixta **ea**. Aquesta diferència, així mateix, ens ha permès adonar-nos que Milà preferia considerar el resultat de la palatalització consonàntica en les vocals tòniques com una mena de vocal *mixta* o doble, mentre que en el cas de les àtones, preferia descriure les modificacions com un tancament de l'obertura inicial de la vocal a **e**. Al nostre entendre, aquestes preferències no només ens han permès perfilar una mica més la concepció milaniana del vocalisme mallorquí sinó també una part de les seves idees generals sobre la fonètica del català.

#### 2.4.4 La [o] àtona del mallorquí: casos de manteniment i transformació recollits per Milà

Com ja és sabut, un dels trets típics del vocalisme àton mallorquí és l'absència de neutralització en [u] de les vocals tòniques [ɔ] i [o] quan passen a posició àtona. Aquest tret, a més, singularitza el mallorquí davant de la resta de parlars orientals, entre els quals se'l sol incloure tradicionalment, que no distingeixen les dues tòniques esmentades quan esdevenen àtones. Cal recordar que la neutralització assenyalada és, precisament, un dels fenòmens en què Milà es va basar per caracteritzar el català oriental davant del català occidental, varietat en què el vocalisme àton es manté molt més estable que en l'oriental i en què les neutralitzacions entre les vocals àtones no són tan accentuades<sup>241</sup>. La distinció entre les dues velars àtones és la conservació de l'antic vocalisme àton que es donava a tot el català oriental del continent durant l'Edat Mitjana. La neutralització de [ɔ] i [o] en [u] en posició àtona s'hauria generalitzat a l'est del Principat i Eivissa<sup>242</sup> durant els segles XV i XVI i s'hauria estès en segles posteriors a Menorca<sup>243</sup>. A Mallorca, aquest canvi ha arrelat solament a la localitat de Sóller<sup>244</sup>. Tanmateix la neutralització en [u] es dona a diverses localitats mallorquines<sup>245</sup> si en la síl·laba següent a la [o] àtona hi ha /i/ o /u/, sobretot tòniques<sup>246</sup>. Aquesta neutralització condicionada també té lloc en nord-occidental i, esporàdicament, en valencià<sup>247</sup> per la qual cosa aquest tipus de neutralització ha de ser antic i representar una fase evolutiva ja superada en altres parlars.

---

<sup>241</sup> Vegeu Milà (1861:489-490).

<sup>242</sup> Vegeu Veny (1999:54). Per a Menorca, vegeu el capítol 3.4.2.

<sup>243</sup> Vegeu el capítol 3.4.2.

<sup>244</sup> Vegeu Moll (1991:44) i Veny (1983:82).

<sup>245</sup> Vegeu el mapa d'aquest fenomen a Alegre (1991:137). Potser seria més adequat parlar d'inflexió per metafoia que no de neutralització en aquests parlars.

<sup>246</sup> Tot i que tradicionalment s'havia cregut que només ocasionaven el tancament de la [o] àtona si eren tòniques, Bibiloni (1983:115) ha demostrat que en mallorquí el canvi també es dona si la vocal de les síl·labes següents és una [i] o [u] àtones.

<sup>247</sup> Vegeu Veny (1983:130 i 160) pel que fa al nord-occidental i valencià, respectivament.

Milà parla del vocalisme àton velar mallorquí en quatre fulls diferents. En el full 6, pertanyent a l'apartat dedicat a les velars tòniques (**BAL 4**), Milà recull diversos exemples de [o] en posició àtona pretònica, amb la particularitat que la vocal és representada gràficament **ó**, tant si fa referència a les tòniques com a les àtones. En el full 9 (**BAL 6**), dedicat a recollir exclusivament exemples de [i] i [o], Milà presenta diversos exemples de [o] àtona en mallorquí en posició final de mot i sense accent, a diferència del full anterior. En el full 10, intitulat **O en U**, hi llegim casos de transformació de la [o] àtona, majoritàriament en [u]. Finalment, en el full 70, intitulat **BALEARICO CERO** i dedicat a presentar diferents característiques distintives del català insular, Milà hi recull un interessant comentari sobre la variació del fenomen que tractem dins el mallorquí. La informació que contenen els fulls esmentats, doncs, és la següent:

**(full 6)**

*Adóbar, convocar, cóbrar, cólgar, escóltar, ecçórtar (exhòrt),  
advocar, vólar, acomódar, plórar (plòr)/ abandóna y dó en barc.*

**(full 9)**

*O fñales duro, homo, bono, cuyo, pasco, llego (llegua).*

**(full 10)**

*Obr. sollerich Mont. Cort. N9. ....?: pusam Manacó ninguna  
Palma algu, cusí (pron. y coser), cuíta, cullí, durmí, ....?, Juan*

*No se vuelve u Que dif entre pòs y posam ?*

*cosí, sonaba, contá, cohita, clovia, volgueren, romandre, promta etc.*

*Toledo duros*

*O abierta (?) en Ciudad y Manaco. En los demas parece muda (u?) botifarra  
en los demas butifarra G.*

*Juan no Joan (acaso inf cast o cat)*

*O en e redó*

*O en ua cuantra*

*cerrada /?/*

*voòs-té*

**(full 70)**

*vòste Ciudad cam<sup>248</sup> vóste*

*còr, córet*

Pel que fa als exemples dels fulls 6, 9 i 70, una de les primeres conclusions que en podem extreure és el fet que Milà no només s'havia adonat de la distinció entre [o] i [u] àtones en mallorquí sinó que tenia clar que l'obertura de les oo àtones mallorquines era tancada (excepte en el cas de *vostè*). En aquest sentit, és exemplar la nota *còr, córet* del full 70 que evidencia el pas de vocal oberta a tancada en perdre la tonicitat. Igualment cal destacar, com ja havíem avançat en el capítol 2.3.3, la utilització de l'accent tancat en la representació dels exemples amb [o] àtona en el full 6 i 70<sup>249</sup>. Aquest ús, però, no té continuïtat en l'apartat que Milà dedica específicament a les oo àtones (**BAL 6**, full 9) on els mots que s'hi recullen tenen la vocal esmentada en posició final. Probablement, Milà va voler distingir a través de la representació gràfica la diferència de posició de les oo àtones (pretòniques al full 6 i posttòniques en posició final al full 9). Malgrat tot, és indubtable que Milà està fent un esforç per plasmar algunes diferències fòniques no contemplades per l'ortografia tradicional amb els elements gràfics que té al seu abast (en aquest cas, els accents). Així, podem considerar que l'ús dels accents tancats i oberts en vocals àtones pot ser considerat com un intent primitiu de representació fonètica científica absolutament original, ja que Milà no es basa en cap de les ortografies fonetitzants mallorquines que coneixia<sup>250</sup>. Pel que fa a les tècniques milanianes, també cal destacar la nota *abandóna y dó en*

---

<sup>248</sup> Aquesta paraula és de molt difícil lectura; també podria ser *camí* o *comí*.

<sup>249</sup> Fins i tot, en una nota aïllada del full 5, entre exemples de oo tòniques, trobem la paraula **dolor** grafiada *dóló*.

<sup>250</sup> Ens referim, naturalment, a les propostes gràfiques d'Amengual (1835) i Figuera (1840). Aquestes dues ortografies reserven els signes diacrítics per marcar les vocals tòniques. Només

*barc[eloní]* que llegim al final dels exemples del full 6. És evident que aquesta última nota és un exemple preparat per fer entendre als parlants barcelonins la naturalesa de la [o] àtona mallorquina. Aquest exemple és, al nostre entendre, un indicatiu que Milà pensava editar les notes que estudiem per a un públic eminentment barceloní, és a dir, usuari del català central. Altres característiques que corroborarien aquesta idea serien, en primer lloc, el fet que Milà no acostumi a recollir cap tret del mallorquí que sigui compartit amb el central (la qual cosa indica, al seu torn, la intenció de presentar el balear a partir de les discrepàncies i no de les coincidències amb el barceloní) i, en segon lloc, les similituds entre l'estructuració de les notes que estudiem i les de *Estudios de lengua catalana* (1875), així com la gran quantitat d'exemples compartits.

Pel que fa a la nota sobre l'obertura especial de l'àtona de **vostè** que llegim al full 70 (*vòste Ciudad cam vòste*), cal destacar la variació geogràfica que Milà intenta plasmar a través de l'exemple, ja que la realització oberta [vɔstə] o tancada [vostə] indicaria, respectivament, la procedència ciutadana o forana del parlant (*cam* és, segurament, una abreviatura de *campo*). La nota *vòds-té* del full 10 no presenta cap especificació però, com veiem, conté la mateixa representació de la vocal àtona del mot que trobem al full 70 (tot i que més simplificada): *vòste Ciudad cam[po] vòste*. Hem de recordar que aquest darrer full (intitulat **BALEARICO CERO**) és un intent per part de Milà de recollir els trets més emblemàtics del català insular que, en alguna ocasió, són comparats amb característiques del català central. La informació que aporta Milà en aquesta darrera nota és bàsicament la mateixa que havia presentat als fulls on comenta la descripció del vocalisme mallorquí segons Amengual<sup>251</sup>, en el sentit que el parlar de Palma es caracteritza davant del parlar de la part forana per obrir, excepcionalment, el grau d'obertura de l'àtona a **v[ɔ]stè**. Bibiloni (1983:114) ens confirma que actualment en el mallorquí "castís" de barris palmesans, com el de Santa Catalina, la primera vocal de **vostè** i **dobler** és articulada amb [ɔ], fet que

---

n'hem trobat un cas en vocals àtones a Figuera (1840) i sempre en el mateix mot: *màllorquí*.

no es dóna, però, a la resta del parlar de l'illa, fins i tot, de la mateixa capital. Així doncs, Milà detecta encertadament una peculiaritat del parlar de Palma que, amb tota seguretat, devia estar estesa al segle passat a tota o bona part de la població de la capital mallorquina i no només, com en l'actualitat, al parlar "castís", ja que en el cas contrari no s'entendria la clara oposició ciutat/camp que llegim al llarg de les notes on comenta aquest fenomen.

Els casos presentats en els fulls 10, sobretot, i 70, en menor quantitat, són els més interessants pel que fa a la casuística del vocalisme àton velar mallorquí, ja que mostren la voluntat de Milà de recollir els casos en què la distinció entre [o] i [u] àtones no es manté en mallorquí. La majoria dels casos que llegim en aquest apartat presenten la [o] àtona transformada en [u], tal com succeeix a la resta del català oriental, tot i que una minoria dels exemples la velar àtona és presentada a través d'una modificació diferent, concretament en una [e] o en [wa]. Malauradament la mala lletra i el difícil estat de conservació del full 10, on es localitzen la majoria dels exemples, dificulta la comprensió total de les notes de Milà i, per tant, el contingut de la informació que s'hi plasma. Amb tot, és clar que en aquests fulls Milà es proposava recollir exemples significatius d'excepcions a la manca de neutralització de les oo àtones en mallorquí amb la probable finalitat d'esbossar una regla que expliqués el tancament en [u] de determinades casos de oo àtones mallorquines. Així mateix, també és evident que Milà sabia que la neutralització de la [o] àtona en mallorquí estava condicionada per la procedència geogràfica dels parlants, ja que hi llegim diverses notes destinades a precisar tant les localitats on es detecten casos de tancament de la velar àtona en [u] com aquelles on el fenomen esmentat és absent. Aquest últim aspecte és, al nostre entendre, el més interessant dels fulls que estem comentant.

Així, veiem que en la primera nota del full 10 -*Obr. sollerich [...] pusam Manaco ninguna*-Milà contraposa dues localitats mallorquines: Sóller, on tota [o] àtona

---

<sup>251</sup> Vegeu el capítol 2.2.2.

esdevé [u], i Manacor, una població on, en canvi, les **oo** i **uu** àtones es mantenen sempre intactes. Les dades més sorprenents, però, són les que fan referència a Palma, ja que Milà aporta informació aparentment contradictòria sobre la realització del fenomen que comentem en aquesta localitat. D'entrada, Milà atribueix al parlar de la capital formes amb l'àtona neutralitzada en [u] (*algu*<sup>252</sup>, *cusí*, *cullí*, *cuíta*, *durmí* i *Juan*<sup>253</sup>), la majoria de les quals reuneixen les condicions per tal que es doni la neutralització en [u], ja que presenten una [i] tònica en la síl·laba següent. Milà, doncs, sembla detectar en la capital insular un fenomen fonètic idèntic al que avui podem trobar en el parlar de localitats mallorquines com Lluçmajor, Artà o Binissalem, en què la neutralització de les [o] en [u] és sistemàtica en el context esmentat. El problema, però, és que Palma és una de les localitats mallorquines on actualment cap [o] àtona es tanca en [u]<sup>254</sup>, tal com Milà sembla corroborar en la nota que segueix els exemples *cosí*, *sonaba*, *contá*, *cohita*, *clovia*, *volgueren*, *romandre*, *promta* i *Toledo*, *duros* : *O abierta (?) en Ciudad y Manaco. En los demas parece muda (u?)*. Aquestes últimes notes, per tant, semblen negar la possibilitat que a Palma, a mitjan segle XIX, algunes **oo** àtones seguides de [i] i [u] tòniques esdevinguessin [u], tal com és habitual avui en els parlars dels pobles més petits i rurals de l'illa. La nota *botifarra en los demas butifarra*, que sembla referir-se a la diferència entre Ciutat i Manacor davant de la resta de l'illa, corroboraria la darrera interpretació, concident amb l'actual repartició geogràfica del fenomen que comentem a Mallorca. Aparentment, doncs, ens hem de decantar per considerar que Milà havia localitzat a la segona meitat del XIX la mateixa situació que caracteritza avui el mallorquí pel que fa al fenomen de la neutralització de les velars àtones:

<sup>252</sup> Hem de reconèixer la nostra estranyesa davant d'aquesta forma fonètica car una pronúncia d'aquest tipus a Mallorca només pot localitzar-se a la localitat de Sóller.

<sup>253</sup> Aquest exemple, presentat primer com a propi del palmèsà, és descrit després en una altra nota com a general a l'illa (*Juan no Joan acaso inf cast o cat*). Les consonants palatals com [ʒ] acostumen a tancar la [o] àtona en [u], tal com succeeix a Mallorca amb l'exemple *Josep* ([ʒu'zɛp]/[ʒu'zəp]). Milà, però, creia que el tancament de la velar podia ser causat per influència del castellà o del català del Principat (*acaso inf cast o cat*).

l'oposició, a grans trets, entre les localitats més grans, com Palma, Alcúdia i Manacor, que mantenen sempre la distinció vocàlica entre les dues àtones, i les poblacions més rurals i petites, que practiquen la neutralització esmentada quan la síl·laba següent conté una altra vocal velar. A pesar de la manca proves directes, però, creiem que no es pot descartar totalment que entre algunes capes socials de Palma, preferentment de classe baixa, es pogués donar una situació com la que Milà sembla apuntar a la primera nota en el sentit que el palmèsà popular del segle XIX tingués més paral·lelismes amb el parlar dels pobles petits de la part forana de Mallorca dels que presenta avui.

Un fet que denotaria que localitats com Palma, Manacor o Alcúdia podrien haver reaccionat recentment contra el tancament de les **oo** àtones en [u] és l'existència en aquestes poblacions d'ultracorreccions com **bollir** o **estodiar** que afecten [u] etimològiques. Cal recordar que aquest fenomen sempre es produeix com a reacció a un canvi que, per diferents raons, esdevé mal considerat. Aquestes hipercorreccions, doncs, semblen provar que la tendència al tancament de la [o] àtona devia ser molt més estesa antigament en mallorquí que en els nostres dies, però en ser mal considerada per les classes benestants urbanes, la neutralització condicionada que comentem s'hauria conservat més bé en els pobles allunyats dels centres urbans de l'illa. Tanmateix, hem de deixar oberta aquesta qüestió, ja que som conscients que una sola dada -controvertida, a més- no és suficient per assegurar que el parlar de Palma hagi sofert un canvi lingüístic regressiu<sup>255</sup> pel que fa al tret que ens ocupa. De tota manera, com en d'altres casos que ja hem anat assenyalant, convindria que aquests tipus de dades proporcionades per Milà -encara que algunes, com la comentada, siguin tot just apuntades- no fossin oblidades pels estudiosos de la variació lingüística en català, ja que Milà, tot i els seus errors, intentava sempre de precisar el grup humà que

---

<sup>254</sup> Vegeu Veny (1983:82).

<sup>255</sup> Segons la terminologia de Montoya (1995:167), un canvi d'anada i tornada.

realitzava un fenomen lingüístic quan no era general entre la població d'un lloc en concret<sup>256</sup>.

Un altre fet que caldria destacar és la referència a les **oo** obertes de Ciutat i Manacor, contraposades a la de les altres localitats mallorquines - *O abierta (?) en Ciudad y Manaco. En los demas parece muda (u?) botifarra en los demas butifarra G -*, una informació aportada segurament per Guasp (així ho indicaria la *G.* del final de la nota) i sobre la qual Milà no sembla estar gaire convençut si fem cas dels dos interrogants que hi llegim. Tot i que no hi ha més casos de [ɔ] àtones en mallorquí com els que hem assenyalat en comentar l'exemple *vòste/vóste*, Recasens (1991:136), remarca que el grau d'obertura de la [o], tant tònica com àtona, és més gran en mallorquí que en català central, la qual cosa fa que ocupi una posició més mitjana i, per tant, més acostada al timbre de la [ɔ]. No seria estrany, doncs, que els col·laboradors mallorquins de Milà, en no ser capaços de precisar exactament la realització de la vocal àtona, interpretessin que les **oo** àtones de localitats com Palma o Manacor es diferenciaven de les de la resta de l'illa pel fet de ser obertes. L'única dada que restaria per aclarir és la referència a les **oo mudes**, que Milà interpreta com una possible manera d'esmentar les [u] àtones, però que podria voler significar altres conceptes que no estem en condicions de precisar. En resum, doncs, i malgrat les dificultats d'interpretació del full que comentem, Milà dibuixa a grans trets la variació geogràfica que afecta el mallorquí pel que fa al tractament de les velars àtones i, fins i tot, sembla apuntar una situació no coincident amb l'actual pel que fa a Palma. Amb tot, cal ser prudents tot esperant que estudis més exhaustius sobre la diacronia recent del mallorquí puguin confirmar o refutar definitivament la possibilitat que hem apuntat.

Comentarem, en últim lloc, els dos casos que Milà interpreta, erròniament, com a canvis de [o] en [wa] i [e] en mallorquí, respectivament. La paraula que exemplifica la suposada evolució de [o] àtona a [e] és **redó** (*o en e redó*). En aquest

---

<sup>256</sup> Vegeu, per exemple, la nota que introdueix la descripció del barceloní a Milà (1875:511).

exemple Milà interpreta que la forma més acostada a l'etimologia (**rodó** és una forma moderna<sup>257</sup>) és el resultat d'una modificació de la primera vocal. La forma **Redó** ressenyada per Milà és, doncs, un arcaisme que es manté no solament en balearic sinó també en valencià i tortosí. És evident, doncs, que Milà partia de la idea que **rodó** era la forma primigènia i que les altres variants havien de ser evolucions particulars dels dialectes no centrals. Un coneixement més profund de l'evolució interna del català hauria fet adonar Milà que la forma que ell creia més etimològica era precisament la que havia patit un canvi per assimilació de vocals a partir de la més original. Pel que fa al mot **cuatra** (*o en ua cuatra*), Milà ens exemplifica un canvi que s'ha produït habitualment en un sentit contrari: la monoftongació de [wa] en [o]<sup>258</sup>. Amb tot, la tendència culta que frenava aquest últim fenomen, de la qual en tenim ja mostres en textos medievals<sup>259</sup>, va donar com a resultat forma hipercorrectes com **quantra**, sobretot en parlars com el mallorquí o d'altres parlars catalans en què la tendència a monoftongar [wa] o [wə] és molt arrelada. Milà no precisa quina valoració tenia la monoftongació esmentada entre la població mallorquina ni si aquest era general o limitat a certs mots i/o capes socials. Així, és evident que estem davant d'un arcaisme conservat a Mallorca encara al segle XIX (avui ja no s'hi manté), però cal destacar la persistència de **quantra** en un context lingüístic tan desfavorable al manteniment del tipus de diftong que conté com és el mallorquí. Per aquest motiu, podem sospitar que aquest cas d'ultracorrecció conservat fins ben entrat el XIX és la mostra d'una certa resistència envers la monoftongació de **UA** a l'illa; com a mínim entre els informadors de Milà, és a dir, persones com Guasp

---

<sup>257</sup> **Redó**, forma estesa a tot el català medieval, ve del llatí parlat RETUNDO (clàssic ROTUNDO); **rodó** és un resultat posterior que s'explica per un procés de metafoia o assimilació a distància. Vegeu Badia (1981:165).

<sup>258</sup> Aquesta tendència és compartida amb el central, rossellonès i menorquí. És significativa, pel que fa a aquest canvi, la distinció entre el barceloní i el parlar del *campo* (la resta del català central) apareguda a Milà (1875:520) basada en el fet que en aquest darrer parlar les monoftongacions de **UA** són habituals.

<sup>259</sup> **Cuantra** és un mot habitual en la documentació medieval i encara pot sentir-se en algunes contrades com Eivissa (Veny 1999:52). Sobre l'origen d'aquesta forma, vegeu, per exemple, Arnau (1968).

o Obrador que pertanyien a les classes cultivades mallorquines de la segona meitat del XIX. Tot i així, cal ser prudents i estar a l'espera de més informació.

Per acabar, informem que Milà havia preparat al full 10 un apartat que estava destinat a les **uu** àtones i que havia intitulat *Atonas U*. Tanmateix, no hi ha cap nota ni comentari en aquest apartat.

## 2.5. Alguns exemples de canvis en diftongs mallorquins detectats per Milà

Milà dedica un apartat específic als diftongs mallorquins (**BAL 7**) en el full 11. Els casos que ens presenta, però, són dos exemples de monoftongació:

*UE en E questió (lego etc.)*<sup>260</sup>

*UA en O colca por cualquea*

Pel que fa al primer cas (**questió** i **lego** per **qüestió** i **luego**), és simptomàtic que els dos mots que exemplifiquen el canvi **ue** > **e** siguin els mateixos que Milà ja havia utilitzat en la seva descripció del barceloní<sup>261</sup> per il·lustrar les diferències entre la pronunciació popular del català central, que solia monoftongar [**wɛ**], [**wɛ**] i [**wə**], i la pròpia de les classes benestants, que l'evitava<sup>262</sup>. Pel que fa a la descripció del mallorquí hem d'entendre, per la manca d'especificacions, que Milà considera la monoftongació de **UE** en mallorquí com un fenomen generalitzat.

La segona modificació (*UA en O*), relacionable amb el canvi invers que hem comentat en el capítol anterior<sup>263</sup>, és la mostra de la freqüentíssima tendència que existeix en mallorquí i d'altres parlars orientals<sup>264</sup> envers la monoftongació de [**wa**] i [**wə**] en [ɔ] i [o]/[u], respectivament. Tot i que l'exemple mallorquí que llegim en les notes (**qualque**) no podia ser emprat als *Estudios de lengua catalana* en ser inhabitual en barceloní, Milà ja coneixia el canvi que afecta el

---

<sup>260</sup> Al full 17, Milà torna a tractar aquest exemple: *questió no qüestió*.

<sup>261</sup> *Estudios de lengua catalana* (1875).

<sup>262</sup> UE. **ue: conseqüència, qüestió** (el pueblo **questió**). **ué: luégo** (tomado del castellano: el pueblo del campo dice **lego**). Milà (1875:519).

<sup>263</sup> Vegeu els comentaris sobre el mot **cuontra** del capítol anterior.

<sup>264</sup> Rossellonès i menorquí, de manera generalitzada, i català central i eivissenc, parcialment. Pel que fa al menorquí, seguint les dades de Febrer i Cardona (1804 i 1821) estudiades per Ginebra (1996:101-102), semblen indicar que la monoftongació **ua** > **o** era evitada en l'elocució formal dels menorquins cultes de principis del XIX. En canvi, Febrer presenta tot una sèrie d'exemples del mallorquí en què el diftong és simplificat sistemàticament.

diftong esmentat perquè era usual en el català central no urbà. Així ho plasma la següent citació:

*No hallamos en Barcelona ejemplos del diptongo **uá** o **ua** convertido en **ó** tan común en el campo: **còrto** por **quárto**, **cortèra** (pron. **curtèra**) por **quartèra**; sin embargo **curáanta**, que así pronunciamos **quaráanta**, ha de provenir de **coráanta**. Milà (1875:520, nota 2).*

Milà ja havia presentat alguns casos de monoftongació de **UA** en el full 4, que havia dedicat a les **ee** tòniques (*lléngo* i *llégo*), i al full 9, entre els exemples de **oo** àtones (*pasco* i *llego*). Tanmateix, no feia cap comentari sobre el canvi que tractem perquè els mots citats eren considerats com a simples exemples de **ee** tòniques i **oo** àtones, respectivament. Això podria ser explicat pel fet que els quatre exemples esmentats són casos en què el diftong **UA** afectat per la monoftongació se situa en posició àtona mentre que els exemples del full 11, que comentem ara, estan en síl·laba tònica.

Així doncs, contràriament al tractament dels diftongs que Milà havia fet en la seva descripció del barceloní (en fa la llista sencera amb abundants exemples i comentaris sobre la seva pronunciació<sup>265</sup>), Milà només s'interessava per trobar casos de monoftongació en l'apartat que dedica als diftongs en mallorquí. Aquest tractament tan pobre dels diftongs mallorquins ens fa pensar, un cop més, que la descripció barcelonina era el model bàsic que Milà pensava utilitzar en una futura publicació dels papers que estudiem i que realment només estava interessat en allò que no coincidís amb el català central. Per això, en casos com els diftongs, on no hi ha excessives diferències entre els dos parlars, Milà es limita a constatar-les amb un parell d'exemples significatius. Tanmateix, és clar que Milà no devia tenir informació suficient sobre el mallorquí perquè, per exemple, no ens diu res sobre els diftongs ['ij] i ['uw]<sup>266</sup>, que són molt més

---

<sup>265</sup> Vegeu Milà (1875:519).

<sup>266</sup> Milà opinava als *Estudios de lengua catalana* que mots com **cru**, **nu** i **du** eren en realitat **cruu**, **nuu** i **duu** en barceloní. Excepte en el darrer cas, aquesta pronunciació no és localitzable en el parlar actual de Barcelona. Tanmateix, no podem descartar que ho fos en l'època de Milà.

habituals en mallorquí que en central (el primer, fins i tot, pràcticament inexistent)<sup>267</sup>, i pel fet d'aprofitar casos que ja havia utilitzat per a la descripció del barceloní. En definitiva, estem davant d'un apartat poc desenvolupat pel fet que la intenció de Milà era simplement constatar les modificacions més habituals que afecten els diftongs en mallorquí.

---

<sup>267</sup> Vegeu Veny (1983:86).

## 2.6 El vocalisme d'alguns parlars locals de Mallorca: el cas del solleric

Milà dedica el full 35, que intitula **BAL 21 Localidades varias**, a presentar trets lingüístics específics de localitats mallorquines que no són compartits per la resta de l'illa. En aquest sentit, Veny (1983:99) ja assenyala que *dins àrees dialectals àmplies, com Mallorca, sobresurten adesiara "parlars campanar", o parlars força diferenciats respecte als altres de la mateixa contrada* entre els quals cita com a més destacables els de Sóller, Pollença, Sineu, Son Servera i Felanitx. La major part de trets que donen personalitat a aquests **parlars campanar** són innovacions fonètiques, més específicament vocàliques<sup>268</sup>.

Milà parla en el full 35 sobretot del solleric, al qual dedica sis notes. Els altres parlars locals que esmenta, i dels quals només destaca una sola característica, són el pollencí, el valldemossí, el llucmajorer i *cierta població* que, segons Amengual, pronuncia la [h]. No és, de tota manera, la primera vegada que Milà diferencia parlars de diferents localitats mallorquines en els fulls que estudiem: recordem que en el full 10, dedicat a casos de transformació de [o] àtona en mallorquí, ja se citaven les localitats de Sóller, com a lloc on l'esmentada vocal es tancava en [u], i Manacor, com a exemple de població en què la [o] àtona es mantenia sempre sense canvis<sup>269</sup>. A més, Milà distingeix en diverses ocasions el mallorquí del *campo*<sup>270</sup> i el dels nuclis més poblats -bàsicament la capital-, pel que fa a diferents trets lingüístics que hem anat comentant en diferents capítols<sup>271</sup>.

Com ja hem dit, el parlar de Sóller és el més estudiat per Milà. Així mateix, cal tenir present que totes les referències sobre vocalisme i entonació que llegim al

---

<sup>268</sup> Vegeu, pel que fa a les característiques concretes de cada un d'aquests parlars locals, Veny (1983:100) i Moll (1955:29-32) i (1960:21-23).

<sup>269</sup> Vegeu el capítol 2.4.4.

<sup>270</sup> Cal recordar, també, que la distinció entre el parlar de la ciutat gran i el *campo* ja és present en la descripció milaniana del barceloní: *Estudios de lengua catalana* (1875). Vegeu, per exemple, els comentaris sobre el diftong **UA** que hem tractat en el capítol anterior.

full 35 se centren únicament en aquest parlar per la qual cosa només parlarem en aquest capítol dels trets fonèticotonals d'aquesta localitat de la Serra de Tramuntana que Milà inclogué en l'apartat dedicat a les **Localidades varias**.

De les sis notes indicades per al solleric<sup>272</sup>, dues fan referència a entonació i dues més a vocalisme. Són aquestes:

-*Jo son de so-lla muy nasal*

-*Todo en se se moxe (Mall. moxa)*

-*Tonet e*<sup>273</sup> *cerrada Mall. abierta*

-*Dice el hombre de T. que hay diferencias de pronunciacion que en Soller entre dientes*

Tractarem, en primer lloc, la primera i última notes ja que fan referència a característiques de l'entonació del solleric. La primera nota, que vol reflectir l'existència d'una marcada pronunciació nasal en solleric (*jo son de so-lla muy nasal*), no permet deduir si l'esmentada tonalitat es troba sols en la frase que en fa d'exemple o és general a tot el parlar de la població. En tot cas és un tret relacionable amb un dels fets que més ha distingit els sollerics durant el segle passat i començaments de l'actual: les intenses relacions de la població amb el sud de França i les seves conseqüències en la població que afecten, fins i tot, el parlar local<sup>274</sup>. Aquestes relacions, basades en el comerç de la taronja, van comportar que molts habitants de la localitat aprenguessin francès. Molts sollerics, fins i tot, s'instal·laren a França, primer com a emigrants estacionals i més tard com a permanents. Aquestes intenses relacions humanes han ocasionat que el parlar de Sóller hagi pres alguns trets de la llengua francesa com, per

---

<sup>271</sup> Vegeu, per exemple, el capítol 2.4.4.

<sup>272</sup> Les altres dues notes fan referència a trets morfològics, específicament a la conjugació verbal (*sireu*) i a l'ús dels articles en solleric (*poco sa mucho le (la)*). Aquesta última nota ens aporta una sorprenent dada -el predomini de l'article femení derivat d'ILLA sobre el provinent d'IPSA en el solleric del segle passat- que caldria investigar.

<sup>273</sup> Hem transcrit *e cerrada* perquè creiem que és la interpretació més adequada. Tanmateix, no podem descartar que la nota digui realment *o cerrada*, ja que és de molt difícil lectura.

<sup>274</sup> Cal tenir present que fins 1912, any en què es va inaugurar el ferrocarril Sóller-Palma, la vila estava pràcticament aïllada per terra de la resta de l'illa i que, en canvi, la majoria de relacions es feien a través de la navegació de cabotatge amb diferents ports de la Mediterrània occidental. Vegeu **Gran enciclopèdia catalana** (1979, volum 13, pàg. 746).

exemple, la pronunciació uvular de [ʀ] i [r] i un cert cabal lèxic de gal·licismes. Tot i que no és fàcil de precisar, també existeix en solleric una tonalitat nasal més acusada del que és habitual en la resta del mallorquí. Així doncs, l'interès d'aquesta nota és sobretot de tipus cronològic perquè permet saber que la influència de determinats trets del francès damunt del solleric poden ser datats ja en la segona meitat del XIX, l'època en què es van redactar aquests papers manuscrits<sup>275</sup> i el comerç amb França estava en ple auge, i, així mateix, que aquests tipus de gal·licismes ja havien esdevingut emblemàtics del parlar local davant de la resta d'habitants de l'illa.

L'última nota (*Dice el hombre de T. que hay diferencias de pronunciacion que en Soller entre dientes*), de la qual no podem precisar qui és la font<sup>276</sup>, és força indicativa de la percepció que la resta de mallorquins tenien sobre el parlar de Sóller al segle passat (*hay diferencias de pronunciacion*), però malauradament no deixa de ser una impressió subjectiva i sense valor científic dir que algú parla *entre dientes*. Tot amb tot, la nota és una mostra ben significativa de la valoració pejorativa del solleric davant de la resta d'habitants de la de Mallorca, indestriable de les tradicionals rivalitats entre poblacions veïnes.

Pel que fa a les dues notes que esmenten trets propis del vocalisme solleric, la segona (*todo en se, se moxe*) és un comentari evident sobre la realització de la vocal neutra àtona final en aquesta localitat. A través dels esquemes fonètics de Milà, estem en condicions de poder deduir que la nota citada és en realitat una precisió sobre l'obertura més tancada de la vocal àtona esmentada. Recordem que el nostre autor no creia en l'existència d'un so diferent de la **a** i de la **e** en posició àtona i que, per tant, tota modificació en la pronunciació de [ə] que tendeixi al tancament de la vocal àtona és interpretat com un canvi de **a** en **e**<sup>277</sup>. Montoya (1995:173-176), fent-se ressò de les dades aportades per diversos

---

<sup>275</sup> Com ja hem anat precisarem avançant en diferents capítols, aquests materials manuscrits de Milà devien redactar-se entre 1870 i 1876.

<sup>276</sup> Un altre *hombre de T.* apareix en els fulls dedicats al menorquí. Allí, Milà ens indica que és tracta d'un *hombre de la tierra*. Vegeu els capítols 3.1. i 3.3.2.

<sup>277</sup> Vegeu els capítols 2.4.1.2 i 2.4.3.

dialectòlegs de principis del nostre segle<sup>278</sup>, constata que la vocal neutra en posició final absoluta presentava a començaments del nostre segle diferents realitzacions particulars en diferents llocs de les Illes Balears. Pel que fa a Mallorca, Montoya assenyala que l'atona final [ə] podia presentar un doble resultat segons la localitat: una tendència a esdevenir vocal mitjana anterior ([e]), en llocs com Alcúdia i Santa Margalida, o cap a l'arrodoniment de la neutra en [ö] entre la ruralia d'algunes poblacions de la Serra de Tramuntana<sup>279</sup>, entre les quals cita precisament Sóller. Montoya constata, així mateix, que aquesta darrera tendència perviu encara en els llocs esmentats, tot i que no ha aconseguit difondre's a la resta de l'illa i està en retrocés entre el jovent. Creiem, doncs, que Milà (o els seus col·laboradors) havien detectat l'arrodoniment de la neutra que acabem de presentar, però que, tanmateix, les seves concepcions en matèria de descripció fonètica van ocasionar que el fenomen esmentat fos interpretat com un canvi de *a* àtona en *e*. La nota de Milà, doncs, constitueix una interessant dada de variació geogràfica que permet datar la tendència a l'arrodoniment de les neutres àtones finals durant la segona meitat del XIX; al mateix temps, la nota esmentada és una altra mostra de les limitacions dels esquemes fonètics sobre el vocalisme en què es basava Milà i la lingüística de la seva època.

La tercera nota (*Tonet e cerrada Mall. abierta*) ens planteja un problema. D'entrada, la indicació sobre l'existència d'una [e] tònica en el mot *Tonet* en solleric és força discutible, però sobretot la nota sobre l'existència d'una [ɛ] en el mot indicat en la resta del mallorquí. És clar que, excepte en algunes localitats de l'interior de Mallorca<sup>280</sup>, la resta de l'illa es caracteritza per la pronunciació de la vocal neutra tònica en tota una sèrie de contextos, entre els quals hi ha precisament el sufix **-et**. Cal dir, també, que cap estudi del solleric ha trobat diferències entre el vocalisme tònic de la localitat i el que és predominant a la resta del mallorquí, ja que les principals discrepàncies que separen el solleric del

---

<sup>278</sup> Alcover, Barnils, Griera i Moll.

<sup>279</sup> Vegeu un mapa del fenomen a Montoya (1995:210).

<sup>280</sup> Alaró, Lloseta i Binissalem actualment. En el segle passat, però, el canvi de [ə] a [ɛ] afectava

mallorquí general afecten el vocalisme àton (tancament de tota [o] àtona en [u]), el consonantisme (pèrdua de tota [j] intervocàlica i absència de [ç] i [j] palatals), a més d'alguns mots específics solament de la població. En aquest sentit, seria interessant saber a través de quin canal d'informació Milà tingué coneixement de les esmentades diferències entre la e tònica de *Tonet* a Sóller i la de la resta de l'illa. Si l'*hombre de T.* que apareix a la nota sobre les *diferencias de pronunciacion* hagués estat l'informador de Milà, podríem creure, potser, que les impressions subjectives d'aquest personatge (tal com hem vist en l'última nota) haurien estat la causa que Milà hagués arribat a conclusions errònies. Amb tot, no deixem de moure'ns en el terreny de les hipòtesis sense proves concloents. Tanmateix, la nota tindria un cert sentit si en comptes de llegir *e cerrada* interpretéssim *o cerrada*, amb la qual cosa Milà es referiria a les característiques de la primera vocal de *Tonet*. Tot i que és evident que a Sóller l'àtona del mot que comentem no és una [o] tancada, sinó una [u], i que la pronunciació de la resta del mallorquí és amb una o tancada i no pas una oberta, no podem deixar de pensar en la nota que hem comentat en el capítol anterior *O abierta (?) en Ciudad y Manaco. En las demas parece muda (u?)*. Com hem dit, el fet que la velar mitjana àtona del mallorquí tingui un grau d'obertura més gran que en català central havia fet interpretar als col·laboradors de Milà que en posició àtona les [o] del parlar de l'illa eren realment [ɔ]. Si apliquem aquesta idea a la nota que ens ocupa, podríem entendre que Milà està comentant un suposat menor grau d'obertura de les [o] àtones en solleric, tot contraposant-les a les de la resta del mallorquí, més obertes. Fins i tot, l'adjectiu *cerradas*, si prové de col·laboradors de Milà, podria ser paral·lel o equivalent al de *mudas* i, per tant, fer referència a la pronunciació real de les oo àtones en solleric: [u].

Sigui com sigui, Milà ens ha proporcionat una vegada més valuoses dades sobre la diacronia del mallorquí, en aquest cas sobre un dels parlars *campanars* més característics de l'illa, el solleric, malgrat que la mala lletra i estat de

conservació de les notes que estudiem no ens permeti interpretar-les sempre adequadament i hàgim de recórrer a hipòtesis que, com a mínim, ens han de servir per esperonar els estudiosos a continuar les recerques sobre la realitat del català insular al segle XIX..

## **3 EL VOCALISME DEL MENORQUÍ DE MAÓ SEGONS LES NOTES DE MILÀ**

### **3.1 Introducció**

El primer fet que destaca en el conjunt dels papers dedicats a la fonètica del baleàric és l'enorme desproporció existent entre els fulls que s'ocupen de la fonètica del mallorquí (20) i els que es dediquen a la del menorquí i eivissenc (4 i 3 fulls, respectivament). Aquest fet implica que Milà fa un tractament diferenciat del material recollit de cada un dels parlars. Així, els fulls sobre el mallorquí estan ordenats majoritàriament per apartats dedicats específicament al vocalisme, consonantisme, categories morfològiques i lèxic, amb abundants notes i comentaris. En canvi, els fulls dedicats al menorquí (més exactament, el maonès)

i eivissenc són en la seva majoria llistes de mots que mostren diferents fets fonètics peculiars de cada illa, poc o gens ordenades, en què la separació entre les notes dedicades a la fonètica i a la morfologia no sempre és present. Els comentaris i precisions, a més, són molt escadussers<sup>281</sup>. Així, doncs, la presentació i estudi de les notes de Milà sobre la fonètica del menorquí de Maó, que iniciarem seguidament, serà en conseqüència menys detallada i més general pels motius comentats suara i per la menor quantitat de dades.

### 3.2 Les comparacions entre el vocalisme del maonès i el d'altres parlars

Un dels aspectes més destacables dels fulls que Milà dedica al parlar de Menorca són les freqüents comparacions entre els trets del mallorquí i menorquí, d'una banda, i, per altra banda, tot i que no tan nombroses, entre maonès i ciutadellenc, en primer lloc, i maonès i català central, en segon lloc.

Cal dir, d'entrada, que Milà no parla mai de "menorquí" sinó de *mabonés*<sup>282</sup>. Aquesta perspectiva és paral·lela al mètode de presentació dialectal que Milà ja havia utilitzat amb anterioritat, concretament quan va fer del barceloní el paradigma bàsic del català central<sup>283</sup>. Tanmateix, i com hem vist en els capítols anteriors, aquest sistema no ha estat usat en el cas del mallorquí. Aquest darrer

---

<sup>281</sup> Les notes sobre l'eivissenc són encara més esquemàtiques i presenten més barreja entre fenòmens fonètics i morfològics que les dedicades al menorquí de Maó. Així mateix, pràcticament no hi ha comentaris.

<sup>282</sup> Tots els fulls van encapçalats pel títol *Mahón* seguit d'un número.

<sup>283</sup> Vegeu *Estudios de lengua catalana* (1875).

fet i la distinció entre maonès i ciutadellenc que ja hem esmentat ens fa plantejar la següent pregunta: considerava Milà que el parlar de Menorca no era unitari i sí, en canvi, el de Mallorca? Hem vist que Milà, malgrat detectar i destacar alguns parlars locals mallorquins, mai va considerar que el parlar de Palma fos l'exemple bàsic del dialecte insular. Sens dubte, el tractament diferenciat del mallorquí i menorquí ha de ser imputable als informadors i a la peculiar història de cada illa, més que a opinions o idees de Milà. En efecte, la història, la dinàmica i el parlar de Menorca s'explica des del segle XVIII, en gran part, per la rivalitat entre les dues grans viles menorquines: Ciutadella, l'antiga capital que va deixar de ser-ho des de la dominació anglesa, i Maó, la ciutat que ha mostrat més dinamisme des de l'època moderna i que ha esdevingut la més important i poblada de l'illa des que els britànics hi traslladaren la capitalitat. Així mateix, i potser com a conseqüència d'aquestes dinàmiques diferenciades, el parlar de Maó ha produït des de principis del segle XIX una sèrie d'innovacions o canvis lingüístics que l'han anat diferenciant del de Ciutadella, que ha restat més estàtic i, per tant, més afí al mallorquí. L'exemple més característic d'aquest distanciament lingüístic ha estat l'obertura de la [ə] tònica en [ɛ], procés que ja s'havia produït en el català oriental del continent segles enrere <sup>284</sup>. Les peculiaritats entre el menorquí de Maó i el de Ciutadella<sup>285</sup>, doncs, van anar assentant-se al llarg del segle XIX.

Així, durant l'època en què Milà redactava les notes que estudiem, diverses isoglosses intramenorquines s'acabaven de perfilar com a conseqüència de l'extensió dels canvis originats a Maó a diferents pobles de la seva àrea d'influència. Actualment, l'extensió màxima dels trets originats a Maó en els últims segles sembla haver-se estabilitzat als municipis d'Alaior i Es Mercadal<sup>286</sup>. A grans trets, doncs, aquesta situació geolectal ja era viva a la segona meitat del XIX. Molt possiblement, i a causa de la situació intradialectal esmentada, els

---

<sup>284</sup> Sobre la cronologia d'aquest canvi en menorquí, en particular, i d'una part del baleàric, en general, vegeu Montoya (1995).

<sup>285</sup> Per a més informació, vegeu Martí (1985).

<sup>286</sup> Vegeu Montoya (1995).

informadors de Milà<sup>287</sup> devien advertir-lo de la necessitat de centrar-se en un dels parlars menorquins, exagerant o magnificant les diferències entre el parlar oriental i occidental de l'illa per raons més extralingüístiques que lingüístiques.

A banda de la situació que acabem de comentar, cal remarcar, tal com dèiem al principi, les comparacions interdialectals que podem llegir als fulls dedicats a la fonètica maonesa. Així, quan un catalanoparlant no balear, després d'haver sentit un mallorquí, té un primer contacte amb el parlar de Maó és probable que tingui la impressió que el menorquí oriental és un baleàric més acostat al dialecte central que no pas el mallorquí; al mateix parlant, en canvi, el parlar de Ciutadella li semblarà segurament més "mallorquí". Aquestes percepcions primàries són, bàsicament les que reflecteix Milà en els fulls 52 i 54 en comparar el català central i el menorquí. Així ho plasmen les següents notes:

**(full 52)**

*Mabonés más cat. que mall.*

**(full 54)**

*Mabón capital más catalán*

*Parece que Ciutadella no*

Així mateix, la distinció entre les dues varietats de l'illa és exemplificada amb aquests exemples:

**(full 52)**

*Tregui Mah, Ciud. Tragui*

*Estrella : Cindadela y sus pueblos estralla, Mall?*

Evidentment, en les dues primeres citacions Milà està utilitzant el terme *catalán* com a sinònim de "parlar de Catalunya" o, més concretament, "parlar més estès a Catalunya"; és a dir, el dialecte central. Milà no fa més que aprofitar les denominacions tradicionals i populars d'arreu del domini lingüístic amb una voluntat purament descriptiva i no secessionista<sup>288</sup>. Les dues notes esmentades

---

<sup>287</sup> Bàsicament, el canonge maonès Llorenç Pons.

<sup>288</sup> Sobre aquest aspecte onomàstic, vegeu l'opinió de Milà a *Quatre mots sobre*

primerament (les del full 52 i 54) no fan referència a cap tret lingüístic en particular i, per tant, són dades generals sobre la percepció que es té del parlar de Maó, ja sigui per part dels habitants de dins o de fora de la localitat. La referència al parlar ciutadellenc (*parece que Ciudadella no*), malgrat la seva brevetat, ens confirma el fet que Milà treballava amb dades de segona mà, sense confirmació *in situ*, i que, per tant, pràcticament no coneixia les característiques de la varietat occidental del menorquí.

Amb tot, la distinció entre maonès i ciutadellenc ens és exemplificada en el full 52 a través d'un tret fonètic i un de morfològic. Pel que fa a aquest últim aspecte, la diferència entre ambdós parlars és plasmada a través de la variació que l'arrel del verb **treure** presenta a l'illa: *tragui* a Ciudadella i *tregui* a Maó. La manca de coincidència entre les dues arrels esmentades ha de ser interpretada com a un fenomen de manteniment en el cas del ciutadellenc -ja que l'arrel *trag-*, paral·lela a la del català occidental, és la forma més acostada a l'etimologia- davant d'una innovació en el cas del maonès -que a partir de l'arrel amb *a* ha modificat per analogia la vocal originària, paral·lelament al que ha succeït en català central-. No es poden fer lectures fonètiques de l'arrel *trag-* com a suposada representació d'una [ə], ja que en el mallorquí i menorquí dels nostres dies hi trobem una [ɛ] clara<sup>289</sup>. Actualment, el paradigma verbal del verb esmentat en menorquí es basa totalment en l'arrel innovada *treg-*. Tenim, en conseqüència, una dada més per afegir a la llista dels canvis que s'han estès modernament a tota l'illa a partir del focus innovador de Maó<sup>290</sup> i que ha estat poc o gens assenyalada.

El segon tret diferenciador entre les varietats menorquines, com era d'esperar, és de tipus fonètic: la isoglossa entre les vocals tòniques [ɛ] i [ə], representatives del maonès i ciutadellenc respectivament, exemplificada a través de la pronunciació del mot **estrella**. La nota *Estrella: Ciudadela y sus pueblos Estralla*<sup>291</sup>,

---

*ortografia catalana* (1874): *y si no's vol dir catalana no's diga de cap manera llemosina, sinó catalano-valentino-baleàrica.*

<sup>289</sup> Vegeu el *Diccionari català-valencià-balear* (X: 505).

<sup>290</sup> El cas més representatiu d'aquests canvis és el tancament en [u] de tota [o] àtona.

<sup>291</sup> Hem transcrit **estralla** tot i que el mot és de difícil lectura; podria ser també **estrella**.

*Mall?* és, a més, una aproximació prou exacta a l'abast del fenomen, ja que Milà té present que Ciutadella posseeix una àrea d'influència en la qual actua com a model. En aquest sentit, és una llàstima que no esmenti quins són exactament aquests pobles, a fi de comprovar si es tractava dels mateixos que actualment segueixen el parlar de Ciutadella com a model<sup>292</sup>.

És interessant remarcar, així mateix, la relació indirecta que estableix entre ciutadellenc i mallorquí, tant en la nota que acabem de comentar (encara que no n'estigui segur, tal com indica l'interrogant) com en les notes *Mahonés más cat. que mall.* i *Mahón capital mas catalán. Parece que Ciudadela no*, fet que confirma que al segle passat ja es tenia la sensació que hi havia més afinitats entre el ciutadellenc i el mallorquí que no entre el mallorquí i el maonès.

A part de les notes que hem citat, Milà també compara en altres ocasions, ja sigui per semblança o per diferència, trets del maonès amb el mallorquí. Aquestes comparacions són particularment abundants en les notes sobre fonètica (que formen la majoria de les notes sobre el menorquí) i seran explicitades en els propers capítols quan comentem el fenomen articulatori a què fan referència. Val la pena, però, i a tall d'exemple, apuntar-ne una de les més significatives: la diferència en el tractament de les vocals àtones velars en ambdós dialectes:

**(full 52)**

*Mall. dobbés*                      *Mah. Dubblés*

**(full 54)**

*Noltrus. Mall. Noltros*

---

En tot cas, és segur que la grafia no és **estrella**.

<sup>292</sup> Actualment, es tracta de les localitats de Ferreries i Es Migjorn. Vegeu Veny (1983:83)

### 3.3 El vocalisme tònic del menorquí de Maó segons Milà

#### 3.3.1 Casos de ee tòniques menorquines recollits per Milà

Com ja hem avançat en el capítol anterior, una de les notes més significatives sobre la fonètica del parlar de Maó és la nota, que llegim al full 52, referent a una de les isoglosses intramenorquines més significatives:

*Estrella × Ciudadela y sus pueblos Estralla Mall?*

És evident que la nota de Milà vol plasmar la divisió de l'illa pel que fa al resultat evolutiu de la [e] tònica del llatí vulgar. En efecte, el fonema [ə], originat a partir de la vocal llatinovulgar esmentada i que era comú a tot l'antic català oriental, ha estat transformat en maonès en [ɛ], tal com també ha succeït anteriorment en català central. Aquest canvi s'estengué per tota la part oriental de l'illa durant la primera meitat del XIX, però no aconseguí arrelar a la part

occidental, que té com a nucli principal la vila de Ciutadella. Aquest fenomen, relativament modern al català insular, aparegué a principis del segle XIX<sup>293</sup> més o menys simultàniament a les tres illes, tot i que el desenvolupament posterior ha estat força diferent en cadascuna d'elles. Montoya (1995), en estudiar aquest canvi fonètic en baleàric, ha relacionat l'èxit del fenomen a Menorca amb les diferents migracions al·lòglotes<sup>294</sup> que tingué l'illa a finals del segle XVIII i principis del XIX i que se centraren bàsicament a Maó i les seves rodalies. Així, segons aquest autor:

*No és difícil pensar, amb la tesi de Milroy i Milroy (1985) a la mà, que aquestes immigracions de finals de segle donarien lloc a la presència de molta gent amb llaços febles amb els autòctons. Aquests nous parlants, amb llengües originàries diferents (castellà, anglès, francès), acabarien integrant-se al català autòcton a costa -potser- de simplificar el sistema vocàlic, simplificació que potser acabarien d'arrodonir els catalans (orientals?) arribats a principis del segle XIX. (Montoya 1995:178)*

A Mallorca i Eivissa, en canvi, en no haver-hi moviments de població abundants que afavorissin el canvi, que alguns autòctons segurament ja havien iniciat, la modificació [ə] > [ɛ] no s'hi ha estès gaire (a Mallorca menys que a Eivissa) i, fins i tot, s'ha anat abandonant en llocs que inicialment l'havien adoptat<sup>295</sup>.

A banda de la nota que acabem de comentar, Milà recull alguns exemples més de **ee** tòniques menorquines al full 52:

*Menja abierta Mall*

*Metje cerrada Mall?*

Cal destacar, en primer lloc, l'interès de Milà per relacionar, en aquests casos, trets fonètics menorquins i mallorquins. Tot i així, el primer cas (*menja*) indica

---

<sup>293</sup> Tot i així, el gramàtic maonès Febrer i Cardona encara parlava de la vocal [ə] en les seves obres del 1804 i 1821. Vegeu Ginebra (1996:95-96)

<sup>294</sup> De menorquins a Florida i de gibraltarenys, francesos i catalans del continent a l'illa. Vegeu Montoya (1995:177-178).

<sup>295</sup> Es tracta de les localitats mallorquines de Biniamar, Ariany i Porreres. A Eivissa s'ha donat el mateix retrocés a les parròquies de Sant Carles, Sant Francesc, Sant Mateu, Sant Rafel i el barri de la Peña, a Vila. Vegeu Montoya (1995).

una similitud fonètica entre els dos parlars discutible, ja que la realitat actual és que aquest mot no és pronunciat a les dues illes amb una mateixa **e** oberta. En efecte, el *Diccionari català-valencià-balear* (VII:346) dóna *m[<sup>ʔ</sup>ɛ]nja* per al maonès i *m[<sup>ʔ</sup>ə]nja* per al mallorquí. Si no estem davant d'un reflex de la pronunciació d'alguns dels pobles de l'interior de Mallorca que han fet el canvi [ə] > [ɛ], no és fàcil explicar-se aquesta relació establerta per Milà. En aquest sentit, doncs, la possibilitat que es tracti d'un error de Milà o d'una informació inexacta d'algun dels seus col·laboradors no és pot descartar en absolut.

A diferència d'aquest cas, el segon exemple (*metje*) presenta la mateixa vocal tònica en els dos parlars illencs: [ɛ]. Aquest exemple, a banda de l'encert de Milà, és destacable per l'interrogant que acompanya l'abreviatura *Mall*. Segons el nostre parer, amb tota probabilitat, és una mostra del fet que Milà tenia una coneixença indirecta i incompleta del mallorquí ja que l'error en la pronunciació mallorquina de *menja* i l'interrogant que acompanya aquest segon exemple així ho indicarien clarament.

Malgrat l'error i el dubte indicats, cal destacar l'esforç realitzar pel nostre autor a l'hora d'establir oposicions fonètiques significatives entre els dos parlars insulars que assenyalessin les principals similituds i diferències entre els respectius vocalismes tòncics palatals. En aquest sentit, també hem de destacar, un cop més, el fet que Milà fos capaç d'establir amb força precisió una de les principals diferències entre les dues varietats de l'illa: l'oposició entre [ɛ] i [ə]. Això significaria, a més, que el repartiment geogràfic del vocalisme tònic palatal en menorquí devia estar pràcticament assentat a la segona meitat del segle XIX (recordem la nota *Ciudadela y sus pueblos*), car els informadors de Milà ja la percebien com un dels trets més remarcables i significatius de la variació lingüística interna de Menorca.

### 3.3.2 Notes sobre /a/ tòniques palatalitzades en maonès: "*La A inglesa dulce*"

Tot i que en un principi vam creure que les notes que citarem a continuació eren una equivocació, una lectura atenta ens va fer desestimar aquesta idea. La nostra incredulitat, tanmateix, estava fonamentada, perquè Milà parla en dues notes d'un fenomen que mai s'ha detectat a Menorca, sinó només a Mallorca<sup>296</sup>: l'existència a l'illa de realitzacions palatals de [a] tònica causades per contacte amb consonants també palatals ([ç] i [ʎ], concretament). Les notes esmentades, que pertanyen al full 54, són les següents:

*-Dice T. que la c (k) es pura pero el mismo pronuncia un poco queab que en el campo de Mall. es la a inglesa que se parece un poco a la e. En Mahón la pronuncian mas dulce, la e mas cerrada (mas œ) que las palabras, las mismas a excepcion de una docena.....*

---

<sup>296</sup> Vegeu Moll (1991:77) i Veny (1983:88)

Les notes que acabem de veure pretenen informar, doncs, de l'existència d'articulacions vocàliques més o menys palatals en maonès a la segona meitat de XIX, que Milà relaciona evidentment amb les que es donen en mallorquí. En la mateixa línia descriptiva del fenomen de les palatalitzacions que ja hem vist en els fulls dedicats al mallorquí, veiem com Milà torna a considerar la vocal modificada (representada per **ea**) com un so doble o mixt, tot i que precisa que en maonès és més "dolça" i tancada (*mas œ*), "*un poco queab*"<sup>298</sup>. Aquests epítets, tot i que primitius, deixen clar, al nostre entendre, que Milà creia en l'existència de realitzacions lleugerament palatals de /a/ en el maonès del segle passat davant de les palatals [c] i [ʎ].

Amb tot, avui no és possible mantenir aquesta premissa, sobretot pel que fa al primer cas, **queab** (*cap*). En efecte, tal com assenyala Veny (1983:88), la variant palatal de /k/ (i /g/) només és viva avui a diverses localitats mallorquines i, a més, "*són desconegudes a les altres illes*", amb la qual cosa esdevé difícil justificar la presència de vocals palatalitzades per aquesta consonant.. Moll (1991:77-78) tampoc no fa referència a l'existència de /a/ palatalitzades a Menorca ni a cap modificació important del timbre de la [a] tònica, excepte en les formes **gerra** i **guiterra**, la primera comuna a tot el català i la segona, amb la resta del baleàric. Cal descartar, per tant, la possibilitat que a Menorca existís un al·lòfon palatal de /k/ a la segona meitat del XIX que pogués haver modificat el timbre de la tònica /a/ del mot **cap**. A banda de no existir cap indicatiu en els textos del segle passat que indiquin la presència de la consonant esmentada, una pista important sobre la no existència de variant palatal de l'oclusiva sorda ens la dóna el gramàtic maonès Febrer i Cardona. Aquest autor, a principis del segle passat, blasmava en la seva obra, per corrupta, la pronunciació de la /k/ com a [c] en

---

<sup>297</sup> Cal recordar que la grafia **ea** és una de les més usades per Milà a fi de representar la /a/ palatalitzada de bona part del mallorquí.

<sup>298</sup> Recordem que *queab* (**cap**) era un dels exemples de vocal tònica palatalitzada per l'oclusiva precedent, usat més d'una vegada, que Milà recollia a les seves notes sobre el mallorquí. Vegeu el capítol 2.3.1.

mallorquí<sup>299</sup>, una opinió que difícilment hagués mantingut si aquella realització s'hagués practicat a Menorca durant el segle XIX.

Pel que fa al segon cas (*llarg x alguna ea*), és evident que Milà està confonent la palatalitat que pren la vocal tònica de la consonant precedent, fet comú a tot el domini, amb la forma **lleg**, habitual a Mallorca, Eivissa i part del català occidental<sup>300</sup>, que ja havia estat enregistrada per Milà en les seves notes sobre el mallorquí<sup>301</sup>. Amb tot, cal reconèixer que Milà no diu en cap moment que la forma menorquina sigui idèntica a la mallorquina i tampoc no representa el mot amb la mateixa grafia que havia usat en el cas del mallorquí (*lleg*).

Arribats a aquest punt, s'imposa esbrinar les raons per les quals Milà cregué localitzar aquest tipus de realitzacions a Menorca i les relacionà amb el mallorquí. És cert, tanmateix, que Milà no diu en cap moment que els exemples de [a] tònica modificada siguin idèntics a les que ell mateix descriu en les seves notes sobre el mallorquí (*un poco queab, [...], más dulce, la e mas cerrada, mas œ*), sinó que hi ha una certa afinitat entre les realitzacions de les dues illes. El punt clau, doncs, és esbrinar el factor que dugué Milà a establir aquesta relació entre els dos fenòmens vocàlics. En aquest sentit, Recasens (1991:91) deixa clar que diversos parlars arreu del domini, entre els quals hi ha el menorquí<sup>302</sup>, presenten un alt grau d'anterioritat o palatalitat de la [a] independentment del context consonàntic en què se situïn. Aquesta característica de la vocal central tònica en maonès ha de ser, indubtablement, la raó que dugué Milà a relacionar les realitzacions esmentades amb les que es donen en mallorquí que tot i ser semblants (encara que no idèntiques) s'expliquen, a més, per altres causes<sup>303</sup>. No és estrany, doncs, que Milà relacionés les [a] tòniques del mallorquí i el maonès a

---

<sup>299</sup> Vegeu Ginebra (1996:65).

<sup>300</sup> Vegeu **DCVB** (VI:904).

<sup>301</sup> Concretament entre els exemples de /a/ modificades per consonants palatals. Vegeu el capítol 2.3.1.

<sup>302</sup> Bàsicament es tracta del mallorquí (sobretot), el menorquí, el català nord-occidental meridional i valencià septentrional.

<sup>303</sup> La més important de les quals és l'existència de realitzacions marcadament palatals de /k/, davant de vocals no posteriors, que són assimilades per la vocal amb què està en

causa de la destacada anterioritat que presenten (més acusada en mallorquí), sobretot respecte al català central; més encara si recordem que l'objectiu d'aquestes notes és destacar tot aquells elements del baleàric que no coincideixin amb el català del nostre autor.

Aquest paral·lelisme, tanmateix, torna a fer palesa la dificultat de Milà per precisar la naturalesa del fenomen de les palatalitzacions d'oclusives velars i de les vocals que hi estan en contacte, tal com ja destacàvem en parlar de les notes mallorquines del nostre autor. És evident que Milà creia -encertadament- que l'origen del fenomen esmentat eren les característiques especials de la consonant (que definia vagament en termes de major "suavitat"<sup>304</sup>), que eren traslladades després a les vocals contigües. Tot i així, sempre exemplifica el tret esmentat a través de les modificacions vocàliques que provoca (representades generalment per **ea**) i mai assaja d'aprofundir en l'especificitat de l'oclusiva dorsopalatal mallorquina. Així, la vacil·lació de Milà a l'hora de considerar el fenomen esmentat dins del vocalisme o del consonantisme és la raó que l'hauria dut a considerar que l'existència d'oclusives amb un cert grau de palatalitat en maonès era la causa més probable de la realització especial de [a] a la capital menorquina, paral·lelament al que succeeix a gran part del mallorquí.

No voldríem, tanmateix, que aquesta vacil·lació s'entengués com una mancança del nostre autor. Hem de ser conscients que el grau de palatalitat de les vocals centrals tòniques, així com de les transformacions d'aquestes en [ɛ] no és encara una qüestió plenament delimitada i estudiada. És evident que en català hi ha dos grans fenòmens pel que fa a aquesta qüestió. Per una banda, tenim els canvis provocats en una part del mallorquí per les oclusives palatals, inexistents a la resta del domini, en les vocals centrals (que Milà representa generalment per **ea** o **ia** en casos com *queap*, *quiar* o *quearn*) i, per altra banda, l'alt grau de palatalitat, independent del context, que [á] presenta en baleàric (més acusada en mallorquí pel fet que s'hi suma el primer factor) i bona part del català occidental

---

contacte.

entre l'Ebre i el nord valencià<sup>305</sup>, que pot arribar a tancar la vocal esmentada en [ɛ] (representada per Milà sempre amb **e**, com en *lleg*<sup>306</sup>). Al seu torn, aquests dos fenòmens, que evidentment han d'estar relacionats, posen damunt la taula la qüestió d'explicar-ne l'origen i les causes de la seva repartició dialectal, tan actual com passada. Aquest punt, però, continua absent de les nostres gramàtiques històriques i només recentment alguns autors<sup>307</sup> l'han intentat plantejar.

No podem acabar, doncs, aquest capítol sense reclamar, un cop més, l'inici d'estudis diacrònics i sincrònics que aprofundeixin en la naturalesa dels diversos fenòmens que afecten les vocals centrals palatalitzades a una part del català, ja que al nostre entendre són l'única garantia que algun dia puguem arribar a copsar les causes que l'originen, els motius que n'expliquen el funcionament i les relacions que tenen els diferents tipus de anterioritzacions vocàliques de /'a/ i /ə/ entre si.

---

<sup>304</sup> Vegeu el capítol 2.3.1.

<sup>305</sup> Vegeu Recasens (1991:101).

<sup>306</sup> En aquest segon fenomen, no podem deixar de tenir present la qüestió dels canvis en l'obertura vocàlica provocats per les consonants ròtiques.

<sup>307</sup> Ens referim bàsicament a Coromines (**DECat**), Badia (1981), Recasens (1991) i Moran (1994). Tots aquests autors constaten canvis de [a] en [ɛ] rere consonant ròtica en determinats parlars i diverses èpoques, però justifiquen el procés de diferent manera. Vegeu el capítol 2.3.1.

### 3.3.3 Fenòmens d'accentuació propis del menorquí

Milà dedica un petit apartat en el full 54, intitulat *Acentos*, a recollir alguns exemples menorquins de pronoms febles tòpics en posició enclítica. Milà ja havia tractat i descrit aquest fenomen en els fulls on parla de la fonètica mallorquina i, per tant, esperariem que relacionés els casos esmentats amb els mallorquins. Tot i així, i a diferència de nombroses notes sobre la fonètica maonesa, en aquesta ocasió no llegim cap comparació entre el parlar de les dues illes, malgrat que comparteixin el mateix tret. Els exemples recollits són els següents:

*Mostrar-lé, dur-bó, durló*

Tal com assenyala Veny (1983:58-88), el desplaçament de l'accent en les combinacions entre verb i pronom enclític a aquest últim element<sup>308</sup> és un fet que en català només es dona en rossellonès i baleàric<sup>309</sup> i constitueix, per tant,

---

<sup>308</sup> De fet, a l'última síl·laba de la combinació, que pot ser la vocal del pronom o la final del verb.

<sup>309</sup> En baleàric, però, cal distingir entre la situació de Mallorca i Menorca, on el desplaçament és sistemàtic, de la d'Eivissa, on és optatiu i es troba més aviat en recessió. Vegeu Veny (1999).

un tret exclusiu d'aquest dos dialectes catalans<sup>310</sup>, compartit, però, amb l'occità i l'aragonès. Una de les explicacions que s'ha proposat per explicar l'origen d'aquest fenomen, que justifica, a més, la repartició geogràfica del tret en els dos dialectes esmentats, és que es tracta d'un resultat de les estretes relacions mantingudes entre aquest dos territoris catalanoparlants durant l'època en què formaren part del Regne de Mallorca (1229-1232)<sup>311</sup>. Així, segons aquesta teoria, el baleàric hauria adoptat l'accentuació dels pronoms enclítics com a influència del rossellonès, el qual, al seu torn l'hauria pres primer de l'occità<sup>312</sup>. A banda de les relacions esmentades, cal no oblidar que una part dels repobladors cristians que s'instal·laren a les Balears, després de la conquesta de Jaume I, eren d'origen occità i rossellonès. Recentment, De Melchor (1996) ha matisat aquesta teoria tot tenint en compte que la cronologia del canvi és simultània al rossellonès i al mallorquí (segle XV aproximadament) però més tardana en menorquí. L'autor esmentat proposa explicar l'origen d'aquest fenomen a Menorca com el resultat de les repoblacions de mallorquins que tingueren lloc a l'illa durant els segles XVI i XVII com a conseqüència del buit demogràfic que provocaren els atacs barbarescos del XV i XVI. Es tractaria, doncs, d'un occitanisme indirecte que hauria passat al menorquí a través del mallorquí.

Pel que fa als tres exemples citats, destaquem la grafia dels dos primers en què el pronom és separat del verb a través d'un guió. Aquesta representació gràfica, coincident amb l'actual normativa, és també present en els exemples mallorquins que Milà recollí sobre el mateix fenomen<sup>313</sup>. Amb tot, el cas discrepant (*durló*<sup>314</sup>)

---

<sup>310</sup> No és l'únic tret compartit entre aquest dos parlars. Recordem, per exemple, la pèrdua de l'àtona final en els esdrúixols acabats en **-ia** o l'abast de determinades assimilacions consonàntiques.

<sup>311</sup> A més de la ciutat de Montpeller i el Carladès, a Occitània, i del comtat de la Cerdanya, unit en aquella època al del Rosselló.

<sup>312</sup> Amb tot, no es pot excloure la possibilitat que sigui un tret autòcton del català i occità pirinencs, compartit també per l'aragonès. En aquest cas, l'explicació hauria de cercar-se més aviat en el substrat comú als parlars esmentats (de tipus bascoide). Vegeu Veny (1983: 59).

<sup>313</sup> Vegeu el capítol 2.3.4.

<sup>314</sup> És evident que aquest exemple ha de ser de procedència escrita, car en baleàric es pronuncia col·loquialment [**dullo**]. Recordem Milà que havia enregistrat molts exemples

i els dos que acabem de comentar són també presents, i amb la mateixa grafia, a l'apartat que Milà dedicà als clítics tòncics del mallorquí, per la qual cosa no podem descartar que el nostre autor estigui repetint o aprofitant-se de la primera descripció. Aquesta darrera hipòtesi explicaria la manca de comentaris de l'apartat dedicat als clítics tòncics del maonès (a diferència de la majoria dels altres apartats que, tal com hem dit, solen indicar la relació del tret assenyalat amb el mallorquí), així com la migradesa d'exemples que presenta. Podem suposar, doncs, que Milà, en adonar-se de la coincidència entre els dos parlars insulars pel que fa al tret que comentem, es va limitar a copiar alguns dels exemples del mallorquí que ja havia recollit, tot pensant en una futura presentació o explicació conjunta del fenomen dels pronoms febles tòncics posposat al verb.

El principal interès d'aquest apartat, doncs, és més metodològic que lingüístic, ja que mostra la principal tècnica de treball de Milà en les notes sobre el maonès: recollir tot allò que sigui privatiu del parlar de l'illa i remetre's (directament o indirectament) al material recollit per al mallorquí quan, com en aquest cas, es tracta del mateix fet fonètic. Aquest mètode, així mateix, ens permet deduir que Milà devia pensar fer una presentació conjunta dels parlars baleàrics prenent com a model el mallorquí i esmentant els altres parlars insulars només quan no hi hagués coincidències.

---

d'assimilacions regressives entre líquides a través de la grafia *ll* (en els fulls sobre el mallorquí hi ha un exemple pràcticament idèntic al que comentem: *dul-lo*), sobretot entre la consonant final de l'infinitiu i la lateral inicial del clític. Vegeu el capítol 2.3.4.

### 3.4 El vocalisme àton del menorquí de Maó segons Milà

#### 3.4.1 La vocal neutra àtona del maonès

Com ja hem vist en les notes sobre el vocalisme àton mallorquí, Milà no creia que en posició àtona existís un so diferent de [a] i [e] en català oriental. Segons Milà, el so [ə], que avui anomenem vocal neutra o mitjana central, no era més que una **a** àtona, amb una lleugera "participació" de **e**, amb la matisació que aquesta aportació de **e** era més acusada en mallorquí que en català central.<sup>315</sup> Aquesta idea no és nova en Milà sinó que el nostre autor ja l'havia plasmada en diversos articles dedicats a les característiques dels parlars orientals, el principal dels quals és, sens dubte, *Estudios de lengua catalana* (1875), una descripció del parlar de Barcelona<sup>316</sup>. En síntesi, Milà creia que en posició àtona els únics canvis vocàlics que es produïen en els parlars orientals era que la **e** àtona

---

<sup>315</sup> Vegeu el capítol 2.4.1.

<sup>316</sup> En aquesta obra, Milà definia la **a** i **e** àtones, respectivament, en els següents termes: "*suenan más impura que la tónica, recibiendo, sin perder su sonido fundamental, un ligero tinte de e y de nasalidad*" (el subratllat és nostre); "*la e àtona suena como si estuviese escrita a*" Vegeu Milà (1875: 514-515).

esdevenia **a** i que la **o** àtona esdevenia **u**<sup>317</sup>. En el cas que ens ocupa, doncs, la **a** es mantenia essencialment idèntica tant en posició tònica com àtona<sup>318</sup>.

Amb tot, cal recordar que en el cas del mallorquí, i tal com hem vist en capítols anteriors<sup>319</sup>, Milà havia cregut detectar alguns casos en què no es complia aquesta regla: exemples de transformació de **a** àtones en **e**, existència de vocals mixtes entre **a** i **e** àtones, modificacions de **a** en **ea**, casos de [e] àtona, etc., la qual cosa donava al vocalisme àton mallorquí una clara especificitat davant de la resta del català oriental. Aquestes mateixes excepcions, segons Milà, també es donaven a Menorca, tal com es pot deduir de les seves notes sobre les característiques de les **aa** àtones en maonès. Tanmateix, en els fulls que Milà dedica a presentar les **aa** i **ee** àtones (els n. 52 i 54), les variacions en el timbre de les vocals esmentades són menors que en mallorquí i es limiten a tres petits comentaris i a un seguit d'exemples en què les dues àtones són grafiades amb la lletra inversa que els correspondria per raons etimològiques.

Les tres notes sobre les vocals centrals àtones del maonès es localitzen a un petit apartat del full 52, intitulat *Vocales A*, on es recullen casos que, segons Milà, són simptomàtics del vocalisme àton de la parla oriental de Menorca. La primera de les notes és aquesta:

*No dif. pagam y pegam*

Els mots utilitzats com a exemple ens remetent a uns altres que Milà ja havia utilitzat per il·lustrar el fenomen mallorquí segons el qual les [e] àtones d'alguns mots es mantenen com a tals i no esdevenen [ə], tal com succeeix en un dels exemples: **pegam**<sup>320</sup>. Això vol dir, en virtut dels paral·lelismes entre les notes

---

<sup>317</sup> "El oriental [...] se distingue del occidental en que la **e** àtona y la **o** àtona se confunden respectivamente com la **a** y la **u**" (Milà 1875: 510). Fem notar que el verb *confundir* s'ha de llegir en un sentit literal (=no es distingeixen)

<sup>318</sup> Cal recordar que Milà no va dir en la seva cèlebre classificació dels dialectes de 1861 que **a** i **e** àtones es confonguessin en un nou so, sinó que la darrera vocal es confonia amb la primera, sense que això impliqués cap altre canvi: "La parte oriental, en que se altera la pronunciació, en que las vocales són menos limpias y en que hay sustitución de vocales. Esta sustitución és la de la **a** a la **e** y de la **u** a la **o**" (Milà 1861: 432-433)

<sup>319</sup> Vegeu els capítols 2.4.1.2. i 2.4.3

<sup>320</sup> El fenomen mallorquí esmentat és freqüent en les arrels dels verbs rizotònics com

que comentem i les del mallorquí, que Milà està assenyalant la inexistència del tret esmentat en maonès<sup>321</sup>. En aquest sentit, podem deduir que Milà havia arribat a la conclusió que el vocalisme àton maonès presentava, com a mínim, una característica que el singularitzava davant del mallorquí.

Els dos altres comentaris fan referència a *a átonas* que tenen alguna cosa de *e*. Entrem, així, en les precisions sobre els tipus de **aa** àtones que Milà ja havia descrit en mallorquí<sup>322</sup>. Una de les notes esmenta peculiaritats de la vocal àtona de l'article femení singular i l'altra, sobre l'àtona final d'un mot. Són aquestes:

*Se taula un poco de e x Mall?*

*Se terra*

*Robella un poco de e x Mall?*

Pel que fa a la vocal àtona de l'article femení, cal recordar que Milà ja havia dit en les seves notes sobre el mallorquí que era *casi e*<sup>323</sup>. Això vol dir, per tant, que Milà havia arribat a la conclusió que la vocal àtona de l'article femení derivat d'IPSU en maonès era del mateix tipus que la del mallorquí: una vocal mixta o a mig camí entre *e* i *a*. Com a conseqüència, i seguint les seves idees fonètiques, podem deduir també que Milà creia que les **aa** àtones del maonès tampoc no es comportaven exactament com les del català central ja que, com en mallorquí, poden modificar-se o patir canvis.

Un altre cas de *a* àtona que, segons Milà, no es comporta com a tal és l'exemple **robella** en què es fa notar la peculiaritat de la vocal final: una *a* àtona que és *un poco e*. Tot i que el comentari pot fer referència a les vocals neutres finals del menorquí oriental que des de principis de segle tendeixen a obrir-se en

---

aquest. Vegeu el capítol 2.4.1.3.

<sup>321</sup> El fet que en menorquí no existeixin [*e*] àtones, fora de determinats mots apresos per via culta o castellana, ha de ser un indicatiu que el fenomen mallorquí és una innovació que no ha tingut ressò fora de l'illa.

<sup>322</sup> Vegeu el capítol 2.4.1.2.

<sup>323</sup> Vegeu el capítol 2.4.1.3.

[ɛ]<sup>324</sup>, creiem convenient abans de comentar aquest cas d'exposar la llista completa d'exemples maonesos en què, segons Milà, la **e** àtona canvia en **a** i viceversa, a fi de fer-ne un comentari conjunt. Els casos que exposarem a continuació es troben al full 52, en un apartat dedicat a les *A àtonas*. Els hem ordenat segons el tipus de modificació que enregistren a fi de copsar millor el canvi vocàlic que destaca Milà.

**Exemples de e àtones que, segons Milà, no es modifiquen en maonès:**

*Respecte P.*

*Amabble P.*

*Peuet P.*

*Estret P.*

*devant T.*

*esmeltada V.*

*aigue*

*Clareboya P.*

**Exemples de a àtona en maonès, segons Milà:**

*Sala = se la V.*

*Sensa V.*

*Padreta V.*

*Verdas V.*

*Prova<sup>325</sup> V.*

**Altres exemples de modificacions:**

*Tonie o Tonia<sup>326</sup>*

---

<sup>324</sup> Vegeu Montoya (1995: 174-175).

<sup>325</sup> Creiem que aquest exemple no és el substantiu femení *prova* sinó l'adjectiu *pobre*, amb metàtesi de la ròtica, confusió gràfica de **b/v** i [ə] àtona grafiada **a**, ja que Milà, com es pot comprovar en la resta de mots d'aquest grup, estava interessat de recollir exemples de [e] àtona etimològica (esdevinguda [ə] en els parlars orientals) en **a**. Cal recordar que en els paràmetres fonètics de Milà la vocal neutra àtona no existia, sinó que era una **a** àtona. La forma *probe*, tanmateix, no s'ha enregistat mai a Menorca, però sí a Mallorca. Caldria estudiar, doncs, la possibilitat que aquesta forma amb metàtesi, considerada molt vulgar per autors com Alcover i Moll, s'hagués usat parcialment a l'illa i hagués acabat desapareixent-hi a causa de les connotacions negatives a què s'associava.

*Entre un poco.....?*<sup>327</sup> T.

Cal, en primer lloc, aclarir el significat de la inicial que acompanya la major part dels exemples que, amb tota probabilitat, fa referència a la font d'informació en què Milà es basa per localitzar els casos ressenyats. Sembla segur, doncs, que P., V. i T<sup>328</sup>. al·ludeixen, respectivament a Llorenç Pons<sup>329</sup>, A. M. Vicent<sup>330</sup> i un *Hombre de la Tierra*, sense identificar. Aquestes inicials, amb els comentaris que indiquem a peu de pàgina, estan escrites al marge superior dret del primer full dedicat al maonès (el n. 52, intitulat *Mabón 1*) i fan tot l'efecte de ser anotacions efectuades posteriorment. Cal destacar el fet que aquestes sigles només són utilitzades en els exemples que acabem de presentar<sup>331</sup>, per la qual cosa deduïm que Milà volgué obtenir informació des de diferents canals o punts de vista, ja que la naturalesa de les vocals àtones era un aspecte que interessava especialment el nostre autor<sup>332</sup>.

Si analitzem els exemples presentats, es veu clarament d'entrada que els mots amb [e] àtona etimològica representada amb la lletra **A** remetent majoritàriament al poema de Vicent (V.), mentre que les [a] àtones etimològiques grafiades amb la lletra **E** solen procedir de Pons (P.)<sup>333</sup>. Una primera explicació d'aquestes discrepàncies fóra que Milà s'hagués basat en fonts escrites (és segur en el cas de Vicent, ja que n'esmenta un poema) i que les diferències indicades corresponguessin a preferències gràfiques contraposades respecte a la representació de la vocal neutra àtona, més culta i tradicional en el cas del

---

<sup>326</sup> Aquesta nota es troba al full 54, en un altre apartat.

<sup>327</sup> És molt possible que aquest comentari fos paral·lel al que hem vist per a la vocal final del mot **robella**: *un poco e*. Amb tot, no el tindrem en compte perquè la nota no és legible en la seva totalitat.

<sup>328</sup> Aquesta inicial, de difícil lectura, fa referència a *Tierra* (abreujament de *Hombre de la Tierra*). És clar que aquest informador pertanyia a les classes populars.

<sup>329</sup> Milà descriu aquest informador amb les següents paraules: *Lorenzo Pons, clerigo (hoy el joven Lorenzo Pons) = P.*

<sup>330</sup> És un informador indirecte ja que Milà es basa en un text d'aquesta persona, tal com diu la nota literalment: *Poema de A. Marcelino Vicent. Mabó = V.*

<sup>331</sup> Amb l'única excepció que tornen a aparèixer davant d'alguns exemples de pronoms.

<sup>332</sup> Malgrat la brevetat de les notes dedicades a la fonètica del maonès, aquest aspecte és el que presenta més informació i exemples.

<sup>333</sup> L'exemple *Esmeltada*, però, procedeix de Vicent.

clergue i més populista en el cas del poeta. Hem de tenir en compte que Milà ja havia intentat deduir les característiques de les **a** i **e** àtones que es donen en mallorquí a través de les regles ortogràfiques usades per Amengual i Figuera en les respectives obres. No seria estrany, doncs, que Milà hagués intentat fer el mateix amb textos d'autors locals maonesos. Amb tot, això no és segur en el cas de Pons. Malauradament, doncs, no estem en condicions d'assegurar quins van ser exactament els canals d'informació de Milà en els casos que comentem. És clar, tanmateix, que Milà volia recollir casos de **a** i **e** àtones a fi de comprovar si el maonès es comportava com el català central (on tota **e** àtona passa a **a**) o era més afí al mallorquí (on la regla anterior no es complia sistemàticament i, fins i tot, es donaven casos inversos).

Malgrat que, per les dificultats que acabem d'exposar, és molt difícil i arriscat fer una interpretació de les grafies dels exemples que comentem, creiem que en una part dels casos sí que podem arribar a conclusions fidedignes. Ens referim, concretament, als exemples en què la [a] àtona final és representada amb la lletra **E** (*aigue*, *Tonie -o Tonia-*), entre els quals també podríem incloure el contingut a la nota, citada més endavant, *robella un poco e*<sup>334</sup>. La vocal final de *respecte* i *amabble* també podria ser considerada en aquest grup, però amb més precaucions, ja que la tradició gràfica al XIX era escriure-la majoritàriament amb la lletra **E**. Com es pot deduir, es tracta de mots amb una vocal neutra àtona en posició final de mot, una situació en què els parlars catalans presenten nombroses modificacions de la vocal final, tant si és [ə] (dialectes orientals, excepte l'alguerès) com [a] (dialectes occidentals i alguerès). Al capdavant, la informació que pretén recollir Milà en les vocals àtones esmentades del maonès és el grau de tancament que hi poden presentar: feble en el cas de *robella* (*un poco e*) i més acusat en *Tonie* i *aigue*, si interpretem la grafia com un reflex del tancament de [ə] final en [ɛ] o [e]. Creiem que els dos últims casos poden ser un indicatiu que el fenomen de l'obertura de la vocal neutra àtona final en [ɛ], present avui a una part de

---

<sup>334</sup> És probable que la vocal final de *entre* també s'hi pogués incloure. Tanmateix, i per les

Menorca<sup>335</sup>, ja es donava a la segona meitat del segle passat a Maó. Aquesta modificació de l'obertura vocàlica es practicava a principis del nostre segle, segons les indicacions de Barnils i Alcover, a les localitats de Maó, Alaior, Ferreries, Es Migjorn, Sant Lluís, Es Castell i Sant Climent i hauria estat originada segurament per raons d'harmonia vocàlica<sup>336</sup>. Actualment, però, Montoya (1995) afirma que el fenomen només pot localitzar-se, amb intensitat diferent<sup>337</sup>, a les tres primeres poblacions. Així mateix, aquest darrer autor arriba a la conclusió que les dades aportades per Alcover permeten deduir que el canvi podria haver-se originat a Menorca a finals del XIX. Si tenim en compte que Milà redactà les notes que estudiem probablement entre 1870 i 1875, podríem estar davant d'una de les primeres mostres del canvi. Amb tot, Ginebra (1996: 96-97) ha arribat a la conclusió que en alguns dels escrits de Febrer i Cardona<sup>338</sup> ja hi hauria notícies sobre l'obertura de la neutra final en [ɛ] o [e] (aquest autor, segons Ginebra, les anomenaria *e semi aguda*) a la primera meitat del XIX en determinats mots. Tot i que la majoria dels exemples que aporta Febrer són castellanismes, Ginebra destaca alguns casos, com **home** o **marge**, en què la *e semi aguda* de Febrer es troba en mots patrimonials. En aquests exemples, doncs, no hi hauria la possibilitat d'interferències amb el castellà i l'explicació de Febrer podria considerar-se aquí una descripció primitiva del fenomen d'obertura vocàlica que comentem, tot i que caldria ser prudents amb aquesta interpretació.

Els estudis citats, doncs, semblen avalar la possibilitat que durant el segle XIX la vocal neutra àtona final de part del menorquí ja tingués una determinada

---

raons ja adduïdes, no tindrem aquest cas en compte.

<sup>335</sup> Segons Martí (1985:167) el pas de [-ə] final a [-ɛ] (menorquí occidental) o [-e] (menorquí oriental) és força habitual a l'illa. Montoya (1995), però, diu que els estudis més moderns (Moll [1979]) només avalen l'existència del fenomen a Maó, Ferreries i Alaior, mentre que no es té notícia que actualment continuï practicant-se a la resta de l'illa.

<sup>336</sup> Aquest fenomen també es dona en valencià meridional, on és molt més freqüent. Vegeu Veny (1983: 172).

<sup>337</sup> Segons ens han pogut confirmar alguns dels nostres estudiants menorquins, aquest tret ha desaparegut pràcticament de Maó, però sobreviu a Alaior i, sobretot, a Ferreries. Aquesta localització geogràfica ha fet que l'obertura esmentada sigui considerada avui a Menorca un idiotisme propi dels habitants de les dues localitats esmentades.

<sup>338</sup> Es tracta concretament dels *Principis generals y particulars de la llengua*

tendència a obrir-se en [ɛ]. Tot i que és evident que caldria un estudi més aprofundit sobre la qüestió presentada que pogués recollir més mostres del fenomen, creiem estar segurs de ser davant d'una de les primeres mostres documentals de l'obertura de la vocal neutra final en menorquí, ja que Milà difícilment hagués representat amb la lletra **E** la vocal final de *Tonie* i *aigue* si no ho hagués tingut una raó per fer-ho. A més, cal tenir en compte que els dos casos citats són dels pocs exemples sobre **a** i **e** àtones que no duen cap mostra o indicació per part de Milà d'haver estat extretes de fonts escrites (segures en el cas de Vicent i probables, però no segures, en el de Pons). Si tenim present que Milà degué entrevistar algun autòcton de l'illa (*l'Homme de la Tierra*, probablement), podem deduir amb un alt grau de seguretat que aquestes dues notes (així com el mot *robella* i l'article *se*) són el resultat d'una entrevista de Milà amb un informador menorquí i que aquest personatge desconegut devia pronunciar una vocal àtona final que el nostre autor va creure necessari representar a través de la grafia **-e** o amb l'especificació *un poco e*. Seria un exemple més de les tècniques de representació fonètiques de Milà que ja hem anat veient al llarg d'aquesta obra: el so o fonema que s'intenta representar es grafia amb les lletres de l'alfabet que, idealment, puguin acostar-se més a la pronunciació real del mot, tot prescindint de les convencions ortogràfiques.

La conclusió de Milà respecte al comportament de les **a** i **e** àtones en el menorquí de Maó sembla clara: les **e** àtones esdevenen **a**, com en la resta del català oriental continental i baleàric; tanmateix, com en mallorquí, alguns casos de **a** àtona no segueixen aquesta llei. No es tracta, però, de les nombroses vocals mixtes, de les excepcions a la neutralització vocàlica d'exemples com *pegar* o de les transformacions de **a** àtona en **e** o **ea** que Milà havia cregut recollir en el vocalisme àton mallorquí, però sí d'alguns exemples de **a** àtona final convertida en **e** (*aigue*, *Tonie*) o que hi tendeix (*robella/se taula un poco e*). Com a conclusió, doncs, podem afirmar que el vocalisme àton del maonès, segons les idees

fonètiques de Milà, devia estar a mig camí entre el central i el mallorquí, tot i que tendiria més cap al primer. L'única discrepància destacable amb el central, que agermanaria el maonès i el mallorquí, serien els casos de **a** àtona final modificada que hem comentat.

Després de veure aquests interessants casos de modificació de vocals neutres àtones, voldríem acabar aquest capítol comentant un altre exemple de transformació que llegim al full 52. Es tracta de la nota:

*Axicat (axecat)*

Com es pot comprovar, Milà s'interessa aquesta vegada per un cas de tancament de [ə] en [i], causat probablement per la influència de la consonant palatal adjacent. Segons el **DCVB** (I: 336-367), l'arrel [ə'jik-] es pot localitzar a una part del baleàric, concretament en menorquí i manacorí, però només quan el radical és àton. Puigròs (1998:132) ha intentat explicar l'origen d'aquesta arrel en manacorí com el resultat d'un tancament causat pel fet que la vocal es troba entre dues palatals: [j] i [ç]. Tanmateix, i tal com reconeix la mateixa autora, a d'altres pobles mallorquins que articulen l'oclusiva palatal aquest fenomen no es produeix, per la qual cosa ens inclinem a considerar que hi ha d'altres factors que poden haver afavorit el tancament en [i], a banda de la fricativa palatal<sup>339</sup>. En aquest sentit, ens sembla interessant recordar que la vocal neutra àtona pretònica que prové etimològicament de la [e] llatinovulgar té una tendència molt acusada en català oriental<sup>340</sup> a tancar-se en [i], especialment quan està en contacte amb consonants palatals<sup>341</sup>. Aquest mateix tancament, amb una intensitat encara més alta, es dona també en els parlars occidentals amb [e] pretònica (*sinyor, giner*, etc.). Així doncs, creiem més encertat explicar l'origen de l'arrel de *axicat* a través

---

237 És evident, a més, que l'explicació de Puigròs no serveix per al menorquí, car [ç] no hi existeix.

<sup>340</sup> No podem oblidar que el rossellonès, un parlar amb connexions històriques destacades amb el mallorquí i menorquí, és el dialecte oriental que presenta més casos de tancament de la neutra pretònica en [i]. No seria agosarat, doncs, intentar explicar-se l'origen del cas que comentem per la presència de rossellonesos a les Illes durant l'Edat Mitjana. Això ens permetria plantejar la hipòtesi que l'arrel **aix[i]c-** pogués ser considerada com un arcaisme.

<sup>341</sup> Tot i que no necessàriament. Pensem, per exemple, en la pronunciació popular del mot

d'aquest darrer fenomen vocàlic, molt estès i antic arreu del català. Malgrat la seva assiduitat, el tancament en [i] de les vocals àtones esmentades no ha estat mai ben considerada per les classes cultivades i aquest fenomen s'ha titllat sovint de rústic. No és estrany, doncs, que la tendència a convertir la [ə] àtona pretònica en [i] s'hagi conservat més bé en els en zones aïllades dels parlars orientals com el menorquí. La nota de Milà, doncs, certificaria que l'arrel esmentada era habitual a l'illa al segle passat i que no es tracta d'un fenomen modern sinó que hi té una certa antiguitat<sup>342</sup>.

### 3.4.2 Exemples de neutralització de [o] àtona en maonès

A través dels exemples que Milà recull en els diversos fulls que dedica al maonès, no queda cap mena de dubte sobre el fet que a la segona meitat del segle XIX la neutralització sistemàtica de les [o] àtones en [u] ja era general a la part oriental de Menorca, on se situa la capital (i amb molta probabilitat a la resta de l'illa, però això caldria estudiar-ho amb deteniment). Aquest fenomen, generalitzat a la Catalunya oriental a partir del segle XVI, ha triomfat també en menorquí, eivissenc i solleric en segles més propers a nosaltres<sup>343</sup>, però continua absent de la resta del mallorquí<sup>344</sup>. Les dades que aporta Milà així ho indiquen

---

**estiu:** [i]stiu.

<sup>342</sup> Aquest fet donaria suport a la hipòtesi que hem plantejat en la penúltima nota.

<sup>343</sup> Tot i que la data d'extensió del fenomen a les zones insulars esmentades és imprecisa (només és segur que a Eivissa s'inicià a partir del segle XVI [vegeu Veny 1999:54]), se sol creure que hi començà un xic més tard que al continent, possiblement al llarg del XVIII. Una dada significativa sobre l'extensió de la neutralització entre les dues velars àtones a l'illa de Menorca ens la donaria el gramàtic Febrer i Cardona en els seus *Principis* de 1804 i 1821. Aquest autor reconeixia que en un nivell "*familiar*" (col·loquial) les [o] i [u] àtones ja es confonien en menorquí, però continuava recomanant que en una elocució "*grave*" (formal) es fes l'esforç de distingir-les. Això podria significar que la confusió era recent a principis del XIX i que encara hi havia el record de l'antiga distinció. Per a més detalls, vegeu Ginebra (1996:98-99).

<sup>344</sup> Amb tot, una part del mallorquí converteix tota [o] àtona en [u] quan el nucli de la síl·laba posterior és una velar. En contrapartida, l'altra part del mallorquí no només manté sempre la [o] àtona sinó que, fins i tot, presenta una tendència acusada (segurament per hipercorrecció) a transformar les [u] àtones etimològiques en [o]: **estodiar, bollit, jostici** etc. Vegeu Bibiloni (1983:115)

clarament a través d'un conjunt de notes i exemples que es reparteixen entre els fulls 52, 53 i 54. Vegem-los:

**(full 52)**

*-Tuledu × Mall*

*-Horu per Mall*

*-duro × Mall*

*-pasco, aigi, homo, trumfu, guerxo, flato, ....(?) rancho cambian en u, Tassó Mabunés*

*-Mall dobbés, Mah dubblés*

**(full 53)**

*Todos los finales en o són u V.*

**(full 54)**

*Noltrus (Mall Noltros) = nosotros*

Cal destacar, en primer lloc, que els exemples del full 52 formen la totalitat d'un apartat que Milà intitula simplement **O**. Això vol dir que l'espai que Milà va preveure inicialment per a les característiques de les vocals velars del maonès (tòniques i àtones) va ser dedicat íntegrament a la neutralització de la [o] àtona en [u], per la qual cosa deduïm que aquest fenomen vocàlic va ser un dels que més interessà el nostre autor. Un altre fet que dóna suport a aquesta idea és la gran quantitat d'exemples recollits, tant a l'apartat **O** com a d'altres espais dels fulls; un nombre de casos que cal considerar dins la migradesa general d'exemples i de fulls milanians dedicats a la fonètica del maonès. Una altra conclusió que podríem extreure d'aquest interès és que, abans de la confecció de les notes que estudiem, Milà no devia saber que el maonès (i el menorquí en general) és comportava com el català oriental continental pel que fa a les vocals velars àtones. El més probable, doncs, és que en un principi cregués que el vocalisme àton del maonès fos similar al del mallorquí i que en adonar-se de la no coincidència entre el vocalisme àton velar de les dues illes, intentés recollir un nombre significatiu d'exemples maonesos que confirmessin l'abast i regularitat

del fenomen. Això explicaria les abundants comparacions dels exemples citats amb el mallorquí a través de l'abreviatura *x Mall.* (que voldria dir, doncs, "no igual al mallorquí"<sup>345</sup>) en els exemples *Tuledu, horu, duro*, els comentaris realitzats (*pasco, aigo, homo etc. Cambian en u i Todos los finales en o on u*) i l'acarament *Mall, dobbés, Mah dubblés*. Una altra idea que podem deduir d'aquest fet és que Milà bastí les seves notes sobre el maonès en la indicació de les principals discrepàncies entre el parlar de Maó i el de Mallorca, ja que quan hi ha coincidència no hi ha pràcticament ni comentaris ni exemples.

Una altra característica d'aquestes notes, i que també cal destacar, és el fet que la immensa majoria dels exemples fan referència únicament a **o** àtones que esdevenen [u] en posició de síl·laba final; l'únic exemple en una altra posició, pretònica, és *Tassó mahunés*. No creiem, però, que d'això se'n pugui fer cap lectura sobre la freqüència de la neutralització que comentem, sinó que cal explicar-ho com una simple casualitat produïda pels exemples triats per Milà.

En conclusió, doncs, sembla clar que el fenomen de la neutralització de la [o] àtona en [u] en el menorquí de Maó degué sorprendre i interessar especialment Milà. Aquest fet ens explicaria els abundants exemples de vocals àtones velars del maonès, que superen en nombre els exemples de vocalisme tònic i de vocalisme palatal àton. Així mateix, l'interès esmentat també explicaria les freqüents comparacions entre mallorquí i maonès a través de mots idèntics que presenten el tractament particular que pertoca a les velars àtones segons els patrons fonètics dels dos parlars.

---

<sup>345</sup> Tal com anirem veient en aquests capítols, quan Milà vol indicar coincidència entre el parlar de les dues illes, usa l'abreviatura *Mall.* o *=Mall.*

### 3.4.3 Elisions de vocals àtones en maonès

Milà reserva tot un full sencer, el n. 55, que intitula *Elisión*, a recollir exemples de pèrdua de vocals i consonants per fonosintaxi en el parlar de Maó. En tot aquest full, però, només hi ha dues notes que fan referència a algun tipus d'elisió vocàlica. Vegem-les:

*Hi 'via*

*Toni masc (Tonie o Tonia fem.)*

Tanmateix la nota més interessant sobre les elisions que podem llegir en els fulls dedicats al maonès, s'inclou en un altre apartat del full 54, intitulat *Generalidades*.<sup>346</sup>. Es tracta del següent comentari:

*Parece que mas mudas (elisiones?) que en catalán.*

En primer lloc, és evident que Milà està comparant el català central amb el menorquí de Maó, ja que el terme *catalán* és usat aquí en el sentit amb què s'utilitza fora del Principat ("parlar de Catalunya o més estès a Catalunya"), sense cap mena de connotació secessionista<sup>347</sup>. A més d'aquesta precisió terminològica, i en segon lloc, és clar també que Milà estableix un paral·lelisme entre els termes *muda* i *elisión*. Si bé el segon mot no ofereix cap problema

---

<sup>346</sup> En aquest apartat llegim també el comentari sobre la *a inglesa dulce* que hem comentat al capítol 3.2.2.

<sup>347</sup> Sobre l'ús del terme *catalán* per part de Milà, vegeu el capítol 2.1. i 3.2.

semàntic, cal tenir clar què entén Milà per *muda*. En aquest sentit, la definició del terme que el nostre autor estableix als *Estudios de lengua catalana* (1875: 514) és prou clara:

*La muda ha de ser la (vocal) que no se pronuncia. Esta última denominación se ha aplicado impropriamente a la e convertida en a (más o menos impura) en el lenguaje que estudiamos<sup>348</sup> y a la e escrita mallorquina en casos en que corresponde a la vocal doble o diptongo simultáneo<sup>349</sup>.*

Aquest comentari, doncs, fa evident que alguns personatges contemporanis de Milà usaven el terme *muda* per referir-se a diversos fenòmens fonèticofonològics i que el nostre autor havia pres una postura plenament moderna i científica sobre el sentit amb què s'havia d'utilitzar. Així doncs, podem deduir que l'interrogant que acompanya el mot *elisions* obeeix al fet que Milà devia llegir o sentir algun comentari sobre les *mudes* menorquines en alguna font no identificada i que havia interpretat, no sense dubtar, que es referia probablement al fenomen de les elisions<sup>350</sup>.

A banda de les precisions que acabem de realitzar, no podem saber qui havia passat aquesta informació a Milà i en què es basava per dir que el fenomen de les elisions estava més estès en menorquí que en català central. El que sí sembla clar és que Milà, refiant-se d'aquesta primera informació (recordem que és anterior a les dues notes sobre exemples d'elisions en maonès), havia reservat tot un full per recollir-ne mostres (el n. 55). La migradesa d'exemples recollits, però, fa evident que Milà no va detectar cap elisió específica del maonès ni una freqüència més alta del fenomen a l'illa, per la qual cosa devia haver deduït segurament que les regles de combinació fonosintàctica de les vocals del maonès eren essencialment les mateixes que les del català central i que, per tant, no valia

---

<sup>348</sup> Es refereix al barceloní.

<sup>349</sup> Milà anomenava així la [ə] tònica del baleàric. Vegeu, també, Milà (1876).

<sup>350</sup> Amb tot l'ús de *muda* devia estar molt estès a l'època de Milà, ja que ell mateix usa aquest terme en els fulls dedicats al mallorquí (vegeu el capítol 2.2.) i a l'article *Phonétique catalane: æ* (1876) per referir-se a la [ə] tònica mallorquina. És molt probable que aquest ús s'expliqui pel fet que Milà es basava en la descripció del so esmentat que Amengual va realitzar a la seva gramàtica del 1835.

la pena recollir-ne més casos que els dos que hem pogut llegir. A més, cal tenir en compte que els dos exemples d'elisió recollits per Milà, *Toni* (*Tonia*, *Tonie*) i *Hi 'via*, (en realitat, un hipocorístic i una elisió produïda per falsa segmentació<sup>351</sup>) no són en absolut privatis del maonès, sinó localitzables a bona part dels parlars catalans. Per tot el que acabem de dir, doncs, podem concloure, en primer lloc, que Milà ja partia, a diferència de la majoria dels seus coetanis, d'una concepció plenament moderna sobre les elisions (pèrdua d'un element vocàlic), però en un sentit ample, ja que també concebia aquest fenomen com la desaparició d'una síl·laba àtona (com en el cas de *Toni/Tonia*). En segon lloc, hem de destacar que hi ha una clara diferència entre el que implica el primer comentari recollit per Milà (*Parece que mas mudas -elisiones?- que en catalán*) i la migradesa d'exemples recollits en l'apartat que estava destinat a les elisions del maonès que, a més, no són específics del parlar esmentat. Al nostre entendre, aquesta paradoxa s'explica pel fet que en un primer moment Milà es refiava d'una informació -errònia o que potser no feia referència al fenomen de les elisions<sup>352</sup>- i que posteriorment s'adonà que el maonès es comportava com la major part del català pel que fa al fenomen esmentat. Això explicaria la presència de dos exemples de pèrdua de vocals que es poden trobar a la major part del català en els fulls que comentem, ja que es tractaria d'una tècnica de Milà per dir ràpidament que el maonès es comporta, pel que fa a les elisions, com la resta del català.

Hem vist, així, com el principal interès de les notes comentades sobre l'elisió que hem localitzat als fulls dedicats al maonès és sobretot metodològic, ja que ens informen sobre la manera de treballar del nostre autor i sobre el fet que,

---

<sup>351</sup> Com els casos de **nar** per **anar** o **xugar**, per **eixugar**, en l'exemple **via** (que parteix de **havia**) la pèrdua de la primera vocal àtona ha estat causada per una falsa interpretació dels límits del mot que ha confós la vocal elidida del verb amb la preposició **a** (en català oriental pronunciada [ə]) o qualsevol altre mot acabat en una terminació fonèticament idèntica.

<sup>352</sup> Si recordem el comentari que hem reproduït de Milà (1875:514) sobre el concepte de "muda", és clar que al segle passat les concepcions precientífiques sobre les característiques dels sons humans i la confusió terminològica entre les diferents gramàtiques dificultaven enormement la comprensió de les descripcions lingüístiques fetes pels autors de les obres

malgrat tot, Milà ja havia assumit plenament molts dels conceptes, que com l'elisió, caracteritzen la lingüística moderna, en general, i la fonètica i la fonologia, en particular.

## 4 EL VOCALISME DE L'EIVISSENC SEGONS LES NOTES DE MILÀ

### 4.1 Introducció

Els tres fulls<sup>353</sup> que Milà dedica a la fonètica de l'eivissenc presenten les notes més esquemàtiques i simplificades que podem trobar en el conjunt d'anotacions que el nostre autor dedicà a la fonètica dels parlars baleàrics. El motiu que explica les característiques esmentades és el fet que les notes milanianes sobre l'eivissenc estan constituïdes per llistes de mots que presenten alguna especificitat de la fonètica de l'illa pitiüsa, sense pràcticament comentaris ni ordenació de les notes. Si a l'esquematisme esmentat, hi sumem el fet que els tres únics fulls que Milà dedica al parlar d'Eivissa contenen, per l'òbvia exigüitat de l'espai, el nombre més baix de notes i exemples de tot el conjunt de notes dedicades a la fonètica del català insular<sup>354</sup>, s'arriba fàcilment a la conclusió que l'eivissenc és el parlar baleàric al qual Milà dedicà menys atenció.

---

esmentades.

<sup>353</sup> Es tracta dels fulls n. 58, 59 i 60.

<sup>354</sup> Recordem que els 30 fulls en què Milà recull les seves notes sobre la fonètica del baleàric estan repartides molt desigualment entre el mallorquí (20 fulls), el menorquí de Maó (4 fulls), l'eivissenc (3 fulls) i característiques generals del baleàric (3 fulls).

Per aquestes raons, i centrant-nos ja en el vocalisme, tot el conjunt de fenòmens recollits per Milà sobre les característiques del vocalisme eivissenc que comentarem en els capítols que vindran a continuació es localitzen únicament en un full, el n. 58, que Milà intitula *Ibiza Vocales*<sup>355</sup>. Malgrat l'esquematisme i exigüitat de les notes, que contenen un dels pocs comentaris que podem llegir en els fulls dedicats a l'eivissenc, els exemples que llegim al full esmentat ens permeten arribar a una sèrie de deduccions.

En primer lloc, i a través de les característiques fonètiques que plasmen els mots recollits per Milà, podem arribar a la conclusió que Milà va basar la seva descripció de l'eivissenc en la varietat urbana o oriental de l'illa que és coneguda tradicionalment amb el nom de **parlar de Vila**. Amb tot, cal tenir present que termes com l'esmentat o el de **parlar de la pagesia** (el parlar eivissenc oposat al **parlar de Vila**) són simplificacions que no ajuden a entendre amb precisió l'abast de les dues varietats més destacades de l'eivissenc. Així, creiem que els termes més adequats serien el d'**eivissenc oriental**, per al **parlar de Vila**, i el d'**eivissenc occidental**, per al **parlar de pagès**, ja que la repartició geogràfica i social de les dues varietats lingüístiques de l'illa no coincideix exactament amb les àrees rurals i urbanes eivissenques sinó amb la zona oriental-septentrional de l'illa, tant urbana com rural, que pren com a model el parlar de la capital, i la zona occidental, més reduïda i predominantment rural, que tindria com a nucli més destacat Sant Antoni de Portmany<sup>356</sup>, respectivament. La diferència principal entre les dues varietats eivissenques rau en un seguit d'innovacions, originades tant en una zona com l'altra, que no s'haurien estès més enllà dels límits del propi parlar. Un dels exemples més significatius de la divisió que esmentem, i que constitueix la base de l'únic comentari de Milà sobre l'eivissenc en general, és l'obertura de la vocal neutra tònica provinent de la [e] tancada del

---

<sup>355</sup> En el full 60, intitulat *Ibiza 2. Elisiones. Acento*, hi ha recollits alguns exemples d'elisió vocàlica que també tindrem en compte. En aquest full també llegim unes notes sobre l'accentuació pròpia de l'eivissenc que, en canvi, són de molt difícil lectura i interpretació.

<sup>356</sup> Vegeu un mapa de les varietats esmentades a Veny (1999:48) i Montoya (1995:215)

llatí vulgar en [ʼɛ] en el parlar occidental, o de pagès, d'Eivissa<sup>357</sup>, fenomen que no s'ha produït en el parlar oriental, o de Vila. Com a conseqüència d'aquest canvi, s'ha originat una isoglossa que parteix el vocalisme tònic de l'illa en dues meitats: el de la part oriental de l'illa, que manté el sistema tònic de vuit elements de l'antic català oriental (conservat també a la major part del mallorquí i en el menorquí occidental), i el de la part occidental, de set elements, coincident amb el sistema tònic predominant a la resta dels parlars continentals del català, menorquí oriental i alguns pobles mallorquins. Milà descriu aquest fenomen a través d'un únic comentari (*Ciutat voure, a veces parece mixta. Campo vèure*), situat al principi de les notes, en què fa referència explícitament a àrees urbanes (*Ciutat*) i rurals (*Campo*), però no torna a especificar en cap altra ocasió la zona de procedència dels exemples que pren. Tot i així, les modernes descripcions del parlar d'Eivissa<sup>358</sup> ens permeten detectar ràpidament que la majoria dels trets fonètics recollits per Milà que anirem comentant són propis de la varietat oriental d'Eivissa coneguda tradicionalment amb el nom de **parlar de Vila**. Així, per exemple, casos com **vou** (*voz y ve*) i **crou** (*cruz*) ens informen del tancament de [ə] en [o]<sup>359</sup> per influència dels fonemes labials contigus, fenomen que, segons Recasens (1991:106), és molt freqüent entre els parlars baleàrics que mantenen la vocal neutra tònica com l'eivissenc oriental. Un altre mot, **cuaresma**, ens informa així mateix d'un altre tret típic del parlar oriental eivissenc: el manteniment del diftong [ʼkwa]/[kwə] (així com de [ʼgwa]/[gwə]) que a la part occidental (o de pagès) de l'illa ha patit un procés de

<sup>357</sup> Aquest fonema es conserva actualment en els municipis de Santa Agnès, Sant Antoni, Sant Agustí, Sant Josep i en algunes alqueries de Sant Rafel, és a dir, en els municipis més occidentals de l'illa. Amb tot, hi ha proves que la isoglossa actual és més reduïda que la que es donava a principis de segle, per la qual cosa sembla que es tracta d'un tret que té tendència a esdevenir regressiu. Per a més informació, vegeu Montoya (1995).

<sup>358</sup> Ens basarem principalment en Veny (1977) i (1999).

<sup>359</sup> Tanmateix, cal recordar que **crou** i **vou** eren també les formes originàries de **veu** i **creu** en català medieval (< VOCE, CROCE) ja que les formes modernes s'expliquen, probablement, com un producte de l'analogia del diftong [ʼow] amb [əw] (després [əw] a la major part de l'oriental). No es pot excloure, doncs, la possibilitat que **crou** i **vou** fossin arcaïsmes conservats a Eivissa fins fa poc, tal com apunta Cosme Aguiló (1997:455) per a alguns pobles mallorquins com Selva i Sa Pobra.

monoftongació en [ˈkɔ]/[ku]<sup>360</sup>, paral·lelament al que ha succeït a Mallorca i Menorca. Aquests trets i alguns altres que comentarem en els capítols que vindran a continuació refermen, doncs, el fet que Milà, com en la descripció del menorquí que ja hem vist i la del barceloní que efectuà als *Estudios de lengua catalana*, torna a basar-se en un parlar urbà a fi de caracteritzar el dialecte de l'àrea dins la qual exerceix la seva influència.

Ens quedaria pendent, de moment, esbrinar les causes de l'especial disposició i caracterització de les notes eivissenques, així com justificar alguns exemples en què Milà sembla recollir trets mai localitzats en eivissenc. Fer-ho ara, però, seria avançar la presentació i comentari particular de cada cas, per la qual cosa creiem més prudent tractar aquest dos aspectes en les conclusions finals sobre les notes milianes dedicades a l'eivissenc.

---

<sup>360</sup> Vegeu Veny (1999:54). Segons l'autor citat, a més, aquest fenomen és avui caduc a l'illa.

## 4.2 El vocalisme tònic de l'eivissenc segons Milà

### 4.2.1 Les *ee* tòniques de l'eivissenc segons Milà.

Milà recull en el full 58 i 60 diversos mots que tenen com a vocal tònica algun tipus de *ee*. La majoria de casos (set concretament) es localitzen al primer full esmentat i només un en el darrer. El fonema majoritàriament exemplificat, però, és [ɐ̃], la qual cosa corrobora el fet, ja exposat al capítol anterior, que la caracterització milaniana de l'eivissenc està basada en la subvarietat parlada a la part oriental de l'illa (el **parlar de Vila**). Tot i així, i tal com veurem seguidament, la majoria dels casos de [ɐ̃] esmentats presenten la particularitat de ser representats per una grafia diferent de *e*. En uns casos la tònica és representada per la lletra *o* (*von, cron*), fet que sembla donar a entendre que l'articulació de la neutra tònica era molt arrodonida en eivissenc, almenys entre labials; en d'altres, amb la grafia *a* (*mossata, fainas*). Vegem-los seguidament, així com la resta de casos de *ee* tòniques de l'eivissenc en què Milà es fixà:

**(full 58)**

---

*Ciutat voure, a veces parece mixta. Campo vèure.*

*Vou (voz y ve), crou (cruz)*

*Digón*

*Mossata*

*Fainas*

*Musson*<sup>361</sup>

**(full 60)**

*Vos-té*

La representació de la [ə] tònica amb **o** ja havia estat utilitzada per Milà a l'hora de presentar alguns dels exemples de [ə] mallorquina (*don, son*, concretament)<sup>362</sup>. Si comparem les tres descripcions insulars, ens adonem que tant en mallorquí com en eivissenc Milà usa la grafia **ou** per representar únicament el diftong [əw] tònic (exclusivament en els exemples eivissencs i alternadament amb **êu** en els casos mallorquins), però mai cap altra combinació vocàlica o síl·laba que contingui una [ə]. Amb tot, la diferència principal entre la representació dels exemples baleàrics de [əw] en les notes mallorquines i les eivissenques rau en el fet que Milà usa tant la grafia **ou** com **êu**<sup>363</sup> en els exemples mallorquins del diftong esmentat, mentre que en els casos eivissencs només trobem la representació **ou**.

Una altra conclusió a què podem arribar a través de la comparació de les grafies utilitzades per Milà a l'hora de representar gràficament [ə] en els tres parlars illencs és el fet que en els exemples mallorquins la grafia majoritària és **ê** (la grafia **ou** hi és minoritària i es limita als casos de [əw]<sup>364</sup>), mentre que en les notes menorquines i eivissenques aquesta darrera representació hi és totalment

---

<sup>361</sup> Incloem *Musson* (una variant de *mossèn*) en aquest apartat perquè creiem que la raó per la qual Milà recollí aquest exemple és el pas de **e** tònica a **o** que hi detectà.

<sup>362</sup> Vegeu el capítol 2.3.2.2.

<sup>363</sup> Vegeu el capítol 2.3.2.2.

<sup>364</sup> El fet que un dels principals informadors mallorquins de Milà, Mateu Obrador, fos oriünd de Felanitx, una de les localitats mallorquines on es produeix la labialització que comentem, és la probable justificació de l'interès del nostre autor per aquest fenomen.

absent i només s'utilitza la lletra **o**, si la neutra tònica va acompanyada de la glide [w] (cosa que només succeeix en mallorquí i eivissenc), o la lletra **a**, en la resta de casos<sup>365</sup>.

Tot aquest seguit de comparacions al voltant de la representació gràfica de [ə] ens aporta informació sobre la percepció i la concepció que tenia Milà sobre la naturalesa de la vocal tònica esmentada en eivissenc. En aquest sentit, la nota *Ciutat voure, a veces parece mixta* és una de les dades més significatives sobre la qüestió que suara ens plantejàvem. Així, l'adjectiu *mixta* ens remet directament a la concepció milaniana sobre la neutra tònica mallorquina: una *vocal doble o diptongo simultáneo œ*<sup>366</sup>, en el sentit de considerar el fonema [ə] com un so compost de dos elements (per això l'adjectiu *mixta* o *doble* o la comparació amb un diftong). Una primera conclusió, doncs, és el fet que Milà havia deduït, tot i considerar que la [ə] tònica del diftong [əw] era bàsicament una **o**<sup>367</sup> (per això representa la pronunciació eivissenca de **veure**, **veu**, **creu** i **digueu** amb les grafies *voure*, *vou*, *crou* i *digou*), que la neutra tònica de l'eivissenc oriental tendia a vegades a ser de la mateixa naturalesa (*a veces parece*) que la mallorquina, és a dir una vocal *mixta* entre **o** i **e**<sup>368</sup>. Amb tot, i des del punt de vista dialectal, el més sorprenent de la descripció milaniana sobre la naturalesa del diftong [əw] en eivissenc és el fet que sigui representada sempre com a **ou**, la qual cosa sembla indicar que el parlar pitiús articulava la combinació esmentada, a diferència de la situació actual, amb un alt grau de labialitat (per això la grafia **o** de la neutra tònica). L'existència d'aquest darrer fenomen en eivissenc, avui ja caduc, ens és confirmat per dos estudiosos. D'una banda, el primer estudiós que ha detectat l'existència de casos de labialització de [ə] en eivissenc ha estat Alcover (1908).

---

<sup>365</sup> En les notes menorquines Milà només utilitza la grafia **a** una vegada: en l'exemple *estralla* del ciutadellenc.

<sup>366</sup> Vegeu Milà (1875: 514, nota 1) i (1876).

<sup>367</sup> Amb tot, Milà (1876) era conscient que la modificació de [ə] en [ʰo] era *un effet de localité*.

<sup>368</sup> La caracterització més interessant i completa de la [ə] baleàrica feta per Milà és la que llegim a l'article *Phonétique catalane: œ*, publicat el 1876: *cette dernière voyelle ou, mieux, diphtongue simultanée, [...] est essentiellement de la famille de l'eu français et de la ö allemade, c'est-à-dire composée de e et o. Nous l'avons même entendu prononcer, sans doute par un effet de localité, comme simple o.*

Una mica més tard, d'altra banda, Spelbrink (1936)<sup>369</sup> observà que l'eivissenc estava dividit en dues grans varietats que es caracteritzaven, respectivament, pel manteniment del timbre de les [ɔ] tòniques etimològiques i l'obertura de [ə] en [ɛ] (la zona occidental al voltant de Sant Antoni de Portmany) i el manteniment de les neutres tòniques i el tancament a [o] de [ɔ] (la zona oriental, capital inclosa). Pel que fa a aquest darrer fenomen, Spelbrink afirma, a més, que la tendència esmentada era tant acusada a la Vila d'Eivissa i a Sant Jordi de ses Salines que fins i tot afectava el diftong **EU**, que esdevenia [ow]. Al llarg de la resta del segle XX, però, cap altre lingüista ha tornat a detectar exemples de la labialització esmentada a Eivissa<sup>370</sup>, per la qual cosa el fenomen de què parlem ha desaparegut actualment de l'illa i resta viu solament a localitats mallorquines com Manacor, sobretot en mots d'ús freqüent com els infinitius **beure** i **veure**<sup>371</sup>.

Així doncs, les notes de Milà sobre la labialització de [ə] palesen, un cop més, que el nostre autor basà la seva descripció de l'eivissenc en la varietat urbana de l'illa, ja que Spelbrink diu clarament que es tracta d'un fenomen circumscrit al parlar de la Vila d'Eivissa i de Sant Jordi, una localitat molt propera a la capital. La nota de Milà, a més, ens permet deduir, en primer lloc, que la freqüència de labialització esmentada era molt alta, tant o més que la que es dona actualment a part del mallorquí<sup>372</sup>, ja que afectava mots com **digueu** (*digón*) i **creu** (*crou*)<sup>373</sup> en què la tònica rarament es labialitza a Mallorca i, en segon lloc, que aquesta

---

<sup>369</sup> Citat per Torres (1993: 60).

<sup>370</sup> Moll, tant al **DCVB** (casos de **beure** i **veure**) com a la seva gramàtica històrica del 1952, circumscriu el fenomen de què parlem únicament a localitats mallorquines com, per exemple, Manacor o Felanitx. Veny (1977) i (1999) tampoc no recull cap cas de labialització de [ə] en l'eivissenc actual, però sí en algunes localitats de Mallorca (les mateixes que cita Moll) on encara és habitual. Recasens (1991:106) es limita a repetir les dades aportades per Alcover a principis de segle en mallorquí i eivissenc.

<sup>371</sup> Per a l'extensió del fenomen en manacorí, vegeu Puigròs (1998:133). Bibiloni (1982: 126), tanmateix, diu que el fenomen es pot localitzar també a altres localitats com Sant Llorenç, Felanitx, Santanyí, Puigpunyent, Bunyola i Montuiri i que la labialització de [ə] entre labials hi és molt estesa, tot i que més en uns mots que en altres i depenent molt del nivell sociocultural del parlant.

<sup>372</sup> Vegeu, però, Bibiloni (*Op. cit.*).

<sup>373</sup> **Crou**, per exemple, no consta al DCVB com a mallorquinisme sinó com a arcaisme.

modificació vocàlica era ben viva a la capital eivissenca fins a mitjan segle XX car l'últim estudiós que en parlà fou Spelbrink al 1936.

Cal tenir en compte, però, que dos dels exemples eivissencs citats per Milà, **crou** i **vou**, podrien ser interpretats com a arcaïsmes<sup>374</sup>, ja que no es pot oblidar que [k<sup>h</sup>rəw] i [vəw] provenen d'ètims que presenten una [o] tònica<sup>375</sup> (**crou**, **vou**), mantinguda en català medieval durant força temps, fins que una probable analogia amb mots com **peu**, **deu** o **sèu** -molt més freqüents- motivà el canvi de la tònica a [ə] (i més tard a [ɛ] en una part dels parlars orientals)<sup>376</sup>. La qüestió, doncs, és complexa i, com en molt altres fenòmens anotats per Milà, manquen encara estudis aprofundits sobre fenòmens com el que ens ocupa, tant pel que fa a abast geogràfic, actual i passat, com als factors socials que condicionen la realització labialitzada de [ə] en baleàric.

Malgrat que els exemples aportats per Milà no són suficients per deduir-ne una llei o una freqüència segures, creiem que es pot postular sense por d'equivocar-nos que en una part de l'eivissenc del segle passat (la varietat urbana) existia una forta tendència a labialitzar la [ə] en [o] en contacte amb una [w], de manera paral·lela a la labialització que es dona actualment a localitats mallorquines com Manacor. Aquest fet, a més dels testimonis ja citats d'Alcover (1908) i Spelbrink (1936), estaria avalat per un testimoni eivissenc de principis de segle. Així, una de les últimes mostres del fenomen que comentem ens l'aportaria el canonge

---

<sup>374</sup> Aguiló (1997: 455) també arriba a aquesta conclusió per als parlars mallorquins que encara pronuncien **crou** i **vou** (cita Sa Pobla i Selva). La qüestió, però, és força més complexa car el DCVB no enregistra en mallorquí casos de labialització en mots com **creu**, però sí, en canvi, en **veu** (s'esmenta [vow] per al manacorí). Així doncs, malgrat la tendència a labialitzar [ə] seguida de [w] en una part del mallorquí, és evident que aquest fenomen presenta restriccions que són causades per factors encara no prou ben coneguts i estudiats (arcaïsmes? conservadorisme formal dels mots relacionats amb activitats religioses?).

<sup>375</sup> Aquesta [o] tònica, al seu torn, provenia d'una O llarga, en el cas de **veu** (<VŌCE) i d'una U breu llatines, en el cas de **creu** (< CRŪCE)

<sup>376</sup> Una altra hipòtesi que explicaria el pas del diftong [ow] a [əw] en aquest dos exemples podria basar-se en el fenomen de la hipercorrecció. És possible que en català medieval la labialització de [ə] en [o] davant [w] fos una tendència freqüent a nivell popular que, en ser corregida per la pressió culta, motivés canvis innecessaris en mots com **crou** i **vou**, que no provenien etimològicament d'una [e] llatínovulgar sinó de [o], però que foren

eivissenc Serra i Orvay -nadiu de Sant Jordi de ses Salines, molt a prop de Vila- que en la seva intervenció al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana del 1908<sup>377</sup> usà sistemàticament les formes **vou** per **veu** i **voure** per **veure**. Després d'ell, però, només Spelbrink torna a assenyalar l'existència d'aquest fenomen a l'illa al 1936 i ja mai més cap altre lingüista n'ha tornat a parlar<sup>378</sup>. Això vol dir, en definitiva, que la labialització de la neutra tònica seguida de [w] va deixar de practicar-se a Eivissa a mitjans del nostre segle, per raons que encara no esbrinades però que valdria la pena investigar<sup>379</sup>.

Les notes de Milà, doncs, representen, per una banda, un dels darrers testimoniatges sobre la labialització de [ə] a Eivissa (recordem que devien ser preses a l'entorn de 1875), ja que, com hem vist, aquest fenomen hi va desaparèixer poques dècades després. Per altra banda, les anotacions milanianes malgrat la precaució amb què cal prendre-les, representen una interessant aproximació a l'antiga freqüència, possiblement alta, que presentava aquest fenomen a Eivissa

A banda dels casos de labialització esmentats, i tal com dèiem al principi, la resta d'exemples eivissencs de [ə] que no van seguits de [w] són representats per Milà amb la lletra **A** (*Mossata, fainas*). No és fàcil explicar la raó d'aquesta grafia, que també és utilitzada per Milà en exemples del menorquí de Ciutadella<sup>380</sup>, si

---

interpretats erròniament com a exemples labialitzats de [əw].

<sup>377</sup> *Apresiasi en qu'es tinguda a Eyvissa la llengua propia*. En aquest article, en què Serra es proposa parlar sobre la situació de la llengua catalana a l'illa, també hi podem llegir una descripció molt sumària d'algunes característiques de l'eivissenc (*Ullada dalt dalt a algunes qüestions illades de gramàtica* (sic) *eivissenca*), però el fenomen que comentem no hi és esmentat.

<sup>378</sup> Vegeu Veny (1977) i (1999) i Moll (1955).

<sup>379</sup> És significatiu que Spelbrink assenyales el 1936 que el pas del diftong esmentat a [ow] es practiqués tant a Dalt Vila -el barri on residia la classe benestant de Vila- com a la barriada de Sa Penya -on vivien majoritàriament pescadors -, així com a la localitat de Sant Jordi. El reduït abast territorial del fenomen, així com la diversitat social dels qui el practicaven, semblen apuntar cap al fet que o fou una innovació originada abans del XIX entre els habitants de la capital que s'estengué solament a les àrees més immediates, o que era un fenomen caduc que a mitjans del segle passat només mantenia la gent de Vila i rodalies. En tot cas, també caldria tenir en compte que Serra i Orvay, un decidit defensor del parlar dels pagesos eivissencs (vegeu el seu article del 1908), practiqués -i escrivís- la labialització esmentada, per la qual cosa no sembla que fos un tret considerat exclusivament com a urbà.

<sup>380</sup> Es tracta de l'exemple *estralla*, contraposat al maonès *estrella*. Vegeu el capítol 3.3.1.

tenim en compte la concepció milanesa de la neutra tònica en mallorquí que hem vist fa poc (un so *mixto* entre **e** i **o**, grafiat tradicionalment amb la lletra **E**<sup>381</sup>) ja que la representació del fonema [ə] amb la lletra **A** sembla ser una contradicció amb les seves pròpies teories. Una possible explicació entre la diferència de representació de la neutra tònica no labialitzada en mallorquí - sempre amb **ê**-, per una banda, de la del menorquí de Ciutadella i Eivissa - sempre amb **A**-, per altra banda, rauria en el fet que Milà hagués arribat a la conclusió (per deducció pròpia o per influència dels seus col·laboradors) que el fonema esmentat no tenia la mateixa naturalesa en mallorquí que en menorquí-eivissenc. Així, la caracterització de [ə] com a so mixt de **e** i **o**, seria vàlida només per al mallorquí, mentre que en eivissenc i menorquí occidental la representació del fonema esmentat amb la grafia **A** ens remetria a la concepció milanesa de la vocal neutra àtona: una simple variant àtona de /a/. En aquest dos últims parlars, doncs, hi hauria una perfecta correspondència entre les característiques de la neutra tònica i les de l'àtona -es tractaria de variants contextuais de /a/- mentre que en mallorquí la tònica i l'àtona serien considerats dos sons sense una relació clara o amb trets no coincidents. Aquesta explicació, però, no tindria l'aval de les idees fonètiques sobre la neutra tònica que Milà plasmà a l'article *Phonétique Catalane* *œ* (1876) en què el nostre autor parla sempre de *variété baleárique de la langue catalane* i no pas de mallorquí, tot i que és significatiu que les fonts baleàriques citades en l'article esmentat sempre siguin mallorquines<sup>382</sup>. A més, no podem oblidar que Milà diu clarament que l'exemple *voure* -amb [ə] labialitzada- a vegades sembla *mixta*, és a dir, un so a mig camí entre **o** i **e** segons la terminologia milanesa.

Una altra explicació alternativa vindria donada no tant per les idees de Milà sobre la tònica esmentada en baleàric sinó per la font de procedència dels exemples que, en part, són segurament escrites. Així, és conegut que la representació gràfica ocasional de [ə] amb la lletra **A** és antiquíssima en català (ja

---

<sup>381</sup> Vegeu Milà (1876).

se'n troben mostres als documents medievals), sobretot en textos produïts per autors poc destres en la tradició grafemàtica que usaven els escriptors cultes, sempre atents de respectar en els escrits la procedència etimològica del mot. La raó que justifica aquest ús gràfic és la percepció popular de la vocal neutra -tònica i àtona- com un so pròxim, si no idèntic, a /a/<sup>383</sup>. En aquest sentit, doncs, és segur que Milà obtingué una gran part dels exemples mallorquins de [ə] d'obres com el *Diccionari mallorquí-castellà* de Figuera (1840) i de la gramàtica mallorquina d'Amengual (1835) en què la tònica esmentada sempre és representada amb la lletra **E** i un accent circumflex. El fet que la majoria dels exemples mallorquins de les notes milanianes siguin grafiats de la mateixa manera -i que en gran part siguin coincidents- ens n'indica clarament la procedència. En el cas del menorquí i eivissenc, en canvi, no estem segurs de la procedència oral o escrita dels exemples de [ə]; en primer lloc, perquè en el cas del menorquí, com hem vist, Milà se centra en el maonès, una varietat que no posseeix la tònica esmentada<sup>384</sup> i, en segon lloc, perquè en el cas de l'eivissenc no hi ha cap indicació sobre la procedència o el nom de l'informador de les notes<sup>385</sup>. No és clar, doncs, si Milà es basà en fonts orals o escrites pel que fa a aquests dos darrers parlars, però estem segurs que, en el cas que n'hagués utilitzat d'escrites (exclusivament o no), haurien de ser per força de tipus popular (poemes, rondalles, etc.), ja que aquest dos parlars no posseïen en l'època de Milà una descripció lèxica o gramatical prou coneguda i comparable a les que Milà utilitzà per al mallorquí<sup>386</sup>. És evident que en aquest últim tipus d'obres les

---

<sup>382</sup> Concretament, el *Diccionari mallorquí-castellà* de Pere Antoni Figuera (1840).

<sup>383</sup> El mateix Milà en seria un exponent claríssim.

<sup>384</sup> Recordem que el principal informador de Milà per al maonès era Llorenç Pons, un poema de M. A. Vicent i un "*hombre de la Tierra*". La majoria de les fonts, doncs, semblen ser orals (clarament en el cas del *hombre* i Pons). Vegeu els capítols 1.4 i 3.1.

<sup>385</sup> Sobre la qüestió dels informadors eivissencs de Milà, vegeu el capítol 1.4.2.

<sup>386</sup> En el cas de l'eivissenc, i fora de les notes que comentem, no en tenim cap descripció lingüística fins a principis del XX. Es tracta d'un vocabulari d'Artur Pérez-Cabrero de 1909 (vegeu Colón-Soberanas [1985:189]). El menorquí, en canvi, ja posseïa algunes obres gramaticals i lexicogràfiques com les de Febrer i Cardona (que només havia publicat els *Principis de lectura menorquina* el 1802; la resta de la seva obra restà inèdita i manuscrita), Juli Soler i Siquier (autor d'una *Gramática de la lengua menorquina* del

possibilitats de trobar la tònica esmentada representada amb la lletra **A** són molt més altes que no pas en un document amb una elevada pretensió de formalitat com un diccionari o una gramàtica.

Tot amb tot, no podem decantar-nos decididament per cap de les dues explicacions: ni que la representació particular dels casos de [ə] en menorquí i eivissenc davant del mallorquí obeeixi al fet que Milà, per raons desconegudes, volgués diferenciar la realització fonètica de la tònica esmentada en les dues illes menors, per una banda, o que la manca de coincidència gràfica amb el mallorquí no tingui res a veure amb les idees fonètiques de Milà sinó amb les preferències gràfiques, que sempre respectava, de les obres en què es basà a l'hora de recollir exemples de [ə], per altra banda. El caràcter summament esquemàtic de les notes que estudiem no ens permeten anar més enllà de plantejar les dues hipòtesis exposades. Així mateix, hi ha una certa ambigüïtat en la descripció milanesa de les característiques de la [ə] baleàrica que ens impedeix arribar a conclusions clares<sup>387</sup>.

Pel que fa a la resta d'exemples de **ee** tòniques en eivissenc, Milà només s'interessa per un cas de [ɛ] (*Campo vèure*), a fi de contrastar-lo amb la realització de la capital (*Ciutat voure*), un exemple anòmal de [e] (*vos-tè*) i un cas (*musson*) interpretat per Milà, amb tota seguretat, com un exemple de transformació de /e/ en [o]. Sobre el primer cas -*vèure*-, ja hem vist que es tracta de l'exemple utilitzat per Milà a fi de delimitar una de les isoglosses intraeivissenques més significatives: la que indica la conservació o obertura de la [ə] provinent de les **ee** tancades del llatí vulgar (*Ciutat voure, a veces parece mixta. Campo vèure*). El fet que Milà indiqui ben clarament la procedència rural de l'exemple i que no torni a usar

---

1858) i Josep Hospitaler (autor d'un *Vocabulario menorquín-castellano y vice-versa* publicat el 1869), però Milà no en tenia coneixença perquè l'obra dels autors citats era desconeguda fora de l'illa i, fins i tot, molt poc a Menorca.

<sup>387</sup> Així, per què Milà diu que la neutra tònica de *voure* sembla a vegades *mixta* (és a dir, entre **e** i **o**) i, contradictòriament, no representa la tònica de *fainas* i *mossata* de la mateixa manera que ho havia fet en els exemples del mallorquí -amb **ê**-? En tot cas, aquesta inconseqüència donaria més pes a la segona explicació, car tot és reduir a una simple qüestió de grafies i no pas de diferències fonètiques, que sempre són expressades -però no representades- de la

el nom *Campo* en cap altre exemple és, al nostre entendre, una de les claus<sup>388</sup> per deduir que la descripció milaniana de l'eivissenc, com la del mallorquí i el menorquí, es basa en la varietat urbana de l'illa (el **parlar de Vila**) que, a més, coincideix amb el tipus de parlar usat a la major part d'Eivissa -concretament a la zona oriental i septentrional de l'illa. És una llàstima que Milà no precisi amb més claredat què cal entendre per *Campo* ja que, si ho hagués fet, la seva informació hauria estat molt útil per aclarir un dels punts més controvertits de la història del fenomen esmentat: l'abast geogràfic i social del canvi de la neutra tònica a [ɛ] en el segle passat a Eivissa. Montoya (1995), basant-se en les dades recollides per Alcover a principis de segle, ha llançat la hipòtesi que la discontinuïtat geogràfica de la zona on s'havia produït la innovació<sup>389</sup> (zona sud-oest de l'illa, Sant Carles al nord, i barri de la Peña a Vila) indiquen un repartiment més social que geogràfic dels parlants eivissencs que realitzaven el pas a [ɛ], ja que totes les dades apunten al fet que les zones que practicaven el canvi eren les més petites i mal comunicades, és a dir, les més pobres:

*"Això també explicaria la difusió tan poc homogènia territorialment, però potser més coherent socialment, ja que abraçaria nuclis poc habitats i zones urbanes de classe social baixa. Així també tindria sentit que les parròquies més habitades, com Sant Joan o Santa Eulària, ben comunicades amb la capital, i la classe benestant de Vila<sup>390</sup> quedassin al marge del canvi"* (Montoya 1995:185)

Malgrat això, la nota de Milà té el valor de confirmar que durant la segona meitat del XIX el canvi ja era operatiu a una part d'Eivissa -el *campo*- i que els qui el practicaven pertanyien a un estrat social molt específic (eren pagesos). En aquest sentit, la informació aportada per Milà confirma les hipòtesis que s'han

---

mateixa manera.

<sup>388</sup> L'altra clau és, evidentment, les característiques formals d'alguns exemples recollits per Milà.

<sup>389</sup> Actualment, aquesta zona s'ha reduït al lloc on, segons tot els indicis, s'originà el canvi: la part sud-oest de l'illa. Segons Montoya (1995) el nucli originari del canvi fou Sant Josep; Torres (1993:51), però, opina que fou Sant Antoni de Portmany.

<sup>390</sup> Cal tenir present que aquesta classe social estava concentrada a Dalt Vila, una zona separada físicament dels barris baixos de la Vila, con el de la Peña, per una muralla que

bastit sobre l'època d'inici del canvi<sup>391</sup> a les Illes, en el sentit que no pot ser una innovació originada gaire més tard de principis del XIX. La informació plasmada en la nota que Milà redactà durant la segona meitat del XIX (aproximadament vers 1875) fa palès, doncs, que el fenomen tenia ja una certa antiguitat a Eivissa en l'època esmentada.

El cas de *vos-té* sembla ser, en principi, un exemple de [e] pròpia de l'eivissenc. Tanmateix, en tots els dialectes orientals del català aquest pronom mai ha estat articulat amb una vocal tancada sinó amb [ə] (la major part del baleàric) o amb [ɛ] (la resta dels parlars orientals)<sup>392</sup>. Cal descartar, doncs, que l'accent de l'exemple esmentat pugui indicar una pronunciació [vus'te] ja que aquest pronom és articulat a la part oriental d'Eivissa tradicionalment amb la tònica [ə]. Al nostre entendre, Milà no s'interessa per la tònica de **vostè** sinó per la vocal àtona del mot en eivissenc. El fet que *vos-té* sigui inclòs en un apartat que Milà intitula *Acento*, en què el mot esmentat comparteix l'espai amb exemples de pronoms enclítics tònicos (com, per exemple, *mostrahú*) i la representació gràfica del mot com si fos un compost, ens indicaria que Milà va reservar aquest apartat per enregistrar casos particulars de tonicitat, és a dir, que no es donessin al català central. No hem d'oblidar, a més, un exemple paral·lel, **vòs-tê**, que ja hem estudiat a les notes mallorquines<sup>393</sup>. En definitiva, la nostra opinió és que Milà vol indicar esquemàticament que **vostè** tenia en eivissenc, com a Mallorca<sup>394</sup>, dues vocals tòniques i que, per tant, la [o] hi rebia també un accent d'intensitat. A favor d'aquesta interpretació hi hauria també el fet que la major part d'exemples eivissencs que presenten una [o] àtona són grafiats per Milà amb la

---

fins a principis del segle XX encara restava tancada força hores al dia.

<sup>391</sup> Tant Moll (1952) com Veny (1978) situen l'inici del canvi a principis del XIX, tot i que Torres (1983:52) dóna a entendre que és un canvi recent perquè els parlants de més de 50 anys de la zona occidental encara articulen la neutra tònica a l'hora de cantar o recitar cançons populars. La nota de Milà, doncs, dóna la raó als dos primers filòlegs.

<sup>392</sup> Vegeu *DCVB* (X: 884).

<sup>393</sup> Vegeu el capítol 2.4.4.

<sup>394</sup> Vegeu Bibiloni (1983: 115)

lletra **U** a fi d'indicar clarament el tipus de neutralització que s'hi dona<sup>395</sup>. A favor d'aquesta explicació hi hauria el fet que Coromines (**DECat** IX: 402) assenyala que el tractament *vossa mercè* -la forma de la qual parteix **vostè**- fou habitual a Mallorca fins al segle XIX, a diferència de la resta del domini en què es perdé més aviat. Aquest manteniment facilitaria que a Mallorca es conservés durant més temps la consciència que **vostè** era, de fet, un mot compost i que, com a tal, calia considerar que tenia dues síl·labes tòniques: la [ɔ] de *vossa* (reduït a *vos*) i la [ə] de *mercè* (reduït a *tè*). Això justificaria la realització de **vostè** com a [ˈvɔsˈtə] a certs ambients mallorquins en què encara es pot sentir clarament l'obertura i la tonicitat de la primera vocal del pronom<sup>396</sup>. No seria estrany, doncs, que una situació semblant s'hagués donat també a Eivissa, però que, a diferència de Mallorca, la pronunciació de **vostè** com a mot compost no hi hagués perviscut gaire més enllà de l'època en què Milà redactà aquesta nota<sup>397</sup>.

Així doncs, ens sembla evident que el principal interès de Milà a l'hora d'enregistrar *vos-té* no fou el tipus de vocal tònica que presenta la darrera síl·laba - l'accent de l'exemple no tindria un valor fonètic sinó purament gràfic- sinó la realització de la primera vocal que, tal com hem intentat demostrar, rebria probablement algun tipus d'accent i, per tant, no era afectada pel fenomen de la neutralització en [u]. Així mateix, la similitud gràfica del cas amb el **vòs-tê** mallorquí, a més, no pot ser casual si tenim en compte que les notes sobre el maonès i l'eivissenc es beneficien dels referents que Milà ja havia descrit amb detall en les notes mallorquines. Malgrat que sembla evident que Milà no estava interessat en la /e/ tònica de l'exemple, no podem assegurar, amb tot, que la nostra interpretació sigui l'encertada. Caldria investigar, doncs, la possibilitat que plantegem, tot i que creiem que és la més plausible. L'últim cas, que cal

---

<sup>395</sup> Vegeu el capítol 4.3.2.

<sup>396</sup> Bibiloni (*Op. cit.*) constata que encara avui la primera vocal de **vostè** és articulada al parlar tradicional de Palma amb una [ɔ] que, a més, rep un accent d'intensitat secundari.

<sup>397</sup> Cal ser conscients que determinats fenòmens conservats encara a Mallorca, com l'articulació de la dental als grups finals **-nt** i **-lt** o l'articulació del diftong [əw] com a [ow], també es donaven a Eivissa durant el XIX, però que hi desaparegueren en començar el segle XX.

comentar a banda del que ja han estat presentats, és *musson*, un cas que, en principi, no sembla tenir res a veure amb les **ee** tòniques. Malgrat la manca de comentaris que trobem en les notes sobre l'eivissenc, és de suposar que Milà recollí aquest exemple en el full dedicat al vocalisme perquè hi degué veure un canvi de [ə] en [o] (*mossèn* > *musson*). En aquest sentit, Coromines (**DECat** VIII:823) certifica la intuïció de Milà ja que aquest mot és una de les evolucions en baleàric de *mossèn* en posició proclítica, situació en què esdevé àton i, per tant, més fàcilment modificable<sup>398</sup>. Així mateix, el **DCVB** (VII: 616) ens indica que en eivissenc aquest antic tractament honorífic, que ha acabat nominalitzant-se a les Illes amb el sentit de "senyor de classe mitjana (que vol aparentar el que no és)", ha pres un altre sentit específic: el de "resident a Vila", o sigui, dins el recinte emmurallat de la capital eivissenca. És probable que aquesta darrera acceptió de *mosson* en eivissenc sigui la causa que aquest mot, tot i ser general en baleàric, només sigui enregistrat per Milà a Eivissa, car a les altres dues illes no hi devia tenir una freqüència d'ús tan alta<sup>399</sup>. Així doncs, i pel que fa al vocalisme de l'exemple que comentem, cal reconèixer la perspicàcia de Milà en detectar encertadament, tot i que no ho especificués, que la vocal tònica de *musson* era el resultat d'un canvi que havia afectat una /e/ tònica originària.

En conclusió, doncs, malgrat la migradesa i esquematicitat dels casos presentats, Milà aconsegueix plasmar en pocs exemples el tret més característic del vocalisme tònic de l'eivissenc: la partició de l'illa en dues àrees que presenten un sistema vocàlic tònic diferent: El majoritari, que conserva la neutra tònica i era propi de l'antic català oriental i avui de bona part del baleàric, en ser el sistema usat a la capital eivissenca -i bona part de la zona oriental i septentrional de l'illa- és el que més exemples presenta i el que cridà més l'atenció de Milà;

<sup>398</sup> L'evolució seria *mossèn* > *mossen* (àton) > *mosson* > **m[u]sson**. Torres (1993: 61) enregistra, fins i tot un *musson* a Sant Mateu d'Aubarca. Es tractaria, doncs, d'un cas d'harmonia vocàlica afavorida per la posició proclítica del mot.

<sup>399</sup> Si es pogués demostrar que Milà enregistrà *Musson* amb aquesta darrera acceptió, podríem tenir una altra mostra del fet que la descripció milaniana de l'eivissenc es basa en la varietat urbana de l'illa.

sobretot pel que fa a la labialització de [ə] en [ʷ] quan va seguida de [w]. A banda d'aquest darrer fenomen, que avui ja no es dona a l'illa, hem comentat també les possibles implicacions que comportaria la representació de la neutra tònica no labialitzada amb la lletra **A**, un tipus de grafia que curiosament no és utilitzada per Milà en els exemples de [ə] en mallorquí, però sí en els del menorquí de Ciutadella. Pel que fa al segon sistema tònic eivissenc, el que, com el català central i maonès, ha perdut l'antiga neutra tònica perquè l'ha obert fins a confondre-la amb la [ɛ] oberta, és clar que Milà era ben conscient que territorialment i socialment estava reclòs a l'àmbit rural eivissenc. Malauradament, la intenció de Milà en les notes que comentem és confrontar el tret més definitori del vocalisme urbà i rural eivissenc més que precisar l'abast exacte de l'últim sistema, per la qual cosa hem de conformar-nos amb el fet que som davant d'una nova prova que confirma les hipòtesis que s'han proposat per explicar la data d'aparició del sistema vocàlic innovador a Eivissa. A més d'aquests casos, hem vist també un possible arcaisme, que avui hauria desaparegut de l'illa -el tractament de **vostè** com a nom compost- i un cas de transformació de neutra tònica en [o] per raons d'harmonia vocàlica en posició proclítica -el pas de **mossèn** a **mosson**-. Un bon doll d'informació diatòpica i diacrònica si tenim present que Milà va ser capaç de resumir-la en nou exemples i un petit comentari.

#### 4.2.2 Canvis en *aa* tòniques de l'eivissenc detectats per Milà

Milà enregistra en el full 58 dos casos que presenten una [a] tònica modificada. Tot i que la modificació és representada gràficament amb una *e*, és segur que Milà està reflectint una [ɛ] fonològica, perquè un dels mots recollits presenta aquesta obertura a d'altres indrets del domini. Es tracta dels següents casos:

*Llerb (de mans)*

*Sutreg por sutrag*

Aquests dos exemples eivissencs tornen a posar damunt la taula la qüestió de trobar una explicació satisfactòria als canvis esporàdics de [a] en [ɛ] que podem localitzar a diversos indrets del domini<sup>400</sup> i que són freqüents sobretot a Mallorca. És un fet provat, però, que en mallorquí el canvi assenyalat no es pot destriar de la realització marcadament palatalitzada de [a] quan aquesta vocal es troba en contacte amb un altre so palatal, sobretot [ç] i [j]<sup>401</sup> ja que n'és la causa principal. Tanmateix, aquestes dues darreres consonants són desconegudes a una part de Mallorca, a Eivissa i Menorca i a altres indrets del domini -com una part del català occidental- on trobem casos de tancament de [a], per la qual cosa és necessari buscar altres justificacions del canvi en aquests indrets.

---

<sup>400</sup> Segons Recasens (1991:101) aquest tipus de canvis són freqüents a totes les Illes Balears i bona part del català occidental, sobretot el nord-occidental meridional i valencià septentrional, així com l'àrea nord-oriental del català central.

<sup>401</sup> Vegeu Veny (1983:88).

Alarcos (1960:44), el primer estudiós que va proposar una explicació per al fenomen que comentem, creu que els exemples en què s'ha modificat l'obertura de la central tònica són restes de l'antiga palatalitat que, segons aquest autor, presentava la [a] en català medieval. Aquest tret, a més, s'hauria conservat en mallorquí i seria la causa principal de la palatalització de les oclusives velars. Coromines (1976:87), però, rebutja aquesta hipòtesi i circumscriu les vocals centrals tòniques palatalitzades, sovint modificades en [ɛ], a Mallorca, d'on creu que són una evolució autòctona. A fi d'explicar els casos que podem trobar fora de Mallorca, com el **lleg** o **sotrec** eivissencs que comentem, Coromines opina que la majoria es poden explicar per l'assimilació de la palatalitat d'una consonant adjunta, fet que explicaria, per exemple, el cas de **lleg**. Aquesta hipòtesi, que ha tingut una àmplia difusió, no explica tanmateix casos com **sotrec** per la qual cosa el mateix autor també admet la possibilitat que alguns casos s'expliquin per la influència d'una consonant ròtica. Aquesta darrera possibilitat ha estat confirmada per Moran (1994:100-101) a l'hora d'estudiar diversos antropònims catalans antics ja que ha pogut demostrar que noms com **Isern** o **Guiterd** s'han originat pel tancament d'una [a] etimològica a causa de l'efecte de la **r** travada. Aquest darrer autor, doncs, demostra que el pas d'una vocal central tònica a [ɛ] és un fenomen antic en català i que no ha de ser explicat necessàriament per influència d'un context palatal. Aquest últim fet, a més, explicaria mots eivissencs com **dieri** o **semineri**, localitzats a la zona nord de l'illa<sup>402</sup>, que no han estat suficientment explicats.

Arribats a aquest punt, podem justificar la modificació de la vocal tònica dels dos exemples eivissencs enregistrats per Milà com una conseqüència de la palatalitat de la primera consonant, en el cas de **lleg**, i de l'acció de [r], en el cas de **sotrec**. Així mateix, voldríem remarcar el fet que diversos exemples de tancament de [a] explicats tradicionalment com a casos d'assimilació de la palatalitat d'una consonant adjacent, com és el cas de **lleg**, presenten sovint

---

<sup>402</sup> Vegeu Torres (1993:47).

també una ròtica en posició implosiva per la qual cosa potser hauríem d'admetre que un context en què la [a] tònica estigui entre una palatal i [r] pot ser especialment procliu a modificar l'obertura de la vocal esmentada<sup>403</sup>.

Recasens (1991:101), però, opina que les causes d'aquest tancament són molt més complexes per diverses raons. En primer lloc, perquè s'ha demostrat en proves experimentals que [r] no tendeixen a tancar l'obertura de les vocals amb què està en contacte sinó a obrir-les i, en segon lloc, perquè podem trobar exemples de tancament de [a] a [ɛ] fora de Mallorca, com (**veri**)**tet**, **ciguela** o **aliquetes**<sup>404</sup>, que presenten un context consonàntic on no hi ha ni palatal ni ròtica. Aquest autor ha remarcat, així mateix, la coincidència entre les zones on es localitzen abundants canvis en l'obertura de la vocal central tònica (les Balears -predominantment en mallorquí<sup>405</sup>-, diverses àrees del català occidental -sobretot la del bisbat de Tortosa- i la zona nord-oriental del català central) i els llocs on està comprovat que la realització de la /a/ tònica és acusadament anterioritzada, que són pràcticament les mateixes àrees. Amb tot, i pel que fa a la primera qüestió, Recasens reconeix que no es pot descartar la possibilitat que la [r] hagués presentat en algun moment històric del català un fort matís de constricció dorsovelar o dorsouvular la qual cosa hauria afavorit que la tònica /a/ esdevingués més alta, i per tant més acostada a [ɛ], per coarticulació. Així mateix, aquest autor assenyala que és notable la quantitat d'exemples d'evolucions **a > e** davant **r** implosiva enregistrats al llarg de la Romània. Recasens, doncs, més enllà de remarcar la coincidència entre les àrees on es dóna una /a/ més anterioritzada i les que presenten modificacions d'aquesta darrera vocal en [ɛ], reconeix que és probable que diversos contextos

---

<sup>403</sup> Un altre exemple d'aquest context, seria, per exemple, **xerxa**, un mot força estès en mallorquí, català nord-occidental i empordanès.

<sup>404</sup> Es tracta de mots propis de zones del català occidental com els Ports, el Maestrat o la Ribera d'Ebre. Vegeu-ne les entrades al **DCVB**.

<sup>405</sup> Evidentment, perquè en una gran part del mallorquí l'inventari de consonants palatals és més alt que a la resta del català a causa de la presència de [j] i [ç].

consonàntics amb /r/ afavoreixin, per causes poc conegudes encara, el tancament de la central tònica.

Sigui com sigui, doncs, és clar que determinats parlars catalans, entre els quals hi ha l'eivissenc, presenten una tendència notable a tancar l'obertura de /a/ tònica en contextos en què està en contacte amb una palatal i/o una ròtica, sobretot implosiva, i que aquesta és la causa que explica l'origen de *lleg* i *sotrec* entre les notes milanianes de l'eivissenc.

A més del fenomen fonèticofonològic que acabem d'estudiar, els dos casos recollits per Milà ens permeten arribar a conclusions d'altres tipus. Així, i pel que fa a *lleg*, val la pena assenyalar que aquest últim mot és, actualment, una variant pròpia del parlar de la capital eivissenca, tal com assenyala Torres (1993:41)<sup>406</sup>, i desconeguda a la resta de l'illa, on només s'empra *llarg*<sup>407</sup>. Segons aquest darrer autor, l'ús de *lleg* és un dels trets lingüístics que identifica immediatament a Eivissa la procedència vilera d'un parlant. Tal com diu Veny (1999:100), es tracta d'una innovació nascuda a la capital d'Eivissa que, a diferència d'altres canvis originats també a Vila, no ha tingut ressò a l'illa fora dels límits de la ciutat. En aquest sentit, doncs, la nota de Milà ens permetria dir que el pas de *llarg* a *lleg* a la Vila d'Eivissa ja hi estava plenament assentat a la segona meitat del segle XIX. Caldria veure ara si aquesta darrera dada ens remetria al fet que es tracta d'una innovació recent a la capital eivissenca -de la primera meitat del XIX potser?- i que aquesta sigui la causa de la poca difusió que ha tingut el canvi a Eivissa, fets que mereixerien un estudi que ara no podem iniciar aquí<sup>408</sup>. Les

---

<sup>406</sup> Un altre exemple de tancament de /a/ propi de la Vila d'Eivissa és *vietge*. Vegeu Torres (*Op. cit.*). Pel que fa a *lleg*, vegeu també Veny (1999:100).

<sup>407</sup> A banda de la Vila d'Eivissa, *lleg* és la forma habitual a nombroses localitats mallorquines i una àrea del català occidental que aniria de Tortosa fins a Castelló. Vegeu Coromines (**DECat** V: 84)

<sup>408</sup> En tot cas, val la pena assenyalar que el **DCVB** només enregistra *lleg* a Castelló i Mallorca i que no dona documentació antiga del canvi. Coromines (*Op. cit.*) tampoc no enregistra el mot esmentat a la capital eivissenca i dubta de l'autenticitat de l'únic testimoni antic que aporta -el d'un poema de Cerverí de Girona-. Així mateix, aquest autor destaca el fet que la toponímia de la comarca dels Ports, on *lleg* és la forma habitual, presenta sempre casos sense la /a/ tònica modificada com, per exemple, la *Mola Llarga*. Fora d'aquest darrer i dubtós cas aportat per Coromines, no hi ha documentació de *lleg* fins

notes de Milà, doncs, se'ns revelen una vegada més com una font importantíssima per poder datar i localitzar determinats fenòmens lingüístics sobre els quals la lingüística diacrònica catalana no tenia encara prou dades. Així mateix, el cas comentat, seria una de les proves més evidents que el nostre autor va basar la descripció de l'eivissenc únicament en informants de la capital de l'illa.

Pel que fa a *sotrec*, cal dir que es tracta d'una forma avui desconeguda a l'illa i que, fins i tot, no és enregistrada per cap obra lexicogràfica catalana. Des del punt de vista etimològic, i tenint en compte el probable origen onomatopèic de *sotrac*<sup>409</sup>, no seria desencaminat pensar que estem davant d'una de les múltiples formes creades en català per l'expressivitat popular. Un altre aspecte interessant d'aquest mot, i que ara només podem apuntar, seria explicar-se l'origen de la [ɛ] del mot. És evident que l'origen expressiu de *sotrec* dificulta esbrinar les causes de tipus fonològic que han format la vocal tònica d'aquest mot, però no ens sembla desencertat pensar que estem davant d'una altra possible mostra de la tendència dialectal a tancar l'obertura de la /a/ tònica en contacte amb una ròtica. Si admetem aquesta possibilitat, hauríem de preguntar-nos, fins i tot, sobre l'antiga freqüència o abast d'aquest últim canvi al parlar de la Vila d'Eivissa que, tal com hem comentat pel que fa a *llerg*, sembla haver-hi estat destacable.

En tot cas, i essent conscients que hem plantejat més interrogants que respostes, és evident que Milà ens ha fet conèixer un mot que hauria de ser tingut en compte a partir d'ara en els nostres repertoris lexicogràfics diacrònics, especialment en els eivissencs, a banda de fornir-nos més dades sobre una tendència fonològica -el tancament de la vocal central tònica- que seran d'una utilitat indiscutible per a l'estudi diacrònic de la nostra llengua.

---

pràcticament els nostres dies, per la qual cosa la nota de Milà és especialment significativa.

<sup>409</sup> El DCVB (X: 36) diu clarament que *sotrac* i totes les seves variants són creacions expressives. Coromines (**DECat** VII: 994), però, creu que cal admetre la possibilitat que *sotragar* i tots els seus derivats estiguin relacionat amb l'antic verb *sodegar* "somoure", "fer trontollar" i que, a través de contaminacions onomatopèiques, en sigui un derivat. En tot

### 4.2.3 Exemples d'accentuació pròpia de l'eivissenc recollits per Milà

Tot i que Milà dedica un apartat específic en el full 60 (intitulat *Acento*) als casos d'accentuació característica de l'eivissenc, hem cregut convenient parlar també en aquest capítol d'altres exemples que llegim als apartats dedicats al vocalisme i al consonantisme eivissenc<sup>410</sup>. La raó és que són casos en què, a més d'alguna especificitat vocàlica o consonàntica, es detecten modificacions de la vocal tònica, algunes pròpies de tot el baleàric i d'altres, exclusives de l'eivissenc.

Pel que fa als exemples eivissencs inclosos per Milà en l'apartat *Acento*, hem de dir, malauradament, que és un dels fulls en més mal estat de tots els que hem pogut consultar a l'arxiu Milà de Santander la qual cosa implica que els casos recollits pel filòleg vilafranquí en aquest full són de molt difícil lectura i interpretació. Hi distingim quatre exemples dels quals tres són intel·ligibles i un no, però és possible que originàriament n'hi hagués hagut algun més<sup>411</sup>. Com es podrà veure a continuació, la major part de les notes fan referència a

---

cas, Coromines tampoc parla de la variant recollida per Milà.

<sup>410</sup> Fulls 58 i 59, respectivament.

<sup>411</sup> Tant l'exemple irrecognoscible com bona part del full semblen haver estat afectats per la humitat ja que la tinta amb què està escrit l'últim cas esmentat té la major part dels contorns difuminats.

combinacions de verb i pronom enclíctic en què l'accent s'ha desplaçat a l'última vocal del grup:

***Acento* (full 60)**

*Estimál*

*B.....tál*<sup>412</sup>

*Mostralú*

*Vos-té*

Pel que fa a l'apartat dedicat al vocalisme eivissenc del full 58, comentarem una nota que fa referència a un desplaçament de l'accent en el hiat originari d'un mot; del full 59, on es recullen els exemples de consonantisme propi de l'eivissenc, parlarem d'una altra combinació de verb i pronom enclíctic, ara sense l'accent desplaçat, i d'un cas que creiem interessant de comentar, malgrat que no presenti cap especificitat accentual, perquè podria explicar l'origen d'una forma eivissenca, *bívul*<sup>413</sup>, on sí n'hi ha. Aquests són els exemples a què fem referència:

**(del full 58, *Vocales*)**

*Juy no juí*

**(del full 59, *Consonantes*)**

*Dexálo no dexárló*

*Bagul*

Si comencem parlant dels tres exemples citats de combinacions de verb més enclíctic, és evident que les notes de Milà, tant la del full 59 com les del full 60, fan palès una de les característiques més remarcables del sistema de combinacions entre verb i clítics posposat en eivissenc<sup>414</sup>: la convivència entre el fet que el pronom enclíctic desplaci l'accent fins a l'última vocal de la combinació (*estimál* i *mostralú*), tal com succeeix en rossellonès i la resta del

---

<sup>412</sup> És l'exemple de què parlàvem a la nota anterior.

<sup>413</sup> Es tracta d'una variant de **bagul** pròpia de la localitat eivissenca de Sant Josep. Vegeu Veny (1999:46).

baleàric<sup>415</sup>, o, contràriament, que el verb conservi la síl·laba tònica originària (*dexálo*), com a la resta del domini. Milà ja s'havia interessat pel primer tipus de combinació esmentat ja que, com ja hem vist, en recollia mostres a les seves notes sobre el mallorquí i maonès<sup>416</sup>. Cal recordar, així mateix, que aquest tipus de dislocacions accentuals formen la major part dels exemples que podem llegir als apartats que Milà reserva a l'accentuació mallorquina i maonesa de les notes que estudiem que, com en eivissenc, també intitula *Acento*. Milà, doncs, ja coneixia el fenomen esmentat i, per tant, no és estrany que en les notes sobre l'eivissenc hi trobem bàsicament el mateix tipus d'informació que ja hem llegit a les notes mallorquines i maoneses que estan dedicades a l'accentuació. Milà, però, no fa cap tipus de comentari explícit sobre l'alternança en eivissenc entre el sistema mallorquinomenorquí (que, com hem dit, també es dona en rossellonès) i el que es localitza a la resta de parlars catalans. Tanmateix, era conscient de la convivència entre els dos sistemes ja que així ho palesa la nota del full 59 (*dexálo*), encara que estigui inclosa en el full dedicat al consonantisme pel tipus d'elisió que presenta<sup>417</sup>.

L'eivissenc, doncs, es caracteritza davant la resta del baleàric, i, de fet, de la resta de parlars catalans, pel fet de mantenir un sistema híbrid de combinacions verb-pronom enclític tot i que encara no sabem amb exactitud quin és l'origen i les causes d'aquesta dualitat ni la seva antiguitat a l'illa. La nota de Milà, tot i no donar respostes a aquests interrogants, fa palès, com a mínim, que l'actual alternança ja es donava a la segona meitat del segle XIX. Segons Veny (1999: 45), l'actual parlar d'Eivissa, tot i mantenir la doble possibilitat, es decanta majoritàriament pel sistema comú amb la major part del català, en què l'accent

---

<sup>414</sup> Vegeu Veny (1999:46).

<sup>415</sup> Vegeu Veny (1983:58 i 94). També s'han localitzat exemples esporàdics de desplaçament accentual en alguns parlars valencians. Vegeu, per exemple, Colomina (1985:164-167).

<sup>416</sup> Vegeu els capítols 2.3.4. per al mallorquí i 3.3.3. per al maonès.

<sup>417</sup> En principi, l'eivissenc hauria de dir *dexál·lo* més que *dexálo* ja que el més normal en aquest parlar és que la ròtica final del verb es mantingui, però assimilada totalment a la lateral que la segueix. Per aquesta mateixa raó, *mostralú* hauria de ser en eivissenc actual *mostral·lú*. Comentarem l'elisió consonàntica que presenten aquestes dues combinacions en el capítol 8.5.3.

mai es desplaça de la síl·laba tònica del verb. No sabem, però, quina era la freqüència dels dos sistemes de combinació esmentats a l'època en què Milà recollí els exemples. Si hem de fer cas de la freqüència de casos recollida per Milà (dos casos amb desplaçament *-mostralú* i *estimál-* per un on no h'hi ha *-dexálo-*), sembla que la situació podria exactament la inversa de l'actual. Amb tot, no ens en podem refiar car el nombre d'exemples recollits és mínim i podria tractar-se d'una simple casualitat. És una llàstima, doncs, que Milà no doni informació sobre l'abast social o freqüència de cada un dels dos sistemes esmenats a l'illa durant el segle passat ja que això ens aportaria unes dades molt valuoses per explicar-nos les causes i el desenvolupament de la convivència entre els dos sistemes a Eivissa. Sí que podem deduir, com a mínim, que els exemples recollits per Milà són propis de la capital de l'illa ja que, com hem demostrat en capítols anteriors, totes les seves notes eivissenques es basen en el parlar de la Vila.

Com dèiem suara, no sabem amb precisió l'origen i l'antiguitat del sistema baleàricrossellonès de combinació de verbs i enclítics. Un dels estudiosos que s'ha ocupat del tema, De Melchor (1996), en estudiar l'origen del desplaçament de l'accent a l'última vocal de la combinació entre el verb i l'enclític en rossellonès i menorquí, ha bastit la hipòtesi que el tipus de vocal que apareix accentuada és la clau que permet datar l'origen del fenomen. Així, pel que fa al rossellonès, ha arribat a la conclusió que el fet que la vocal tònica del pronom enclític masculí de tercera persona sigui [lu] i [lus] és la prova que aquest sistema d'accentuació és posterior a la confusió de les /o/ i /u/ àtones en rossellonès -finals del segle XV o inicis del XVI- car, altrament, la vocal tònica seria /o/<sup>418</sup>. Amb aquesta teoria, tenint en compte que la vocal tònica del

---

<sup>418</sup> Així mateix, i tenint en compte que el rossellonès sembla haver conegut la vocal neutra tònica fins fa poc temps, De Melchor (*Op. cit.*) creu que la vocal mitjana tònica /E/ que apareix, per exemple, en el pronom enclític femení de tercera persona (**porta-l/'E/**) és la millor prova que el sistema d'accentuació rossellonès que comentem és posterior a la confusió entre /a/ i /e/ àtones (segle XII). El procés seria esquemàticament el següent: **pórta[lə]** > **porta[lə]** > **porta[lE]**. En eivissenc actual també es dona un fenomen semblant ja que quan la vocal tònica de les combinacions que comentem es desplaça a una

pronom de tercera persona en menorquí és /o/ -[lo] i [los]-, De Melchor creu possible establir que en menorquí, a diferència del rossellonès, el sistema que comentem és anterior a la confusió entre /o/ i /u/, és a dir, abans del segle XV o principis d'aquest. Malgrat que el procediment de datació ens sembla encertat en línies generals, creiem que De Melchor no té en compte que en menorquí la data de la confusió entre les vocals posteriors àtones no ha de ser necessàriament la mateixa que la del rossellonès o, per extensió, del català oriental continental, sinó que pot ser-hi més tardana<sup>419</sup>. Aplicant la mateixa lògica, l'exemple *mostralú*, recollit per Milà, ja ens mostra que l'eivissenc seguiria un camí més afí al rossellonès que no pas al menorquí ja que l'accentuació del clíctic s'hi hauria donat després de la confusió de /o/ i /u/ àtones a l'illa. Sabem, en aquest darrer aspecte, que l'eivissenc començà a neutralitzar l'oposició entre les dues àtones com el català oriental del continent, és a dir, aproximadament al segle XVI<sup>420</sup> per la qual cosa podríem deduir que l'accentuació dels enclítics hi seria posterior. El que caldria estudiar ara és fins a quin punt el sistema d'accentuació dels enclítics substituï l'antic sistema en eivissenc i com és possible que dos procediments tan diferents hagin conviscut durant segles a l'illa; si es tractava d'una variació lliure o condicionada i, en aquest darrer cas, quins eren els factors que la justificaven. Com hem dit, la tendència actual en eivissenc sembla ser anar cap a la convergència amb el sistema majoritari en català, però això també caldria estudiar-ho amb més deteniment.

---

vocal -ja sigui l'última del verb o la del clíctic- que etimològicament sigui /a/ (cas de **agaf**[a]'l, o **mossega**-l[a]), el resultat final és el canvi a [ɛ]: **agaf** [ɛ]'l, **mossega**-l[ɛ] (Vegeu Veny [1999:46]). Això ens indicaria que la vocal tònica de l'exemple *estimál* recollit per Milà potser no era una [a] sinó una vocal neutra tònica transcrita amb la lletra **a**, com en els exemples *mossata* i *fainas* que hem comentat al capítol anterior.

<sup>419</sup> Si tenim en compte que la neutralització entre /o/ i /u/ àtones en menorquí no pot ser massa anterior al segle XIX (vegeu el capítol 3.4.2), podem pressuposar, seguint Melchor, que l'accentuació dels pronoms enclítics en aquest parlar és relativament moderna (segle XVII?, XVIII?). Tot i que De Melchor creu que aquest últim fenomen deu haver estat dut a Menorca a través de mallorquins, no precisa la data en què aquests últims s'instal·laren a l'illa. Al nostre entendre, el més probable és que això hagués succeït després de la pràctica despoblació de Menorca que ocasionaren els atacs berberiscos del XVI i XVII.

<sup>420</sup> Vegeu Veny (1977:15) i Torres (1993:67)

Una altra incògnita que caldria explicar és l'origen o les causes de l'extensió de l'accentuació dels pronoms enclítics a Eivissa. La majoria dels estudis que hem consultat<sup>421</sup> es decanten per considerar que el desplaçament de l'accent en balearic i rossellonès és un occitanisme traspassat al català. Així, en el cas del rossellonès estariem davant d'una de les nombroses influències d'adstrat que han afectat aquest parlar septentrional; a les Balears, en canvi, l'explicació no és tan clara. Es creu que aquest tret fou adoptat a Mallorca com a resultat de l'afluència de repobladors occitans a l'illa després de la conquesta cristiana<sup>422</sup> (i potser, a més, de rossellonesos que ja havien adoptat aquest fenomen), influència que hauria estat reforçada per les estretes relacions de l'illa amb els territoris occitans que formaren part del Regne de Mallorca (1276-1349)<sup>423</sup>. Aquesta explicació, tanmateix, planteja alguns interrogants pel que fa a les dues illes menors. Així, De Melchor (1996: 271) ha reconegut que l'explicació que ell mateix proposa per explicar la data de l'accentuació dels enclítics a Menorca -el segle XV- dona com a resultat un nou problema: la llunyania temporal entre el segle XV i l'època de la repoblació cristiana -segle XIII-, fet que dificulta explicar la presència d'occitans portadors del fenomen en una data tan llunyana. Per aquesta raó, proposa la teoria que a Menorca no pot ser un occitanisme directe sinó indirecte, dut a l'illa per les freqüents migracions de mallorquins a un territori que patia una endèmica escassetat de població abans del segle XVIII<sup>424</sup>. Si apliquem la

---

<sup>421</sup> Coromines, tot i que no es va ocupar d'aquest fenomen, era un decidit partidari d'explicar els paral·lelismes occitanobalearics com el resultat de la presència d'occitans a la repoblació cristiana de les illes (vegeu, per exemple, Coromines [1971:257-258]). Això ha ocasionat que altres estudiosos, com Veny (1983:94), hagin aprofitat aquesta idea per explicar l'origen de l'accentuació dels enclítics en balearic. Aquest darrer autor, però, creu que el fenomen també podria explicar-se com el resultat d'una evolució insular autòctona sense lligams originals amb l'exterior. Recentment, De Melchor (1996) ha pres partit decididament per la tesi occitanista, sobretot pel que fa al mallorquí-menorquí i al rossellonès. Recasens (1998:545), en canvi, considera que aquest fenomen només es pot explicar en mallorquí per un *origen autòcton o forani no català*.

<sup>422</sup> Vegeu Coromines (*op. cit.*).

<sup>423</sup> Bàsicament la senyoria de Montpeller i els comtats del Carladès i el Gavaldà.

<sup>424</sup> De Melchor (1996:261) basa aquesta teoria en estudis històrics i genètics recents que han remarcat la gran afinitat humana que existeix entre la població mallorquina i menorquina davant dels mallorquins d'origen *xueta* i els eivissencs.

mateixa teoria a Eivissa, però, ens trobarem amb problemes molt similars. Acceptant la tesi de Melchor, que dataria l'origen de l'accentuació dels enclítics a Eivissa a partir del segle XVI, restaria ara explicar qui fou el responsable - autòcton o forà- de l'extensió del fenomen esmentat a l'illa.

Com veiem, doncs, som davant d'una innovació accentual que planteja nombrosos interrogants no només pel que fa a l'origen i l'època en què s'inicia, sinó també pel que fa a explicar-se satisfactòriament les relacions entre baleàric i rossellonès (i directament o indirectament amb l'occità) i la peculiar història i extensió del fenomen a cadascuna de les tres illes que, seguint la hipòtesi de Melchor, no pot haver estat idèntica<sup>425</sup>. En aquest sentit, doncs, creiem que la millor opció que es pot plantejar amb les actuals dades és que som davant d'un fenomen que té una certa antiguitat a les illes balears -els primers testimonis en mallorquí són del segle XV<sup>426</sup> - i d'origen incert, però que només podria explicar-se, directament o indirecta, per una influència forana -possiblement occitana<sup>427</sup> - o per evolució autòctona. Dins aquest context, a més, creiem que caldria diferenciar clarament la situació de Mallorca i Menorca, d'una banda, de la d'Eivissa<sup>428</sup>, per una altra, ja que en aquesta última illa caldria explicar-se perquè l'adopció de l'accentuació dels enclítics no substituï el sistema anterior sinó que hi ha conviscut fins als nostres dies, on actualment sembla haver entrat en

---

<sup>425</sup> Seguint amb les investigacions genetistes citades per De Melchor, i partint de la hipòtesi que el fenomen que comentem pugui tenir un origen forà, valdria la pena plantejar-se quina podria haver estat la via de penetració que seguí l'accentuació dels enclítics a Eivissa, vista la poca afinitat genètica que es detecta entre la població eivissenca i la resta dels habitants de les Balears.

<sup>426</sup> Vegeu De Melchor (1996: 269).

<sup>427</sup> Recentment, Recasens (1998) ha proposat explicar l'origen de diferents fenòmens peculiars del mallorquí, entre els quals hi ha el que comentem, no només per la influència d'occitans a l'illa sinó també d'italians, provinents concretament de l'àrea septentrional de la península itàlica, ja que els parlars d'aquella zona presenten diversos trets afins als mallorquins.

<sup>428</sup> Tot i que no n'hem parlat, no podem oblidar que el parlar de Formentera pot ajudar a aclarir la cronologia del canvi a Eivissa. En aquest sentit, el formenterenc es distingeix clarament de l'eivissenc per la regularitat de l'accentuació en els grups de verb i enclític ja que l'accent recau sempre en la darrera síl·laba del verb: **alçáu-vos, esperè-la, agafè'l** (vegeu Veny [1999:46]). Si tenim present que l'illa fou repoblada definitivament a finals del segle XVII per eivissencs, això ens podria donar algunes pistes sobre la situació del

decadència. En aquest sentit, les notes de Milà han de ser tingudes en compte si es volen iniciar els estudis necessaris per entendre el desenvolupament del canvi accentual que hem comentat a Eivissa pel fet que certifiquen que la situació actual ja es donava a l'illa -més concretament, a la Vila d'Eivissa- durant el segle passat, tot i que no podem assegurar que tingués la mateixa freqüència que trobem avui.

Pel que fa a l'exemple *vos-té*, inclòs per Milà en l'apartat *Acento*, ja hem exposat en un capítol anterior<sup>429</sup> la nostra posició. Tot i que en un principi *vos-té* sembla ser un exemple vocalisme tònic de l'eivissenc -per la presència de la [é] accentuada-, el fet que en tots els dialectes orientals del català aquest pronom personal mai ha estat articulat amb una vocal tancada sinó amb [ə] (la major part del baleàric) o amb [ɛ] (la resta dels parlars orientals)<sup>430</sup> ens va fer abandonar aquesta primera opció i ens va dur a buscar una altra raó que pogués explicar la presència del mot esmentat en un apartat que Milà dedica exclusivament a casos d'accentuació pròpia de l'eivissenc. Cal descartar, doncs, que l'accent de l'exemple esmentat pugui indicar una pronunciació [vus'te] ja que aquest pronom és articulat a la part oriental d'Eivissa -la zona en què es basen les notes milanianes- tradicionalment amb una [ə] tònica. Així, vam arribar a la conclusió que Milà no s'interessava per la vocal tònica de **vostè** en eivissenc sinó per la vocal àtona del mot ja que la síl·laba àtona de la qual és nucli havia estat separada de la tònica. Diverses raons ens van dur a aquesta explicació. En primer lloc, el fet que *vos-té* sigui inclòs en un apartat que Milà intitula *Acento*, en què el mot esmentat comparteix l'espai amb exemples de dislocació accentual (com, per exemple, *mostralú*); en segon lloc, la representació gràfica del pronom com si fos un mot compost en què les dues síl·labes tòniques originàries conserven la tonicitat; en tercer lloc, el fet que hem comprovat que Milà reserva sempre l'apartat *Acento* de les seves notes mallorquines, maoneses i eivissenques

---

fenomen que comentem a Eivissa durant aquesta última època.

<sup>429</sup> Vegeu el capítol 4.2.1.

<sup>430</sup> Vegeu **DCVB** (X: 884).

a enregistrar casos de tonicitat que no es donin en català central. Així mateix, no hem d'oblidar, a més, un exemple paral·lel al que comentem, **vòs-té**, que hem estudiat a les notes mallorquines<sup>431</sup> i on hem pogut demostrar que, efectivament, Milà ens vol indicar que la primera vocal del pronom era igualment tònica<sup>432</sup>.

En definitiva, la nostra opinió és que Milà vol indicar esquemàticament que **vostè** tenia en eivissenc, com a Mallorca, dues vocals tòniques i que, per tant, la [o] hi rebia també un accent d'intensitat. A favor d'aquesta interpretació hi hauria també el fet que la major part d'exemples eivissencs que presenten una [o] àtona són grafats per Milà amb la lletra **U** a fi d'indicar clarament el tipus de neutralització que s'hi dona<sup>433</sup>. A més de les dades actuals aportades per Bibiloni (1983:115) a Mallorca, basàvem la nostra explicació en les dades diacròniques indicades per Coromines (**DECat IX:402**). Així, aquest filòleg assenyala que el tractament *vossa mercè* -la forma de la qual parteix **vostè**- fou habitual a Mallorca fins al segle passat, a diferència de la resta del domini en què es perdé més aviat. Segons el nostre parer, aquest manteniment hauria facilitat que a Mallorca es mantingués durant més temps la consciència que **vostè** era un mot compost i que, com a tal, calia considerar pronunciar com a tòniques les dues síl·labes de què constava: la [ɔ] de *vossa* (reduït a *vos*) i la [ə] de *mercè* (reduït a *tè*). Això justificaria, al nostre entendre, la realització de **vostè** com a [vɔstə] a certs ambients mallorquins en què encara es pot sentir clarament l'obertura i la tonicitat de la primera vocal del pronom<sup>434</sup>. Partint d'aquestes dades mallorquines i dels paral·lelismes que detectem entre les notes milanianes que fan referència als tres parlars baleàrics, vam creure plausible considerar que una situació semblant es podria haver donat també a Eivissa tot i que, a diferència de Mallorca, la pronunciació de **vostè** com a mot compost no hi hauria perviscut

---

<sup>431</sup> Vegeu el capítol 2.4.4.

<sup>432</sup> Ens basem en les dades aportades per Bibiloni (1983: 115) que certifiquen l'existència real de la doble tonicitat de **vostè** a diversos indrets del mallorquí.

<sup>433</sup> Vegeu el capítol 4.3.2.

<sup>434</sup> Bibiloni (*Op. cit.*) constata que encara avui la primera vocal de **vostè** és articulada al parlar tradicional de Palma amb una [ɔ] que sovint, a més, rep un accent d'intensitat secundari.

fins als nostres dies ja que hauria desaparegut en una data no molt llunyana a la de l'època en què Milà redactà aquesta nota<sup>435</sup>. Així doncs, ens sembla evident que el principal interès de Milà a l'hora d'enregistrar *vos-té* no fou el tipus de vocal tònica que presenta la darrera síl·laba -l'accent de l'exemple no tindria un valor fonètic sinó purament gràfic- sinó la realització de la primera vocal que, tal com hem intentat demostrar, rebria probablement algun tipus d'accent i per aquesta raó no era afectada per la regla de la neutralització de les velars àtones en [u]. A banda dels possibles paral·lelismes amb el mallorquí que hem argumentat, considerem que la similitud gràfica del cas amb el **vòs-tê** mallorquí no pot ser casual ja que hem de tenir en compte que les notes sobre el maonès i l'eivissenc remeten moltes vegades als exemples que Milà ja havia descrit amb detall en les notes mallorquines. Malgrat que ens sembla evident que Milà no estava interessat en la /e/ tònica de l'exemple, som conscients que hem bastit una hipòtesi que cal demostrar amb més dades de les que aquí podem oferir. Tot i que creiem que la nostra explicació és la més plausible, s'imposa, doncs, una vegada més, iniciar estudis que investiguin la possibilitat que plantegem a fi de demostrar definitivament el grau de validesa que pot tenir la nostra hipòtesi.

Un altre dels exemples d'accentuació pròpia de l'eivissenc que Milà recollia en el full dedicat al vocalisme, era el mot *juy*, confrontat a *juí* en la nota *juy no juí*. Aquest comentari és destacable no només pel fet que Milà reculli un exemple de dislocació de l'accent en un mot que tenia originàriament un diftong decreixent acabat en [j] -la forma medieval de la qual prové és *juý* (< IUDICIU)<sup>436</sup>- sinó també perquè la nota constitueix una interessant comparació interdialectal entre el valencià-tortosí *juí* i l'eivissenc<sup>437</sup> *juí*. Efectivament, segons el **DCVB** (VI:79) les dues formes confrontades per Milà són dos exemples que obeeixen a la

<sup>435</sup> Cal ser conscients que determinats fenòmens conservats encara a Mallorca, com l'articulació de la dental als grups finals **-nt** i **-lt** o l'articulació del diftong [əw] com a [ow], també es donaven a Eivissa durant el XIX, però que hi desaparegueren en començar el present segle.

<sup>436</sup> Vegeu Coromines (**DECat** IV:934) i Veny (1999:46). Segons aquest dos autors *juy* (**juí**) té en eivissenc, a més del significat de "judici", el valor de "xivarri", "avalot", "sorolls".

<sup>437</sup> La forma *juí* ([ʒúj]) també és pròpia del mallorquí. Vegeu **DCVB** (VI:79).

mateixa tendència: la simplificació del diftong decreixent que presentava la forma etimològica **juí** [ʒu'ij]. En un primer moment, la iod fou absorbida per la vocal tònica a causa de la similitud fonètica entre tots dos sons, fet que donà **juí**, el mot conservat avui en valencià i tortosí i que Milà, com veiem, ja coneixia. A partir d'aquesta última forma -representada sovint com a **juhí**-, el mallorquí i l'eivissenc, d'acord amb la tendència catalana de formar diftongs decreixents amb les vocals de tancament extrem<sup>438</sup>, dislocà l'accent a la primera vocal la qual cosa donà com a resultat el mot **juí** o, tal com és representat per Milà segons la tradició antiga, **juy**. A banda de l'origen del mot i la seva extensió geogràfica, cal destacar el fet que Milà compari la forma eivissenca *-juí-* amb la valenciana *-juí-* ja que això implica que coneixia bé aquesta última forma, ja sigui a través dels textos antics o del coneixement de la realitat parlada al País Valencià<sup>439</sup>. Milà, doncs, va interpretar encertadament que les dues formes comentades eren variants relacionades, però contraposades perquè la tonicitat recau en una vocal diferent i així ho va plasmar en la nota que hem presentat i comentat. En aquest sentit, doncs, es pot entendre, fins a un cert punt, que Milà preferís incloure la nota esmentada en l'apartat que dedicà al vocalisme eivissenc i no en el que reservà als *Acentos* particulars de l'illa, malgrat que estiguem davant de casos evidents de desplaçament històric de la tonicitat.

Per acabar, voldríem presentar breument una forma enregistrada per Milà i inclosa en l'apartat dedicat al consonantisme eivissenc: *bugul*. Tot i que és evident que no hi ha cap desplaçament de l'accent en aquest darrer mot, hem cregut convenient parlar-ne breument en aquest apartat a causa de la similitud que presenta amb una forma eivissenca, *bínnul*, pròpia de Sant Josep de sa Talaia<sup>440</sup> on sí que detectem canvi de síl·laba tònica. Tot i que el mot enregistrat per Milà

---

<sup>438</sup> Vegeu Veny (*Op. cit.*).

<sup>439</sup> Si Milà poguéssim dilucidar a partir de quin d'aquests dos canals Milà va arribar al coneixement de la forma *juí*, podríem tenir una bona dada per saber quin era l'estat de coneixença del valencià en el moment en què redactà les notes sobre el baleàric que comentem; fins i tot, si les notes milanianes sobre el valencià són anteriors o posteriors a les del baleàric.

<sup>440</sup> Vegeu Veny (1999:46).

no està documentat en eivissenc, creiem que a partir d'ara caldria considerar, com a mínim, la possibilitat que s'hi hagi usat alguna vegada. Si això últim és cert, no hi hauria massa dificultats per passar de *bugul* a *bívul* (*bugul* > *buvul* > *bívul*) a través d'un canvi accentual originat probablement per analogia amb mots com *nívol*. És evident que ara només podem donar compte d'aquesta possibilitat ja que *bugul* mereix un comentari més aprofundit que ara no és pertinent fer aquí<sup>441</sup>, i més tenint en compte que proposem una explicació que no està avalada pel principal estudiós de l'eivissenc<sup>442</sup>. Ens reservem, doncs, per a l'apartat que dedicarem a *bugul* i altres casos anàlegs en els futurs capítols on comentarem els aspectes més rellevants del consonantisme eivissenc recollits per Milà.

---

<sup>441</sup> El farem al capítol 8.2, que dedicarem als exemples de consonants oclusives enregistrats per Milà.

<sup>442</sup> Veny (*Op. cit.*) creu que la dislocació accentual que presenta *bívul* s'explica per l'estirp aràbiga del mot. Ni el **DCVB** ni el **DECat**, però, consideren aquesta possibilitat i es decanten per considerar que *baül* i les seves variants (*bagul*, *bugul*, *bubul*, etc.) són d'origen francès o han estat difosos a partir d'aquesta llengua. En aquest sentit, Coromines (**DECat** I: 548) proposa derivar **baül** d'un germanisme (\**behuôd*) que donà en francès antic *babur* o *bahul*.

### 4.3 El vocalisme àton de l'eivissenc segons Milà

#### 4.3.1 Casos de transformació i manteniment de vocal neutra àtona en eivissenc

En l'apartat que Milà dedica al vocalisme eivissenc (el full n. 59) podem llegir quatre exemples que fan referència a qüestions relacionades amb la casuística de la vocal neutra àtona en eivissenc i que plasmen dos fenòmens fonèticofonològics diferents; per una banda, modificacions en el timbre de la vocal neutra (que per a Milà, recordem-ho, és una /a/ àtona) i, per altra banda, el manteniment de la vocal neutra final del hiat àton **-ia** en mots esdrúixols, un tret que no és general en eivissenc sinó propi de la varietat urbana de l'illa, el “parlar de Vila”.

Pel que fa al primer fenomen esmentat, cal recordar una vegada més que Milà no concebia la neutralització en català oriental de les vocals /a/, /e/ i /ɛ/ en posició àtona de la mateixa manera que l'entenen actualment. Així, hem

demonstrat ja en capítols anteriors<sup>443</sup> que Milà no creia en l'existència d'una vocal diferent de /a/ o de /e/ en posició àtona en català oriental (allò que avui anomenem vocal neutra o vocal mitjana central), sinó només en una variant àtona de /a/ que era substancialment idèntica al seu correlat tònic<sup>444</sup>; així mateix, i com a conseqüència d'aquesta concepció del vocalisme àton catalanooriental, Milà opinava que les vocals que es neutralitzaven en posició àtona eren únicament la /e/ i la /ɛ/, que esdevenien una /a/ àtona més en perdre la tonicitat<sup>445</sup>. Amb tot, Milà devia haver arribat a la conclusió que el baleàric -i especialment el mallorquí- se singularitzava del conjunt oriental per dos fets: en primer lloc, perquè el canvi de la /e/ àtona a /a/ no presentava la mateixa regularitat i sistematicitat que en català central (ja que en mallorquí existeixen [e] tancades en posició àtona<sup>446</sup>) i, en segon lloc, perquè Milà creia haver localitzat en baleàric vocals àtones a mig camí entre /a/ i /e/, a vegades més acostades a la vocal palatal (*a casi e, e casi e*) i a vegades més afins a la vocal central (*a un poco de e, a veces parece e*)<sup>447</sup>. Després d'aquesta introducció, que era necessària si es volia tornar a recordar la concepció milaniana del vocalisme àton catalanooriental, ja podem passar a comentar els dos exemples eivissencs on, segons Milà, no es compleix la regla de la neutralització de les /e/ àtones en

---

<sup>443</sup> Vegeu el capítol 2.4 per al mallorquí i 3.4.1 per al menorquí de Maó.

<sup>444</sup> Així definia Milà (1875: 514) la "**A àtona**" del barceloní: *La a átona suena más impura que la tónica, recibiendo, sin perder su sonido fundamental, un tinte algo más intenso de e y de nasalidad* (el subratllat és nostre). La posició de Milà, tanmateix, no és gaire lluny de les opinions de determinats lingüistes moderns que defineixen la vocal neutra àtona com un al·lòfon de /a/ tònic. Vegeu, per exemple, Alarcos (1983).

<sup>445</sup> Milà (1875: 515) definida així la "**E àtona**" del barceloní: *la e átona suena como si estuviera escrita a*.

<sup>446</sup> Vegeu Veny (1983:80).

<sup>447</sup> Vegeu els capítols 2.4.1.2. i 2.4.1.3. Per aquesta raó, hem proposat la hipòtesi que la divisió milaniana dels dialectes catalans en tres blocs (oriental, occidental i baleàric) del 1875 és una conseqüència de la descoberta d'aquestes especificitats del vocalisme àton baleàric. Així, segons les concepcions fonètiques de Milà, és evident que els parlars insulars no es comporten exactament igual que els orientals continentals i l'alguerès en la qüestió de la neutralització de les /e/ àtones en /a/ (tenen [e] àtones i vocals àtones mixtes), a banda que el mallorquí no redueix sistemàticament les /o/ àtones en /u/ com la resta del català oriental.

/a/, paral·lelament a altres casos mallorquins i menorquins ja comentats. Són aquests:

*Quexal no caxal*

*Sa art. a veces parece se*

Com podem veure, i seguint les idees de Milà, el nostre autor enregistra un cas de no neutralització de /e/ àtona en /a/ (*quexal no caxal*) i un cas vocal àtona mixta: una /a/ àtona que tendeix a /e/ (*Sa art. A veces parece se*).

Pel que fa a la nota sobre la pronunciació de l'article femení en eivissenc, hem de recordar que Milà ja havia fet comentaris similars sobre el determinant esmentat en les notes sobre el mallorquí i el maonès en què arribava a les mateixes conclusions. Així, llegim en les notes sobre la fonètica mallorquina<sup>448</sup> la nota *sa taula casi e* i en les del menorquí de Maó<sup>449</sup> *se taula un poco de e X Mall*. En aquest sentit, doncs, la informació exposada en les diferents notes que hem aportat -variants, de fet, del mateix comentari- constitueix una de les indicacions més clares de Milà sobre el fet que el vocalisme àton del baleàric posseïa un tipus de vocals que li eren peculiars: les vocals mixtes entre /a/ i /e/. És evident que allò que havia cridat l'atenció de Milà era en realitat les variants contextuais de la [ə] àtona del català insular<sup>450</sup>, però l'interès de les notes esmentades rau sobretot en el fet que palesen de manera clara l'opinió de Milà segons la qual el vocalisme àton palatal i central del baleàric és essencialment unitari, com a mínim pel que fa referència a l'existència de vocals àtones mixtes en determinades posicions i mots, com l'article femení derivat d'IPSA, ja que així consta clarament en les notes sobre el mallorquí, maonès i eivissenc que hem indicat.

Pel que fa a l'altre tret exclusiu del vocalisme àton baleàric, l'existència de [e] en posició àtona (que Milà només havia localitzat fins ara en mallorquí, però no en

---

<sup>448</sup> Concretament en l'apartat dedicat a les *ee* àtones. Vegeu el capítol 2.4.1.2.

<sup>449</sup> Vegeu el capítol 3.4.1.

<sup>450</sup> La vocal neutra és realitzada a bona part del baleàric amb un matís més labial que a la resta del català oriental (vegeu Bibiloni [1983]); Milà, fins i tot, ja havia indicat, amb la seva terminologia, que la /a/ àtona del mallorquí *participa más de e* que en català oriental (vegeu el

maonès), ens sembla clar que la segona nota que aportàvem *-quexal no caxal-* ha de ser interpretada com una mostra del fet que Milà també n'havia cregut trobar exemples en el vocalisme àton eivissenc ja que la grafia i els comentaris així ho indiquen sense cap altra possible interpretació<sup>451</sup>.

Així, doncs, arribem a la conclusió que Milà havia detectat casos de [e] àtona en mallorquí i en eivissenc per la qual cosa el nostre autor devia haver deduït que el tret esmentat constituïa un altre dels paral·lelismes específics del vocalisme àton baleàric, tot i que el maonès no en participava. Les notes que hem comentat, doncs, són claus per entendre la concepció del vocalisme àton baleàric a que Milà havia arribat, així com la mostra evident que d'aquesta concepció el nostre autor n'havia d'haver extret una sèrie de deduccions que han de ser bàsiques per entendre el pensament lingüístic del nostre autor sobre la fonètica dels parlars catalans.

Amb tot, el més probable és que Milà no hagués sentit una [e] àtona a *quexal* sinó una vocal neutra especialment tancada, ja que les descripcions modernes de l'eivissenc no documenten l'existència de cap [e] en posició àtona en el parlar de l'illa i les úniques excepcions a les neutralitzacions vocàliques que s'hi enregistren no afecten mots amb /e/ àtona etimològica<sup>452</sup>. En aquest sentit, Recasens (1991: 104) ha comprovat que la vocal neutra àtona en contacte amb un so velar tendeix a presentar en català oriental una variant més alta, és a dir, més propera a [e], la qual cosa ens pot ajudar a entendre el fet que Milà interpretés que la forma eivissenca de *caxal* era *quexal*. Recasens (*Op. cit.*) destaca, així mateix, la gran quantitat de variants contextuais de [ə] àtona que es poden enregistrar en català oriental segons la posició, la zona, l'èmfasi, tipus de mot, etc. És evident, doncs,

---

capítol 2.4.4.1).

<sup>451</sup> Si Milà hagués volgut indicar que la primera vocal de **quexal** era mixta, ho hauria indicat de la mateixa manera que hem vist en els exemples en què consten com a tals. El comentari (*quexal no caxal*), a més, no deixa cap altra alternativa d'interpretació.

<sup>452</sup> Veny (1999:55), només detecta casos de [e] àtones en castellanismes moderns que han estat parcialment adaptats a la fonètica illenca (*tos ferina, vàter, etc*) i algunes excepcions a la neutralització de les vocals àtones en mots que duen /a/ etimològica com *carnaval, sandemà* o *Sant* + nom propi.

que alguna variant de la vocal neutra àtona de l'eivissenc, especialment tancada o alta, fou la causa que dugué Milà a creure en l'existència d'una [e] àtona en *quexal*. Si recordem la seva concepció del vocalisme àton catalanooriental, Milà és coherent amb els seus postulats, ja que allò que avui interpretem com a variants més tancades o altes de [ə] àtona eren per al nostre autor /a/ àtones que s'anaven aproximant més o menys fins a /e/, en una gradació que variava segons els mots, i que en alguns casos com el que comentem podien arribar, fins i tot, a ser considerades com a simples [e] àtones.

El segon fenomen a què feien referència les altres notes milanianes sobre la casuística de la vocal neutra àtona de l'eivissenc era, com dèiem al principi, el manteniment de l'última vocal del hiat àton -*ia* en mots esdrúixols. Les dues notes que plasmen aquest tret són les següents:

*Dolencia*

*Yglesia*<sup>453</sup>

El primer que cal dir sobre aquests dos exemples és que són una mostra més del fet que Milà es va basar exclusivament en la varietat urbana d'Eivissa -el *parlar de Vila*- a l'hora d'estudiar la fonètica de l'illa. En efecte: un dels diversos trets que marquen clarament la procedència urbana o rural d'un parlant eivissenc<sup>454</sup> és l'articulació de la vocal neutra àtona en el segment esmentat -tret propi de la Vila- o la seva supressió -pròpia de la pagesia-. Veny (1983:86) assenyala que l'abast de l'elisió vocàlica que comentem en baleàric és desigual: mentre que és habitual a Mallorca (tret d'alguna localitat com Felanitx, Capdepera o Artà) i de la pagesia eivissenca, no es dóna en menorquí, el parlar de la Vila d'Eivissa i els pobles mallorquins esmentats<sup>455</sup>. Milà era perfectament

---

<sup>453</sup> *Yglesia* no és un mot que hagi estat enregistrarat als repertoris lexicogràfics eivissencs. Comentarem aquest fet al capítol 8.2.

<sup>454</sup> En capítols anteriors ja n'hem avançat d'altres com l'oposició *llerg/llarg* o *veure/voure*.

<sup>455</sup> A banda de les zones esmentades, aquest tipus d'apòcope de la vocal neutra és propi també del rossellonès i algunes localitats de l'Empordà i la Garrotxa. Aquesta coincidència entre català septentrional i (part) del baleàric ha fet suposar a alguns estudiosos que la presència del fenomen en baleàric és una conseqüència de les intenses relacions i

conscient de la repartició geogràfica que comentem ja que n'havia pres exemples a les seves notes sobre el mallorquí<sup>456</sup>, tot i que no en deia res a les notes sobre el maonès. Això és el que ens ha permès interpretar adequadament els dos exemples citats en què aparentment no hi ha cap modificació, ja que si no es tenen en compte les notes sobre la supressió de la vocal àtona final en mallorquí<sup>457</sup> els dos casos eivissencs enregistrats per Milà no serien prou significatius.

A banda de l'origen de la pèrdua de la vocal àtona esmentada, que ja hem tractat en capítols anteriors<sup>458</sup>, una qüestió que voldríem plantejar aquí és la data d'inici d'aquest fenomen i l'època en què aquesta innovació arribà a l'illa. Sobre aquests punts, malauradament, no podem dir pràcticament res perquè la majoria de les gramàtiques històriques catalanes no s'ocupen d'estudiar la cronologia i les fases d'extensió de la pèrdua de la vocal neutra esmentada en la història de la nostra llengua<sup>459</sup>. Únicament Duarte i Alsina (1984:249) s'han ocupat parcialment d'aquesta qüestió i certifiquen que la supressió de la vocal àtona final del hiat **-ia** en els mots proparoxítons es documenta a partir del segle XV, tot i que segurament és anterior. En aquest sentit, Josep Moran ha precisat que aquest fenomen devia ser força estès antigament ja que se'n trobem mostres a la toponímia de zones on la pèrdua de la neutra àtona en el context esmentat no es dona actualment<sup>460</sup>. Pel que fa a l'eivissenc, Torres (1993) no detecta cap exemple del fenomen que comentem en el seu estudi del parlar de l'illa al segle XVII, però no ens ha d'estranyar que un fenomen considerat encara a Eivissa

---

intercanvis humans que van existir entre els territoris esmentats durant l'època en què formaren part del Regne de Mallorca. Veny (1983:61), però, creu que cal anar amb compte a l'hora de mantenir aquesta postura perquè hi ha raons per considerar que es tracta d'una coincidència de resultats originada per causes diverses a un lloc i a l'altre.

<sup>456</sup> Vegeu el capítol 2.4.1.2.

<sup>457</sup> Milà deia concretament sobre aquest fenomen en mallorquí: *supresión de la a histori, ocurrenci, cienci (pueblo) i Apòcope de vocal ocurrenci(a)*.

<sup>458</sup> Vegeu el capítol 2.4.1.2. Per a un resum de les teories que s'han proposat per explicar l'origen d'aquest fenomen, vegeu Recasens (1991:104).

<sup>459</sup> Tant Badia (1981:173) com Moll (1991:89) es limiten a certificar la pèrdua de la vocal àtona final en part del baleàric i el rossellonès.

<sup>460</sup> Es tracta, per exemple, del topònim **Puigsagordi**, situat prop de la localitat de Centelles,

com a propi de pagès sigui absent de la documentació fins pràcticament els nostres dies. L'única dada cronològica que tenim sobre l'abast i la freqüència de l'apòcope de la vocal neutra al hiat **-ia** àton a l'illa és molt moderna ja que ens la proporciona a mitjans del nostre segle Spelbrink (1936). En aquest sentit és interessant assenyalar que l'estudiós alemany remarcava a l'època esmentada que la supressió de la **-a** en els proparoxítons assenyalats ja era considerada com un tret típic del parlar de la pagesia eivissenca que, al seu torn, contrastava amb el manteniment sistemàtic de la vocal àtona en el parlar urbà de l'illa.

És clar, doncs, que som davant d'un fenomen antic, que possiblement tenia una extensió més gran que en l'actualitat i que no ha pogut ser estudiat diacrònicament amb exactitud, perquè ha estat considerat tradicionalment com un tret propi de la pagesia o de classe baixa i, com a tal, apartat de la documentació. Això ens explicaria la peculiar repartició geogràfica del fenomen a Eivissa i el fet que a les notes mallorquines sobre aquest tret Milà hi inclogués un petit aclariment al costat dels exemples que recollia: *pueblo*<sup>461</sup>. Creiem, doncs, que hi ha indicis per suposar que la supressió de la vocal final del hiat **-ia** en els mots esdrúixols havia estat antigament a Mallorca i Eivissa un fenomen considerat per les capes urbanes de les respectives illes com un tret propi de les classes baixes i que, com a tal, tendrien a evitar. La diferenciació entre els dos parlars pel que fa al fenomen que comentem s'hauria produït modernament (possiblement a principis del XIX) com a conseqüència d'un canvi en la consideració social del fenomen a Mallorca, mentre que a Eivissa s'hauria mantingut inalterada fins als nostres dies. Així, a Mallorca les classes altes urbanes i il·lustrades haurien anat abandonant el prejudici contra l'elisió esmentada al llarg del segle passat (les notes de Milà recollirien la fase final del procés) i el manteniment de l'àtona final només s'hauria mantingut en la parla més conservadora d'alguns pobles aïllats com Felanitx a Artà, que mantindrien l'etapa més antiga i haurien restat impermeables al canvi. Aquestes mateixes

---

al sud de la Plana de Vic (comunicació personal de Josep Moran).

<sup>461</sup> Vegeu el capítol 2.4.1.2.

localitats, així mateix, serien un indicador que la parla tradicional de Mallorca devia ser vacil·lant pel que fa al fenomen que comentem i que la situació actual respon a una extensió relativament moderna. Som conscients, una vegada més, que hem proposat una hipòtesi que ha de ser contrastada amb més dades que les que podem oferir aquí, però creiem que les dades de Milà permeten, com a mínim, endegar una línia d'estudi sobre les causes històriques de la repartició geogràfica i de l'extensió social del fenomen esmentat que, tot i ser característic de bona part del català insular, encara resten per explicar.

Les dades de Milà, doncs, ens han permès, un cop més, conèixer més aspectes sobre la fonètica diacrònica del balearic però alhora ens han obligat a plantejar-hi nous interrogants.

### 4.3.2 La neutralització de les vocals àtones velars en eivissenc

Tot i que no trobem cap indicació explícita sobre la neutralització de les vocals àtones velars en [u] en el parlar d'Eivissa, un dels trets més típics del vocalisme àton catalanooriental<sup>462</sup>, una bona part dels exemples eivissencs recollits per Milà evidencien clarament que aquest fenomen era plenament operatiu en el català de l'illa a la segona meitat del XIX.

Milà, en el seu afany de plasmar tant com fos possible la pronunciació dels exemples que recollia, va transcriure una part dels exemples eivissencs que contenen una /o/ àtona amb la grafia **u**. En total, hem comptabilitzat set casos amb la velar /o/ àtona etimològica en les notes milanianes dedicades específicament a la fonètica eivissenca (fulls 58 i 59<sup>463</sup>) dels quals tres són representats amb la grafia **u** i quatre amb la lletra **o**. Tanmateix, si es té en compte el full 61, dedicat a la morfologia no verbal de l'eivissenc<sup>464</sup>, el nombre de casos grafats amb la lletra **u** augmenta considerablement ja que en aquest darrer apartat els nou mots que contenen /o/ àtona etimològica són

---

<sup>462</sup> Excepte en el mallorquí no sollerí. Vegeu Veny (1983).

<sup>463</sup> El primer dedicat al vocalisme (s'intitula *Vocales*) i el segon al consonantisme (intitulat *Consonantes*).

representats amb **u** en cinc dels casos i quatre amb **o**. Fins i tot, es dóna el cas que dos dels exemples de l'apartat de morfologia grafiat amb la lletra **o** (el pronom feble *mos* i el substantiu *barco* precedit de l'article *su*) apareixen repetits dues vegades, una amb l'última grafia esmentada (*mos*, *barco*) i l'altra amb **u** (*mus*, *barcu*). La primera conclusió, doncs, és que Milà no fa un tractament unificat del fenomen que comentem ja que, a diferència dels exemples recollits en les notes sobre el menorquí de Maó<sup>465</sup>, no aplega tots els casos en un únic apartat ni en fa un comentari explícit. Amb tot, queda clar, malgrat que comptabilitzem vuit casos per a cada tipus de representació en el total de les notes eivissenques, que l'eivissenc neutralitzava, com en els nostres dies<sup>466</sup>, les /o/ àtones en [u], paral·lelament amb la majoria dels parlars orientals catalans, i que la diferència en la representació de les /o/ àtones no ha de ser interpretada en clau fonètica. El més probable és que la disparitat de grafies en les vocals velars àtones que localitzem en les notes eivissenques de Milà respongui al desig de remarcar en uns casos la neutralització vocàlica (grafia **u**) i a la focalització en altres fenòmens quan s'usa la grafia tradicional (la lletra **o**)<sup>467</sup>. Aquests són els exemples a què fèiem referència:

**(full 58, Vocales)**

*Musson*

*Sutreg*

*Su barco*

*Mossata*

---

<sup>464</sup> Milà l'intitulà *Partículas*.

<sup>465</sup> Vegeu el capítol 3.4.2.

<sup>466</sup> Vegeu Veny (1999:53).

<sup>467</sup> No deixa de ser significatiu que les notes del full dedicat al consonantisme (el n. 59) no enregistren cap grafia en **u**, ja que l'interès dels casos recollits són les particularitats consonàntiques que contenen. A *mossata* (mosseta) i *dolencia*, presents al full sobre el vocalisme, Milà no s'interessa pel vocalisme àton velar sinó per la vocal tònica en el primer cas i per l'acabament vocàlic en el segon. En l'apartat sobre morfologia no verbal (full 61) les formes recollides que presenten més paral·lelismes o semblances amb formes més generals al domini són grafades majoritàriament amb **o** (*mon anirem*, *mos (nos)*, *mos infants*, *sovén*) mentre que aquelles que presenten més especificitats del parlar de l'illa es representen amb **u** (*aquellus*, *mus*, i l'article *su*).

*Dolencia*

**(full 59, Consonantes)**

*colpetja*

*Dexálo no dexarlo*

**(full 61, Partículas)**

*Sovén*

*Aquellus*

*Mus*

*Mon anirem*

*su barcu pero al divendres*

*mos (nos)*

*su peix*

*mos infants*

*su-saltre*

Com podem veure, trobem exemples de neutralització de /o/ àtones en [u] en qualsevol tipus de mot i tant en posició pretònica com posttònica. Aquest fet i les vacil·lacions indicades en la grafia de *barco/barcu*, *mos/mus* palesen clarament, tal com ja havíem dit, que l'eivissenc neutralitzava clarament totes les velars àtones en [u] a l'època en què Milà recollí les notes que comentem.

La neutralització esmentada sembla ser força antiga en eivissenc car ja se'n troben mostres a la documentació local al segle XVI<sup>468</sup> i XVII, una data no gaire llunyana, i quasi coincident, amb l'extensió del fenomen en català oriental continental: el segle XVI<sup>469</sup>. Tot i que la data d'extensió del fenomen en eivissenc és segura, se sol creure que a les zones insulars en què també es dona la neutralització de les àtones velars en [u] (menorquí i solleric) hi començà un xic més tard, possiblement al llarg del XVIII. Una dada significativa sobre

---

<sup>468</sup> Vegeu Veny (1983:37) i Torres (1993:67).

<sup>469</sup> Per al procés general, vegeu Badia (1981: 119).

l'extensió de la neutralització entre les vocals velars àtones a l'illa de Menorca ens la donaria el gramàtic Febrer i Cardona en els seus *Principis* de 1804 i 1821. Aquest autor reconeixia que en un nivell "*familiar*" (col·loquial) les [o] i [u] àtones ja es confonien en menorquí, però continuava recomanant que en una elocució "*grave*" (formal) es fes l'esforç de distingir-les. Això voldria dir que la confusió hi era recent a principis del XIX i que encara hi havia el record de l'antiga distinció<sup>470</sup>. En aquest sentit, valdria la pena iniciar estudis més detinguts sobre les causes de la neutralització de les vocals velars al català insular, la data precisa d'extensió a cadascun dels territoris en què es dona (menorquí, eivissenc i solleric), així com esbrinar els motius que expliquen l'èxit del fenomen a uns llocs i el fracàs en d'altres.

Abans d'acabar aquest capítol voldríem comentar una forma que és recollida sistemàticament en les notes que hem presentat i que pot ser indicatiu d'alguns fets encara pot conegut en la diacronia eivissenca: l'article **so**, representat per Milà sistemàticament com a *su* (*su barco/su barcu* i *su peix*). Segons Veny (1999:71), aquesta forma, hereva directa d'IPSU (> *so* > *es*), es manté amb normalitat en mallorquí i eivissenc quan va precedit de la preposició **amb** (*amb so barco, amb so peix*), tot i que ha desaparegut del menorquí, que l'ha substituït per la forma més estesa de l'article salat *-es-*, i que l'eivissenc i el mallorquí de Palma comencen a imitar el model anterior per les mateixes raons analògiques que expliquen l'ús menorquí dels articles derivats d'IPSU. En aquest sentit, les notes de Milà semblen indicar dos fenòmens, un de probable i l'altre, més hipotètic. Així, i en primer lloc, les notes de Milà semblen indicar que l'ús de **so** en l'eivissenc al segle passat no presentava les vacil·lacions actuals i que es mantenia fidel al model més antic (**amb+so**) compartit amb el mallorquí. L'altre fenomen que podrien indicar les notes que comentem no és segur, però valdria la pena certificar o investigar la seva validesa: ens referim al fet que en

---

<sup>470</sup> Per a més detalls, vegeu Ginebra (1996:98-99). De Melchor (1996), però, creu que la neutralització esmentada no pot ser moderna a Menorca i que la data d'inici ha de coincidir pràcticament amb la de la resta de l'oriental.

els casos esmentats l'article **so** no apareix amb la preposició **amb** la qual cosa fa pensar en la possibilitat, remota, que l'eivissenc hagués mantingut fins al segle passat, en determinades circumstàncies o en qualsevol context, l'ús de **so**, la forma més arcaica, sense les restriccions amb què s'usa en l'actualitat. És evident que la forma **es** és present des de molt antic a Eivissa, però no podem descartar amb rotunditat que convisqués amb la forma més antiga durant un cert temps i que aquesta variació hagués arribat fins al segle passat. Tot i que les notes de Milà poden ésser simplificacions de sintagmes més llargs que continguessin la preposició **amb** *-(amb) so barco, (amb) so peix-*, és estrany que Milà no l'hagués transcrita. Deixem, per tant, un interrogant més a l'espera que se'n pugui verificar definitivament la pertinència o no, tot i que són conscients les dades actuals no donen gaires probabilitats a aquesta darrera hipòtesi suggerida pels casos recollits amb l'article **so**.

Malgrat tot, és evident que Milà ha revelat, una vegada més, la seva vàlua a l'hora de presentar mostres significatives sobre el vocalisme àton eivissenc del segle passat que, a la llum de les dades exposades, sembla haver-se mantingut essencialment idèntic a l'hodiern.

### 4.3.3 Aplecs vocàlics de l'eivissenc recollits per Milà

En les notes sobre l'eivissenc, Milà s'interessa en dues ocasions per recollir exemples d'aplecs vocàlics àtons. En primer lloc, en el full dedicat al vocalisme de l'eivissenc (n. 58) llegim un exemple que té com a objectiu plasmar la realització del diftong àton /**wa**/ precedit de consonant velar en el parlar de l'illa; en segon lloc, Milà recull al full n. 59, dedicat al consonantisme, dos exemples (en la mateixa línia i relacionats per una coma) en què un hiat originari ha estat desfet a través de la inserció d'una mateixa epèntesi consonàntica (/g/).

En el primer cas, l'exemple triat per Milà a fi d'il·lustrar el tractament del diftong /**wa**/ àton en eivissenc és el següent mot:

*cuaresma*

Com podem veure, doncs, estem davant d'un exemple de manteniment d'una classe de diftong àton, /**kwa**/ (pronunciat [kwə] en eivissenc), que ha patit nombrosos canvis en els parlars orientals catalans. En efecte, tant en posició tònica com àtona, els diftongs /**kwa**/i /**gwa**/ ([kwə]/[gwə] o [kwə]/[gwə] segons la tonicitat de la vocal que faci de nucli sil·làbic) han patit

històricament en català una forta tendència a la monoftongació<sup>471</sup> (sobretot en els parlars orientals<sup>472</sup>) que s'ha acomplert amb més o menys èxit, segons la posició del diftong, la tonicitat o el tipus de mot<sup>473</sup>. Entre els dialectes que s'han destacat per l'abast de la monoftongació esmentada, cal destacar sobretot el rossellonès i baleàric<sup>474</sup>, tot i que en aquest últim cas s'hagin de fer algunes excepcions com la que il·lustra l'exemple *cuaresma* de l'eivissenc. Així mateix, la monoftongació de velar seguida /**wa**/ encara es practica en català central, tot i que està en decadència perquè s'hi considera un vulgarisme<sup>475</sup>.

Centrant-nos específicament en l'eivissenc, Veny (1999:53-57 i 99) assenyala que aquest parlar es mostra especialment ric pel que respecta als resultats de velar seguida de /**wa**/ ja que, per una banda, el parlar de Vila és la varietat insular que es mostra més resistent a la monoftongació en qualsevol posició i davant de qualsevol tipus de vocal (tònica o àtona)<sup>476</sup>, mentre que, per altra banda, en les varietats rurals de l'eivissenc s'enregistren nombrosos casos de reducció del diftong amb més o menys intensitat segons la tonicitat de la vocal i la posició de la síl·laba<sup>477</sup>.

---

<sup>471</sup> El procés ha tingut lloc com a resultat de l'assimilació de la velaritat de la glide per part de la vocal, a través d'una etapa intermèdia, /**wɔ**/ (>/**wo**/ en posició àtona). En posició tònica, doncs, el resultat final del procés és sempre /**'kɔ**/ o /**'gɔ**/ (tot i que el rossellonès manté alguns exemples amb l'etapa intermèdia com, per exemple, *enguony*), mentre que en posició àtona l'etapa original amb [o] tancada àtona només és mantinguda en mallorquí, ja que la resta de parlars orientals han neutralitzat l'àtona esmentada en [u], tal com era d'esperar. Vegeu Badia (1981:130).

<sup>472</sup> Recasens (1991:303) assenyala que també se n'enregistren casos en el català nord-occidental, però més esporàdicament que en els parlars orientals. Segons aquest autor, el valencià és l'únic dialecte que es mostra absolutament refractari a modificar el diftong esmentat.

<sup>473</sup> Vegeu-ne una sistematització a Recasens (*Op. cit.*).

<sup>474</sup> En l'edat mitjana devia ser un tret força generalitzat col·loquialment entre tots els parlars orientals car altrament no hagués passat a les Balears ni hagués estat blasmat a les **Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols** (vegeu Badia *Op. cit.* i Veny 1983:23)

<sup>475</sup> Vegeu Veny (1983:61). Una mostra relativament propera de l'antiga vitalitat del fenomen en part del català central ens la proporciona el mateix Milà (1875:520, nota 2) en la seva descripció del barceloní al segle passat: *No hallamos en Barcelona ejemplos del diptongo uá o ua convertido en ó tan común en el campo.*

<sup>476</sup> Entre els vells, però, i segons el tipus de mot, s'enregistren alguns casos de monoftongació de /**wa**/ tònic en [ɔ]. Vegeu Veny (1999:53).

<sup>477</sup> En posició tònica, segons Veny (*Op. cit.*) la pagesia eivissenca està abandonant la

Després d'haver vist la situació actual, la primera conclusió a què arribem és que som davant d'una altra mostra significativa del fet que Milà va basar la seva descripció de l'eivissenc en la varietat urbana de l'illa car el diftong esmentat en posició àtona es manté inalterat a *cuaresma*, tal com és propi i distintiu del parlar de la Vila d'Eivissa. Milà ja s'havia interessat per les modificacions que pot presentar en els parlars catalans el diftong /wa/ precedit de velar en diverses ocasions, la qual cosa ens ha dut ràpidament a interpretar l'exemple *cuaresma* com una mostra del fet que el mot esmentat està destinat a plasmar el comportament del diftong que estudiem en eivissenc. Així, les notes milanianes sobre el mallorquí<sup>478</sup> ja ens oferien alguns exemples de monoftongació de /wa/ tònic (*UA en O, colca por qualquea*). Però la millor prova de l'interès de Milà pel fenomen que comentem són els *Estudios de lengua catalana* (1875) dedicats al barceloní. En aquest estudi, Milà ens ofereix una interessant mostra de les seves observacions sobre determinats canvis que afectaven alguns diftongs del barceloní popular<sup>479</sup>, entre els quals destaca els comentaris que dedica a la monoftongació del diftong /wa/ tònic i àton<sup>480</sup>, malgrat que no afectin directament aquest parlar:

*No hallamos en Barcelona ejemplos del diptongo uá o ua convertido en ó tan*

---

monoftongació i només es manté amb assiduitat entre els vells. A la localitat de Sant Agustí, però, i segons Torres (1993:61), el fenomen ha esdevingut emblemàtic del parlar local, ja que hi és practicat per tothom.

En posició àtona, pretònica i posttònica, el pas de [wə] precedit de velar a [u] és ben viu a la part forana de l'illa, sobretot en posició final de mot (vegeu Torres i Veny *Op. cit.*), de tal manera que el manteniment (parlar de Vila) o modificació del diftong àton esmentat en [u] (pagesia) és un dels trets més significatius a l'hora d'identificar les dues principals varietats de l'eivissenc. Vegeu Veny (1999:99).

<sup>478</sup> Vegeu el capítol 2.5.

<sup>479</sup> En destaquem els comentaris sobre el diftong UU de *cru, nu, du*, pronunciats segons Milà amb /'uw/, la inserció sistemàtica en barceloní *castizo* d'epèntesis consonàntiques a determinats hiats ([β] a /'óa/ -*próva* por *proa*-, [j] a /'ea/ -*lléyal* por *lléal*-, [ɣ] a /au/ -*bagúl* por *baúl*-), així com nombrosos comentaris sobre la genuïtat de determinats aplecs vocàlics (*EO: cesáreo. Tomado del castellano; II: preséncii, influencia castellana; la verdadera pronunciación catalana es presencii*) o el nivell en què són emprats (*UE: conseqüencia, qüestió -el pueblo questió-, luego -tomado del castellano: el pueblo del campo dice lego-*). Vegeu Milà (1875:519-520).

<sup>480</sup> Milà també comentava l'elisió de [w] al diftong format per velar seguida de /wa/ en posició àtona a fi de mot en casos com *llenga* o *áiga*. Vegeu Milà (1875:518).

*común en el campo: còrto per quárto, cortèra (pron. curtèra) por quartéra ; sin embargo curánta, que así pronunciamos quaránta, ha de provenir de coránta. Si hubiese elisión en quaránta hubiese desaparecido la u y no la á (caránta como casi)*<sup>481</sup>.

És clar, doncs, que Milà ja tenia un bon coneixement de la monoftongació de /wa/ en català perquè era un tret típic de les comarques rurals catalanes que envolten Barcelona i gran part del Principat<sup>482</sup>. La vitalitat del fenomen esmentat en gran part del català continental del Principat del segle passat ha de ser la causa que expliqui el poc interès de Milà per localitzar-ne exemples en els parlars baleàrics, ja que, com hem vist, en les notes sobre el mallorquí es limita a certificar la monoftongació amb una breu nota i un sol exemple i, pel que fa al menorquí de Maó, ni es preocupa de detectar-ne casos. Recordem, en aquest sentit, que l'objectiu principal de Milà en les notes que comentem era caracteritzar el baleàric a través de plasmar, sobretot, aquells trets que en fossin particulars (que són els que presenten un major nombre de comentaris i exemples) i no compartits amb el català central. En aquells casos en què, com ara, hi havia coincidència, hem observat que Milà es limita generalment a fer comentaris molt esquemàtics, pel fet que eren fenòmens que ja coneixia sobradament, tal com va demostrar als *Estudios* del 1875, dedicats al barceloní. La nota sobre l'eivissenc, doncs, és altament significativa perquè Milà va detectar encertadament que un dels trets més significatius de l'eivissenc urbà era precisament el manteniment del diftong i no la seva modificació en [ɔ] o [u], tret que acostava el parlar d'Eivissa al barceloní i el separava de la resta del baleàric (incloent-hi l'eivissenc de la pagesia<sup>483</sup>).

Pel que fa a l'origen de la divergència de tractament del diftong /aw/ entre l'eivissenc de la capital i el de la pagesia eivissenca, Torres (1993:61) i Veny

---

<sup>481</sup> Vegeu Milà (1875:520, nota 2).

<sup>482</sup> Avui, però, hi està en decadència. Vegeu Veny (1983:61).

<sup>483</sup> Com hem vist al capítol 5.2., l'únic tret distintiu de l'eivissenc rural que Milà devia conèixer era el resultat de l'antiga [ə] tònica, mantinguda a la capital de l'illa, que s'havia obert en [ɛ] a una part de l'Eivissa pagesa, paral·lelament a bona part del català oriental.

(1999:52) han demostrat que ja s'enregistren exemples de monoftongació en [ɔ] o [u] en textos eivissencs del segle XVI i XVII, tot convivint amb solucions sense modificar del diftong. Com a conseqüència d'aquest ús indistint de solucions<sup>484</sup>, no és difícil arribar a la conclusió que l'antiga pressió cultista a favor de mantenir inalterat el diftong (recordem les recomanacions de les *Regles d'esquivar vocables* cinentistes) devia originar que l'eivissenc més receptiu a aquest tipus d'opinions -el parlar de la Vila, on vivien la majoria de lletrats i propietaris de l'illa- fluctués durant molt de temps entre mantenir el diftong /wa/ inalterat o modificar-lo (situació que reflecteix la bibliografia antiga), tot i que finalment hi triomfà la variant més prestigiosa: el manteniment de /wa/. L'exemple *cuaresma* recollit per Milà ens permetria dir que la tendència guanyadora, com a mínim en posició àtona, s'imposà a la capital abans de la segona meitat del XIX. Els pocs exemples de monoftongació de /'wa/ tònic que encara s'enregistren actualment entre la població més vella de la Vila d'Eivissa<sup>485</sup> ens indicarien, tanmateix, que en la posició accentuada la tendència cultista trigà més temps a imposar-s'hi.

En el parlar de la pagesia eivissenca, en canvi, més impermeable a aquest tipus de recomanacions pròpies de la gent instruïda o adinerada, la vacil·lació antiga desembocà en el triomf de la tendència monoftongadora, tal com era de preveure en un parlar que seguia les evolucions més espontànies del català parlat. Malgrat això, les dades actuals deixen clar que la modificació del diftong esmentat en [ɔ] està patint un retrocés entre la població rural eivissenca<sup>486</sup> en posició tònica, tot i que en posició àtona encara es prefereix la monoftongació en [u]<sup>487</sup>. El procés modern de canvi que s'està donant actualment a bona part d'Eivissa, al seu torn, no seria més que una repetició del que probablement tingué lloc a la capital illenca antigament. La diferència

---

<sup>484</sup> Aquesta convivència és l'origen de la forma hipercorrecta **quantra**, viva encara a Eivissa i que es documenta a partir del XVI. Vegeu Veny (1999:53).

<sup>485</sup> Vegeu Veny (1999:52)

<sup>486</sup> Amb tot, [ɔ] encara és la forma preferida per la població vella i alguns pobles com Sant Agustí. Vegeu Torres (1993:61).

entre els dos processos, tanmateix, i a banda del distint ritme temporal, rauria en el fet que a la capital es va perdre més aviat la variant monoftongada en posició àtona ([u]) que en la tònica ([ʊ]) -recordem que encara es localitzen alguns exemples d'aquest darrer tipus entre la gent gran-, mentre que a la pagesia la tendència restablidora del diftong ha començat primer en posició tònica i encara no ha triomfat en posició àtona<sup>488</sup>.

Amb tot, som conscients que, com en molts altres processos de canvi fonètic, encara cal estudiar molta documentació antiga de l'illa a fi de poder avalar fefaentment les tendències que hem apuntat. Milà, doncs, té el mèrit d'haver-nos oferit una altra dada fonètica sobre l'Eivissa urbana del segle passat que ens convida a iniciar més recerques sobre un tipus de canvis que no només s'han donat a Eivissa sinó a molts altres indrets de la nostra geografia en una data no gaire llunyana<sup>489</sup>.

Les altres notes sobre aplecs vocàlics a què fèiem referència al principi d'aquest capítol són dos mots, inclosos per Milà en el full dedicat al consonantisme eivissenc, amb un hiat originari que ha estat desfet per la inserció d'una epèntesi antihiàtica consonàntica poc freqüent a Eivissa:

*-bugul, dugas*

Com podem veure, els dos exemples esmentats estan relacionats entre si -és a dir, indiquen el mateix fenomen- perquè apareixen a la mateixa línia i estan units per una coma. El fet que apareguin a l'apartat sobre el consonantisme sembla descartar que la segona paraula, *dugas*, pugui ser considerada una forma verbal de subjuntiu de **dur**, ja que no seria lògic que Milà relacionés un mot amb epèntesi (*bugul*<sup>490</sup>) amb una hipotètica forma verbal en què la consonant

---

<sup>487</sup> Vegeu Veny (1999:57 i 98).

<sup>488</sup> Torres (*Op. cit.*) comenta que a fi de mot el pas a [u] és encara la norma entre la pagesia, però que en altres posicions àtones "es prefereix" aquesta última forma.

<sup>489</sup> Recordem que la situació apuntada per Milà durant el segle passat pel que respecta a la monoftongació de /wa/ a una part del Principat ja no és la mateixa que l'actual.

<sup>490</sup> Totes les formes amb epèntesi d'aquest mot parteixen de **baül** (vegeu Coromines **DECat** I:549) que, al seu torn, prové d'una antiga forma **baüt**. **Baül** és encara la forma predominant en baleàric (vegeu DCVB II:387).

medial no té res a veure amb epèntesis antihiàtiques.

Els dos exemples citats són destacables per dues raons. En primer lloc, perquè la tendència a desfer hiatus amb l'aproximant [ɣ] no és freqüent en eivissenc, que prefereix altres tipus d'elements antihiàtics<sup>491</sup> i, en segon lloc, perquè cap de les dues paraules és enregistrada en el parlar actual de l'illa.

Així, el **DCVB** (II:387) dona les formes [bə'ɣul] per al català central i [bə'ul] per al baleàric, tot i que anota dues variants més, [bə'βul] i [bu'βul], per a "poblets de Mallorca", la qual cosa palesa que en una part del baleàric no són desconegudes les epèntesis antihiàtiques amb aproximants, encara que de tipus labial ([β]). Pel que fa a *dugas*, i pressuposant que Milà es refereix al numeral femení, tant Veny (1999:80) com Coromines (**DECat** III.191) no citen Eivissa entre els indrets que mantenen actualment la distinció entre els numerals **dos** i **dues**. Coromines, així mateix, afegeix que **dugues** és una variant familiar de **dues** usada exclusivament en català central i Veny assenyala que és habitual trobar l'ús invariable de **dos** a la documentació eivissenca des del segle XVI. Després de consultar aquestes referències, és evident que se'ns plantegen un bon nombre d'interrogants sobre l'encert de Milà a l'hora de situar aquests dos mots en l'eivissenc del segle passat. Amb tot, creiem que és necessari valorar amb deteniment la possibilitat, per petita que sigui, que Milà no anés errat quan enregistrà *bugul* i *dugas* en les seves notes.

Així, cal tenir en compte que el primer cas, *bugul*, no és una forma gaire llunyana de **búvul**, mot enregistrat per Veny (1977:11) a la localitat eivissenca de Sant Josep d'Eivissa, ni de formes mallorquines com **bubul** o **babul**. Veny (1999:68), en estudiar el fenomen de les equivalències acústiques, ha assenyalat l'existència en català insular de diversos casos d'intercanvi entre /v/ o /b/, per una banda, i /g/, per altra banda, tant en un sentit com en l'altre. Així, formes eivissenques com **estogar** (**estovar**) o **gòfia** (**bòfia**) són alguns dels exemples que il·lustren la presència de les equivalències acústiques en el parlar

---

<sup>491</sup> Veny (1999:58) en destaca especialment dues: /j/ (*beiata, plaiet*) i /w/ (*coua, proua*).

d'Eivissa. Si, com hem vist, en una part del català de Mallorca la forma originària **baül** s'ha transformat en **babul** o **bubul** per inserció d'una epèntesi labial antihiàtica, no és desencaminat pensar que un fenomen semblant pot haver tingut lloc en eivissenc (a més de l'assimilació de la vocal àtona a la tònica). Posteriorment, la vacil·lació entre /b/ i /g/, provocada per les equivalències acústiques, hauria pogut originar una forma **bugul** com la que reproduïx Milà en les seves notes. Creiem, fins i tot, que el mot **búvul**, localitzat a Sant Josep de sa Talaia, s'explicaria a partir de la hipòtesi que proposem, ja que a partir de **bugul** s'hauria pogut generar posteriorment una variant **buvul** (recordem que les equivalències acústiques també poden anar en el sentit /g/ > /v/). Només restaria explicar el canvi d'accent que presenta **búvul**, perfectament justificable per una analogia amb mots com **núvol** que acaben en el segment [-ul] àton i que són més nombrosos que els que acaben en [-úl]. La forma **bugul** que llegim a les notes milanianes sobre l'eivissenc, doncs, podria ser la clau que ens expliqués la variant actual **búvul** de la qual, fins i tot, podria ser un antecedent<sup>492</sup>. Tot i que hàgim partit d'una forma **bubul**, també és possible que **búvul** partís directament de **bugul**, ja que, malgrat la poca freqüència d'epèntesis antihiàtiques de tipus velar en baleàric<sup>493</sup>, Recasens (1991:246) ha arribat a la conclusió que en català l'epèntesi velar [ɣ] és la més freqüent quan una de les vocals del hiatus és posterior i l'altra també és velar o /a/ (tònica o àtona) o [ə], tal com succeeix a **bugul**. En contra d'aquesta hipòtesi que proposem, hi hauria el fet que Coromines (**DECat** I:549) no detecta formes catalanes de **baül** amb epèntesi velar fins el 1872 i que aquestes, segons el filòleg, *són estranyes a l'ús balear i*

---

<sup>492</sup> Partim de la consideració que **bugul** era un mot agut, ja que Milà no assenyala el contrari. Amb tot, l'esquemàticitat de les notes sobre l'eivissenc no permet descartar absolutament la possibilitat que Milà s'hagués oblidat de posar un signe d'accentuació que indiqués l'autèntica vocal tònica del mot.

<sup>493</sup> Veny (1989:111) demostra que en baleàric l'epèntesi antihiàtica predominant és de tipus labiodental (/v/) mentre que a la resta del català predomina la velar [ɣ]. Amb tot, també detecta alternances entre la labiodental i la velar, segons el dialecte i el mot, quan l'epèntesi està en contacte amb una vocal velar tònica com, per exemple, en **nivul/nigul** del

valencià.

Sigui com sigui, estem convençuts que l'eivissenc del segle passat pot haver conegut variants de **baül** amb epèntesis antihiatiques de tipus velar, labial o labiodental, ja que la nostra llengua té una tendència molt forta a evitar els hiatus mitjançant la inclusió d'elements consonàntics no etimològics. Tot i així, aquest tipus d'insercions sempre han estat considerades com a pròpies de la llengua més col·loquial per la qual cosa no és estrany que Coromines no n'enregistri casos escrits fins la segona meitat del XIX. Aquest darrer autor, a més, no té en compte el testimoni del propi Milà sobre la vitalitat dels elements antihiatics en el català parlat a Barcelona durant el segle passat<sup>494</sup>, fet que evidencia que formes com **bagul** o **bugul** poden ser molt més antigues del que manté Coromines.

La possibilitat que l'eivissenc del segle passat hagués conegut epèntesis antihiatiques de tipus velar seria també una justificació per explicar la presència de la forma *dugas* a les notes milanianes sobre el consonantisme eivissenc. Això, però, implica admetre que l'eivissenc del segle passat encara mantenia la distinció de gènere **dos/dues**, fet que avui no es dona<sup>495</sup>, ja que només s'hi usa el numeral **dos** en tots els contextos, com en valencià i tortosí moderns<sup>496</sup>. A banda de la baixa freqüència del tipus d'epèntesis esmentades, el principal interrogant que planteja *dugas* és explicar el manteniment en eivissenc de la distinció de gènere a **dos/dues** en una data tan moderna, ja que des del segle XVI és normal trobar a la documentació de l'illa l'ús invariable de **dos**<sup>497</sup>. En aquest sentit, Coromines (**DECat** III:92) suggereix que la pèrdua definitiva del numeral femení **dues** a Eivissa ja s'havia d'haver

---

mallorquí.

<sup>494</sup> *Este único ejemplo [pròa] no es muy castizo [del parlar de Barcelona]: decíase no ha mucho pròva y no pròa (siguiendo una ley muy conocida que produce también en catalán bagúl no baúl) y aún decimos la pròva dels Escudillé(r)s, es decir una parte de esta calle de planta en trapecio* (Milà [1875:520, nota 2]).

<sup>495</sup> Vegeu Coromines (**DECat** III.192) i Veny (1977:34).

<sup>496</sup> Modernament, i de manera desigual, els parlars del Principat també estan perdent la distinció de gènere en el numeral esmentat.

<sup>497</sup> Vegeu Veny (1999:80).

produït al segle XIX o bé que hi era caduc. Aquesta cronologia, encara que problemàtica, podria justificar la presència de **dugues** a l'eivissenc de la segona meitat del XIX, tot i que s'hauria d'admetre que ja estava en decadència i potser només era usat per les generacions més grans. Cronològicament, doncs, i malgrat que l'eivissenc ja enregistra nombrosos casos de pèrdua del numeral **dues** des de fa molt segles i avui és totalment absent del parlar de l'illa, cal admetre, si fem cas de Coromines, que no es pot descartar la possibilitat que Milà encara pogués sentir el numeral esmentat en boca d'alguns eivissencs durant l'època -aproximadament, la dècada del 1870- en què confeccionà les notes que estudiem. Això significaria que Milà fou un dels darrers testimonis de la distinció entre **dos** i **dues** en eivissenc i que la nota que comentem en constitueix la prova principal. Des d'un altre punt de vista, però, el mateix Coromines (*Op. cit.*) adverteix en el seu article que la variant **dugues** només s'enregistra en el català central i és absent de la resta de territoris. Així mateix, en mallorquí i menorquí, els parlars més afins a l'eivissenc, mai s'han localitzat exemples de **dugues** sinó que sempre s'hi ha utilitzat la forma etimològica **dues**<sup>498</sup>.

És evident, doncs, que no es pot descartar absolutament la possibilitat que **dugues** hagués existit en eivissenc fins a una data no gaire llunyana de finals del segle passat, però la probabilitat sembla més remota que en el cas de **bugul** i, sobretot, més difícil de justificar per dues raons: en primer lloc, l'epèntesi que presenta el numeral esmentat no s'ha enregistrat a cap altre lloc del domini que no sigui el català central i, en segon lloc, perquè el manteniment de **dues** en eivissenc fins a la segona meitat del XIX s'ajusta difícilment a la cronologia que els principals estudiosos de la nostra llengua han establert com a més segura per datar la fi de la distinció de gènere a Eivissa en el numeral que comentem.

---

<sup>498</sup> Cal tenir en compte, però, que l'eivissenc no presenta sempre solucions paral·leles amb els dos parlars insulars esmenats sinó que a vegades se n'aparta amb característiques compartides amb els parlars continentals.

Per aquestes totes aquestes raons, arribem a la conclusió que només un estudi molt aprofundit en la diacronia de l'eivissenc del segle passat pot dilucidar definitivament els interrogants que plantejem. Sembla clar, en principi, que no es pot descartar absolutament la presència de *dugas* i *bugul* en el parlar de l'illa i que hi ha més arguments per mantenir aquesta postura en el cas de *bugul* que no en el cas de *dugas*, ja que formes afins a la primera (**búvul**) són encara localitzables a Eivissa mentre que en el cas de la segona cal superar esculls més importants, tant de tipus cronològic com dialectal.

Un argument més a favor de la presència de les dues formes esmentades a Eivissa durant la segona meitat del segle passat seria el fet que aquests mots van ser enregistrats a la capital eivissenca i no a la part forana<sup>499</sup>. Això implica tenir en compte que la varietat urbana de l'illa se separa sovint de la resta de l'eivissenc -tant per innovació com per arcaisme<sup>500</sup>- i que aquest pot ser el motiu que expliqui una determinada tendència -la inserció d'epèntesis antihiàtiques poc freqüents en el baleàric o l'eivissenc- que ha estat sempre absent de la parla de la pagesia de l'illa. Així mateix, el manteniment de la distinció de gènere en els numerals podria haver resistit més temps a la capital que a la resta de l'illa. Aquestes formes, però, si existien realment, ja devien ser caduques en l'època en què Milà confeccionà les seves notes per la qual cosa hi desaparegueren poc després.

En el cas, tanmateix, que *dugas* i *bugul* fossin formes alienes a l'eivissenc i que tots els arguments a favor de la seva autoctonia fossin equivocats o poc fonamentats, caldria explicar com és possible que Milà hagués pogut anotar els mots esmentats en les seves notes sobre l'eivissenc. En aquest sentit, podríem proposar la següent hipòtesi. Molt possiblement Milà degué entrevistar-se amb eivissencs a Barcelona a fi d'obtenir dades sobre el parlar de l'illa. A

---

<sup>499</sup> En els capítols anteriors ja hem demostrat que algunes de les característiques recollides per Milà en les seves notes (la vocal neutra tònica, el cas de *lleg* o del diftong àton /*wa*/ mantingut) demostren clarament que va basar la seva descripció en el parlar de la Vila d'Eivissa.

<sup>500</sup> Vegeu Veny (1999:98-102).

banda de la comoditat que això representava per al nostre autor, no podem oblidar la dificultat de les comunicacions marítimes al segle passat i que no hi ha constància documental que Milà viatgés mai a les Illes Balears. Això significaria que Milà no va tenir en compte que els eivissencs que entrevistava devien tenir una certa tendència -conscient o inconscient- a imitar el parlar de Barcelona, ja que possiblement eren treballadors o criades<sup>501</sup> que hi vivien des de feia un cert temps i estaven influïts pel barceloní o, fins i tot, eren persones que volien dissimular alguns dels trets lingüístics que cridaven l'atenció dels habitants de la ciutat. Així, els anònims informadors de Milà haurien après a usar *dugues*, tot imitant la parla del nou lloc de residència i, fins i tot, produir un *bugul* híbrid entre el *bagul* barceloní i un hipotètic però probable *buvul/bubul* eivissenc. Aquesta hipòtesi, però, toparia amb el fet que és molt difícil que els informadors de Milà només haguessin adoptat aquestes dues formes que hem ressenyat i que haguessin conservat tots els altres trets fonètics, clarament eivissencs i molt més freqüents i sistemàtics, que hem anat comentant al llarg dels capítols anteriors.

Sigui com sigui, és evident que hi ha arguments per mantenir tant l'autoctonia com la foraneïtat dels exemples *bugul* i *dugas* que Milà plasmà a les seves notes sobre el consonantisme eivissenc. Com hem dit suara i en diversos capítols anteriorment, només l'inici de recerques aprofundides en la diacronia de l'eivissenc més propera als nostres dies ens podrà resoldre definitivament els enigmes que ens plantegen, una vegada més, algunes de les notes de Milà.

---

<sup>501</sup> Per a aquesta qüestió, vegeu el capítol 1.4.2.

#### 4.3.4 Alguns exemples d'elisions en eivissenc recollits per Milà

Com hem vist en les notes milanianes sobre el mallorquí i el menorquí de Maó, el nostre autor sempre reservava un apartat dedicat específicament al fenomen de les elisions, entès per Milà com la pèrdua tant d'un so vocàlic com consonàntic, en els fulls que dedicava als parlars baleàrics. Malgrat l'esquemàticitat i brevetat de la descripció milaniana de la fonètica eivissenca, una gran part del full 60 està reservat íntegrament a recollir exemples d'elisió propis de l'eivissenc. El full esmentat consta de dos apartats, *Elisiones* i *Acento*<sup>502</sup>, i està encapçalat per l'abreviatura *BAL 26. IB. 2* (és a dir, 26è capítol del baleàric i 2n de l'eivissenc). L'apartat que ens interessa -*Elisiones*- ocupa la meitat de l'espai del full, però només presenta tres exemples d'elisions, concretament, dos casos d'afèresi en formes verbals i una apòcope del mot **casa** en posició proclítica.

Abans de passar a presentar i comentar els casos que conté l'apartat dedicat a les elisions eivissenques, val la pena comparar les tres descripcions que hem vist

---

<sup>502</sup> Els exemples d'aquest apartat ja han estat presentats i comentats al capítol 4.2.3.

fins ara -mallorquí, maonès i eivissenc- pel que fa al tractament de les elisions, ja que hem detectat una sèrie d'afinitats entre els tres espais que Milà dedicà a aquest fenomen en les seves notes sobre el baleàric<sup>503</sup>. Així, en primer lloc, és evident que Milà s'interessava sempre per conèixer l'abast de les elisions a l'hora de descriure un parlar car sempre hi reserva un apartat per poc espai que tinguin les notes. La descripció milanesa del barceloní, els *Estudios de lengua catalana* (1875), sembla ser el model seguit, ja que en aquesta obra hi ha una secció intitolada igualment *Elisiones*<sup>504</sup>. Més enllà d'aquest interès per les elisions, detectem alguns paral·lelismes entre els exemples de les tres descripcions baleàriques i la del barceloní, ja que en alguns casos són molt semblants o idèntics. Pel que fa a les elisions de l'eivissenc recollides per Milà, detectem que els tres exemples que conté aquest apartat són molt semblants a d'altres que llegim a alguna de les descripcions milaneses esmentades. Així, detectem semblances entre un cas eivissenc i un altre que llegim als *Estudios* sobre el barceloní, entre un exemple eivissenc i un altre de l'apartat *Elisiones* del maonès i, finalment, entre l'última nota eivissenca i una altra que podem llegir als fulls dedicats a les elisions en mallorquí. Així, podem arribar a la conclusió que Milà partia d'una sèrie d'exemples bàsics o generals d'elisions l'abast i incidència de les quals anava comprovant en cada parlar que descrivia. En definitiva, Milà ja coneixia i havia descrit prou bé en els *Estudios* els principals contextos en què el català pot presentar regularment casos d'elisions vocàliques o sil·làbiques<sup>505</sup> per la qual cosa en les notes sobre el català insular que estudiem

<sup>503</sup> Vegeu els capítols 2.4.2. i 3.4.3 pel que fa al mallorquí i al maonès, respectivament.

<sup>504</sup> Vegeu Milà (1875:517-518).

<sup>505</sup> Sintèticament, els contextos en què el barceloní, segons Milà, presenta elisions són els següents: **a** i **e** àtones en contacte amb **r** (per exemple a *carbassa* o *cargol*), la síl·laba lliure inicial de diverses formes del verb *haver*, la vocal àtona de l'article masculí singular davant d'un mot començat per una altra vocal, la vocal àtona dels pronoms febles *em*, *et* i *el* en contacte amb un vocal pertanyent a un verb (tant si és inicial com final), la **a** o la **e** àtones de dos mots diferents, o una de les dues vocals, quan, per fonosintaxi, entren en contacte entre si o amb una vocal tònica (cita, entre d'altres, els exemples *menj(a) anxòves*, *còs(a) hermosa* i *qu(e) es bò*), la /w/ del diftong àton [gwə] posttònic (*llénga*, *áiga*) i alguns exemples d'elisions de vocals tòniques, pròpies de la *pronunciación vulgar*, com *vost(è) entra* i *no-(e)s bò*. Vegeu Milà (*Op. cit.*).

es limità bàsicament a comprovar si els parlars baleàrics es comportaven en alguns dels contextos proclius a les elisions com en barceloní. Coneguem, doncs, els exemples concrets d'elisió que llegim a les notes milanianes sobre l'eivissenc:

*Ma 'bera dit*

*No hi 'bia nat*

*A ca sa mare*

Com podem veure, els dos primers exemples fan referència a la pèrdua de la vocal àtona inicial en síl·laba lliure en dues formes del verb **haver**. Aquests exemples d'afèresi, però, plantegen alguns interrogants ja que la seva grafia sembla suggerir una pronunciació bilabial (/b/) i no labiodental de la consonant medial del verb, fet que no és propi de la fonètica eivissenca, que distingeix clarament els fonemes /b/ i /v/<sup>506</sup>. Com hem dit al capítol 8.3, Milà distingia perfectament els dos últims fonemes citats i així ho hem comprovat no només al llarg de les seves notes sobre els parlars baleàrics<sup>507</sup> sinó també en diversos articles de la seva obra<sup>508</sup>. És probable, doncs, que estiguem davant d'errors motivats pel fet que l'interès de Milà en les notes esmentades estava centrat en la descripció d'un fenomen fonèticofonològic aliè al consonantisme. Així mateix, tampoc no podem descartar una distracció originada pel betacisme del nostre autor o per la influència de les grafies castellanques<sup>509</sup>. Un altre factor que ajudaria a entendre la confusió entre les grafies v/b en aquests casos és el fet que, com ja hem dit, Milà anava comprovant l'abast de les elisions en els parlars baleàrics seguint uns determinats exemples estereotipats que adaptava a la situació i al dialecte que descrivia. L'existència de paral·lismes entre els exemples de les descripcions milanianes del baleàric i del barceloní era la prova que ens ho

---

<sup>506</sup> Vegeu Veny (1999:59).

<sup>507</sup> A banda de l'eivissenc, vegeu els capítols 6.3.4. per al mallorquí i 7.3.3. per al maonès.

<sup>508</sup> En destaquem especialment l'article *Límites de las lenguas románicas* (1877:535) on Milà demostra que coneixia perfectament la isoglossa que delimitava al Principat els parlars que mantenien /v/ al segle passat i els que eren betacistes.

<sup>509</sup> Aquesta era la mateixa conclusió a què arribàvem en comentar la nota *uy pero caball, caballé* que hem comentat en el capítol 8.3.

confirmava. Així, l'exemple *Ma 'bera dit* de l'eivissenc presenta un alt grau de similitud amb **(ha)bera**, un dels exemples d'elisió que apareix en els *Estudios milanians* dedicats al barceloní, tal com podem comprovar en aquest fragment:

*Se suprime a menudo el ha de haguera y hagués, y siempre el de (ha)bera y (ha)bés. Com (ha)guérau vist això? Etc.* (Milà [1875:517]).

A banda de la probable confusió gràfica, la nota *Ma 'bera dit* ens obliga també a dilucidar quin era realment el condicional compost del verb **haver** en l'eivissenc del segle passat, ja que *'bera* pressuposa l'existència d'una forma **\*havera dit**. En aquest sentit, el **DCVB** (VI:495) destaca que les formes del condicional fort del verb esmentat en baleàric poden presentar tant l'arrel **hav-** com l'arrel **hag-** (*haguera/havera, haguérem/havérem, haguéreu/havéreu*, etc.). Si tenim en compte les causes que podien haver induït Milà a la confusió gràfica entre **v** i **b** en l'exemple que comentàvem suara, no ens ha d'estranyar que **(ha)vera dit** es transformés en **(ha)bera dit** en les notes milanianes.

Amb tot, és estrany que Milà no hagués detectat correctament la pronunciació labiodental de la consonant medial de l'exemple **(ha)bera**, ja que coneixia i distingia perfectament aquest fonema. Això ens ha dut a plantejar la possibilitat que durant el segle passat es mantinguessin tant al Principat com a Eivissa variants del verb **haver** amb l'arrel **\*[əβ-]**. En aquest sentit, tenim present que Badia (1981:376) certifica l'existència d'una forma dialectal de participi **habut** en català, la qual cosa sembla justificar en principi la possibilitat que el verb **haver** hagi pogut presentar en alguns parlars catalans arrels amb una consonant bilabial, fins i tot en territoris no betacistes com Eivissa<sup>510</sup>. És una possibilitat, doncs, que no podem descartar.

El segon cas d'elisió enregistrat per Milà en eivissenc, *no hi 'bia nat*, presenta una sèrie de condicionants similars als que comentàvem per a *Ma 'bera nat*, més enllà del fet que les dues notes facin referència a elisions en la mateixa forma

---

<sup>510</sup> Tot i que Badia no justifica l'origen de la forma **habut** ni els llocs on és utilitzada, creiem probable explicar-la com una conseqüència de les equivalències acústiques entre **/v/**, **/b/** i **/g/** de què parlàvem en el capítol anterior. Sobre aquest fenomen, vegeu Veny (1989).

verbal. Per una banda, hi localitzem la mateixa confusió gràfica entre **v** i **b** que en el cas anterior. Aquesta confusió, però, ens sembla més clarament una distracció de Milà. La raó que ens ho fa pensar és el fet que l'exemple esmentat és pràcticament idèntic a *Hi 'via*, un dels casos d'elisió que llegíem a les notes sobre el menorquí de Maó<sup>511</sup>. El paral·lelisme clar entre les dues notes, però, no elimina absolutament la possibilitat, ja apuntada en el cas anterior, que Milà hagués pogut detectar realment una forma **\*(ha)bia** en l'eivissenc del segle passat, avui ja extingida, perquè l'exemple maonès demostra que Milà sabia perfectament quina era la pronunciació més habitual del verb **haver** en baleàric.

Les dues notes que acabem de comentar, doncs, a banda de certificar la freqüència en eivissenc de les afèresis al verb **haver**, un dels més usats en català<sup>512</sup>, posen de manifest una vegada més la necessitat d'iniciar estudis aprofundits sobre la diacronia de l'eivissenc que puguin comprovar definitivament aquest i altres fenòmens que han anat sorgint de la interpretació de les seves notes sobre el català insular. Així mateix, l'estudi comparat de les elisions al llarg de l'obra milaniana ens ha mostrat clarament l'existència d'un mètode de treball comú a totes les descripcions dialectals del nostre autor.

L'última nota sobre elisions en baleàric, *a ca sa mare*, és un exemple molt habitual de reducció del mot **casa** en posició proclítica per apòcope que, combinada amb altres formes, com els articles, ha donat un bon nombre de variants en català (**can**, **cal**, **cas**, etc.<sup>513</sup>). Milà ja s'havia interessat per aquesta reducció en les notes sobre el mallorquí<sup>514</sup>, per la qual cosa podem considerar que la nota eivissenca que comentem està destinada a certificar que el parlar de l'illa es comportava de la mateixa manera que el de Mallorca pel que fa al cas que comentem. En aquest sentit, les dues notes esmentades no certifiquen cap

---

<sup>511</sup> Vegeu el capítol 3.4.3.

<sup>512</sup> L'afèresi de la primera síl·laba del verb **haver** no és en absolut un tret privatiu de l'eivissenc sinó que es tracta d'un fenomen molt estès en els parlars catalans, tal com Milà ja havia certificat en la seva descripció del barceloní.

<sup>513</sup> Vegeu-ne totes les possibilitats de combinació al **DCVB** (III:7).

<sup>514</sup> Milà recollia en una nota aïllada del full 20 *ca' meu 'sta 'nfront ca teua*, un exemple que prengué de la gramàtica mallorquina d'Amengual. Vegeu el capítol 2.4.2.2.

fenomen desconegut per a Milà, ja que la reducció de **casa** a **ca** és també molt freqüent al Principat i València. Amb tot, és molt possible que no fos tant la forma sinó la tendència molt més marcada del baleàric a practicar l'afèresi esmentada allò que dugué Milà a enregistrar un tipus d'elisió que ja coneixia. En aquest sentit, el **DCVB** (III:7) certifica que els parlars del Principat i el País Valencià prefereixen no practicar la contracció de **casa** quan aquest mot va seguit d'un possessiu (**casa meva, casa teva, casa de sa mare**), a diferència del baleàric que en aquest context usa sistemàticament la forma reduïda (**ca meva, ca teva, ca sa mare**).

Com a última nota a comentar, hem de tenir present una nota inclosa en un apartat poc clar, que Milà intitula *Mallorca-Ibizà*<sup>515</sup>, on deduïm que el nostre autor vol establir algunes comparacions entre els dos parlars esmentats. Segons la nota esmentada, en mallorquí i eivissenc es pot produir una elisió d'una vocal tònica quan aquesta entra en contacte amb una àtona. Vegem-ho:

*Perqu' ascolti*

Si tenim present que les notes sobre la fonètica de l'eivissenc estan basades en el parlar de la Vila d'Eivissa, la vocal tònica que suposadament s'hauria elidit és la neutra tònica [ə], so compartit pel mallorquí i aquesta última varietat eivissenca. El fet, doncs, que en l'exemple citat entrin en contacte dues vocals neutres, tònica la primera i àtona la segona, és la raó que ens explica que Milà no sabés interpretar adequadament quin dels dos sons era el que desapareixia<sup>516</sup>, ja que l'únic que els diferencia és la presència o absència de tonicitat. Així mateix, no podem oblidar que l'oïda d'un catalanooriental del Principat no està acostumada a sentir determinats fenòmens fonosintàctics del baleàric com el que il·lustra la nota que comentem per la qual cosa no és

---

<sup>515</sup> Inclòs al full 66.

<sup>516</sup> En aquests contextos la vocal neutra àtona sempre és el so que s'elideix. Vegeu Carrera (1995).

estrany que Milà no interpretés adequadament el nucli sil·làbic que es forma com a resultat de l'elisió en l'exemple comentat<sup>517</sup>.

Malgrat tot, és evident que en unes poques notes Milà ha sabut reflectir alguns dels casos més d'elisió més habituals en eivissenc, exemples que encara esdevenen més significatius si tenim en compte que s'han d'entendre dins un conjunt de coordenades comunes a totes les descripcions dialectals de Milà.

---

<sup>517</sup> Tampoc no podem oblidar que Milà no concebia l'existència de les vocals neutres com a sons independents, ja que considerava que eren simples variants àtones de /a/. Vegeu el capítol 2.4.1.